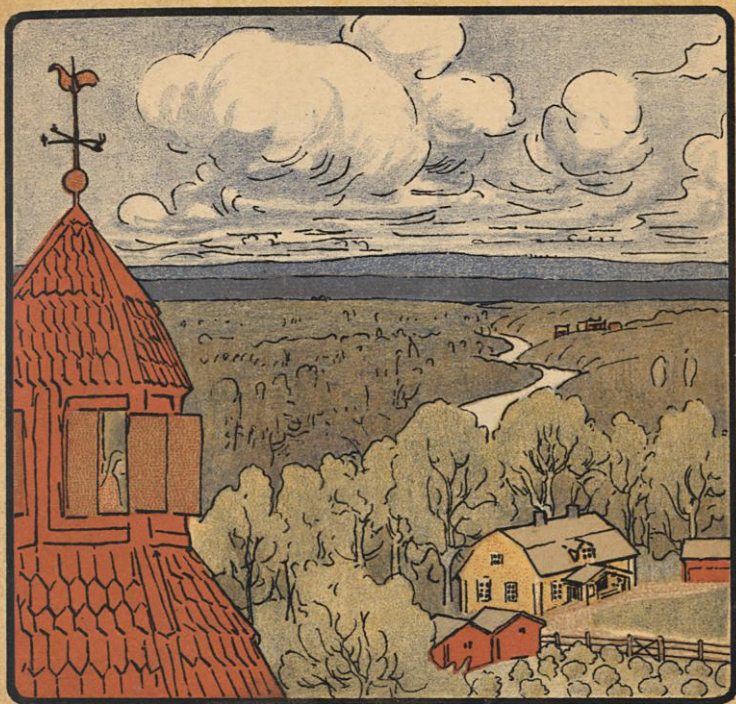
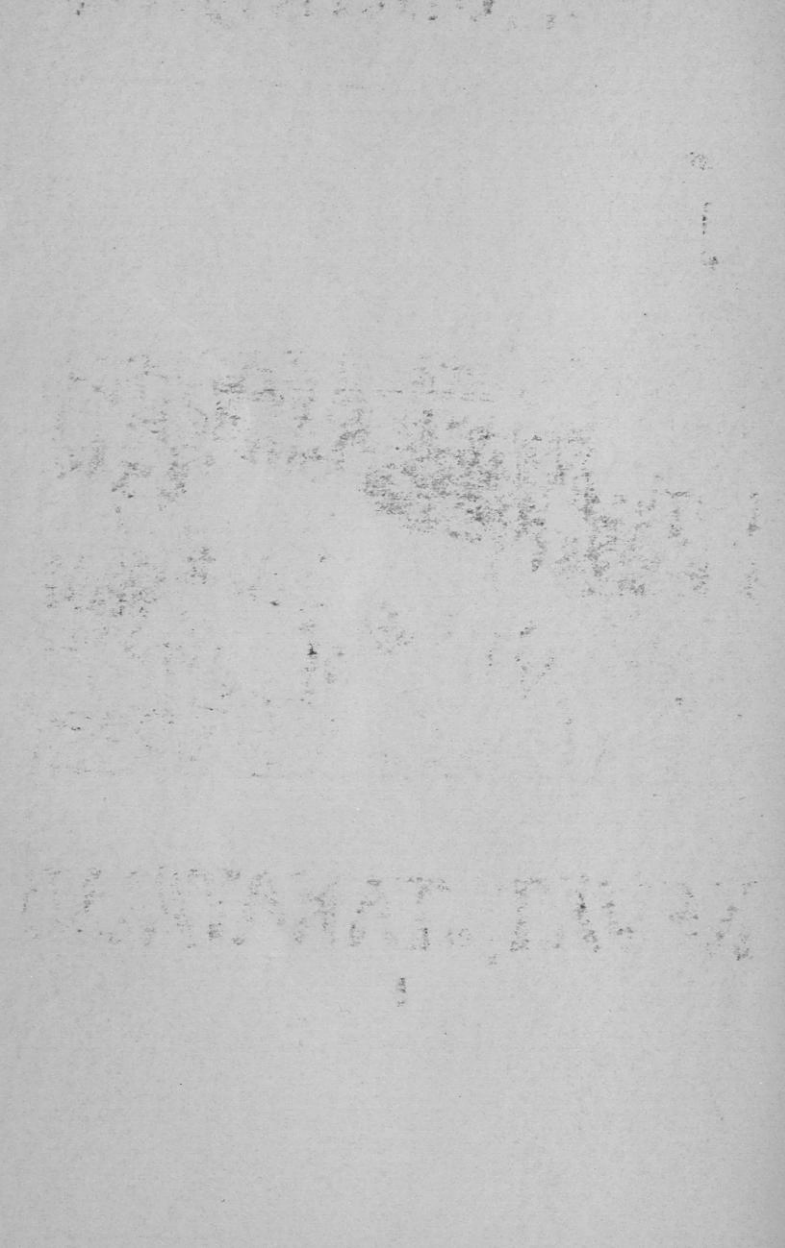

Juhani Aho

KEVÄT, TAKATALVI I KEVÄT

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

KEVÄT JA TAKATALVI

JUHANI AHO

KEVÄT JA TAKATALVI

I

KEVÄT

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

OMA-IMAHO

KEVÄT JA TÄKÄTÄMÄ

HELSINGISSÄ 1906
HELSINGIN UUSI KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ

1.

Hän oli toverinsa kanssa myöhään illalla saapunut yöpaikkaan, läpimärkänä sateesta. Saatuaan vähän kuivaa ylleen olivat he heittäytyneet kukin vuoteelleen lämpimäin ryijyjen ja nahkasten alle ja nukkuneet kohta.

Kun hän aamulla hiljalleen heräsi, ei hän ensin tahtonut mitenkään saada muistonsa palautetuksi, missä oli ja kuinka oli tänne tullut. Hänen silmänsä tunki vähän päivän valoa jostain katon rajasta, mutta alempana, missä hän lepäsi, oli vielä puolihämärä. Vähitellen selvisi hänelle, että hän makasi aitassa, jonka orsilla riippui peitteitä, ha-meita ja valkeita vaatteita monessa kerroksessa. Seinän rakoihin oli pistetty kukkivia pihlajan ja tuomen oksia, joiden tuoksun hän tunsu sitä su-loisempana ja voimakkaampana kuta enemmän valveutui. Ja vähitellen alkoi korva omistaa ääniä ulkoa. Hevosen kello kalkatti jossain ja vasikka ynähti. Käki kukahti ylhäällä aivan seinän takana ja sai hänet täysin hereille.

Kuinka oli hän tänne tullut? — Kuka hän oli? — Mitä varten oli hän täällä? Hän oli nukkunut mielestään yön niin pitkän kuin olisi siirtynyt yhdestä elämästä toiseen. Oli kuin olisi pannut maata pienessä lukukammiossaan Helsingissä, palattuaan sinne maisterivihkiäis-tanssiaisista keväisenä yönä laakeriseppele päässään — ja vasta nyt siitä unesta herännyt.

Nyt kukkui niitä kaksi kilvan. Eilen oli satanut koko päivän. He olivat astelleet reput selässä karjateitä, rämpineet soita, eksyneet tieltä ja nähneet talon korkealla mäellä, jonne olivat nousseet läpi vettä vuotavien lehtojen. Joku mies oli ollut vastassa, joku nainen oli kulkenut pihan yli ja sieltä takaisin ja isäntä oli pyytänyt seuraamaan ja sitten he olivat nukkuneet.

Sanomattoman suloinen tunne valtasi hänet ja hän koetti uudelleen nukkua. Mutta paistoihan siellä päivä, eihän siellä siis satanutkaan eikä tuullut! Ja koska käki kukkui ja vasikat tyytyväisinä ynisivät, niin olihan siis ilma kaunis ja lämmin!

Koko matkan Helsingistä pohjoiseen oli ollut kylmä takatalvi. Oli jo luntakin tuiskuttanut ja tuuli ollut koko ajan luoteessa. Järvetkin olivat vielä paikatellen jäässä ja lunta korvissa. Mieliala oli ollut masentunut minne tulivat. Edellinen vuosi oli ollut hallavuosi. Jos vielä tämäkin, niin on kaikki hukassa — se oli ollut pelko kaikkialla. Siirtyä sinne juhliilta Helsingissä, nähdä

nälkäistä kaarjaa ja kerjäläisiä tiepuolella horjuvan! Ja kaikki vaan odottavat etelä-tuulta ja sadetta ja paistetta. Ja yht'äkkiä oli tullut sade ja nyt lupaa tulla paiste.

Suomi, jota hän vaan vähän oli ennen nähnyt, oli ollut niin ruma, niin yksitoikkoinen. Missä oli se Savon kehuttu kauneus?

Hän hypähti alas ja aikoi herättää toverinsa. Vuoteesta peitteen alta näkyivät hänen pyöreät kasvonsa, joista nukkuessakin kuvastui tyytyväisyys ja varmuus.

Mutta ei, antaa hänen nukkua, ei hän kuitenkaan välitä luonnosta ja sen kauneudesta.

Hän raotti aitan ovea ja jäi siihen ihmeissään seisomaan. Aamun koi valaisi jo tuulimyllyn siipiä ja kimalteli pihanurmikon ja tuvan turvekaton kastehelmissä. Mutta alempana oleva maisema oli yhtenä ainoana sumumerenä niin pitkälle kuin silmä kantoi. Siellä täällä nousi sen pinnalta esiin joku metsäinen kukkula ja jotkut mäen rinteellä olevat puut pistivät latvansa sen läpi kuin tulvan sisästä. Mutta taivas oli kirkas ja poutainen.

Voimatta pidättäytyä kääntyi hän toverinsa puoleen:

— Nouse ylös, Risto! Tule katsomaan!

— Anna minun nukkua, urahti toveri.

Hän hiipi hiljaa, varpaillaan käyden märällä nurmikolla, pirtin perään, jossa kasvoi kukkiva, tuuhea tuomi, imien voimaa alla olevasta ruispellasta. Talossa väki vielä nukkui, eikä tuvasta

kuulunut hiiskahdustakaan, mutta talon ympäristössä kiihtyi kiihtymistään kukunta ja yltyi yltymistään laulu. Koko tuo suuri sumumerikin tuntui soivan. Ikäänkuin sen pohjalta, sen läpi ja pitkin sen loivia laineita kohosi ja kuului satakielten viserryksiä, teerten kuherrusta, sorsan ääntelemistä, vihellystä, piipitystä ja jostain loitolta kosken kohinaa.

Yhtäkkiä haihtui sumu, kohosi kuin kansi vakkasesta, pullahteli pilvimuodostuksina ylös taivaalle ja paljasti kaiken mikä oli alhaalla. Hän näki äärettömän avaran metsäisen alueen, niinkuin puolikattilan, jota reunustivat kaikilta tahoilta korkeat vaarat ja vaarain välissä kimalteli vesijaksoja, suuria selkiä, kaitasempia jokia ja vuoksia. Siellä täällä oli pykälä vaaran harjanteissa, oli joku asuttu pälvi, viherti joku pelto tai rusotti kaskia rinteillä. Vesistöjen varsilla viherteli lehtoja ja niittyjä kuin reunustimia metsäisissä vaipoissa, joita vedet eroittivat toisistaan. Muutamalta ilman-suunnalta vaarain välitse aukeni suunnaton, silmänkantamaton suo, jossa petäjäinen kasvullisuus harveni harvenemistaan keskustaa kohti. Hänen silmänsä haki kirkkoa, mutta ei löytänyt sitä, — kirkkoa ja pappilaa . . .

Aamutuuli suhahti tuomessa hänen päänsä päällä ja joku ovi avautui ja sulkeutui pirttirakennuksessa. Hän palasi takaisin aittaan ja huusi ovesa toverilleen:

— Nouse ylös katsomaan, Risto!

Mutta toveri vaan murahti, toiselle kylelleen kääntyen:

— Anna minun nukkua, Antero!

— Nukkua tällaisena aamuna! Mitä ihanimpana! Mitä suuremmoisimpana! Aurinko juuri nousee, ollaan korkealla mäellä, josta koko luvattu maa eteemme aukeaa. Ylös, unikeko!

Mutta kun toveri vaan kiskasi peitettä puoleensa, antoi hän hänen olla ja heittäytyi itsekin vuoteellensa nahkasten alle lämmintä hakeakseen. Eikä aikaakaan, kun hänkin taas nukkui.

Hän heräsi siihen, että lattiapalkit kolahtivat ja vuoteen vieressä seisoj nuori nainen puoleksi hänen ylitsensä kumartuneena.

— Herra olisi hyvä ja ottaisi kahvia.

Se oli tummansiniseen körttipukuun puettu, pitkäpalmikoinen tyttö, joka katseli häntä suurilla, sinisillä silmillä, kasvot ystävällisessä ilmeessä.

Risto oli jo herännyt ja saanut kahvinsa.

— Onko tämä teidän aittanne? kysyi hän tytöltä, pannessaan tyhjän kuppinsa tarjottimelle.

— Minun nimissänihan tämä on ollut, sanoi tyttö.

— Missäs olette itse nukkunut, kun me olemme vallanneet teidän aittanne?

— Ainahan sitä on sijaa ...

— Mutta missä me nyt olemme? kysyi Risto.

— Korkealla mäellä, keskellä ihaninta erämaata, katso tuonne! huudahti Antero.

— Ei! mutta mikä on paikan nimi?

Samassa tuli isäntä tuoden heidän tupaan kuivamaan vietyjä vaatteitaan. Häinkin oli körttipuvussa, keski-ikäinen, lempeästi ja vakavasti katseleva mies.

— Nuoret herrat taisivat tuoda kesän tullessaan, sanoi hän. Kun pohjonen rupesi Urvolta porottamaan, niin ei luullut loppua tulevankaan.

— Mutta sanokaahan meille, isäntä, missä me nyt oikeastaan olemme? Mikä on tämän talon nimi?

— Tämä on Rajavaara, toinen puoli tätä on Kontojärven pitäjää, toinen Korpivaaran kappelia. Raja kulkee tuolta tuon ison kiven kohdalta myllyn luona. Sieltä näkyy Kontojärven kirkokin.

— Vai on tämä Rajavaara, virkkoi Risto saatuaan vaatteet päälleen. — Me siis kuitenkin osuimme oikeaan.

— Onko tästä pitkältä Kontojärven kirkolle? kysyi Antero vilkkaasti.

— Eihän tästä jos viisi neljännestä.

— Siis voimme olla jo tänä iltana siellä.

— Eihän nyt semmoista kiirettä!

— Hänellä on kiire sinne pappilaan, virkkoi Risto. — Vai niin, Rajavaara, niin, tämä on historiallisesti merkillinen paikka. Te mainitsitte jostain kivistä. Siitä olisi pitänyt ennen kulkea maakuntain rajan. Minä olen niitä seikkoja tutkimassa.

— Minä olen keräämässä vanhoja runoja ja taruja, riensi Antero sanomaan.

Isäntä loi pitkän, tutkivan katseen Anteroon ja vastasi Ristolle:

— On kulkenut maakuntain raja ja uskojen, ja kulkee vieläkin.

— Se on tässä lähellä?

— Tuossahan se on ihan —

Se oli vähän matkaa aitasta mäkeä ylös sen korkeimmalla paikalla; lähellä sitä oli tuulimylly.

Sieltä oli näköala vielä avarampi, kuin äsken pirtin perältä. Näkyi uusi maailma toiselta puolen Rajavaaran ja pitkin sen harjannetta. Se oli siltä puolen vielä suurempi, vielä mahtavampi.

— Tuolla se näkyy kirkko, sanoi isäntä.

— Missä se on? huudahti Antero.

Mutta samassa hän eroitti sen jyrkän katon ja tornin. Se näkyi metsäisen selänteén yli ja sen takaa, omituisena ilmiönä keskellä metsäistä maisemaa, niinkuin olisi siinä jotain väijynyt ja jotain vartioinut. Sen ympärillä oli siellä etäällä mikäli voi eroittaa, asutus tiheämpää.

— Harjan ja tornin voi tästä nähdä, mutta ikkunoitaan myöten se on metsän peitossa. Kun tuota myllyä tekivät, niin sanoivat katolle kimmeltäneen ikkunoidenkin.

— Näkyykö pappilakin?

— Pappilata ei näy, se on alempana Kontosuvannon kainalossa, mutta korkeain puutarhakoivujen latvoja näkyy vähäsen, jos osannette tarkastaa kirkon ja tapulin välitse.

— Koivut, puutarhankoivut, näkyvätkö ne . . . nyt ne eroitan! — ja pienoinen puna levisi Anteron poskille. . . Hän oli puhunut niistä. Hän oli niiden alla istunut.

— Risto, katso, sieltä näkyy Kontojärven pappilan puutarhan koivut!

Mutta Risto ei välittänyt puista eikä kirkoista eikä näköaloista. Hän kierteli kiveä ja raaputteli sammalta sen kupeilta jotain etsien.

— Vaan voudin talo näkyy, jatkoi isäntä, se on aivan lähellä pappilaa, se on tuo iso keltanen talo niemen nenässä.

— Näkyisi täältä vielä toinenkin kirkko, jos ei ihan pahimmoilleen sattuisi vaaran kärki eteen, — ja isäntä viittasi päinvastaiseen suuntaan, pohjoista kohti, osoittaen korkeata, pitkää vuorta, joka koillisilla ilmoilla kohosi, kaikkia muita selänteitä ylempänä.

— Se on Ristivaara ja sanotaan sitä Panuvaaraksikin ja on kirkko sen pohjoispäässä.

Antero etsi jotain muistostaan ja löysi sen: Synkän, korkean kallioseinän, joka loi kylmän varjonsa jälle heleänä talviaamuna, kun hän istui äitinsä sylissä reessä ja hevosen kaviot iskeä karskahtelivat kovaan hankiaiseen.

— Sen sanotaan saaneen nimensä vanhasta noidasta, jonka olisi pitänyt siellä uhrejaan tehdä, vaan entisen Kontolan papin olisi pitänyt polttaa paljaaksi vuori eikä sen enää sen koommin mitään kasvaneen. Tätä meidän mäkeä myöten olisi

ollut maailma tuolla puolen pakanallista, mutta tästä kirkolle ristittyä. Sanovat vanhat kuulleensa, että tältä kiveltä oli noita käynyt kirkon kiroomassa. Kirkko olisi muka nurin noussut ilmaan seisomaan, vaan ei ollut mitään auttanut. Oli otettu velho kiinni ja poltettu, — jos lie totta mitä puhuvat — mikäpä ne tiennee. Kerrotaan niiden taistelleen ja sotiakin käyneen.

— Uskoistaan?

— Uskoistaan ja alueistaan.

— Vai niin, vai niin, virkkoi Risto, tullen esiin kiven takaa, ne ovat kai taruja kaikki, mutta se on hyvin luultavaa, että tässä on kulkenut vanha maakuntain raja — etsin täällä jotain merkkiä.

— Pitäisi siinä päivän puoleisessa kylessä olla merkki jonkunlainen, niinkuin ihmiskädellä tehty.

Isäntä laskeutui Riston luo etsimään kivistä rajamerkkiä.

Mutta Antero seiso i yhä kiven päällä, joka oli tasanen kuin pöytä. Isännän sanat olivat saaneet hänen mielikuvituksensa täyteen lentoon. Sotia ja taisteluia eri uskoista, pakanuudesta ja kristinuskosta! Noita, joka oli ehkä vanhan Väinämöisen jälkeläisiä! Tästä on kulkenut raja, tuolla pakanuus, täällä kristinusko, hän on seisonut tässä ja kironnut nurin kirkon, ja tuolla on ollut hänen uhrivuorensa . . . ja jo sukeutui runo hänen mielessään:

„Laella vuoren jylhän seisoin
ja katseheni luotehesen loin“

ja sitten jotain semmoista kuin:

„Ja kertomukset kuullakseni
Kummat taru toi!“

— Tässä se on, sanoi isäntä, siinä on kuin jotain vuosiluvun haamua, — mutta se oli niin kivettyneen sammaleen peitossa, ett’ei siitä voinut erottaa muuta kuin yhden numeron, joka voi olla seitonen, mutta yhtä hyvin yhdeksikkökin. Risto oli käynyt hyvin totiseksi ja miettiväksi, milt’ei juhlalliseksi.

— Täytyy raapia se esille jollain aseella, sanoi hän. Se voi olla erinomaisen tärkeä löytö. Maakuntaimme rajasuhteet ovat vielä vallan epäselvät.

Anterokin oli hypännyt alas kiveltä, omistaan innostuneena.

— Isäntä, kuulkaa, tiedätekö, onko täällä vielä ketään, joka taitaa vanhoja runoja laulaa?

Isäntä loi häneen epäilevän syrjäkatseen, ei vastannut, ja virkkoi Ristolle:

— Ase siinä täytyy olla, jos ollakseen.

Vasta kun Antero oli uudistanut kysymyksensä, vastasi hän:

— En tiedä, liekö.

— Kai täällä nyt sentään on joku vanha mies ... ettekö te, isäntä, ole kuullut niitä laulettavan? Tai ehkä te itsekin osaatte joitain? Kuinka vähän tahansa — sama se — mutta se on pelastettava.

— En minä heitä ...

— Minä kirjoittaisin niitä muistiin. Minä olen osaksi juuri sitä varten matkalla.

— Mitä niistä semmoisista muistiin. Eiköhän olisi paras olla muistelematta semmoisia.

— Semmoisiako? virkkoi Antero valmiina selittämään.

Vaan silloin tuli tyttö, joka oli tuonut kahvia, sanomaan jotain ja isäntä virkkoi:

— Siellä kuuluisi olevan vaimoväellä ... lähtekääpä, nuoret herrat, niin haukataan vähän aamutuimaan.

Heidän lähtiessään kiven luota, joka oli niin paljon ylempänä taloa, että huoneiden kattojen yli voi nähdä koko avaran maiseman, osoitti isäntä salmea kahden kaukaisen järven välissä ja virkkoi:

— Siinä se on ukko Paavon talo.

— Kuka hän on? kysyi Antero hajamielisesti, mieli täynnä sitä, mitä hänellä itsellään olisi ollut sanottavana.

— Ei ole tainnut kuulua sinne Helsinkiin asti Paavo Ruotsalaisen maine. On se siellä käynyt monet kerrat ja oli se siellä tänäkin keväänä! Olinhan tuolla minäkin toverinaan, kun lähtemään pyysi.

— Oletteko ollut Helsingissä?

Nuorten miesten silmät repesivät suuriksi ja he pysähtyivät pihamaalle hänen eteensä.

— Viikko on siitä kuin palattiin.

— Mutta sittenhän näitte maisterivihkiäiset olitte niissä ehkä saapuvillakin!

— Ei me niitä paljon nähty.

He olivat tulleet tupaan, jossa pöytä oli ka-
tettu ja jossa talon väki heitä jo odotti asettuak-
seen aamiaiselle. Lyhyen ruokaluvun luettuaan
isäntä istui pöydän päähän ja vieraat asetettiin
hänen viereensä toinen toiselle puolelle.

— Vai ei isäntä todellakaan ollut katsomassa
juhlallisuuksia. Se oli vahinko. Nämä olivat ko-
meimmat ja suurimmat maisterivihkiäiset, mitä
ehkä milloinkaan on ollut. Meidätkin siellä sep-
pelöitiin.

— Vai teidätkin, virkkoi isäntä kuivahkosti.

— Siellä oli koolla kaikki, mikä Suomessa on
oppineinta, ylhäisintä, etevintä ja kauneinta. Oli
vieraita Ruotsista, Pietarista ja muualtakin ulko-
mailta, jotka ilmaisivat ilonsa ja ihastuksensa siitä,
mitä olivat nähneet. Juhlat olivat suuremmoiset
ja mieltä ylentävät.

— Kai näitte kulkueet kadulla?

— Ei me nähty.

— Kirkossa kai ainakin olitte?

— Emme.

— Kanuunain laukaukset ainakin kuulitte?
kysyi Risto.

— Mitä varten siellä kanuunoillakin ammuttiin?
kysyi vanha emäntä toisesta päästä pöytää.

— Ammuttiin merkiksi siitä, että maisteri oli
seppelöity.

— Maa tärisi ja ikkunat helisi niin, että luuli maailman lopun tulevan, virkkoi isäntä ivan vi-vahduksella äänessään.

Antero huomasi sen ja tahtoi puolustautua:

— Tottahan on, että tämmöisissä juhlissa ehkä on jonkun verran turhia menoja ja vanhaa jou-tavaa kiiltoa, mutta on niissä paljon myöskin sel-laista sisältöä, joka kohottaa mieltä, ja tempaa pois jokapäiväisyydestä, pitää vireillä isänmaallista mieltä ja lietoilee sen hiillosta, antaen intoa, luot-tamusta ja uskoa —

— Uskoa?

Se oli isäntä, joka sen sanoi, mutta se näytti tulevan kaikkien huulilta. He kohottivat päänsä ja keskeyttivät hetkeksi syöntinsä. Anteroa hipasi epämääräinen tunne siitä, että hän ehkä oli pu-hunut jotain, joka oli tyhmää ja lapsellista ja tässä seurassa sopimatontakin. Hän olisi tahtonut kertoa näille vielä lisää juhlallisuuksista, selittää maisterivihkiäisten isänmaallista merkitystä, vaikut-taa jotain sen aatteen hyväksi, josta oli niin pal-jon Helsingissä puhuttu, että kansakin olisi saa-tettava ymmärtämään sivistyneitten harrastuksia ja niille arvoa antamaan. Hän olisi tahtonut ker-toa juhlapuheiden sisällöstä, joissa vähä väliä oli muistettu sitä kansaa, joka oli antanut meille Kalevalan ja Kantelettaren, joita Runeberg oli niin ihanasti kuvannut, mutta hänestä oli niinkuin olisi hänen päänsä yli painettu suuri huopahattu, jonka

sisästä hän ei saanut ääntänsä kuuluville. Hän ei saanut sanotuksi muuta kuin:

— Ikävä, ett'en tavannut teitä, kyllä olisin teidät sittenkin vienyt sinne kuulemaan ja näkemään.

— Taisi olla meillä Paavon kanssa hukka reissu, vastasi isäntä, ja taas näytti koko perhe ymmärtävästi säestävän hänen kätkeytyä ivaansa. Mutta nyt kysyi Risto:

— Millä asioilla siellä kävitte? Oliko joku valituskirja vietävänä?

— Käytiin tapaamassa ystäviä, joilta oli kutsut tullut. Tunnetteko Pekin ja Vorssin?

Bäckin ja Forssin! Hehän olivat asuneet samassa talossa, seinäkkäin heidän kanssaan. He olivat molemmat pietistejä, jotka lukivat ja veisasivat ja pitivät hartausseuroja, joista oli paljon puhuttu ja paljon ivaa tehty ylioppilaiden kesken. Koko vihkiäisten ajan olivat he kotonaan istuneet ja jo varhain aamulla, kun Antero riensi kapungille juhlaausteissaan, oli hän kuullut veisuuta ulos kadulle heidän ikkunainsa kohdalta. Se oli sitä uutta uskoa, joka tuomitsi turhaksi kaiken ilon ja maallisen harrastuksen, yksin isänmaallisenkin. Se oli seurannut häntä päivän juhliissa ja kohtasi häntä valvotun yön jälkeen palatessa juhlatanssiaisista. Hän oli kerran väitellyt siitä heidän kanssaan, he olivat suuttuneet ja epäsovussa eronneet. Se oli turmiollista oppia, joka veisi Suomen kansan henkiseer kohmetukseen juuri

kun se oli heräämässä. Turhaa olisi sen herättäminen itsetietoisuuteen ja itsenäisyyteen, turhaan olivat Suomen kansan ikivanhat hengen aarteet kaivetut esiin, runot, laulut, sananlaskujen viisaus, joissa sen oikea henki asui.

Vaan se oli torjuttava se vaara! Tilaisuus, jota hän tällä matkalla oli odottanut, näytti tulleen. Hänen matkansa, niinkuin hän oli sen suunnitellut, ei tarkoittanut ainoastaan kerätä vanhoja runoja, vaan myöskin tutustuttaa niihin kansaa, saada se niitä uudelleen rakastamaan. Kauvan oli Suomen kansa harhaillut loitolla henkensä alkuperäisiltä lähteiltä, nyt se oli saatettava takaisin niiden ääreen! Se niitä vielä halveksii, koska se ei ole päässyt osallisuuteen niiden virkistävästä voimasta. Sen sivistyneelle nuorisolle oli tässä suuri, jalo tehtävä.

Oli noustu aterialta, jonka kestäessä isäntä ja Risto minkä mitäkin juttelivat. Antero otti matkalaukustaan kirjan, jota näytti isännälle.

— Onko isäntä tätä kirjaa nähnyt? Se on Kalevala, Suomen kansan vanhoja runoja, joissa kerrotaan niistä suurista sankareista, Väinämöisestä, Ilmarisesta ja Lemminkäisestä ja jotka kätkevät Suomen kansan vanhan viisauden ja synnyt syvät.

— Vai semmoinen kirja, virkkoi isäntä. Onhan tuosta kuultu puhuttavan. Kävihän tuo täälläkin takavuosina se Kajaanin tohtori, joka niitä on koonnut, mutta ei se täältä mitään saanut.

— Salliiko isäntä, että luen tästä jonkun paikan.

Kun ei isäntä piippuaan sytyttäessään siihen mitään virkkanut, alkoi Antero lukea runoa Sammon ryöstöstä, kuinka se mereen hajosi ja kuinka tuuli muruja maihin kuletti, kuinka tuosta oli

Alku onnen ainiaisen,
Tuosta kyntö, tuosta kylvö,
Tuosta kasvu kaikenlainen,
Tuosta kuu kumottamahan,
Onnen päivä paistamahan
Suomen suurille tiloille
Suomen maille mairehille.

— — —
Siinä vanha Väinämöinen
Itse tuon sanoiksi virkkoi,
„Anna luoja, suo jumala,
Anna onni ollaksemme,
Hyvin ain' eleäksemme,
Kunnialla kuollaksemme
Suloisessa Suomen maassa,
Kauniissa Karjalassa.
Varjele vakainen luoja,
Kaitse kaunoinen jumala
Miesten mieli johtehista,
Akkojen ajatuksista
Kaa'a maalliset katehet,
Ve'elliset velhot voita!
Ole puolla poikiesi,
Aina lastesi apuna,
Aina yöllisnä tukena,
Päivällisnä vartijana,
Vihoin päivän paistamatta,
Vihoin kuun kumottamatta,
Vihoin tuulen tuulematta,

Pakkasen palelematta,
Kovan ilman koskematta!
Aita rautainen rakenna,
Kivilinna liitättele
Ympäri minun eloni,
Kahenpuolen kansoani,
Maasta saaen taivosehen,
Taivosesta maahan asti
Asukseni, ainokseni,
Tuekseni, turvakseni,
Jott' ei viha liioin löisi,
Vastus viljalti vetäisi
Sinä ilmoisna ikänä,
Kuuna kullan valkeana."

— Semmoista se Väinämöinen kansalleen toivotteli, ja sen se sille osasi antaa. Sammon sai Suomi, vaikkakin pirstaleina, hänen kädestään, hengen sammon, kuun ja päivän hän sille pelasti ja sen kaiken ainoastaan sanansa voimalla! innosteli Antero.

Ei kukaan virkkanut mitään. Isäntä oli painautunut, pää käsien varassa, polviaan vastaan ja katsoi eteensä lattiaan.

— Mitäs isäntä siitä sanoo? kysyi Antero. — Eikö teistäkin vaka vanha Väinämöinen kelpaa meille esikuvaksi ja hänen oppinsa meidän ohjeeksemme?

Isäntä oikaisihe vähän, pani sammuneen piipunsa ikkunalle ja virkkoi:

— Voi, herra kulta, pakanahan se oli Väinämöinen ja pakanallista sen oppi, pakanallisia sen

virret. Ei niistä ole meille ristityille. Toinen sana se nyt meille on julistettu.

— Toinenpa toki toinen, tuiki toinen, säesti joku joukosta, niinkuin kaikkein puolesta.

— Jumalan sana, kuului vanhan emännän ääni karsinasta.

— Tietenkin, vastasi Antero. Vaan emmehän siltä saa halveksia esi-isäimmekään neuvoja. Se on jaloa ja ylevätä siveellistä tietoa, joka on kätkeyty Suomen kansan vanhoihin virsiin ja sananlaskuihin. »Kielsi vanha Väinämöinen kullalle kumartamasta, hopealle horjumasta» — ja monta muuta samanlaista neuvoa ja opetusta. Ei saa tuomita sitä, mikä on hyvää ja kaunista, vaikk'ei olisikaan aivan samaa ja vaikk'ei olisi samaa tietä tultu siihen. Pakanatkin etsivät totuutta ja siitä monta neuvoa löysivät.

— Ei niitä noita neuvoja enää nykykansa tarvitse. Sillä on nyt paremmat neuvot ja paremmat neuvojat, toinen tieto ja toiset tietäjät. Ei ole enää Väinämöisen virsistä meille. Toinen veisuu nyt jo täällä Savonkin saloilla kaikuu.

Isäntä sanoi sen tyynellä surumielisyydellä, niinkuin säälien eksynyttä ja erehtynyttä, mutta samalla sellaisella varmuudella ja vakaumuksella, jota ei näyttänyt voivan kumota.

Mutta Antero ei vielä tahtonut jättää asiaan.

— Onhan tietysti se sana, mikä meille on raamatussa ilmoitettu, puhtainta ja korkeinta —

Vaan hänet keskeytti karsinapuolelta tupaa virsi. Se oli talon tytär, joka alotti sen, ja melkein kohta, kuin yhteisestä suostumuksesta, yhtyivät siihen muutkin tuvassa olijat.

Se muistutti Anteroa yhtäkkiä siitä, että oli sunnuntai, että oli kirkkoaika. Hän sulki kirjansa ja pisti sen takaisin reppuunsa ja jäi istumaan loitomma ikkunan luota, hiukan varjoon. Risto oli jo kohta syötyä mennyt ulos kivelle, josta hänen kalkutuksensa kuului veisuun lomassa.

Tarkastaessaan tupaa ja tuvassa olijoita esiintyivät ne vähitellen siinä Anterolle ikäänkuin jossain uudessa valossa. Ne olivat selvinneet ja suureenneet. Isäntä, joka yksin istui pöydän edessä olevalla penkillä, oli korkeine otsineen ja totisine ilmeineen niin arvokas ja itsetietoinen, että Anteroa ihmetytti, kuinka hän oli voinut hänelle tyrkyttää Kalevalaa ja Väinämöistä, ja odottaa, että hän heti sen hyväksyisi, niinkuin nuoret ylioppilastoverit, jotka heti olivat innostuneet hänen uudesta aatteestaan ja sille hyvää huutaneet. Hän näytti siinä mietteisiinsä vaipuneena siltä kuin olisi hän jo miettinyt kaiken, tiennyt kaiken ja käsittänyt kaiken. Seinustalla istui muita miehiä, joista muuttamat olivat saapuneet aamiaisten aikana eivätkä kuuluneet talon väkeen. Karsinassa oli ryhmä naisia ja pöydän päässä ikkunan alla vanha emäntä, joka luisilla sormillaan puristi suurta virsikirjaa, niinkuin olisi joku tahtonut sitä häneltä riistää. Mutta pankon luona, suuren uunin

kupeella, joka oli kuin alttari kotikirkossa, suuressa pirtissä, veisasi talon tytär, silmissä onnellinen innostunut ilme, niinkuin hän olisi nähnyt jotain, mitä eivät muut nähneet.

»Ei ole Väinämöisen virsistä meille, nyt osataan jo paremmat. Toinen veisuu kaikuu jo Savon saloilla.»

Näitäkö oli hän tahtonut opettaa, näillekö antaa uusia ihanteita?

Yhtäkkiä herätti virsi hänen erityistä huomiotaan. Hän tapasi sydämmensä omituisesti sykerästä, yllätti itsensä joutuneena selittämättömän liikutuksen valtaan. Siinä oli jotain tuttua, niinkuin jotain kaukaista muistoa: hän istuu pehmossa sylissä, nojaa päätänsä lämpimään poveen ja katselee niinkuin nytkin yli laajan, mustan lattian, johon auringon paiste painaa ikkunan kuvan. Ympärillä on totisia kasvoja ja liikkumattomia olennoita, jotka katsovat suoraan eteensä ja joiden huomiota hän ei saa herätetyksi, vaikka jalallaan viputtaa sitä varten. Pöydän päässä on korkea-otsainen, ruskeasilmäinen mies, joka kyllä katsoo häneen, vaikk'ei oikeastaan katso ... Hän jäi heistä pienenä, ei muista heistä muuta kuin tuon pehmeän poven suloisen tunteen ja tuon otsan ja nuo silmät, — niin, ja tuon sävelen ...

Hän heltyy, silmä himmenee, hän tuntee itsensä yksinäiseksi, onnettomaksi, hänet valtaa ikävä ja kaipaus, hän tuntee tarvetta painaa päänsä johonkin hellään helmaan, — tuon tytön,

joka tuossa veisaa niin heleästi, puhtaasti ja hartaasti ja jota kuullakseen toisetkin aina väliin vaikenevat — ei, ei hänen, vaan sen toisen, joka ojensi hänelle kätösensä ja joka sanoi: »tervetuloa siis Kontojärven pappilaan!» — ja sitten pisti kätensä sen nuoren, kauniin miehen kainaloon... Ei, ei kukaan minusta välitä, minusta rumasta, punatukkaisesta.

Virsi oli tauvonnut.

— Tuo oli minulle tuttu virsi, kuulin sitä usein lapsuudessani veisattavan.

— Sitä sanotaan meillä Haakmanni vainaan virreksi. Se oli meillä pappi sen niminen, joka sitä usein veisasi ja veisuutti.

— Se oli isäni.

— Oletteko te Haakmanni vainaan poika? Antti poikako?

Iloisen hämmästyksen hyrähdys kävi läpi tuvan miehestä mieheen. Se epäluuloinen, kylmä ilme, joka oli heidän kasvojansa jäykistänyt, oli kadonnut ja ystävällinen liikutus ilmaantunut silmäkulmiin ja suupieliin.

— Täytyy ihan tulla uudelleen kättelemään, — ja isäntä antoi hänelle kättä ja sitten kaikki muut, vanha emäntä kädellä kummallakin ja leuka liikutuksesta vavisten; ja miehet jäivät lähemmä istumaan.

— No sattuu se somasti, että tulee ventovieraana taloon, ei tiedetä, kuka on ja mistä on, vanhan ystävän ainoa poika. Me oltiin toki niin

hyvät tutut ja ystävät, ett'ei enää paremmat voi. Monet seurat kävi täällä pitämässä ja monet yöt nukkui tuossa samassa aitassa, missä tekin.

— Oli mammannekin usein mukana, virkkoi vanha emäntä. Istui silloinkin vähää ennen kuolemataan tuossa samalla rahilla, missä nyt Kaisa istuu. Te olitte sylissä. Muistan sen päivän niinkuin eilisen. Se oli näin vähää ennen juhanusta.

Anteron täytyi heille kertoa elämästään vanhempainsa kuoleman jälkeen. Hän oli joutunut enonsa hoitoon, joka oli koulunopettaja Porvoossa ja joka oli kustantanut hänen koulunkäyntinsä.

— Ja nyt lähditte tänne sisartanne tapaamaan?

— En ole tavannut häntä kymmeneen vuoteen.

— Siellähän se on Korpivaarassa vanhempainsa entisessä kodissa, sanoi vanha emäntä, — vaan on niin ahdistuksen alainen, kun on herätetty ihminen ja tahtoisi isänsä vanhain ystäväin kanssa seuraa pitää, mutta ei salli sitä pastori Handolin. Ei ole kellään meistä asiaa nykyiseen pappilaan.

— Entisessä oltiin kuin kotonamme, sanoi isäntä. Paljon se pappanne ennätti hyvää jälkeä tehdä, vaikka vähän aikaa sai vaikuttaa. Sen oli saarna niin satuttava ja äänensä niin voimakas, että vapisemaan pani paatuneimmankin. Sen saattaa sanoa, että melkein oli mustaa pakanamaailmaa tämä kulmakunta ennen Haakmannin tuloa. Ei ollut täällä varkaus synti eikä mikään. Joka juhannusyö

oli suuret vakituiset tappelut ja juomingit Kontolan sillalla. Murhia tehtiin monet vuodessa, juotiin ja mässättiin. Niin oli raakaa tämä kansa, ett'ei olisi luullut tulevan kystä helvetin tuleksakaan. Mutta kun Haakmanni paahtoi ja pauhasi, niin pehmisivätpäs, eipäs jäänyt tervettä omaatuntoa. Niitä kaatui kuin lakoa laihoa synnin tuntoon. Tulivat semmoiseen sielun hätään, että yksi valitus ja vaikeroiminen kuului talosta taloon, kylästä kylään. Semmoinen oli isä teillä.

— Siltä se sai tämä ukkokin piston sydämeensä, virkkoi emäntä.

— Niin, oli mies siinä.

— Kirjoitti se meille sairastuoteeltaan kirjankin.

— Lue se, niin saapi poikansakin kuulla.

Isäntä otti nurkkahyllyltä pöydän päästä ison raamatun ja asetti sen pöydälle sitä varten tehdylle telineelle. Sen kannessa oli sisäpuolella nahkasta tehty taskunen ja siinä kulunut kirje, jota isäntä pöydän päähän asettuen alkoi lukea pyhällä hartaudella.

Se oli viimeinen tervehdys rakkaille, uskollisille ystäville Herrassa. Siinä oli lempeitä ja lämpimiä sanoja ja neuvoja, kuinka tämä maallinen vaellus on parhaiten jumalan mielen mukaan loppuun saatettava. Siinä sanottiin, että se on usko, joka yksin autuaaksi tekee, että se on vaan jumala, joka armonsa kautta saa vanhasta uuden. Hän tahtoi sentähden heidät uskoa Hänen huomaansa, jos niin olisi, ett'ei tältä vuoteelta enää

nousisi, ja pyysi sanomaan rakkaita terveisiä kaikille tuttaville ja ystäville.

Kun kirje oli luettu — osaksi ulkomuistista, minkä Antero näki siitä, että isäntä lehteä kääntäessään luki keskeyttämättä edelleen — käänsi isäntä sen huolellisesti kokoon ja pisti takaisin raamatun taskuun. Samassa alotti talon tytär taas virren, niinkuin saarnan luettua.

Anterolle oli äsken noussut eteen kuva isästään suurena, ankarana, ryppykulmaisena kansan kurittajana, joka tuomitsi ja rankaisi. Nyt näki hän hänet lempeänä istuvan vuoteessaan, kirjoittamassa helliä, liikuttavia lohdutuksen sanoja näille ihmisille täällä kaukana. Hän muisti ilmeen hänen kasvoissaan, kun hän katseli häntä hänen kammarinsa kynnykseltä, uskaltamatta häntä häiritä; mutta sitten kuva himmeni, häipyi pois.

Nämä täällä olivat hänet kauvan tunteneet, olivat olleet läheisissä suhteissa häneen, häntä ymmärtäneet ja häntä rakastaneet. Se, mitä hän heille kirjoitti, oli heille tuttua, kallista — hänelle se oli vierasta ja outoa, eikä synnyttänyt mitään vastakaikua hänessä, kuinka hän koettikin sitä ymmärtää. Sanat käsitti hän, mutta ei sisältöä. Olisivatko he koskaan soveltuneet yhteen, jos isä olisi saanut elää? Kuinka olisi hänen käynyt, mikä hän nyt olisi, millaiseksi olisi hänen elämänsä ja kehityksensä muodostunut?

Hänen tuli kuin ikävä ja kaipaus jotakin, jota hänellä ei ollut, jotakin, josta ei oikein tiennyt

mitä se oli ja miksi sitä kaipaishi, ja taas soivat hänen mielessään isännän äskeiset sanat: »meillä on jo toinen tieto — ja toiset tietäjät». — Kuinka he olivat ihastuneet kuullessaan, että hän oli heidän entisen pappinsa poika! Kuinka heidän mielialansa häntä kohtaan oli muuttunut! Ne melkein lukivat hänet heihin itseensä kuuluvaksi. Virsi pyrki ikäänkuin häntä heihin kietomaan, vaan hän ei tahtonut antautua sen mielialan valtaan, joka pyrki ottamaan hänet haltuunsa. Hän tunsii ahdistusta ja painostusta ja tahtoi siitä vapautua. Ne heidän tietonsa ja aatteensa eivät voineet olla paremmat, sillä hänen aatteensa ja tarkoituksensa olivat niin suuret ja syvät. Hän tahtoi pitää omat ihanteensa.

Kun virsi oli päättynyt, lähti hän ulos ja meni kivelle. Risto siinä yhä vielä kalkutteli ja raaputteli, puhalsi aina pois sammalta ja jatkoi taas hiessä päin, mitään muuta näkemättä ja kuulematta. Hän oli onnellinen mies, niin selvillä kaikesta, antamatta minkään häiritä itseään tarkoituksissaan. Kohta kun hän oli suorittanut kandidaattitutkintonsa, oli hän ryhtynyt kokoomaan aineksia tohtorinväitöskirjaa varten Suomen maakuntain rajasuhteista tai jostain semmoisesta. Antero ei tiennyt, mihin ryhtyisi, mistä aloittaisi.

Olisiko tämä hänen viimeinenkin ihastuksensa, tämä hänen aikomuksensa herättää kansaa käsitämään muinaisuuttaan, antamaan arvoa vanhalle

viisaudelleen, olisiko sekin ollut tyhjää touhua? Risto oli ainakin niin sanonut.

Täällähän olisi pitänyt olla vanha klassillinen maaperä, otollinen uudelleen kylvettäväksi. Mutta tästä alkoi heränneitten alue, tässä oli uskojen raja. Jos kerran kansa oli sellaista hengenjaloutta luonut ja synnyttänyt, pitäisihän sen sitä ainakin vielä voida ymmärtää ja rakastaa. Kristinuskon oli sen oman kulttuurin syrjään tunkenut, saattanut sen sille itselleen epäluulon alaiseksi. Herännäisyys oli jatkanut hävitystyötä. Hänen oma isänsä oli ehkä aikoinaan ollut innokkaimpia siinä työssä.

Mutta ovatko ne, pitääkö niiden olla niin vastakkaisia, ovatko ne niin suuressa ristiriidassa keskenään? Yhtäkkiä leimahti hänen eteensä uusi aate kuin salamana taivaalta. Nyt hän sen tiesi. Niin oli se käyvä!

— Risto! huudahti hän.

Mutta Ristolla on omat harrastuksensa:

— Tules tänne, voitko sanoa, mikä tämä numero on?

— Seitonenhan tuo on.

— Siis se on kuitenkin seitonen. Asia on ratkaistu. Tässä on yksi kulmakivi, jota tähän saakka on turhaan etsitty. Minä olen löytänyt sen. Se oli merkillinen sattuma todellakin. Kulemme sumussa ja sateessa tietämättä minne, ja onni johtaa meitä tärkeään historialliseen paikkaan. Pähkinäsaaren rauhanteon jälkeen toimitettu rajankäynti —

— Kuulehan! keskeytti Antero. Olen usein puhunut sinulle tuosta aatteestani, että Kalevala niinkuin Homeron runot, jotka synnyttivät Kreikan klassillisen ...

— Niin, niin.

— Niin no, mutta yksin tälle meidän vanhalle pakanalliselle kulttuurille emme ehkä kuitenkaan voi rakentaa henkistä tulevaisuuttamme. Kansamme kalevalaisuus on sulatettava sen kristillisyyteen, niiden tulee toimia rinnan, hedelmöittää toisiaan, niinkuin renessanssi ja humanismi syntyivät uudelleen elpyneestä antiikista ja kristinuskosta. Ajattele, suomalainen renessanssi, suomalainen humanismi! Sen täytyy syntyä, me luomme sen! Raamattu ja Kalevala!

— Suo anteeksi, mutta en oikein ymmärrä aatteittesi huimaa lentoa.

— Ei sinun tarvitsekaan. Vaan ne kaksi, kalevalaisuus ja kristinusko ja herännäisyys eivät saa, eivätkä voi olla, eivätkä olekkaan ristiriidassa. Ne ovat soinnutettavat yhteen suureksi suomalaiseksi kulttuuriksi, joka kerran maailmankin valloittaa. Sano sinä siitä mitä sanot, naura vaan, sano taas niinkuin ennen, että olen haaveilija — niin olenkin ja niin tahdon ollakin!

Risto hymähti:

— Ei Suomen kansan yhtä vähän kuin minikään muunkaan kansan kulttuuria rakenneta Kalevalle eikä muulle tarustolle, olkoot ne kuinka kauniita ja alkuperäisiä tahansa. Kulttuurin kulma-

kivi, sen oikea kivijalka on kansan historia, se, minkä se todella tietää itsestään. Se on haettava esiin pala palalta, kivi kiveltä. Sittenkun se on tehty, voidaan sen päälle ruveta itse rakennusta nostamaan. Kivi kiveltä, entisen päälle! Snellman sanoo . . .

— Tiedän, tiedän!

Hän katui, että oli taas puhunut miehelle, jolla ei ollut rahtuistakaan mielikuvitusta, joka otti kaikki niin kuivasti ja järkevästi, jonka kanssa oli kulkenut luokalta luokalle, mutta jota kohtaan ei ollut tuntenut mitään erityistä sympatiiaa. Monta kertaa oli toveri häntä kylmäissyt, saanut hänen siipensä paneutumaan suppuun, saanut hänet epäilemään omaa itseään. Mutta nyt oli hän varma itsestään, nyt oli hän niin selvillä, ett'ei mikään arvostelu eikä mikään iva saisi häntä järkytetyksi.

Risto meni tupaan. Antero jäi vielä uuden aatteensa huumauksessa käyskentelemään. Maisema oli hänelle nyt kahta kertaa ihanampi ja suuremmoisempi. Oli kuin ei se olisi ollut todellisuutta, vaan jotain kaukaista, haaveellista satumaailmaa. Tuolla kivellä oli muinainen tietäjä kironnut kirkon, nostaen sen ylösalasin maasta. Hänkin tahtoi nostaa sen maasta, ei ylösalasin, vaan kohdalleen ja panna sen alle uuden perustuksen. Hän nousee tämän kiven päälle tässä erämaassa, kutsuu kokoon kaiken kansan, selittää näille, että Suomen kansa on aina ollut kristillinen kansa, jo paljoa ennen kuin kristinusko maahan

tuotiinkaan. Sentähden se niin helposti, ilman aseita ja taistelua uuden uskon omistikin, sillä joskin muoto oli uusi, oli siveellinen sisältö sama.

Risto heitteli jo hyvästiään tuvan rappusilla, jonne väki oli tullut.

— Tulkaa nyt sitten edes takaisin milloin näitä maita kulettekin, sanoi isäntä, turhaan koitettuaan heitä pidätellä. Olisi ollut niin hupaisa vanhan ystävän pojan kanssa puhella vähän pitemmältä.

— Tulen, minä tulen ehkä piankin, ja silloin minä tahdon teille oikein juurta jaksaen todistaa, että se vanha pakanuus, se se vasta oikeata kristillisyyttä onkin.

Pettymyksen ilme kasvoillaan päästi isäntä hänen kätensä.

— Eihän toki!

Mutta kun he, saatuaan opastusta tiestä, jota heidän oli kulettava Kontojärvelle tullakseen, olivat kadonneet aittojen taa, virkkoi vanha emäntä katkeran sekaisesti:

— Semmoinen pilkkaajako tulikin siitä Haakmanni vainaan pojasta.

— Ei tiedä, ehkä Herra vielä omansa korjaa, sanoi isäntä.

2.

Kun Kontojärven pappilassa odotettiin vieraita tuleviksi, niin kuulostettiin siellä aina toisella korvalla sillalle päin, joka johti etelästä tulevan maantien Kontokosken kuohujen yli. Kosken kohinasta huolimatta kuului kavioiden kopina ja rattaiden rytinä suvannon yli pappilaan, sillä sillan yli ajettiin aina täyttä karkua sen korvassa olevan jyrkän törmän antamasta vauhdista. Kun kopina alkoi kuulua, ehdittiin vielä, ikkunaan juosten, nähdä, kuinka ajopelit nytkähtivät sillalta alas maantien pehmeään hiekkaan, ja kääntyivätkö ne siitä pappilan koivukujalle vai jatkoivatko matkaansa suoraan kirkolle, jonka ohi maantie vei edelleen pohjoista kohti.

Ruustinnan korva oli, hänen kaiken päivää askaroidessaan, odotellut tuttua ääntä ja tuon tuostakin oli hän ollut sen kuulevinaan ja rientänyt kosken puoleiselle verannalle. Mutta ajajat olivat aina olleet joitain muita; pappilan vaunut, jotka olivat lähetetyt tulijoita vastaan, viipyivät,

vaikka talo oli jo täydessä juhla-kunnossa heitä vastaan ottamaan.

Talvikausi oli pappilassa valmistauttu siihen kesäiseen juhlaan, joka nyt oli ovella. Kaikki arkityöt olivat saatavat suoritetuiksi siihen, kun kevään tullen palaisivat pojat yliopistosta ja koulusta ja sukulaiset Helsingistä ja muualta, tuoden kaikki aina tuttavien tullessaan. Kutomiset, ompelukset, korjaukset olivat toimitettavat pois tieltä ja talo kivijalasta kattoon, venevalkamasta tallintaa niin hyvään järjestykseen, ett'ei mikään estäisi kesäisen ohjelman suorittamista: huvittelua, seurustelua, ja täydellistä antautumista vierasvaraisuuden mieluisten velvollisuuksien täyttämiseen. Talvi oli ahkerasta toiminnasta huolimatta yksitoikkoista aikaa, jolloin ei mitään erityistä tapahtunut, ei mitään uutta ilmaantunut, jolloin elämällä ei ollut muuta sisältöä kuin minkä se sai siitä, mitä toivottiin kesän tuovan tullessaan. Talvella ei talossa käynyt muita kuin läheisimpiä naapureita, joilla ei ollut mitään uutta annettavana. Kesällä voivat rappujen eteen ajaa vaunut, täynnä ventovieraita, mutta sitä tervetulleempia, kaukomatkaisia, usein mainioita miehiä, korkeita herroja, kaikkein korkeimpiakin. — Kesä toi aina jotain uutta, uutisia maailmasta ja sen menosta, mutta erittäinkin yliopistosta, jonka oloja Kontojärven pappilassa seurattiin erityisellä innolla. Kesä toi uutta oppia ja uutta tietoa, uusia aatteita ja uusia mielipiteitä uusien aatteiden kera. Kesällä voi

tapahtua odottamatonta ja äkkiarvaamatonta, käänteitä kohtalon kulussa, muutoksia ja mullistuksia. Tyttöjen elämässä oli »ensi kesä» aina toivetta, mutta »mennyt kesä» oli »muistoa vaan»; talvi oli melkein aina tyhjä, valkea lehti elämän kirjassa, joka sitä selaillessa kääntyi huomaamatta muiden mukana. Kesä oli kuin ainaista pyhää ja sentähden täytyi olla valmis ja varustautunut sitä viettämään.

Ja niin olivat nyt kankaat kudotut, kesävaatteet ommellut ja talvitamineet orsilleen asetetut, aitat, liiterit ja ullakot pestyt ja puhdistetut, huoneet uudelleen sisustetut, — ylskammarit asetetut kesäkuntoon, varavuoteet laitetut; olivat pihat lakaistut, käytävät ja tiet sekä rantaan että huvimetsään, sekä sillalle että kirkolle päin puhdistetut. Ja puutarha oli valmiiksi muokattu, kylvetty ja istutettu penkkeineen ja taimilavoineen, puutarha, tuo runsauden sarvi, josta kesäinen pöytä ammensi parhaat herkkunsa: herneet, rediisit, salaatit ja juurikkaat.

Näin uusittu pappila vihittiin aina kesäiseen juhla-asuunsa juhannuksena, jolloin kaikki vakinaiset kesävieraat jo tavallisesti olivat saapuneet.

Ruustinna käveli paikasta paikkaan sisällä ja ulkona, viimeistellen työtään niinkuin kuvanveistäjä, joka valmiiksi valettua teostaan vielä hiukan viilailee ja puhdistelee. Hän lähti vinniltä, jossa korkean taitekaton alla oli kaksi kammaria, toinen »suurten poikain», toinen »pienten» ja kahden-

puolen niitä säilytyshuoneita kaikellisille talontavaroille; hän tarkasti, olivatko vuoteet hyvästi kohennetut, tyynyt tarpeeksi täytetyt, ikkunaverhot oikeissa laskoksissa, kaapit ja laatikot varustetut puhtailla papereilla. Sieltä laskeutui hän alikerran suureen etehiseen, josta yksi ovi vei rovestin puolelle, toinen sitä vastapäätä oleva ruokasaliin ja kyökin puolelle ja kolmas suureen saliin. Kaikki ovet olivat auki, ja lämmin, tuoksuva kesäinen ilma huljui huoneesta huoneeseen. Ruokasalissa näkyi pöydällä hopeita ja juhlaposliineja, vasta pesusta tulleita, hienointa rälliä, kotikutoisia, joita yksi tyttäristä, lapsista vanhin ja äidin ainainen auttaja, sijoitteli suureen seinäkaappiin. Toinen, nuorempi, askarteli salissa asetellen vastapuhjennaita lahnankukkia maljoihin ja koristellen katossa riippuvaa, kesäharson sisään käärittyä kynttiläkruunua hiirenkorvaisilla koivun oksilla.

— Kaarina! — sanoi ruustinna saliin. Pistä niitä koivun oksia tänne etehisen seinän rakoihin, tuon leveän suuren seinän täytteeksi. Lauri sanoi viime kevännä kotiin tullessaan, että se oli niin hauska nähdä.

— Robertin pitää saada lehtikäytävänsä ylös erakkomajaansa, virkkoi tytär ruokasalista.

Robertin erakkomaja oli hänen ylliskammarinsa ja käytävä sinne vinninrappuset, joita sisaret olivat koko viime kesän vihreällä varustaneet.

— Nyt asetetaan siihen vaihteen vuoksi pihlajia ja tuomia — ei, vaan pajunoksia, niiden

lehdet ovat vähän niinkuin laakerin lehtien näköisiä.

Ruustinna tuli niin liikutetuksi, että vettä silmässä kahahti:

— Ajatelkaa, Hanna ja Kaarina, että Robert siis tulee laakeri otsalla ja primuksena! ja että Laurilla on ylioppilaslakki päässä!

— Mutta mitä yllätystä keksimme Naimille?

— Hän taitaa itse tuoda yllätykset tullessaan, sanoi Kaarina.

— Mitä tiedät? Luuletko? kysyi äiti uteliaana.

— En tiedä mitään, aavistan vaan jotain.

Ruustinna aikoi mennä rovastin puolelle ja luoda tarkastavan silmäyksen sinnekin, mutta kun hän kansliahuoneen ovelta huomasi apulaisen korkean otsan kirkonkirjain takaa, kääntyi hän takaisin saliin.

— Minkä vuoksi tuo Helander pitänee turhana ja pahana kaikkea sitä, mikä meistä on hauskaa, rakasta ja oikeaa? huokasi hän Kaarinalle. — Ei hän hyväksy mitään, mitä tässä talossa tehdään ja tapahtuu, viattomintakin iloa hän paheksu eikä siedä soittoa eikä lauluakaan. Tuskinpa täällä uskaltaa enää klaveeriakaan avata, ennenkun hän on mennyt kotiinsa. Aina se moititiva, tuomitseva katse. En minä kohta ymmärrä mitään tämän maailman menosta. Kyllä siitä nyt taas tulee ikävyyksiä ja vaikeuksia, kun kaikki vieraat tulevat.

— Tarvitseeko mamma siitä välittää, virkkoi Kaarina.

— Tuomiokapitulin ei olisi pitänyt lähettää tänne tuota miestä. Vaikka kyllähän hän on ollut suurena apuna isälle; hoitaa melkein yksin koko kanslian.

Ruustinna oli tullut salin läpi puutarhan verrannalle luomaan taas kuinka monennen kerran odottavaa silmäystä sillalle.

— Ei niitä vain vielä kuulu. Eikä niitä maistereitakaan, joista Robert kirjoitti.

— Ne kai tulevat koskia alas, jos kerran ovat aikoneet tulla Rajavaaran kautta.

Aidin hieno korva huomasi Kaarinan äänestä, että hän näitä nuoria maistereita, Robertin tovereita, joista tämä oli usein puhunut, erityisesti odotti.

— Kun ei heille vaan olisi mitään tapahtunut; kosket ovat nyt niin kovin tulvillaan, sanoi ruustinna. — No, siellä tulee nyt pappa pikkupoikain kanssa verkkoja nostamasta. Mennään rantaan heitä vastaan. Hän pitää siitä niin, jos on saanut kaloja.

— Nyt laskee joku venhe sillan alatse! huu-dahti Kaarina. — Siinä on kaksi herraa keskellä venhettä. Ne ovat varmaan ne! — Herra varjel-koon, nyt se katosi!

Kaarina peitti silmänsä molemmilla käsillään ja koko hänen ruumiinsa värähti.

— Ei niillä ole mitään hätää, tulivat alas että hurahti, virkkoi renki, joka työskenteli puutarhassaikäviä puhdistellen.

Mutta Kaarina oli aivan kalpea ja piteli kädelään sydänalaansa. Ruustinna oli vaipunut istumaan verannan tuolille. Sitten nauroivat he molemmat tätä säikähdystään, — kun oli nähty satoja kertoja sama tapaus ja mitä sitä nyt piti niin pelästyä? — ja riensivät rantaan tulijoita vastaan.

Ruustinna oli vielä punakka, verevä ihminen, vaikka hiukset, jakaukselle kammatut ja korvainpäällitse kaareen kierretyt, olivatkin jo vaalenneet. Päälaella oli hänellä valkoinen pitsimyssy, leveillä, valkeilla nauhoilla leuvan alle kiinnitetty. Piirteet olivat hienot ja »aateliset», silmistä loisti ainainen hyvántahtoisuus ja tyytyväisyys, ja ainoastaan silloin tällöin verhosi niitä alakuloisuuden ohi kiittävä harso.

— On se sentään hauskaa, Kaarina, eikö ole?

Kaarina tiesi, mikä oli äidistä hauskaa: että oli taas kesä, että oli tulossa hänen sisarensa, professorska, että pojat olisivat kohta kotona, että talo oli täydessä kunnossa ja että mentiin isää vastaan rantaan — niistä kaikista oli usein puhuttu ja usein edeltäpäin iloittu.

Mutta Kaarina itse oli totinen ja hänen tummilla kasvoillaan, joita musta tukka reunusti, asui miettiväisyyden ja totisuuden varjo. Äiti tarkasti häntä syrjästä heidän laskeutuessaan puutarhan läpi niitylle ja siitä koivukäytävän kautta rantaan,

ja hänen tuli taas niin sääli tätä tytärtään. Kaarina parka! — Kun hän hymyilee tai ilostuu, on hänellä kyllä kaunis ilme; mutta miksi on hän taas pannut tuon sinisen nauhan palmikkoonsa? Punanen sopisi siihen paremmin. Vaan eihän sitä voi hänelle sanoa.

— Niitä ne ovat! huudahti Kaarina yhtäkkiä vilkkaasti ja yritti kiiruhtaa askeleitaan, mutta hiljensi taas. — Ne eivät voi olla ketään muita, koska kääntyvät tänne päin.

— Mitkä niiden nimet nyt olivatkaan?

— Antero Hagman ja Risto Tolonen.

Rovasti oli jo noussut maihin ja levitteli verkkojaan virepuille. Hän oli pitkä, roteva vanhus, vankkavartaloinen, ryhdikäs, liikkeet laajat, tumma-verinen ja nenä pitkä; puettuna keskeltä vyötettyyn puseroon, jalassa lyhytvartiset lapikkaat ja päässä patalakki, jonka laitain alta pisti esiin harmaata tukkaa tuuheana pensaana. Hänen kasvonsa loistivat ja silmät säteilivät saaliin runsautta. Venheen pohja oli valkeanaan lahnoja ja siikoja, mutta paras saalis oli katiskosta saatu suunnaton lohi, jonka pojat vaivoin saivat venheestä nostetuksi.

— Kaunis juhannuskala, vai mitä?

— Mutta kylläpä onkin! — huudahti ruustinna.

— Se on sinun onnellasi saatu, mamma!

— Sinä et huomaa vieraita, pappa.

Tulijat tervehtivät venheestään, joka juuri aikoi laskea nuottakodan kupeelle.

— Tänne hyvät herrat! — Laske tänne, perämies!

Rovasti meni ketterästi heitä vastaan, kokasti venheen kahden kiven väliin, ojensi kätensä nuorille miehille ja tervehti heitä latinaksi:

— *Salvos advenire vos gaudeo.*

Nuoret miehet vastasivat heti paikalla leikkiin yhtyen hekin latinaksi:

— *Salutem reddimus et gratias, Reverendissime.*

Rovasti oli märästä, suomuisesta verkko-ukosta muuttunut liikkeiltään ja käytökseltään kohteliaaksi maailmanmieheksi ja kun hän esitti tulijoille ruustinnan, teki hän sen tässä rannalla nuottikotansa kupeella kuin salongissa, puoleksi totisen kaavamaisesti, puoleksi leikillisen tuttavallisesti.

Ruustinna otti heidät vastaan niin ystävällisen herttaisesti ja toivotti heidät tervetulleiksi niin sydämellisesti, että lämmin tunne täytti Anteron rinnan, melkein niinkuin äitiä kohtaan, omaa äitiään — ja Naimin. Hän huomasi heti, että heissä oli paljon yhtäläistä, tyttäressä ja äidissä, sama silmäin ilme, sama kasvojen väri, sama hymyily. Naimin äiti! Ja tuo oli hänen kotinsa tuolla, tuo taitekattoinen talo puutarhan puiden välissä. Ja tuolla nuo korkeat koivut! Semmoisenhan sen juuri piti olla — ja oli se hänelle kuin vanha tuttu paikka joiltain kaukaisilta ajoilta — ja niinkuin olisi hän tullut jonnekin, jossa tulisi kauvan viipymään ja hyvin viihtymään.

— Tyttäreni! esitti ruustinna ja näki salaiseksi ilokseen, että Kaarina ojensi herroille kätensä sillä kauniilla hymyllään, jota hän niin suuresti rakasti nähdä. Ja Kaarinan oli yhtäkkiä vallannut hilpeä tyytyväisyys ja turvallisuus siitä, että Antero, vaikka ilme hänen kasvoissaan oli kovin miellyttävä, oli ruma, punatukkainen ja kesakoinen.

— Pojat, virittäkää nyt verkot ja päästäkää kalat! sanoi rovasti pikkupojille, jotka olivat olleet häntä soutamassa. Tässä on nouseva sukupolvi! Lyökää kättä sedille, munsjöörit! — Antakaapa tänne se lohenpoika!

— Eivät ole vielä tulleet Robert ja Lauri? kysyi Antero, ääni epävarmasti vavahtaen.

— Odotamme heitä joka hetki! vastasi ruustinna heidän alkaessaan nousta pihaan. Tyttäreni Naimi, tapasitte kai hänetkin —

— Kyllä minä — kyllä me —, eikä Antero uskaltanut sitä sanoessaan ketään silmiin katsoa.

— Hän kirjoitti Kuopiosta, jonne lähetimme vaunut vastaan, että he aikoivat viipyä siellä muutamia päiviä tuttavien luona, ja kun Robertkin tahtoi tavata rehtori Snellmannia ja tohtori Lönnrotia, jota sinne odotettiin Karjalasta päin... heillä on ollut hauska matka Helsingistä, suuri iloinen seurue nuoria ja vanhoja — sisareni ja hänen miehensä professori Hartman ja Anette ja Thure.

— Meidän serkkujamme, selitti Kaarina.

— Niin, ja he ovat vierailleet tuttavien luona matkan varrella ja pitäneet hyvin hauskaa, kirjoitti Naimi.

— Herrat tulevat Karjalan kautta, — sanoi rovasti.

— Naimi kirjoitti siitäkin ja me olemme odottaneet teitä jo viikon päivät.

— Vai kirjoitti hän! — Antero melkein huudahti.

— Eihän, Roberthan siitä kirjoitti, oikasi Kaarina.

— Komea kala, sanoi Antero rovastille, enkö minä saa kantaa?

— Ei, ei, kyllä minä itse saaliini kannan. Nämä ovat niitä kuuluja Kontokosken lohia. Tämä suvanto on ikivanha kalapaikka, josta karjalaiset ja savolaiset ovat aikoinaan kovia taisteluita taistelleet ja käräjiä käyneet. Kontojärven kirkonkylä oli ennen muinoin suuri markkinapaikka. Vielä siihenkin aikaan, pari sataa vuotta sitten, kun yksi esisistäni, Martinus Olai —

Mutta Antero kuunteli vaan toisella korvalla rovastin puhetta, ajatellen, miks'ei Naimi Martin ollut kirjoittanut heidän tulostaan, vaan Robert... että heitä oli ollut suuri iloinen seurue... ja hauska matka. Oliko hänkin ollut mukana, se nuori mies — kuka hän oli? — tulisiko hän tännekin?

— Näittekö sen suuren suoviljelyksen siellä jokivarrella? kuuli hän rovastin puhuvan Ristolle. — Ette? Mitäs nuoret Apollon pojat olisivat semmoisesta huvitetut! Tähtäävät katseensa tähtitarhojen taa, kohti aatteiden avaruuksia, mutta minä sanon herroille: yksi on tarpeellinen tässä

maassa, yksi ennen kaikkea muuta: kansan aineellisen tilan parantaminen.

Puutarhan portilla jäivät Antero ja Kaarina muista vähän järeille.

— Mitä pitää herra Hagman luonnosta täällä Pohjolassa?

— Maisemat ovat suuremmoiset, varsinkin Rajavaaralta oli näköala aivan ihmeellinen, kerrassaan mahtava.

— Oletteko ennen koskia laskenut?

— En koskaan ennen.

Kaarina ei ollut Naimin näköinen. Ainoastaan vartalo ja suu hänessä muistuttivat sisaresta. Äänessäkin oli sama sointu, niinkuin veljilläkin, äidiltä peritty, omituisen miellyttävä ja tuntehikas.

Puutarhassa esitti ruustinna Hannan, joka oli siellä taimilavasta jotain kasviksia ottamassa. Hän oli jo keski-ikäinen ihminen, hiukan alakuloinen ilme säännöllisissä tyynissä kasvoissaan.

— Tämä on talon hyvä haltija, laski rovasti leikkiään, äidin tyttö, joka häntä kaikessa auttaa. Tämä Kaarina on minun tyttöni, toinen apulaiseni, auttaa minua, kirjoittaa ja lukee minulle. Jos hän olisi poika, olisi hänestä tullut maisteri ja nyt olisi hänet ehkä seppelöity yhdessä herrain kanssa.

— Voin sanoa terveisiä sisareltanne, sanoi Hanna Anterolle. Karoliina oli täällä helluntai-pyhinä.

— Hän ei tiedä vielä tulostani, en ole tullut hänelle kirjoittaneeksi.

— Minä kirjoitin hänelle siitä, kun sain kuulla; hän tulee tänne ehkä ylihuomenna, jos vaan pääsee.

Koko ajan tarkasti Hanna Anteroa. Se oli siis tämä Karoliinan veli, hänen parhaan ystävänsä. Näytti totiselta ja vakavalta nuorelta mieheltä. Varmaan ilostuisi Karoliina parka hänet vihdoinkin tavatessaan, ainoan veljensä.

— Aijotte asettua kesäksi hänen luokseen?

— Niin, kyllä kai — tietysti, vastasi Antero epävarmasti.

Hän oli aluksi ihastunut kuultuaan sisarensa tulosta; mutta jos Karoliina tulisi, täytyisikö hänen ehkä lähteä sinne jo hänen kanssaan, heti, saamatta jäädä tänne?

Rovasti saattoi vieraansa pihan yli pieneen rakennukseen, joka oli melkein kätkeytynyt puiden ja pensaiden taa, painautunut osaksi maan sisään, niin että lattia oli alempana kuin maa. Sen oli katto pikimusta, mutta seinät olivat valkeiksi piilutut ja permanto matoilla peitetty. Pitkin seiniä kulki penkkejä ja oven suussa, vastapäätä vanhaa kiuvasuunia, oli kaksikerroksinen ryijyillä peitetty puusänky.

— Tätä sanotaan meillä katiskaksi. Olen saanut tästä monta kaunista kalaa. Arvatkaapas, kenenkä kerrankin sain. Näen aamulla ulos mennessäni sukset seinää vasten seisomassa. Menen

katsomaan ja mies makaa tuossa pankolla pieksut jalassa ja halko pään alla. Kun ovi paukahti kiinni, hyppää hän ketterästi alas ja edessäni seisoo itse — Elias Lönnrot!

— Elias Lönnrot?

— Ipsissimus! Olemme aikoinamme olleet yhdessä perustamassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa. Muistan sen päivän kuin eilisen. Istuttiin Keckmannin vinttikammarissa, kun kuului kiireisiä askeleita ja kompastuksia pimeissä rapuissa ja Martti Lindfors, Kuopion nykyinen tohtori, mies vilkas ja elävä, syöksee sisään ja huutaa: »nyt tiedän sen!» ja samana iltana se perustettiin. — Lönnrot oli silloin runonkeruumatkallaan. Tuonkin pöydän päässä laulatti hän muuatta laukkulaista. — Eikö ole miestä kuvaavaa, ett'ei ainoastaan ei tule herättämään vanhaa toveriaan, vaan ei edes asetu sänkyyn. — »Miks'et mennyt sänkyyn, onhan siinä sänky?» — »Ka, mitäs minä sänkyyn, oli niin lämmin lieden kyljessä.» — Olisi se tarennut sängyssäkin, kaksien nahkasten välissä, mutta semmoinen se on, Suomen suurin mies.

— Ja saammeko me asua tässä huoneessa, missä Lönnrot? kysyi Antero iki-ihastuneena.

— Vaikka koko kesän!

— Vaikka koko kesän?

— Tämä on muutenkin muistorikas paikka tämä tupanen. Minun lasna ollessani — olen syntynyt täällä, isäni oli aikoinaan täällä rovastina — oli tässä vaan pieni lasi-ikkuna, tuossa tuon

pöydän päässä. Yksi esi-isistäni Martinus Olai piti täällä vangittuna velhoa, jonka hän oli vanginnut taikojaan tekemästä itse kirkon lattian alta, ja jonka sitten lähetti Turkuun tuomittavaksi ja poltettavaksi. Se kirkko ei ole enää olemassa, se poltettiin isonvihan aikana ja Martinus Olai vietiin vankina Venäjälle. Karjalaiset, jotka Martinus oli väkisin kastanut ja heidän uhrilehtonsa polttanut, olivat venäläisten oppaina ja apumiehinä ja niiden sanotaan pistäneen tuleen kirkon. — Mutta mitä minä tässä nyt tarinoin. Vieraat saattavat tulla millä hetkellä tahansa ja minä olen tällaisessa asussa. Lankoni professori Hartman on muotojen mies ja saattaisi panna pahakseen, jos minä ottaisin hänet vastaan mokomassa kossuissa. Herrat ovat hyvät ja ovat kuin kotonaan ja sanovat minua tästä lähtien sedäksi.

— Mukava ukko! — Eikä ollut Antero mielestään koskaan tavannut niin hauskaa ja hilpeätä miestä. Sekä rovasti että ruustinna olivat hänestä kaikkein miellyttävimpiä ja kaikkein ihmeellisimpiä ihmisiä maailmassa. Ja samoin koko tämä papila. Elämä yleensä oli kuin satua, kuin unta. Ihanalta Rajavaaralta olivat he laskeutuneet synkään korpeen, kulkeneet kankaita ikuisten honkain pilaristoissa, kävelleet jalkain alla sihiseviä soita, joista kohosi suokanervan huumaava tuoksu, kuulleet kosken kohinan, saapuneet sen rannalle, saaneet mökistä perämiehen ja soutajan ja hetken kuluttua syöksyneet alas kuohujen keskeen, joista

eivät luulleet ikinä elossa pääsevänsä. Sitten tyyntä suvantoa, jossa lohia ponnahteli ilmaan, jossa musta, tervankarvainen vesi suurina häränsilminä pyöriskeli, kulettaen venettä tasaisesti, mutta nopeasti uusiin kuohuihin. Yhtäkkiä kohoo korkea silta virran käänteessä eteen. Sillan alus nielasee heidät, hylkää heidät ulos, perämies saa tuiman ilmeen kasvoihinsa, ei näy rantoja, ei siltaa vaahtoisessa vedessä, vene hulahtaa vettä puolilleen ja samassa kelluvat he tyynessä suvanossa ja soutavat kohti pappilaa ja kirkkoa, jotka kohoavat eteen kuin aaltojen alta.

— On se nyt sentään ihmeellistä Risto! Ja täällä nyt ollaan, missä lietänee! Ja tuossa on Lönnrot nukkunut, ajattele, Lönnrot! — Suomen Homeros! — tuossa on hän istunut ja kirjoittanut Kalevalaa, tämän pöydän päässä! — Siinä on kantele, hänen, ei, mitä siinä seisoo? ... Naimi Martin! Se on hänen, hän soittaa kannelta! Risto, hän soittaa kannelta! — Mikä mainio ukko se rovasti! Kuin joku Kalevalan sankari!

— Entinen teologian tohtori!

— Heitä vaan, heitä vaan sitä kylmää vettä ... se ei minua niin vähääkään ...

— Sinä sanoit sanan ... kylmää vettä ... meidän täytyy ruveta peseytymään ja puhdistautumaan.

Mutta sill'aikaa kun Risto peseytyi, ajoi partaansa ja puhdisteli vaatteitaan, istui Antero ikkunan alla pöydän päässä, kantele polvillaan,

sitä näppäillen. Hän ei ollut kannelta soittanut, kuullut vaan kerran karjalaisen runoniekkan Helsingissä sen säestyksellä laulavan. Pian oli hän kuitenkin selvillä sen yksinkertaisista äänistä, hyräili, sovitteli, haparoi ja osasi lopuksi oikeaan. Nyt vasta luuli hän ymmärtävänsä, mitä on suomalaisen runon sisäinen henki ja mikä syvä tunne siinä piilee. Hän unohti kaiken muun, häipyi kauvas pois, etäiseen muinaisuuteen, istui erämaiden keskessä, havumajoissa, nuotioilla, metsäpirteissä, noissa suomalaisen runottaren pyhätöissä, oli itse runoilija, laulaja, säveltäjä, siirtyi Kalevalan sanoista omiinsa, aatteet, tunteet omia teitään kulkien ...

Yhtäkkiä kuului huutoja ja hälinää pihalta, rattaiden kolinaa ja lähenevään hevosten kavioiden töminää. Heräten haaveittensa unesta näki Antero pienestä ikkunasta pappilan molempien neitien heittäytyvän alas rappuja, kädet ylös nostettuina, ruustinnan kiiruhtavan perästä työ-esiliinaansa irti päästäen, ja rovestin verannalla huutavan: »avatkaa portti! avatkaa portti!» Samassa syöksyivät vaunut pihaan ja niiden perästä kahdet kärryt. Ennenkunt ne ehtivät pysähtyäkään, hyppäsi nuori nainen ketterästi alas kuskipukilta ja tempasi syliinsä ruustinnan, jota pyöritti iloisesti nauraen monta kertaa ympäri. Se oli Naimi, ja äidin sylistä heittihe hän sisarien syliin. Sitten juoksi hän ylös rappusille, mutta lensi taas takaisin telmimään

koiran kanssa, joka ulisten hyppi hänen ympärillään. Kun vaunut oli saatu auki, astui niistä ulos vanha, hieno herra, jonka Antero tunsi professori Hartmanniksi, hänen rouvansa ja tyttärensä Anette, jotka Antero tunsi promotsioonista. Kärkyissä ajoivat Robert ja Lauri Martin ja Thure Hartman. Se nuori mies, jonka Antero oli pelännyt täällä tapaavansa, ei ollut mukana. Hän olisi voinut ilosta huudahtaa, sulkea syliinsä Riston saippuaposkineen, hänen teki mieli rientää paitahihasillaan pikkupoikain jälkeen, jotka reväistyään valjaat auki vaunuhevosilta olivat hypänneet niiden selkään ja ajoivat täyttä laukkaa tuvan ohitse hevoshakaan.

Hän kiiruhti nyt hänkin siistimään pukuansa, mutta huomasi alakuloisuudekseen, ett'ei hänen sortuuttinsa istunut, että hänen housunsa olivat kuluneet ja polvista laskoksissa, että hänen kaulahuivinsa oli vanha ja vaalennut, että hänen karkea, punanen tukkansa ei taipunut harjan tahdon mukaan — ei koskaan tulisi hänestä hienoa ja miellyttävää, kuinka koettaisikin, — ja nuo onnettomat tuuheat kulmakarvat ja harmaat pienet silmät —

Mutta silloin tuiskahtivat Robert ja Lauri sisään:

— No, täällähän se! — Kas semmoisia keikareita! Pois kaikki ja uimaan! — Huh, sitä pölyä! — ja tempasivat heidät tuulispäänä mukaansa, pihan poikki, alas rantaan, hyppien ja ilakoiden.

Huoneen kulmassa olivat Naimi ja Antero iskeä yhteen. Avopäin, posket hehkuvina ojensi hän Anterolle molemmat kätensä.

— Tervetuloa! Te ehditte ennen meitä! —
Voi kuinka hauskaa!

— Me juur'ikään tulimme!

— Uimaanko? Mutta teillähän ei ole lakanaa!

— Täällä on teille uimalakana, herra Hagman!
huusi Kaarina verannalta.

— Joudu! huusi Robert ja tarttui häntä käsi-
puoleen.

Ja pyrynä riensivät he rantaan.

— Elkkää viipykö kauvan, päivällinen odottaa!
huusi Kaarina jälkeen.

Antero oli yhtäkkiä kuin seitsemännessä tai-
vaassa ja meni hyppäämällä portista yli.

— Me tapasimme Snellmannin Kuopiossa!

— Meillä on ollut niin sanomattoman hauska
matka!

Ja sitten kuului uimahuoneelta vaan loiskah-
duksia, huutoja ja hihkumista.

3.

Rovasti irroitti servietin rinnaltaan, kääri sen kokoon, pisti renkaaseen, ja tarttui viinimaljaan, joita oli asetettu jokaisen eteen, sittenkun ruuat olivat pöydältä korjatut.

— Hyvät ystävät ja rakkaat vieraani! alkoi hän. Saan vielä kerran toivottaa teidät tervetulleiksi kattomme alle. Tämä päivä on meille merkkipäivä monessa katsannossa. Me elämme täällä kaukana sydänmailla suurimman osan vuotta kuin haudattuina hankien sisään. Me kyllä toimimme ja harrastamme omia asioitamme, puuhaamme omia puuhiamme. Minä hoidan virkaani niin hyvin kuin taidan, opetan, neuvon, saarnaan ja käyn kinkerillä, pidän sen lisäksi huolta puustellista, perkkään soitani ja maitani — suokaa anteeksi, mutta joka härillä kyntää, se häristä haastaa! — käyn myymässä ja ostamassa markkinoilla. Semmoista on minun elämäni. Mamma ja tytöt toimivat taloudessa, kehräävät, kutovat, ompelevat, käyvät joskus kylässä ja ottavat vastaan

vieraita, jolloin hiukan soitellaan ja laulellaan ja puhutaan naapureista ja kylänmiehistä hyvää, jos — pahaakin. Mutta mitä kaikella tällä on tekemistä sen kanssa, että tahdoin toivottaa teidät tervetulleiksi? kysytte te. Siihen vastaan — ja hän tuli nyt hiukan totisemmaksi ja hänen äänensä sai akateemista sointua — että kaikki tämä toiminta, kuinka tärkeää ja välttämätöntä se lieneekin, ei kuitenkaan meitä täysin tyydytä.

— Me kaipaamme kaiken aikaa yhteyttä sen keskustan kanssa, jossa aatteet elävät, jossa isänmaan ja kansan asioita ajetaan ja harrastetaan. Se on kaipuumme tähän yhteyteen, joka pitää meitä henkisesti vireillä ja estää meitä vaipumasta jokapäiväisyyden ja aineellisuuden helmaan ja siihen nukkumasta. Tähän yhteyteen on meillä vaan harvoin tilaisuus päästä, mutta olkaamme kuitenkin tyytyväiset, ett'ei sitä meiltä sentään kokonaan kielletä. Kerta vuodessa se meille on melkein säännöllisesti suotu. Se on suotu silloin, kun lumien lähdettyä ja kevään tultua yhtäkkiä kuulemme kuminan sillalta, kun portit lentävät auki ja meille niin rakkaat ja kallisarvoiset sukulaisemme ja tuttavamme tulvahtavat siitä sisään, tuoden mukanaan tuulahduksen suuresta maailmasta, leimahduksen aatteiden ahjosta; tietoja siitä, mitä siellä taotaan, se on, mitä siellä ajatellaan, tunnetaan ja harrastetaan. Semmoinen päivä, tällainen päivä kuin tämä tänäinen on meille kuin uudesta-syntymisen päivä... — hän

joutui vähän hämilleen huomattessaan apulaisen oudoksuvan katseen toisesta päästä pöytää; sana ei ehkä ollut hyvin valittu, mutta kun hän ei kumminkaan tahtonut ottaa sitä takaisin, yskäsi hän ja jatkoi: — kuin uudesta-syntymisen, tai ehkä oikeammin uudesta-virkistymisen päivä. Tänään on meillä semmoinen päivä. Viestien tuojat ovat taas tulleet ja panneet sydämmemme sykkimään vilkkaammin ja lämpimämmin kertoessaan niistä loistavista isänmaallisista juhlista, jotka »Alma mater» oli pannut toimeen pääkaupungissa, avaten uudet komeat aulansa kaikelle, mikä on maassamme oppineinta, jalointa, etevintä, kau-neinta ja viehättävintä. Olemme kuulleet, mitä siellä on puhuttu ja runoeltu, miten iloittu, riehuttu ja innostuttu. Hänelle tunnetulla taidolla, sillä *eloquentia academica*'lla, joka on saavutettavissa ainoastaan pitkällisen seurustelun kautta runottarien kanssa, on arvoisa ystäväni ja rakas lankoni tässä antanut meille yliopistollisista juhlallisuuksista kuvan niin elävän kuin olisimme itse olleet niissä läsnä. Sen olisinkin tahtonut tehdä, jos se vaan olisi ollut minulle mahdollista. Olisin tahtonut olla omin silmin näkemässä, kuinka hän, itse nuorison opettaja, painoi harmaantuneille hiuksilleen uudelleen vihertyneen seppeleen ja kuinka hän kuletti tanssiin seppeleensä sitojattaren, saman, jonka niin kauvan sitten...

Leikkiellisyys ja juhlallisuus, hymy ja liikutus vaihtelivat rovestin kasvoilla ja kuvastuivat siitä

välittömästi ruustinnan ja hänen sisarensa kasvoille. Tyttärien kasvoilla oli koko ajan ilme: »kuinka hyvin se puhuu tuo isä!» Professori, pieni laiha, hienopiirteinen, kuivahko mies, nyykäytti hyväksyvästi päätään, silloin kun rovasti antoi tunnustuksensa yliopistolle. Apulainen istui jäykkänä ja kylmänä, niinkuin tämä kaikki olisi ollut hänelle kokonaan vierasta.

— Ne juhlat siellä ovat nyt olleet ja menneet, jatkoi rovasti, ja nyt olette te täällä sydänmaassa. Ette ole kammonneet pitkän matkan vaivoja tulaksenne tänne meitä virkistävällä seurallanne ilahduttamaan. Emme voi täällä sinulle, lanko hyvä, tarjota paljoakaan korvaukseksi siitä, mitä sinne jätit, mutta minä toivon kuitenkin voivamme täällä koivujemme siimeksessä ja koskemme suvannossa tarjota sinulle tilaisuutta siihen *otium sapientis*'iin, jonka pitkän, taas loppuun kulu-
neen ja voimiasi varmaankin paljon kuluttaneen työvuoden jälkeen olet niin rehellisesti ansainnut. Muuta emme voi sinulle tarjota. Tahdon kuitenkin kernaasti uskoa, että siihen nähden, että tänne vuosi toisensa perästä saavut, täällä olosi on oleva sinulle hyödyllinen ja on antava sinulle uusia voimia jatkamaan niitä tieteellisiä töitä, joista emme ainoastaan me sukulaisesi ja ystäväsi, mutta myöskin yliopisto ja maa syystä ole sinun puolestasi ylpeät. Terve tuloa vielä kerran sillä veljellisellä toivotuksella, että täällä viihtyisit ja virkistyisit. *Vivas, mi amice, vivas*

florasque! Bibamus in salutem honoratissimi, carissimi . . .

— Sinä puhut kuin Cicero, sanoi professori mielissään, vaikka koettaen sitä salata ja ottaa maljan keveästi ja niinkuin tavallisena kohteliaisuutena.

— Mutta paitse rakkaita sukulaisiamme, jatkoi rovasti, kun professorin ja hänen rouvansa malja oli juotu — on meillä täällä tänään ilo nähdä ensi kertaa kattomme alla kaksi nuorta miestä — Naimi, joka istui Anteroa vastapäätä, nyökäytti hänelle päätään ja iski veitikkamaisesti silmää — kaksi nuorta miestä, jotka tähän saakka ovat ainoastaan nimeltään olleet meille tunnetuita. He ovat meille vanhimman poikani tovereina sitä rakkaammat, kun äsken ovat yhdessä hänen kanssaan painaneet päähänsä laakeriseppeleen, tuon tunnusmerkin aseveljeydestä taistelussa aatteiden ja ihanteiden puolesta. Te olette jo tavallanne ennenkin kuuluneet perheeseemme ja olette nyt siihen vieläkin likemmin liittyneet. Pitäkää sentähden tätä taloa kuin kotinanne niin kauvan, kun täällä viihdytte. Terve tuloa tänne kaikki!

— Yhdyn viimeiseen puhujaan! sanoi Robert, heidän välissään istuen, Anterolle ja Ristolle.

— Ja minä myös, virkkoi Naimi. Kiitos, herra Hagman puheestanne Korkeasaaren kalliolla! Se oli paras puhe koko promotsioonissa!

— Todellakin! — Antero ei osannut muuta kuin punastua, mutta kun hän tunsi punastuvansa, tiesi hän vaaleiden tuuheain kulmakarvainsa pistävän yhä enemmän esiin ja hänen korvissaan soi aina silloin sana: »villakoira!» jonka promotsioonitanssiaisissa oli takanaan kuiskauksena kuullut. Kun hän silloin oli kääntynyt, oli hän nähnyt ryhmän nuoria neitosia takanaan, niiden joukossa Naiminkin, mutta hän se ei voinut olla, sillä hän oli selin.

— Niin juuri! vahvisti Robertkin. Puheesi ei ollut mikään semmoinen tavallinen akateemillinen, vaan välitön, sydämmestä tullut. Ja sillä oli vielä se suuri etu, että se oli suomenkielinen.

— Jota vaan muutamat harvat ymmärsivät, sanoi Risto.

— Vaan ne sitä paremmin! lennätti Naimi yli pöydän.

Mutta professori oli, vähän aikaa mietittyään, tarttunut lasiinsa, siirtänyt sen eteensä ja kun siitä syntyi hiljaisuus, alkoi hän:

— Olet lausunut minulle, lanko hyvä, kauniita sanoja siitä vähäisestä merkityksestä, mikä minulla voi olla tiedemiehenä ja nuorison opettajana. Kiitän sinua niistä, mutta kirjoitan ne suurimmalta osalta vanhan ystävyysden, sukulaisuuden ja isännän kohteliaisuuden lukuun —

— Ei, ei!

— Kuinka hyvänsä, jatkoi professori, — jokainen meistä tekee minkä voi sillä paikalla, mihin

kohtalo on hänet asettanut, sinä, rakas veljeni, et suinkaan kaikista vähimmän. Olet esittänyt töitäsi ja vaikutustasi täällä maan sydämessä niin vaatimattomiksi kuin suinkin. Siihen tahdon saada sanotuksi, että se työ, mitä Suomen papisto on Suomen saloilla tehnyt ja yhä tekee sekä henkisen valistuksen että aineellisen vaurastumisenkin hyväksi, ja jonka papiston etevimpiä edustajia sinä olet aina ollut, rakas lankoni, että se työ, sanon minä, on täysin verrattava siihen, mitä me kukin yliopistossa suoritamme. Papisto on se joki, joka johtaa elämän veden erämaita kostuttamaan. Me, jotka olemme täällä vuosi vuodelta toimiasi seuranneet, tiedämme parhaiten arvostella sitä työtä, minkä olet täällä suorittanut. — Mutta jos oletkin arvannut toisten työn liika suureksi ja omasi liika pieneksi, niin olet puhunut puhtainta totta siinä, mitä juuri sanoit yliopistosta ja sen merkityksestä. Yliopiston merkitystä maallemme ei voida kyllin suureksi arvata. Jos papisto on joki, on yliopisto lähde. Sitä on tahdottu, tätä ainoata korkeampaa sivistyslaitostamme, viime aikoina halventaa ja sen arvoa alentaa. Eräs mielestään hyvinkin viisas mies, tuo tunnettu suuri oraakeli Kuopiossa, joka rakastaa esiintyä mestarina kaikissa asioissa, on sanonut juhlistamme, että ne ovat tanssimista isänmaan hautajaisissa. Niin on sanonut mies, tosin kyllä katkeruudesta ja kostosta niitä kohtaan, jotka eivät osanneet antaa hänelle

sitä arvoa, mitä hän itse, — mies, joka kuitenkin on yliopistolle velkaa oman henkisen itsensä, niinkuin kaikki muutkin sivistyneet tässä maassa.

Nuoret vaihtoivat merkitseviä silmäyksiä, ja seivästivät sitten kaikki katseensa professoriin, jonka kasvoilla Antero oli huomaavinaan katke-ruutta ja vihaa.

— Sentähden tekee oikein hyvää kuulla täällä kaukana maan sydämessä tunnustusta ja ymmärtämistä, jota tämä kallis laitoksemme varsinkin tätä nykyä kaipaa enemmän kuin koskaan ennen. Aika on vakava, monet toiveemme ovat tuhkaksi palaneet, allamme hehkuu maanalainen tuli, joka millä hetkellä tahansa voi puhjeta ja kaataa maahan vuosisatain rakennuksen. Niinkuin ihmeen kautta on yliopisto vielä säilynyt, tuo liesi, josta kotoisen, isänmaallisen isiltä perityn kulttuurin lämpö lukemattomien johtotorvien kautta leviää yli koko maan, pitäen vireillä yhteishenkeä ja vanhoja, perityitä traditsiooneja sen kaukaisimmissa kolkissa. Se on tieto tästä, joka antaa juhlillemmekin sen harvinaisen merkityksen, mikä niillä on, ne ovat isänmaallisia ja kansallisia juhlia jaloimmassa muodossaan, henkistä olympolaista kilpajuoksua, joissa ei tosin koeteta ruumiin voimia, ei jäsenten jänteveyttä, ei säärien nopeutta —

— Eikö tansseissakaan — kuiskasi Naimi vierustoverilleen niin, että sen muutkin lähempänä olevat kuulivat, mutta pelästyi siitä samassa

ja sävähti tulipunaiseksi. Se taas herätti toisten huomiota, ja syntyi pieni humahdus, joka ei kuitenkaan voinut estää professoria jatkamasta:

— ...vaan joissa kilpaillaan hengen voimassa, aatteiden etevämyydessä, opin näytteissä, ja ne laakereilla palkitaan. — Hyvä lankoni! Sinun poikasi on äsken seisonut ensimmäisenä niiden joukossa, jotka tässä kilpailussa ovat seppeleensä voittaneet. Se on kunniaksi sille laitokselle, jossa hän on tähän voittoon valmistunut, se on kunniaksi niille vanhemmille, jotka ovat hänet synnyttäneet ja kasvattaneet, se on ennen kaikkea hänen itsensä ansio, joka uupumattomalla ahkeruudella ja lujuudella on vastukset voittanut. Robert, inhimillisesti katsoen on tiesi nyt tasoitettu Parnasson korkeimmillekin kukkuloille ja minun on vilpitön mielihyvä siitä isällesi, äidillesi ja omaisillesi todistaa. — Lankoni, kälyni! Sallikaa minun siis, samalla kun kiitän teitä lämpimistä tervetuliaisistanne ja lausun mielihyväni siitä, että taas olen päässyt tänne hauskaan, onnelliseen kotiinne nauttimaan sen kautta maan kuulua vieraanvaraisuutta, kohdistaa tämä malja pojallenne Robertille! Maljasi, *magister primus, primus inter pares!* Sinua katsellaan toivovin silmin, sinusta odotetaan paljon ja minä olen vakuutettu siitä, että jos Luoja sinulle ikää ja voimia suo, tulet ne toiveet toteuttamaan. *Vivas, Robertus Martinus!*

— Ja Laurin malja samalla! riensi profes-

sorska lisäämään, ystävällisesti heille päättään nyökäyttäen. — Robert on tuonut laakerin, Lauri on tuonut lyyryn!

— *Vivat etiam Laurentius Martinus!* huudahti Naimi, jonka kasvot olivat professorin puhuessa säteilleet ja silmät loistaneet, hänen levottomin sormin lasia pyöritellessään. Ja hänen huutoonsa yhtyivät eri pöydässään istuvat pikkupojat semmoisella yhtäkkisellä kirkkaisulla, että naiset hyppähtivät säikähdyksestä tuoleillaan ja yhteinen eläköön-huuto jäi huutamatta.

— Mutta Naimi! — Mitä ajattelette te, pojat! koetti ruustinna torua, mutta hänen moitteensa tukehtuivat kaikkien muiden yhteiseen nauruun.

Professori huusi pöydän päästä:

— Sinä tahdot puheesi sinäkin, Naimi! Ja Robertin seppeleen sitojattarena ja promotsioonista kotiin palaavana *prima domina*'na sinä sen ansaitsetkin. Hyvät ystävät, —

— Ei, ei! huusi Naimi, setä ei saa puhua minulle!

— Anna sedän puhua! Pitäkää vaan puhe Naimillekin! huudettiin joka taholta.

— Minä nousen pois pöydästä, jos setä vaan —

— Hän on jo saanut niin monta puhetta, ett'ei hän enää sinun puheistasi välitä —

— Hyi, täti —!

— Viimeksi piti hänelle puheen Snellman Kuopiossa, jatkoi yhä professorska.

— Snellmanko? vai Snellman!

— Itse hänen kaunopuheliaisuutensa rehtori Snellman, pisti professori. Minulla ei ole onni muistaa hänen kyllä usein toistettuja sanojaan —

— Hän änkyttää kauheasti, sanoi professorska ruustinnalle.

— Mutta sinä, Lisette, ehkä muistat, miten hänen sanansa sattuivat.

— En minäkään muista. —

— Minä muistan, sanoi Robert.

— Et saa, Robert! — tai miks'ei, kerro vaan, Snellmanin sanat ansaitsevat kyllä tulla muillekin tunnetuiksi, eivätkä ne suinkaan olleet tarkoitetut ainoastaan minulle, vaan naisille yleensä.

— Naimi oli aivan hurmaantunut Snellmanista, hän, niinkuin kaikki nuoret; olisitpa nähnyt, sisko, kuinka ne ahmivat joka sanan hänen huuliltaan — selitti professorska.

— Hänen sanansa kuuluivat, alkoi Robert niinkuin puhetta pitäen. »Mutta paitse luonnon kauneutta» — me olimme silloin Puijolla — »tai-vaan sinistä puhtautta ja kirkkautta, kevään suloutta ja puhkeavain lehtien lemua, joka meitä tässä ympäröi, on kauneutta, puhtautta, kirkkautta ja suloutta, joka kaiken sen voittaa ja jolle luonnon kauneus on kuin taka-ala taulussa — se on sitä kauneutta, joka kuvastuu naisen silmissä, sitä puhtautta, jota hänen povensa huokuu, sitä

suloutta, jota koko hänen olentonsa ilmaisee — ei itsessään tosin mitään, mutta niin äärettömän viehättävää silloin, kun sitä valaisee jalo, itse-tietoinen halu uhrautua niihin tehtäviin, joita hänelle asettavat koti ja perhe, puoliso ja lapset, vaan ei ainoastaan koti ja perhe, mutta myöskin isänmaa ja kansa. Tähän saakka on nainen juhla-koristeena isänmaallisissa tilaisuuksissa ottanut osaa isänmaallisiin harrastuksiin» — — niin, en muista niin sanalleen, vaan ajatus oli se, että —

— Minä muistan, keskeytti hänet Naimi, hän sanoi... sanoi... niin, että naisenkin tulee ei ainoastaan sitoa opin seppeleitä muille, vaan myöskin omistaa ne kerran itselleen, pyrkimällä samaan sivistykseen kuin mies. »Ehkä on koitava päivä, jolloin ne kätöset» — —

— »Ne hennot kätöset» —

— Elä keskeytä, Robert! — »jolloin ne kätöset, jotka nyt sitovat seppeleitä veljilleen, omisilleen» —

— »Ja sulhasilleen» —

Professorska ja ruustinna vaihtoivat merkitsevän katseen.

— »että ne kerran vielä sitovat niitä itseänsäkin varten ja painavat ne omille palmikoilleen!» Niin hän sanoi ja vielä paljon muutakin.

Naimi oli hiukan hengästyksissään, mutta hänen kasvonsa hehkuivat innostusta ja niistä säteili päättäväisyys ja totisuus, joka esti pilan pääsemästä esille.

— Hienoja kohteliaisuuksia sinulle, Naimi, sanoi kuitenkin professori.

— Ei ollenkaan minulle, setä hyvä, vaan yhtä paljon kenelle muulle tahansa, Anetelle ja tädille...

— Ei toki tädille! nauroi tämä.

— Niin, vaan hän puhui kaikille naisille yhteisesti, vaikka sitten kohdistikin maljan minulle, kun olin ollut Robertin, primuksen, seppeleen-sitoja. Eikä suinkaan vaan mitään kohteliaisuuksia, mutta minä tiedän, että hän tarkoitti totta.

— Mistä sinä sen tiedät?

— Minä vaan tiedän.

— Saimassa on hän useat kerrat sanonut samaa, selitti Robert.

— Niin, Saimassa —

— En ole niin tarkkaan sitä lehteä seurannut, sanoi professori. — Sinä siis aiot painaa laakerin kerran vielä omallekin otsallesi, Naimi?

— Et saa pilkata, setä, — en minä, vaan kuka tietää —

— Naimi rakas, elköämme väitelkö. Tarkoitukseni on saavutettu, sillä vaikk'en saanutkaan minä esittää maljaasi, on se nyt kuitenkin tullut esitetyksi paljoa valituimmin sanoin kuin mitä minä olisin voinut. Minulla ei siis ole muuta tehtävää kuin yhtyä niihin ja kohottaa lasini...

— Voi, voi sitä setää! nauroi Naimi muiden mukana, — minä kyllä tiedän, ett'ei setä voi sie-

tää Snellmania, mutta hän on suuri mies . . . voi voi!

— Suuri, suuri, päätänsä pitempi kaikkea kansaa. — Ehkä kuulut sinäkin, lankoni, jo hänen ihailijoihinsa?

— Niin, kyllä minun täytyy tunnustaa, vaikka täytyisi ollakin eri mieltä kanssasi, että yleensä pidän paljon hänen artikkeleistaan Saimassa, olen tavannut niissä monta mieleen pantavaa asiaa ei ainoastaan aatteellisissa kysymyksissä, vaan suureksi ihmeekseni myöskin aineellisissa, käytännöllisissä. Kuka olisi uskonut, että Snellman, joka oikeastaan on tiedemies, teoreetikko, olisi niin perehtynyt käytännöllisiin asioihin, että minäkin, vaikka olen niin paljon puuhannut käytännön miehenä, kuitenkin olen saanut häneltä monta uutta näkökohtaa.

Professorin pienet kasvot kiristyivät hiukan kokoon ja niissä näkyi kuin jotain sisällistä kipua, samalla kun silmät vetäytyivät mustiksi, väijyviksi pisteiksi pään sisään. Nuoret odottivat suurella jännityksellä alkavaa väittelyä.

— Hän on epäilemättä sangen merkillinen mies, virkkoi rovasti, ja suuri vahinko on, että häntä ei ole kiinnitetty yliopistoon, vaan että hänen täytyy pieneen pahaiseen maaseutukaupunkiin haudattuna . . .

— Minun mielestäni on rehtori Snellman ansainnut sen maanpakonsa, johon etupäässä hän itse on itsensä tuominut, virkkoi professori te-

rävästi ja kylmästi. Hän on itserakas, vallanhimoinen henkilö, joka luulee ymmärtävänsä ja voivansa määrätä kaikki asiat paremmin kuin kukaan muu. Ei mikään hänelle kelpaa, ei ole yliopisto, ei hallitus, ei virkamiehistö, ei mikään, millä tässä maassa on jotain merkitystä, löytänyt armoa hänen kaikki-tietäväisyytensä ja kaikkii-ymmärtäväisyytensä edessä. Hänen omat persoonalliset ystävänsäkin häntä siitä moittivat. Hän arvostelea ja mestaroitsee kaikkea ja kaikkia, puuttuisi vaan, että hän käy antamaan Hänen Majesteetilleen Keisari Nikolaille neuvoja siitä, miten hänen on hallittava valtakuntaansa — rehtori Snellmannin mieliksi. Sellainen mies, joka ei osaa tai ei tahdo sanojansa paremmin punnita, on tätä nykyä todellinen, aina uhkaava vaara maallemme, ja jos hänen äänensä kuuluisi pääkaupungista, sen sijaan että se nyt onneksi huutaa korvessa, niin olisivat turmiolliset seuraukset varmaankin jo olleet paljoa suuremmat.

Vai niin, vai oliko se mielipide Snellmannista vallalla johtavissa piireissä! Oliko oppositiooni häntä vastaan niin suuri ja niin katkera kuin professorin sanoista ja äänestä kuului! Ne olivat nuo siis yliopisto- ja hallitusmiesten mielipiteitä hänestä ja Saimasta? Rovasti oli yksinäisyydessään mielihyvällä seurannut Saimaa, ihailut sen suoraa kieltä, sen laajoja näköaloja, sen voimakasta logiikkaa; näitä sen heikkoja puolia ei hän ollut tullut ajatelleeksikaan. Äsken oli hän puhues-

saan aikonut sanoa: »ainoa, joka meille täällä talvella antaa henkistä sisältöä, on Snellmannin Saima» — se oli ollut ihan hänen kielellään, mutta pudonnut siitä pois — onneksi! Sillä hänen olisi ollut paha mieli suututtaa ystävänsä ja vierastaan.

— Lanko saattaa olla osaksi oikeassa, mitä kirjoitustapaan tulee, mutta . . .

— Tapa tekee miehen.

— Se on kuitenkin asia, joka on pääasia.

— Mitä juuri asiaan tulee, hänen ulkomaalta tuotuun teoriiansa, kieleen perustuvaan kansallisuusteoriiaansa, niin . . . keskeytti professori äänellä, jonka värähdys ilmaisi hillitöntä sisällistä kiihkoa, mutta voitti samassa itsensä: — vaan emme nyt huoli ruveta siitä väittelemään, asia ei todellakaan ole sen arvoinen.

— Olisi kuitenkin hauska tarkemmin kuulla, mitä sinulla oikeastaan on hänen kansallisuus- ja muita teoriioiden vastaan.

— Sen saat kyllä kesän pitkään kuulla, sillä minä vainuan, että tämä asia tulee olemaan yhtä kiihoittuneena ja ikävästyttävänä puheenaiheena täällä kuin se on ollut Helsingissäkin ja kaikkialla minne vaan tulee. Sinä näet, kuinka tuossa istuu rivi uusien aatteiden aseenkantajia taisteluun valmiina, — professori osoitti nuoria, jotka istuivat siinä silmät tanassa ja suupielet jänteessä.

— Olen yhtä mieltä herra professorin kanssa, kuului yhtäkkiä apulaisen ääni sanovan; hän oli

tähän saakka istunut jäykkänä ja niinkuin seuraan kuulumattomana. — Saima on epäkristillinen lehti ja Snellman on jumalankieltäjä!

— Jumalankieltäjä! huudahti Lauri hänen vieressään.

— Snellmannin maailmankatsanto ei seiso kristillisellä pohjalla.

Mutta yläpäässä pöytää oli keskustelu taas siirtynyt promotsioonin ja professorska virkkoi miehelleen, estäen vielä kerran erimielisyydet törmäämästä yhteen:

— Kerro langolle, mitä hänen ylhäisyytensä sanoi sinulle promotsioonissa.

Professorin kasvot saivat uudelleen sen itse-tyytyväisen ilmeen, joka niissä oli pääpiirteenä.

— „*Je vous félicite, monsieur*“, sanoi hän ja tuli luokseni toimituksen päätyttyä juhlasalissa, tarttui käteeni molemmin käsin ja puristi sitä. »Onnittelten teitä, herra professori, tästä elämänne kenties kauneimmasta päivästä, joka on teille teidän lopullisen voittonne päivä. Minäkin olen vanha veteraani,» jatkoi hän, »tosin kyllä toisella taistelutantereella kuin te, herra professori, mutta minä voin ymmärtää, että silläkin alalla, jonka te olette valinnut, voidaan laakereita niittää.» — Se oli kauniisti sanottu. Minä näin, että hän oli liikutettu siitä, mitä oli nähnyt ja kuullut. — »Mikä ihana näytelmä!» sanoi hän juhlallisuudesta puhuessaan. »Mikä jumalallinen musiikki, mikä kukkaskiehkura kauniita naisia tuolla lehterillä!»

— On erinomaisen suuresta merkityksestä yliopistolle ja maalle, että hänen asemassaan olevat miehet ovat meitä kohtaan ystävällisellä kannalla. Hänelle omistetun omakielisensä puheen piti hän erityisenä kohteliaisuutena itseään kohtaan ja on hän siitä varmaan lähettänyt myötätuntoisen raportin korkeimpaan paikkaan.

— On häpeä, että Suomen yliopiston juhlissa pidetään puheita kielillä kaikenlaisilla, mutta ei ainoatakaan suomenkielellä! kuului yhtäkkiä Laurin murteessaan oleva ääni, ensin korkea, sitten kimakka. Se tuli kuin korvapuusti.

— Sitä juuri minäkin sanoin, — sanoi Naimi, sointuvalla äänellään hiukan miedontaen Laurin sanain vaikutusta.

— Kun kaikki ymmärtävät ruotsia, mutta on paljon niitä, jotka eivät ymmärrä suomea, koetti rovasti sovitella.

— Se on juuri se, joka on häpeä! intti Lauri. Ymmärtävätkös kaikki sitten venäjää? ... tuskinpa kukaan muu kuin hänen ylhäisyytensä.

— Se on eri asia ...

— Pappa ei voi niin ajatella, sanoo sen vaan ... sanoi Naimi.

— Lauri on yhtä radikaali kuin on aina ollut, koetti ruustinna.

— Snellmannin oppilas, pisti professori. Kylvö lankeaa hyvään maahan.

Vaan kun rovasti ei tahtonut jatkaa väittelyä ja häiritä mielialaa, ponnisti hän käsillään pöydän reunasta, työnsi tuolinsa taapäin ja nousi ylös, hajottaen myrskyn, ennenkun se ehti puhjeta.

4.

— Ei sen kanssa maksa vaivaa väitellä! huu-dahti Lauri, kun nuoret heti päivällisen jälkeen olivat lähteneet kävelemään lehtikujaa koskelle päin — Kaarina, Risto, Anette ja Thure Hartman edellä, Naimi, Robert, Lauri ja Antero vähän jälempänä.

— Se oli sana paikallaan, virkkoi Robert, mutta olisit kuitenkin voinut sedän vuoksi ensi iltana vähän valita sanojasi.

— Valita sanojani! kuohahti Lauri uudelleen. Minä en välitä valita sanojani, sillä häpeä se on, ja häpeänä pysyy! Jahka minä kerran pääsen maisterinvihkiäisten ohjelmaa määräämään!

— Sinähän aiot lukea papiksi!

— Suoritan kiusallakin vaan sitä varten kandidaattitutkinnon! Sitäpaitse suututtaa minua, kun se aina, joka tilaisuudessa, missä vaan sopii, sitä Snellmannia hakkaa ja kalvaa! Mokoma vanha peruukki, joka ei ikänä ole muuta tehnyt kuin vanhoja papereita kopioinut!

— Lauri! — Anette ja Thure voivat kuulla!
— Kuulkoot, se tekee hyvää heille!
— Vaan eihän nyt kuitenkaan sovi tehdä skandaalia.

— Minä vähät skandaalista! Minun täytyy saada sanoa, mitä ajattelen! Se minua varsinkin, kun näin, millä tavalla se siellä hännysteli sitä ruhtinasta... Eikä se paljon mistään muusta koko matkalla, mihin vaan tultiin, joka pappilassa ja joka hovissa: »Sö vu felisit... Sö vu felisit...» kadun ett'en tullut teidän kanssanne, Antero.

— Se nyt on sitä heidän politiikkaansa ja voi olla hyvinkin viisasta ja pitkänäköistä...

— Pyh! — Mutta Snellman tukki toki häneltä suun niin, että vasta täällä aukeni. Olisit kuullut, Antero! Ei, tässä maassa ei ole kuin yksi ainoa mies, joka uskaltaa ajatella vapaasti ja suunsa puhtaaksi puhua, ja se mies on Snellman!

Vaikka olikin luonteeltaan maltillisempi ja mielipiteiltään ja esiintymiseltään vähemmän raju, katseli ja kuunteli Robert kuitenkin mielihyvällä nuorempaa veljeään ja ihaili hänen uskallustaan ja ryhtiään esiintyä missä seurassa tahansa ja ketä vastaan hyvänsä. Pienestä pitäen oli se ollut sellainen, oli tullut esi-isiinsä suorasukainen ja häikäilemätön. Kun innostui johonkin, innostui hän koko sielullaan, mutta voi myöskin helposti muuttaa kantaa. Koulussa oli hän ollut milloin kaksi vuotta luokalla, milloin lukenut kesälomalla luokan yli. Lukiossa oli hän laiskotellut ja tehnyt

koko joukon tyhmyyksiä, mutta suoritti ylioppilastutkinnon ensimmäisenä erinomaisilla arvosanoilla.

— Te tapasitte siis todellakin Snellmannin, kysyi Antero Robertilta, — ja saitte olla hänen seurassaan! Sanokaa, millainen hän oikeastaan on läheltä nähden?

— Hän on sama läheltä kuin kaukaakin, hän on Saima joka sanassansa ja joka sanansa on Saimaa.

— Mutta miten hän puhuu, miten esiintyy?

— Hänen todisteluansa, väittelyänsä ajattellessasi ajattele seppää, joka ajaa vastahakoista naulaa puuhun: napaus ensin hiljempi, sitten kovempi, mutta viimein napaus niin tuima, ett'ei ole ajattelemistakaan sitä vastustaa — mene vaan päättäsi myöten ja uppoa pääkin puuhun, josta elä aiookaan sitä sulin näppinesi ulos kiskoa. Jos mieli, täytyy olla hyvät hohtimet. Sedällä ei ollut niitä hohtimia ja siksi oli hän niin suuttunut että pihisi, kun kiskoi kyntensä veriin, mutta paikoilleen jäi Snellmannin logiikan naula. — Niillä on jotain vanhaa vihaa, se on, sedällä on ... Snellman on joskus sanonut jotain purevaa hänen julkaisuistaan ja samalla ivannut yliopiston muka tieteellisiä harrastuksia yleensä — *inde ira!* — Ei hän lopulta viitsinyt todistaakkaan, väitti vaan, sanoi vaan, paukutteli, läiskäytti milloin selkään, milloin kylkeen. »Ruotsalainen sivistys on laina, sen henki on kokonaan vieras Suomenkansan ajatustavalle ja tunnemaailmalle» ... Setä hyppi

ja potki: »Mitä kuulen? satavuotinen ruotsalainen sivistys?» — »Ruotsalaisella kirjallisuudella ei ole täällä mitään tulevaisuutta, yhtä vähän kuin sillä on ollut menneisyyttäkään!» — »Menneisyyttäkään?» — Mutta sitten se vasta tuleen nousi, kun Snellman alkoi ruoskia yliopistoa. »Yliopisto ei ole muuta kuin virkamies-leipomo, elämän leipää ei siellä ole koskaan kansallemme leivottu.» — »Se ei ole totta!» — Mutta ei hän saanut sanan vuoroa. — »Kuka teistä, herrat professorit, on kirjoittanut lausettakaan Suomenkansan opetuksesi, kuka riviäkään kansanmiehen omalla kielellä, missä lehdessä näemme sanankaan suomea teidän kädestänne, ell'emme ota lukuun fennisismejä omassa kielessämme?» — Tämä oli sedälle liika karvas pilleri. Olimme olleet Puijolla ja tulleet kaupunkiin kuvernöörin portille. — »Valitettavasti täytyy minun riistää itseltäni hauskuus kuulla enempää, mutta varmaankin saamme jatkoa ensi numerossa.» — »Varmaankin, jos se saa minusta riippua.» — Kättä antamatta kumarsi setä ivallisen kohteliaasti ja meni kuvernöörin portista sisään. — Yhtäkkiä tuli Snellman totiseksi. Siinä tuli sensori meitä vastaan torilla, mies, jolla on kahta vertaa enemmän tuloja siitä, mitä pyyhkii, kuin Snellmanilla siitä, mitä kirjoittaa. Mikä lie meidän mieleemme pistänyt, meitä oli siellä joukko ylioppilaita, kun asetuimme kunnia-asentoon antaaksemme tietä. — »Antakaa olla tuon!» sanoi Snellman, mutta se tuli liika myöhään. Tuo Lauri

huutaa: »na-plet-schoo!» ja samassa lensivät kaikkien kepit kunnia-asentoon. — »Tämä voi maksaa Saimalle hengen», sanoi Snellman, mutta pudisti sen samassa päältänsä ja kutsui meidät kaikki, sittenkun olimme saattaneet naiset kotiin, Wiikin hotelliin. Ja siellä vietimme avonaisten ikkunain ääressä, näköala Kallavedelle, yön niin ihanan ja innostuttavan, ett'en elämässäni ennen moista. Hän puhui vuoron totta, vuoron leikkiä, vuoron innostutti, vuoron manasi ja moitti, torui ja ruoski. Mutta kun me sieltä erosimme, niin oli jotain, en tiedä mitä se oli, olin saanut jotain...

— Olit saanut isänmaan, Robert! huudahti Lauri.

— Niin, sen sanon vaan, kuulukoon se kuinka liioitellulta tahansa, että kaikki oppi ja äly ja yliopiston viisaus painavat kuin höyhenet sen rinnalla, mitä tämä yksi ainoa mies ajattelee, tietää ja ymmärtää. — Sen ne tietävät nuo yliopiston herrat ja muut, ja siksi ne häntä niin sydämmensä pohjasta vihaavat.

Robert oli päässyt puhumaan hiljaisella, mutta sisäistä tulta hehkuvalla äänellään, posket hiukan punottaen, katse loistaen lasisilmien takaa, hartiat vähän kumarassa, huulilla sama kaunis hymy kuin Kaarinalla. Thure, Kaarina, Risto ja Anette olivat hiljentäneet kulkuaan ja liittyneet jälessä tuleviin; Antero katseli tarkastelevin silmin Anettea ja varsinkin Thurea. He eivät ottaneet osaa keskusteluun, joka kävi suomeksi, mutta silmissä,

ilmeessä näkyi, että se mitä sanottiin, mistä innostuttiin, oli heille jotain uutta, melkein ihmeellistä.

Oli saavuttu sillalle, jossa keskustelu keskeytyi ja kosken pauhu ja veden kuohunta veti kaiken huomion puoleensa. Robert läheni Anettea ja Thurea, joiden läheisyydessä Ristokin koko ajan pysyttelihe ja alkoi selittää heille jotain osoitellen kädellään maisemaa, mikä laajoina näköaloina aukeni vesiä pitkin pohjoiseen ja etelään. Lauri ja Kaarina seisoivat kaidetta vasten seuraten arkujen välissä myllertävää vaahtoa. Antero seisoi yksin, erillään muista, vähän matkaa Naimista, haluten mennä hänen luokseen, mutta saamatta sitä kuitenkaan tehdyksi. Äsken oli Naimi Robertin puhuesssa tuon tuostakin luonut häneen tutkivan katseen, ikäänkuin kysyäkseen, käsittikö hän kaikkea, kuuliko hän, hyväksyikö hän joka sanan, osasiko hän antaa täyttä arvoa sille, mitä viisas veli puhui. Mutta nyt näytti hän yhtäkkiä unohtaneen kaiken sen ja vaipuneen omiin ajatuksiinsa, heikko, onnellinen, jonnekin kauvaksi aiottu hymy huulilla. Mitä mietti hän? Mitä ajatteli? Ketä ajatteli? Lohi loikkasi korkealle ilmaan aivan heidän edessään, mutta Naimi ei siitä liikahtanutkaan. Hän ei siis nähnyt sitä, hänen mielensä vaelsi siis muualla jossain? Anteron olisi tehnyt mieli temmata hänet pois noista mietteistään, kysyä häneltä: »kenellepä, neiti nuori, kannat hymyn huulillasi?» — ja sanoa hänelle: »elä muille, neiti nuori, vaan minulle, neiti nuori,

kanna huultesi hymyä.» — Yhtäkkiä pyörähti Naimi ympäri, ikäänkuin heräten jostain, huomasi Anteron, siirtyi häntä lähemmä ja virkkoi:

— Mitä pidätte tästä Kontojärvestä, herra Hagman?

Antero sanoi, että tämä oli hänestä erinomaisen kaunista seutua, mutta ei hän nyt sitä nähnyt eikä ajatellut, näki vaan viehättävän kuopan tytön poskessa ja harmaan-siniset suuret silmät ja niiden tummat ripset.

— Minusta on niin hauskaa taas olla kotona!

— Eikö teillä sitten ollutkaan hauska Helsingissä? — ja Antero olisi toivonut kieltävää vastausta.

— Oli, oli toki, mutta on se nyt kuitenkin niinkuin helpotus, kun se on jällellä — että sitä saa vaan muistella.

— Sitäkö äsken ajattelitte?

— Milloin?

— Äsken juuri —

— En muista enää, mitä ajattelin. —

Hän käänsi päänsä pois ja punastui . . . Kyllä kai hän muisti mitä ajatteli.

— Mitä pidätte veljistäni? Robert pitää teistä paljon. Hän on usein kirjoittanut, mitä te yhdessä puhuitte, luitte ja mietitte. Tapasimme teitä niin vähän Helsingissä. Se oli sellaista humua ja menoa. — Robert on semmoinen filosofi. Hän luultavasti matkustaa pian Saksaan.

— Robert on etevimpiä nuoria miehiä yliopistossa.

— Ettekö tekin ole etevä?

— Minäkö!

He nauroivat vähän sille molemmat.

— Tiedättekö, että minun tekisi kovasti mieleni lukea ja oppia. Olen setä Jaakon edessä lukenut latinaa samalla kuin pikkupojatkin. Kaarinalla on muuten parempi pää kuin minulla. Hänen eikä minun olisi pitänyt päästä Helsinkiin näkemään kaikkia niitä viisaita miehiä, mutta kun Robert oli valinnut minut seppелеensitojaksi... Voi, millaista hälinää ja huminaa se oli! En minä oikeastaan mistään muusta niinkuin musiikista — se juhla kantaatti, se oli sentään jotain — tulkaa, mennään kirkolle päin!

— Te soitatte kanteletta?

— Mistä te sen tiedätte?

Antero kertoi koettaneensa soittaa hänen kanteleellaan.

— Ai, se oli niin, että kun setä Lönnrot tuli meille, niin hän laulatti koko päivän Paavilaa, joka asui meidän torpassa, hän on jo kuollut, mutta illalla pyysin minä häntä soittamaan. Hän soitti ja opetti minullekin. Istuimme kuinka kauvan lienemme istuneetkaan vanhassa pirtissä kuutamon hämärässä. Minä opin monta pientä runoa ja osaan vieläkin. Lähtiessään lahjoitti hän minulle kanteleen, mutta sanoi, ett'ei sitä saa viedä yläpuolelle, pyytinkiin, vaan täytyy aina antaa olla

pirtissä ja soittaa siellä. »Se ujostelee, ei soi muualla ja hämmentyy, sillä muualla ei sitä ymmärretä.» Hän on niin herttainen ja soma se setä Eljas. Kerran olin tyhmä ja vein kanteleen saliin, kun laamannin työt ja muita vieraita oli meillä. Se ei tehnyt heihin mitään vaikutusta. — Zittra ska' de' vara, kantänka. Mutta minä menen usein illan hämyssä sitä vanhaan pirttiin soittamaan.

— Teidän pitää kerran soittaa minullekin, sanoi Antero, sydän ja ääni värähtäen.

— Mielelläni. Sillä on oma tarunsa kantelelläni. — Ei, mennään tästä kirkolle päin, tulkaa muutkin tänne! — niin, hyvin romanttinen ja surullinen. Oli ollut eräs tyttö, jolla oli sulhanen. Niin, niin se tyttö oli juossut koskeen sentähden, että julma vouti oli hänet ryöstänyt, mutta sulhanen löysi ruumiin ja hautasi kauniiseen saareen ja soitti siinä kanneltaan ja laski sen sitten kuin seppeleen hänen haudalleen, voi, voi, kuinka se on liikuttava tarina! Tehkää siitä runo, herra Hagman!

— Runoko? Minäkö!

— Robert sanoi, että te kirjoitatte runoja. Hän uskoo, että teistä kerran voi tulla suuri runoilija, yhtä suuri suomalainen kuin Franzén on ruotsalainen. Teidän pitää kerran lukea minulle runojanne, lupaatteko?

— Enhän minä ...

— Robertista tulee tiedemies, professori ... mitä te nauratte, herra Hagman?

Anteroa nauratti, mutta ei hän oikein itsekään tiennyt miksi. Hänen oli vaan sanomattoman hyvä olla. Hänestä oli kaikki niin hauskaa, somaa, kaunista ja erinomaista.

He olivat tulleet tienhaaraan, jossa toinen tie erosi pappilaan, toinen kirkolle. Siinä tulivat heitä vastaan ruustinna ja professorska menossa koskelle päin, saalit hartioilla, kädet niihin käärittyinä, valkeat päät valkeissa myssyissä, yhdenkokoiset ja hyvin yhdennäköiset, professorska vaan hiukan nuorempi ja hienompi. Tytöt aikoivat kääntyä heidän mukaansa, mutta pyörähtivät pois.

— Ei, antaa heidän mennä rauhassa! — Sano-
kaa mistä te juttelitte? — pojistanne, tietysti, eikö
niin? — vaan minne jäivät papat?

— Papat jäivät väittelemään . . . Snellman ja
Snellman — ja Saima ja Saima — ah, mikä veden-
paisumus! Siitä tulee satamaan koko kesän! —
ja mennessään kohotti professorska koomillisella
liikkeellä olkapäitään.

— Voi, voi, semmoiset mammat, puhui Naimi
edelleen heidän mennessään kirkolle päin. Nyt
se alkaa puhuminen ja sitä tulee kestäämään koko
kesä. Niinpiankun on vähänkin aikaa, istuutuvat
he johonkin ja kertovat. Äiti kertoo kaikki pie-
nimmätkin puuhansa syksystä kevääseen ja täti
esittää kaikki, mitä hänelle ja sukulaisille ja tutta-
ville Helsingissä on tapahtunut. Se on hauskaa,
sillä siten saamme me talven kuluessa taas kuulla
kaiken sen äidiltä. Niin yhdennäköisiä, mutta

kuitenkin niin erilaisia! Äiti tuollainen mukava maalaisruustinna, täti Helsingin hienoimpia rouvia. Mutta vielä erilaisempia olemme me serkukset, pojat ja Thure ja me tytöt ja Anette. Ne osaavat niin hyvin olla ja esiintyä, eivät sano yhtä ainoata sopimatonta sanaa, eivät koskaan innostu ja kiihvästi — minulla on niin paha luonto —

— Teilläkö paha luonto?

— Minulla juuri, minä en — ah, katsokaa!

He olivat kohoavaa maantietä myöten, jonka kahden puolen oli pappilan hevoshaka, tulleet kirkolle. Siitä oli näköala yli pappilan taitteisen katon, yli tyvenen suvannon, yli laamannin niemien ja sen päässä olevan vanhan keltaisen herraskartanon ja sitten kauvas yli kimmeltävän vesistön etäisiin etelän viljeltyihin vaaroihin. Muut olivat jääneet jonnekin jälemmä Naimista, Kaarinasta ja Anterosta. Tytöt istuutuivat kirkon rappusille, jonka ruskeanharmaata seinää ja pieniä kaikenkiiltäviä ikkunoita mailleen menevä aurinko kultasi.

— Mitä sanotte? kysyi Naimi. Minusta ei ole muu Suomi mitään tämän rinnalla. Kun ne puhuivat isänmaasta ja sen kauneudesta ja sille maljoja esittivät, niin ajattelin minä aina tätä ja join hiljaa, kenellekään mitään hiiskumatta tämän näköalan maljan. Ne kun näyttelivät ja kehuivat ja huudahtelivat — siellä Punkaharjulla ja Savonlinnassa ja Puijolla — niin, kaunistahan se oli minustakin, mutta minä olin kuin salakihloissa tämän kanssa

— en minä osaa sitä suurta Suomea, sitä koko Suomea — osaatteko te?

— Minulla ei ole mitään paikkaa, mihin olisin erityisesti kiintynyt. Olen elänyt siellä täällä, milloin Uudellamaalla, milloin Hämeessä, milloin saaristossa meren rannalla. Vaan kuitenkin tuntuu minusta nyt siltä kuin olisin vihdoinkin löytänyt Suomen, ikäänkuin kehyksiinsä pantuna tauluna, jonka voin itselleni yhdellä silmäyksellä omistaa ja johon voin aivan erityisesti rakastua.

— Mikä paikka se on? kysyi Kaarina.

— Se on näköala Rajavaaralta.

— Elköö sitä, se on niin liika suuremmoinen, niin kaukainen, se ikäänkuin ei mahdu minun syliini, puhui Naimi.

— Ehkä on herra Hagmannilla avarampi syli kuin sinulla, Naimi, virkkoi Kaarina, sisarensa vieressä kulkien.

— Niin, mutta omistakaa kuitenkin tekin tämä tästä kirkon rappusilta.

— En mitään haluaisi kernaammin, mutta tähän on jo teidän ...

— Ei se mitään ... saavat sitä muutkin ihaila ja rakastaa.

— Pidetään tätä siis yhteisenä, sanoi Antero.

— Niin pidetään! — Hän nousi ylös ja pyörähti iloisesti kantapäillään. — Kuka tuolta tulee?

— Helander, sanoi Kaarina.

— Kuule, Kaarina, kuinka hänen ja isän välit nyt ovat?

— Eivät he enää väittele, mutta kireä se on Helander puhuu vaan kirkossa, joka on aina täysi, kun hän saarnaa ja melkein tyhjä, kun isä puhuu.

— Tiedätkö, että minä näin hänestä usein unta Helsingissä ja ne hänen tuimat ja samalla surulliset ja haaveelliset silmänsä seurasivat minua siellä pitkät ajat. Kun me siellä tanssittiin ja iloittiin, niin tapasin minä tuon tuostakin itseni ajattelemasta, että mitähän hän sanoisi tästä kaikesta. Mitä olisi minun tarvinnut siitä välittää, mutta usein se häiritsi iloani.

— Isästä oli jotenkin sopimatonta se, mitä hän sanoi sinulle Helsinkiin lähtiessäsi, sanoi Kaarina.

— »Etsikää ainoastaan Jumalan valtakuntaa ja pyytäkää hänen vanhurskauttaan.» — »Itsekutakin uskonsa auttakoon», sanoin minä siihen. — »Hakekaa ja te löydätte, kolkuttakaa, niin teille avataan», vastasi hän.

— Isä sanoi hänelle: »elkää huolehtiko lapsistani, heidän autuudestaan pidän minä itse huolen.» — »Oletteko varma, että sen voitte?» — »Olen», sanoi isä. Sen jälkeen eivät he ole niistä asioista sanaa vaihtaneet, mutta kohta seuraavana sunnuntaina saarnasi hän siitä, että suruttomain lapsia ei saa jättää vanhempainsa varaan. — Ollaan me nevinämme hautausmaalle.

— Ei, minä tahdon puhua hänen kanssaan.

Heidän kohdalleen tullen aikoi Helander mennä ohitse, mutta kun Naimi tervehti häntä ystävälli-

sesti ja hän lakkiansa nostaessaan pudotti keppinsä, pysähtyi hän.

— Kuinka Maria voipi? kysyi Naimi.

— Kiitos, kyllä hän voipi hyvin.

— Entä pojat, kuinka ne voivat?

— Hyvin ne voivat nekin.

— Sinä et tiedä, Naimi, että pikku Martti on kuollut, huomautti Kaarina.

— Kuollut? Siitä ette ole mitään kirjoittaneet?

— Et olisi ehtinyt saada kirjetä.

— Niin, mitäs niistä nyt kaikista kirjoittamaan, sanoi Helander.

Syntyi äänettömyys, heidän seisoessaan sakastin perässä.

— Naimilla oli hauska pääkaupungissa? virkoi Helander häntä yhä tarkastaen.

— Oli niinkin. — Naimi koetti kestää katsetta ja voittaa sitä. — Oli niinkin, hyvin hauska. Siellä sai kuulla niin paljon hyvää ja kaunista.

— Hyvää ja kaunista, kertoi Helander merkitsevällä painolla.

— Niin, tarkoitan semmoista, joka ylentää mieltä ja antaa uutta sisältöä elämälle.

Se oli nyt Naimista tyhmää ja sopimatonta, mutta ei hän osannut muutakaan.

— Eli toisin sanoen »uudesta-synnyttää» — niinkuin setä sanoi.

— Niin, tavallaan kyllä — vaan ei pappa tarkoittanut sitä niin kuin te tahdotte selittää... enkä minäkään sitä.

— Jaa, niin, ei kai, ei suinkaan ... vaan onko uskonsa auttanut Naimia?

— Onhan se, kyllä kai.

Hautausmaan portti narahti samassa ja keskeytti heidät. Sieltä tuli nuorenpuoleinen nainen, jolla oli huivi päässä ja joka oli puettu körttipukuun.

— Rouva Helander, esitti Kaarina hänet Anterolle.

— Naimikin on palannut, sanoi rouva Helander hiljaisella, tasasella äänellä. — Lähdin vaan vähän sinua vastaan, kun tiesin sinun tulevan, — virkkoi hän sitten miehelleen, vetäytyen tämän suojaan niinkuin jotakin pakoon.

Syntyi taaskin kiusallinen tila, kun ei tiedetty erotako ja mitä sanoa.

— Niin, täytyy mennä, — sanoi Helander vihdoinkin.

— Eikö Maria tule koskaan meillä käymään? koetti Kaarina sanoa niin ystävällisesti kuin suinkin.

— Kaarina on hyvä ja sanoo terveisiä Hannalle, vastasi siihen apulaisen rouva; ja niin pääsivät he eroamaan.

— Näitkö, Naimi, minkä moittivan ja tutkivan katseen Maria loi meidän pukuihimme, kuiskasi Kaarina, heidän käännettyään kotiin päin. —

— Kuinka on Hanna saanut sen armon hänen silmissään, että hän lähettää hänelle terveisiä?

— Tiedätkö, Hanna on muuttunut niin merkilleksi tänä keväänä, sill'aikaa.

— Tuolta tulee Lauri! huudahti Naimi.

He pysähtyivät siihen kirkon rappujen eteen kertomaan Laurille kohtauksestaan Helanderin kanssa: mitä Helander oli sanonut Naimille ja mitä Naimi hänelle.

— Lauri! Minun tekisi mieleni yhtäkkiä tanssia! On niinkuin en saisi muuten pudistetuksi jotain päältäni, joka painaa.

— Jos et ole muuta vailla! — ja Lauri tarttui Naimia vyötäisiin.

— Ei, ei, ei nyt, huomenna juhannuskokolla!

— Lauri, et saa tässä kirkonmäellä!

— Joko sinustakin, Kaarina, on tullut pietisti! Tra-la-laa! — tra-la-laa!

— Lauri, päästä!

Mutta Lauri vei sisartaan valssin tahdissa ja keikautti hänet Anteron ja Kaarinan nauraessa — hiukan väkinäisesti nauraessa — kirkon rappusille.

Vasta silloin huomasivat he, että Helander ja hänen rouvansa olivat kääntyneet järeilleen katsomaan ja nähneet kaiken.

— Voi, voi, päivitteli Kaarina. Nyt saamme kuulla kunniamme.

— Äsh! — Ei se mitään!

Odotellessaan nuoria, jotka illallisen jälkeen vielä olivat menneet soutelemaan järvelle, josta heidän laulunsa tyynenä iltana tuon tuostakin kajahti, istuivat ruustinna ja hänen sisarensa järven puoleisella verannalla jatkaen juttelujaan. Molemmat olivat he sitä ennen käyneet saattamassa miehensä makuulle.

— Niin no, ja kuinka se sitten oli? kysyi professorska.

— Kaikki oli valmiina, me kudoimme ja ompelimme lakanoita ja peitteitä ja pinosimme tyynyjä tyynyjen päälle, Hanna itse ensimmäisenä. Häät olivat jo määrätty, täksi kesäksi, niinkuin juhanukseksi, ylihuomeneksi, mutta onneksi ei oltu vielä kuulutusta otettu. Hän kirjoitteli kyllä yhä harvemmin ja yhä lyhyemmin ja Hanna oli usein vielä totisempi kuin hän yleensä on, mutta emmehan me nyt osanneet sitä aavistaa. Viimein lakkasivat kirjeet kokonaan tulemasta, kunnes lopulta tuli sormus takaisin.

— Ja mikä oli syynä siihen?

— Hän on tullut »herätetyksi», hän on huomannut, että koska Hanna on »suruton», eivät he enää voi sopia toisilleen. Semmoista jotain on hän kirjoittanut, mutta ei Hanna koskaan ole näyttänyt sitä kirjettä. Minä luulen, että ne ovat sukulaiset ja ystävät, jotka ovat sen niin toimitaneet. Se olisi ollut *mésalliance* — voitko ajatella!

Professorska heilutti vaan päätään kahakäteen, se oli jotain niin kauheaa, niin käsittämätöntä ... *mon Dieu, mon Dieu!*

— Pappa ja minä ja koko perhe olemme sen joukon erityisessä epäsuosiossa. Meillä tanssitaan, soitetaan, lauletaan, käydään »koreissa» vaatteissa; papan viattomista peli-illoista laamannin kanssa on tehty kamala pahe — ja itse hän täällä, se samanen, apulaisena ollessaan otti kaikkeen siihen osaa — se on niin, että voisi —

— Ulkokullaisuutta, teeskentelyä — uh!

— En tiedä, en tahtoisi tuomita, mutta kun ajattelen, ett'ei meidän hiljainen, vaatimaton, työtätekevä, kaikkia muita paitse itseänsä ajatteleva, uhrautuva Hannamme, jonka luulisi täyttävän kaikki kristityn vaimon vaatimukset — ja ainoastaan sen vuoksi, ett'ei suostu vaihtamaan huivia kaulukseen ja heittämään pois mansetteja —

— Se on fanatismia! Sitä se on! Jumalani! Että sellainen villitys yhä vaan saapi jatkua ja myrkyttää mieliä! — Sitä on jo Helsingissäkin,

yliopistossakin. — Mutta niin sääli kuin minulla onkin hänen onnettomuuttaan, on minusta kuitenkin onni, ett'ei hän joutunut siihen sinisen-harmaaseen laumaan. Semmoinen kunnon tyttö kuin hän voi saada miehen millaisen tahansa, minä vien hänet mukanani Helsinkiin.

— Ei hän sinne tulisi.

— Mutta kuinka hän itse ottaa sen? Miten on se häneen vaikuttanut?

Ruustinna katsoi sisartaan pitkästi silmiin ja virkkoi sitten hitaasti:

— En ole siitä vielä kenenkään kanssa puhunut — en papankaan — mutta minä pelkään, että hän itsekin on tulemassa pietistiksi.

— Mitä sanoit sinä, Selma?

— Olen tavannut hänet lukemasta niitä niiden mustakantisia kirjoja ... ja sitten on hän alkanut seurustella Helanderissa, vaikk'ei Maria koskaan tule meille käymään.

— Sinun pitää kieltää se! huudahti professo-
rorska.

— Kuinka voisin sen tehdä?

— Sinä olet hänen äitinsä ja se on sinun velvollisuutesi.

— Se on niin arka asia, en ole tahtonut siitä vielä edes puhua.

— Jos et sinä puhu, niin puhun minä!

— Elä tee sitä, Lisette, elä ainakaan vielä! Minä luulen, että on paras olla sitä huomaamatta. Ehkä se menee ohi, kun te kaikki nyt olette

täällä. Minusta näyttää, että hän teitä odottaessaan on käynyt valoisammaksi. Robert voi ehkä kaikista parhaiten häneen vaikuttaa. Kyllä on ollut vaikea tämä asia.

— Selma parka, sinulla on ollut paljon huolia.

— No, ja kuinka on Otto?

— Hän on nyt tuottanut meille verrattain vähemmän huolia kuin ennen. Hän asuu nyt siellä maatilallaan, jonka pappa hänelle vihdoinkin osti. Ei se käynyt täällä, vaikka pappa koetti pitää häntä pehtorinaan. Olemme kuulleet, että hän silloin tällöin markkinamatkoillaan on mellastellut, mutta selvänä on hän lauhkea ja hyvänluontoinen; minä luulen kuitenkin, että kun hän on saanut jotain omaa — pappaa ei tahtonut mitenkään saada osoittamaan hänelle sitä luottamusta; mutta ei hän ole ollenkaan lahjaton, vaikk’ei menestynytäkään koulussa. Kun hän vaan löytäisi jonkun hyvän, sopivan työn... Mutta kaikista enin huolta minua Lauri, jos nyt tässä sinulle kaikki huoleni kerron.

— Mikä hänen on?

— Sinä tiedät, se Hedda, jonka otimme orpona ja joka on ollut meillä kymmenvuotisesta saakka.

— Se sisäpiika.

— Niin, nyt olemme lähettäneet hänet pois.

— Ei suinkaan —?

— Ei, ei, ei siinä mitään semmoista, mutta kaikesta mitä olen saanut selville Heddalta, tai oikeastaan siitä mitä hän itse on kylässä kertonut,

niin on Lauri luvannut naida hänet, sittenkun joutuu valmiiksi.

— Onko poika aivan järjiltään?

— Sanos muuta! Laurin puolelta se on nyt tietysti vaan romantillinen päähänpisto, tyttö on kaunis ja kaikin puolin hyvä tyttö ja ovat Kaarina ja Hanna häntä opettaneet kirjoittamaankin ja muuhun semmoiseen.

— Mutta hänhän on talonpoikaistyttö — tavalinen piika —

— Senvuoksipa minä en voinutkaan ottaa vastuulleni sitä, ett'en tekisi mitään asian estämiseksi, ja kun ei Lauri ole minulle mitään puhunut, niin lähetin minä hänet kesän ajaksi pois ...

— Tietysti, siinä teit aivan oikein.

— Mutta nyt minä kuitenkin pelkään, että olen ehkä tehnyt tyhmästi ja että juuri se voi olla onnettomuudeksi ja että Lauri, joka on niin kiivas ja intohimoinen ... ehkä olisi sittenkin ollut viisainta pitää heitä täällä silmällä ...

— Ei, ei, kyllä minä olen vakuutettu siitä, että olet tehnyt viisaimmin juuri näin. Minä luulen sitäpaitse ... olen ollut näkevinäni jotain ...

— Mitä, sano?

— No niin, sama se ... nuoret unohtavat pian

— löytävät uusia ihanteita — *enfin!*

— Luuletko? Vaan jos hän tulee ja vaatii minua ilmaisemaan, missä Hedda on ja miksi hänet on lähetetty pois?

— Minä luulen, ett'ei hän tule.

— Nämä ovat niin vaikeita asioita — eihän meidän nuoruudessamme ollut näin, kaikki meni niin tasaisesti ja taitavasti; joka kosi, se nai, joka nai, se otti vertaisensa. Ei mitään semmoisia ideaaleja ja haaveita!

— Apropos ideaaleja ja haaveita, tiedätkö mihin Snellman kehotti Robertia ryhtymään? Lähtemään Lappiin tai Venäjän Karjalaan!

— Herra Jumala, ja mitä sinne?

— Joitain »suomalaisia tutkimuksia». Ei isänmaata muka palvella kosmopolitisilla opinnoilla ja tutkimuksilla »ins blaue hinein», vaan kansallisilla, suomalaisilla — à la Castrén, à la Lönnrot! — en minä tiedä...

— No, mutta kuinka hän luulee, että Rorbertin terveys voisi sietää semmoisia matkoja! Lappiin?

— Elä nyt tule niin levottomaksi, rakas Selma. Ei Robert ole niin tyhmä, että lakkaisi pyrkimästä dosenttuuriin, jota varten hän on jo kuin itsensä määrätty.

— Se Snellman, se Snellman, huokasi ruustinna.

— Se on nyt vaan sitä, että tätä isänmaata ei muka voida palvella muulla kuin semmoisella jollain erinomaisella, jollain suurella tavalla... ymmärrätkö, se on nyt olemassa sellainen henki, sellainen suunta, sellainen muoti. Muotia se on. Se on kaikki sen Saiman syy. Ah! — eihän siellä kohta kuule muusta puhuttavan, ei muusta väiteltävän. Till lust och leda! Thure ei kuitenkaan toki, Jumalan kiitos, ole vielä siihen myllyyn joutunut.

— Vaan aikooko hän todellakin Venäjälle?

— Ei mitään ole vielä päätetty. Eikähän hän vielä ole suorittanut tutkintojaankaan. Mutta hänen ylhäisyytensä, jolle Hartmanilla oli onni esitellä hänet, antoi viittauksia, että hän kernaasti antaisi suosituksensa — ja miks'ei sitä käyttää!

— Hänestä tulee varmaankin kerran vielä senaattori.

— Mitäs nyt siitä vielä voipi sanoa, mutta kyllä minä luulen minäkin, että hän vielä voi mennä pitkälle.

— On hauska nähdä lastensa onnistuvan, ei mikään ilo ole maailmassa niin suuri kuin se! — Ja pudistaen pois huolensa ja antautuen valoisan luontonsa valtaan, virkkoi ruustinna vielä iloisesti ja luottavasti: — Kyllä se kaikki vielä — ja ehkä me saamme sen ilonmaljan juodakin pohjaan saakka: että vuosien päästä vielä näin istumme täällä, me molemmat vanhat, ja lastemme lapset telmii ja leikkii ympärillämme, niinkuin meidänkin kotonamme ennen.

— Niin juuri — tuolta sinulle vastataan, Selma!

Mutta hetken kuluttua, jolloin he katselivat niemen takaa esiintynyttä kahta venettä ja kuuntelivat laulua, joka niistä airojen levähtäessä soi, virkkoi taas ruustinna, kun laulu oli loppunut:

— Niin, niin — ja sittenkin — kumminkin —

— No, ja mitä nyt taas? kysyi sisar toruen.

— Että sittenkin voi tulla joku mullistus, joku onnettomuus, ei sieltä päin, mistä sitä milloinkin

odotamme, vaan jostain aivan toisaalta, jostain, jota emme voineet varoa.

— No, nyt en minä enää viitsi sinua kuunnella — en totta tosiaan!

Ruustinna olikin vaan sanonut sen saadakseen vahvistusta ja luottamusta sisareltaan, johon hän uskoi ja jota hän ihaili itseänsä voimakkaampana, etevämpänä ja ymmärtäväisempänä.

He laskeutuivat rantaan nuoria vastaan, nähdäkseen heidän iloaan ja nauttiakseen heidän laulustaan. Tytöt olivat panneet päähänsä poikain lakit ja seppelöineet heidän päänsä ruohoilla ja kukkasilla. Naimilla oli Laurin lakki, se oli vajonnut syvälle, korvia myöten hänen päähänsä ja antoi aihetta nauruun ja pilaan, yhtä vilpittömään kuin Anteron kukkaispäähine, josta hänen tietämättään pisti ylös tuuhea pensas punaista tukkaa. Kaarinalla oli äidin iloksi punanen huivi hartioilla ja hänen tummia kasvojaan valasi herttainen hymy. Hannakin oli mukana ja hänen poskillaan oli kohonnut hienonen puna.

— Ehkä hän unohtaa, ehkä kaikki käy hyvin, ajatteli ruustinna.

Puutarhan keskellä oli sen teitten risteyksessä pyörylä. Nuoret odottivat siinä rannasta hiljalleen tulevia äitejä ja tekivät yht'äkkiä piirin heidän ympärilleen ja tanssivat ja lauloivat, sillaikaa kun toiset heitä pyörittivät.

— Lapset, lapset, elkää niin kovaa, papat voivat herätä!

— Ovat jo heränneet! — ja vieraskammarin ja rovastin makuuhuoneen ikkunasta pilkisti uutimien takaa kaksi kaljua päätä tyytyväisinä nyökäten alas puutarhaan.

Kun ruustinna muiden levolle mentyä vielä järjesteli jotain ruokasalissa Hannan kanssa, virkoi tämä:

— Lauri kysyi Heddaa?

— Mitä sanoit? Kai sanoit, että hän itse oli tahtonut lähteä?

— Minä en voinut valehdella, sanoin että hänet oli lähetetty.

— Sanoitko myöskin minne?

— Ei hän sitä kysynytäkään.

Äiti näki tyttärensä kasvoista, ett'ei hän ollut mitään unohtanut; ja ymmärsi, ett'ei puna hänen poskillaan ollut ilon punaa.

Kun Antero illalla myöhään palasi pirttiin, heitti hän lakin päästään pöydälle menemään, riisti takin yltään ja viskasi sen vuoteelleen, ojensi kätensä orsia kohti ja huudahti: »oi autuutta! oi onnea! oi ihanuutta ihmisten, oi!»

— Mikä runo se on? Onko se oma tekemäsi? kuului Riston ääni vuoteen ylikerrasta, jossa hän vielä valvoi tyytyväisesti iltapiippuaan poltellen.

— Ei se mikään runo ole!

— Vaan siitä ehkä voisi tulla?

— Ei tiedä mitään, mitä tässä maailmassa voi olla ja mitä tulla!

— Missä olitte näin kauvan?

— Siellä vaan istuttiin.

— Ketä sinä meinaat, sitä Naimiako vai sitäkö toista, Kaarinaa?

Vaikk'ei Antero oikeastaan ollutkaan sillä tuulella, vaikka hän mieluummin olisi ollut yksin, miettiäkseen mitä oli tapahtunut, mitä hän oli

nähty ja tuntenut, kootakseen saamiaan vaikutuksia, muistellakseen uudelleen kaikkea, mitä Naimi oli sanonut hänelle ja mitä hän Naimille, yhtyi hän kuitenkin pilaan.

— Sinä meinaat sitä Anettea, mutta Lauri hänet kuitenkin viepi.

— Elä! Mistä sinä sen tiedät? Lasket leikkiä! Anette on helkkarin hieno tyttö, kasvatettu Tukholmassa instituutissa ja puhuu ranskaa kuin ruotsia.

— Mutta ei sanaakaan suomea.

— Sinun tyttösi ovat maalaismamsseleita hänen rinnallaan, koko perhe on erittäin hieno ja ylhäinen.

— Mitä sinä niin hienolla työllä ja ylhäisellä perheellä, demokraatti?

— Sinä olet haaveilija, joka et koskaan näe asioita niiden oikeassa reaaliossa valossa, sanoi Risto ja pani hiukan pettyneenä Anteron välinpitämättömyydestä pois piippunsa.

— Enkä tahdokaan nähdä! puhui Antero toisesta päästä tupaa, heitellen vaatteitaan sinne tänne ja niitä sitten taas keräten. — Tahdon aina haaveilla, aina nähdä kaunista ja ihanaa, tahdon aina —!

— Aina minä sen Laurin laudalta lyön! Etkö luule?

— Lyö vaan! lyö vaan!

— Jos siinä luulet saavasi sen Naimin, niin erehdyt, sillä se on jo toisen, sanoi Risto kostaakseen,

ja kääntyi sitten seinään päin vetäen peitteen korvilleen.

Antero valvoi vielä kauvan, käyskeli edestakaisin tuvan lattialla, istahti milloin sinne, milloin tänne, tempasi kanteleen seinältä, näppäili sitä, asetti sen taas takaisin naulaan, hyräili, huoahтели. Ei milloinkaan ollut elämä tuntunut hänestä niin ihanalta, niin täyteläiseltä, hän itse niin voimakkaalta ja varmalta! . . . Minun täytyy ansaita hänet, minä voin sen tehdä! Minä voin tehdä minkä suurtyön tahansa hänet voittaakseni! Ei kukaan maailmassa voi ymmärtää minua niinkuin minä häntä ja hän minua! Joka niinkuin hän voisi jakaa iloni ja suruni! Minusta voisi tulla sankari, suuri mies, minä voisin pelastaa maani ja kansani, jos hän olisi kanssani! Valkyriani! Runottareni! Beatriceni! Laurani! Millainen ymmärtäväinen osanotto säteili hänen silmistään! Hän soittaa kannelta! Minä laulaisin uuden laulun isänmaalle, uuden suomalaisen sävelen soinnuttaisin — »ma laulaisin, hän mua säisteles'!» — — Suurta, jaloa, jumalallista uhrautua aatteen edestä, tehdä kaikki kansansa hyväksi — hänen kanssaan!

Mutta jos hän jo rakastaa toista?

— Risto, mitä sinä tarkoittit —? mutta Risto jo nukkui. — Ei! — ei hän silloin olisi puhunut minulle niinkuin puhui, ei katsonut minuun, niinkuin katsoi, ei hymyillyt minulle niinkuin hymyili. Vaan vaikk'ei hän olisikaan oleva omani, minä rakastaisin häntä sittenkin, sitä muistoa, mikä hän

olisi oleva minulle, sitä kuvaa, minkä hän olisi mieleeni jättävä. Rakastaisin häntä siksi, ett'en voisi rakastaa ketään muuta niinkuin häntä! Niinkuin Beatricea Dante! Minä runoilisin hänestä, tekisin tunteistani taivaan ja sinne hänet sijoittaisin . . .

Kolkutettiin hiljaa ovelle, joka raottautui ja pieni kätönen piti siinä puhtaita liinoja.

— Unohtuivat — olkaa hyvä — anteeksi! Antero otti ne ja käsi katosi ja ovi painui kiinni.

— Kuka se oli? Oliko se hän? Se oli kuin hänen äänensä ja kätensä. Mutta ikkunasta näki hän, että se oli Kaarina, joka kulki pihan yli puhtaita liinoja käsivarrella. Miksi ei se ollut hän?

Hän koetti ummistaa silmänsä ja nukkua, mutta ei saanut unta; sillä mielikuvitus alkoi rakentaa runoa, häilyä epämääräisten sointujen siivillä, kummutella esiin kuvia, hajanaisia väliin, väliin toisiinsa yhtyviä niinkuin pilvet taivaalla.

„Kuinka minä maani löysin,

Kuinka kansani tapasin?

Kuljin eksyen ikäni,

Haeskellen harhaellen,

Ei isoa, ei emoa

Eikä kullaista kotoa,

Oman orren armautta,

Oman lemmen lempeyttä.

Ja sitten mietti hän sitä näin, että

Lähdin lempeä hakuhun,
etsimähän armautta.

— — — — —
Näin siellä neidon nuoren,
Tuhansista immen tunsin,
Etähältä etsittyäni,
Kaukahalta kaivattuni.

— — — — —
Pois katosi, loitoll' lensi.

Mutta hän lähti sitä etsimään,

kulki soita, kulki maita,
astui auhtoja ahoja,
taival pitkä ja tukala,
mieli masea, matala —

eikä uskonut hän häntä enää ikinä löytävänsä, kun

päivänä muutamana,
aamuna erähänä
seisoi laella laajan vaaran,
näki kirkon kimmeltävän,
lähti luokse astumahan,
tuli koskelle kovalle,
syöksyi laineiden selälle,
valtahan on vaahtopäiden.

Ja sitten, jotenkuten — miten tahansa — ei
ollut hän oikein selvillä miten, mutta sieltä hän
sen löysi.

Tarttui tyttöni kätehen,
toi mun temppelin etehen,
veti impi vierellensä,

ja osotti maata ja vettä ja virkkoi

Siinä maasi, siinä kansas',
Siinä kotosi korea,
Siinä lehto lemmittysi,
Siinä Suomesi sorea —
Sunkin olkohon iäti!

— — — — —
Ja kaukana siintävät välkkyvät veet,
Ja rannat ja rinteet, harjanteet!

— — — — —
Täällä taisteli isät suuret!
Tääl' on mun sydämmeni juuret ...
Täällä löysin ma kansani, maani

— — — — —
Helkkyvi laulu ja kannel soi ...

Ja siihen nukkui Antero.

7.

Kun Antero aamulla heräsi ja alkoi pukeutua, kuuli hän hiiviskeleviä askelia tuvan seinän takana ja jotain rapinaa karsinalasin alla ja ruutuun kohosi valkonen pää ja sitten punakat pojan kasvot pyöreine tutkivine silmineen. Yht'äkkiä pudotautui se alas ja ikkunan alla kuului supatusta:

— Yks' on jo ylhäällä, mutta toinen vielä nukkuu.

— Kysy siltä, eikö se tule mukaan . . .

— En minä, kysy sinä.

Antero meni ikkunaan ja näki rovastin pienten poikain seisovan seinämällä.

— Kyllä minä tulen, kun vaan sanotte minne.

Mutta silloin puhalsivat pojat juoksuun ja ovelle mennessä näki hän leiskuvia liinatukkia ja paljaita sääriä vilistävän pihan yli rantaan päin. Rovastin kammarin nurkkaan tultuaan painautuivat ne seinää vastaan, hiipivät siinä hiljaa ikkunain alatse ja katosivat talon taa. Hän lähti jälkeen ja

näki ikkunan ohi kulkien rovastin, otsa rypyssä ja hyvin huolestuneen näköisenä, istuvan pöytänsä ääressä paitahihasillaan kirjoittamassa.

Rantaan tultuaan tapasi hän pikkupojat työntämässä vesille suurinta venettä.

— Minne te menette?

— Juhannuskoivuja noutamaan, eikö setä tulisi mukaan? — Istukaa te vaan perään, niin me kyllä soudamme.

Heitä oli viisi poikaa, kaksi kokkatuhdolla ja kaksi perätuhdolla ja pienin poika kokkakaaren päällä käppyrässä. Soutajat kiskoivat puoleksi seisoaltaan isoja airoja niin, että vesi kuohui.

— Elkööhän niin kauheasti, kyllä teistä tulee miehiä vähemmälläkin.

— Kyllä me jaksetaan.

Hän sai tietää heidän nimensä, suurin, joka sousti kokassa oikealla airolla, oli Antti.

— Ka, Anttihan minäkin.

Se poikia nauratti.

Antin vierustoveri oli Matti, renkipoika — tuo joka tuolla kokkakaarella kakotti, oli Ville ja nämä tässä perätuhdolla — Kalle ja Nuutti. Ville oli Maija-Kaisa Kettusen ja Heikki Haveris-vainaan; sen äiti oli pappilassa työssä.

Joko olivat olleet koulussa?

Eivät olleet, vaan Antti aikoi ensi syksynä mennä.

— Menevätkö Knuutti ja Villekin?

Eivät, ne lukevat vielä kotona.

— Kenen edessä?

— Setä Jaakon. — Kuka hän on? — Setä Jaakko se on. — Missä on setä Jaakko? — Valamossa se aina on kesällä. — Laatokanko? — Ei Laatokan, vaan Korpijärven. — Onko sielläkin Valamo? Mitä hän siellä tekee? — Ka, kalaa pyytää. — Eikö voisi täällä pyytää? — Parempi toki olisikin, jos täällä, mutta ei se rupea täällä olemaan! — Miksi ei? — Kuka hänen tietää, se on semmoinen. Elkkä meloko, setä, uittakaa vaan sikaa!

Antero uitti sikaa, asettui selkäkenoon ja nosti jalkansa venheen laidalle. — Sepä oli soma setä!

— Jos minä tulisin teidän opettajaksi?

— Tulkaa vaan!

— Vaan jos tukistaisin?

— Tukistaa se Jaakko setäkin.

— Vai tukistaa? — Mikä tuo talo on?

Oli soudettu suvannon yli ja jouduttu virtaan, joka sen jatkona vei niemen ohi toiseen suvontoon, pienoiseen järveen. Niemessä oli vanha kaunis talo, taitekattoinen niinkuin pappilakin, valkoiseksi maalattu suunnattoman suurten koivujen keskellä. Rakennuksen ja rannan välissä oli puutarha suorine käytävineen ja huvimajoineen.

— Kuka on tuo vanha herra tuolla?

— Se on setä Karppelaan. Se ei muuta tee kuin kesäkauden kukkia hoitaa.

— Kukka-Kalle!

— Ville! — Elkkää siihen sillan arkkuun.

— Mikä sillan arkku siinä on?

— Vanhan sillan.

Vanhin pojista kertoi, että tässä ennen vanhaan oli ollut silta, jonka Ruotsin sotaväki oli hävittänyt, ett'ei venäläinen pääsisi yli; silloin niiden kenraali oli ajanut väkensä virtaan sillaksi, mutta niitä hukkui siihen tuhat miestä eivätkä ne päässeet yli, vaan oli kaatunut itse kenraalikin, jonka kanuunankuula oli katkaissut keskeltä kahtia.

— Sen oli pappilan pihalla samana aamuna korppi kolmasti pään päällitse lentänyt.

Tultiin pienen saaren rantaan. Se oli matala suvantosaari, osaksi vielä kevättulvan alla, niin että venhe voi laskea metsään puiden väliin. Koivut kaadettiin suoraan venheeseen, niitä pysytettiin kokkaan ja perään ja asetettiin keskelle venhettä niin paljon kuin niitä siihen mahtui. Kun venhe työntyi ulos saaresta, oli se niin täynnä, ett'eivät pojat mahtuneet siinä soutamaan, vaan täytyi Anteron yksin meloa sitä eteenpäin. Näytti siltä kuin olisi pala saarta irtautunut ja alkanut itsestään nousta vastavirtaan.

Kotirantaan tultua otti kukin pojista koivunsa, Antero myös ja nyt oli kuin olisivat puut omin jalkoineen pihaan nousseet.

— He-eerra! kuuli Antero Naimin äänen huuhahtavan, ja kun hän heitti koivut olaltaan maahan,

näki hän hänen käsiään yhteen lyöden seisovan edessään, yllään kotikutoinen pumpulihame, vyölleen valkosen esiliina ja tukka kahtena pitkänä palmikkona.

— Pian, tehdään lehtimaja tähän, ennenkun muut tulevat! — ja sill'aikaa kun Antero teki rautapikalla reikiä maahan, pystytti hän koivut niihin poikain kanssa, siitä yhtä innostuneena kuin hekin. Ja kohta oli lehtimaja keskellä pihaa valmis ja siihen kannettuna keinulauta. Ja sitten istuivat he siihen kaikki keinumaa ja ilakoimaan ja kun ruustinna ilmaantui verannalle, huudettiin hänelle:

— Katso, mamma, katso, mitä olemme tehneet!

— Millä ihmeellä olette te jo ehtineet?

— Maisteri Hagman haki poikain kanssa puut ja me pystytimme ne yhdessä.

Muitakin ilmaantui siihen.

— Tänne eivät saa tulla istumaan muut kuin herra Hagman ja pikkupojat ja minä. Tämä on meidän! Te ette, unikeot, ole viitsineet auttaa! Pois! — Ajakaa pois, pojat! — Semmoisia kaupunkilaisherroja! — ja Naimi ja pikkupojat alkoivat taistella lehtolinnansa puolesta, jonka kimppuun toiset kävivät ja toiset sitä leikkiä nauraen verannalta seurasivat. Mutta lopulta voittivat puolustajat ja Robert, Lauri ja Risto karkotettiin ja Naimi ja Antero pitivät linnan. Robert syytti silmälasiaan, Lauri piippuaan.

Kutsuttiin aamiaiselle; kaikki muut saapuivat paitse rovasti.

— Eikö Olai tule? kysyi professorska.

— Pappa söi jo, hän valmistaa saarnaansa.

Kaikki tiesivät, että se oli tärkeä ja juhlallinen toimitus, kun ukko rovasti saarnaansa valmisti. Hän saarnasi harvoin, ainoastaan suurimpina juhlapyhinä ja siirsi tämän tehtävänsä kernaasti apulaiselleen.

Hän oli vetänyt ovensa kiinni ja käveli edestakaisin kammarissa, josta kuului pitkiä, raskaita askelia. Joskus ne lakkasivat ja silloin oli hän istuutunut pöytänsä ääreen, istui siinä liikkumatta, niinkuin saattoi ikkunasta nähdä, nousi taas pois, käveli ja pani piippuunsa, ilmaantui ikkunaan ja tuijotti eteensä jonnekin, pistihe joskus salissa tai teki hajamielisen kierroksen muihinkin huoneihin, mutta ei puhutellut ketään ja palasi niin kambariinsa, vetäen oven kiinni, niinkuin ei koskaan enää tulisi sitä avaamaan. Ei kukaan saanut häntä häiritä, ei ketään asiamiehiä päästetty sisään, ulko-ovelta oli avain poissa, ja niinkuin olisi jotain tiennyt, makasi Musti käppyrässä rappujen edessä, odottaen isäntäänsä ja katsahtaen ikkunaan aina, kun kuuli askeleita huoneesta, ja liikauttaen häntäänsä, kun näki kasvot ikkunassa. Kaikista merkeistä huomasi ruustinna, että saarnan seipittäminen oli tällä kertaa tavallista vaikeampaa ja sulki ruokasalin ovet tampouriin ja saliin, ett'ei isä kuulisi puhelua ja astiain kilinää.

— Sittenkun Helander tuli tänne, on Olain niin, vaikea sepittää saarnojaan, uskoi ruus-tinna sisarelleen. — Hän pelkää hänen arvoste-luaan.

Professori, jota oli odotettu, saapui aamu-kävelyltään, jonka hän teki säännöllisesti sillalle, sieltä kirkolle, kirkolta kerran vielä sillalle ja sieltä takaisin nopeassa, varmassa tahdissa. Oli hyvä tapa, melkein velvollisuus joka aamu tiedustella, kuinka hän oli nukkunut.

— Kiitos, käly, mainiosti, tiedänhän jo van-hastaan, ett'ei missään ole niin pehmeitä patjoja kuin Kontojärven pappilassa, ne ovat kautta maan kuulut ja minulla on terveisiä veljeltäni senaatto-rilta, joka viime kesänä sai maata yön samassa vuoteessa eikä unohda sitä koskaan kiittelemästä.

Ja professori oli niin hyvällä tuulella, että suvaitsi laskea leikkiäkin. Nuorten puoleen kään-tyen virkkoi hän:

— Yöni oli erinomainen siitä huolimatta, että Snellman teki kaikki voitavansa häiritäkseen un-tani.

— Näkikö setä unta Snellmannista? huudahti Naimi ja vei kaikki mukana nauruunsa.

— Näin, ja hyvin pahaa.

— Mitä se oli?

— Hänestä oli tullut professori — eikä vaan professori, mutta yliopiston rehtori ja hän johti puhetta konsistorissa.

— Bravo! bravo! se oli mainiota!

— Erinomaista! Hän johti puhetta konsistorissa — ja venäjäksi.

— Se ei ole totta! — Setä narraa! —

— Setä ei nähnyt semmoista unta. — Kuinka se setä keksii!

Rovasti oli ilmaantunut oveen ja seiso siinä hetkisen kasvot totisina ja silmät hajallaan muiden nauraessa.

— Tahdotko, että lähetän sinulle kahvia? kysyi ruustinna osanottavasti.

— En, en tahdo, — sanoi rovasti ja meni.

Aamiaisen syötyä ehdotti ruustinna, että mentäisiin kaikki laittamaan kokkoa poikien avuksi ja juotaisiin siellä puolipäivä-kahvit. Hän tahtoi saada talon tyhjäksi ja hiljaiseksi, että rovasti voisi rauhassa kirjoittaa saarnaansa.

Mutta kun he olivat lähdössä, tuli rovasti ulos kammarinsa ovesta olkihattu päässä ja keppi kädessä.

— Minnekkä te kaikki — eikä minulle mitään — minä tulen mukaan.

— Entä saarnasi, lanko?

— Minä nyt saarnasta viisi — menköön kuin menee, — nyt käydään katsomaan minun suovijelyksiäni.

Puolitiessä kirkolle tuli vastaan joku asiamies ja pyysi hattu kädessä syvään kumarrellen saada puhutella herra tohtoria ja ritaria.

— Menehän sinne odottamaan, minä tulen, kun joudun.

Rovastin äsken niin huolestuneet kasvot olivat kirkastuneet ja hänen astuntansa oli nopsa kuin nuorukaisen. Hän otti heti kohta haltuunsa Anteron ja kiiruhti hänen kanssaan kulkuaan, toisten jäädessä jällelle. Kun ei ollut enää tarvis suojella rovastia häiritsijöiltä, kääntyivät ruustinna ja professorska takaisin.

Kirkon luona tuli vastaan jono körttipukuun puettuja miehiä kontit selässä ja naisia nyytyt käsissä, nähtävästi pitkän matkan takalaisia.

— Nyt on taas lähdetty kyliä juoksemaan, kuletaan kirkolta kirkolle, pitäjästä toiseen. Pysyisivät kotonaan, kuuntelisivat pyhänä omia pappejaan ja muokkaisivat viikolla vainioitaan, puhui rovasti Anterolle. — Lähdetäänpäs parhaat miehet parhaimpana työ-aikana mieroa kiertämään ja sitten huudetaan hallaa ja katovuosia valitetaan. Se on suunnaton se tappio ja työpäiväin hukka, minkä se liike on tuottanut maan taloudelle. Vaan puhu sinä heille siitä. Se on »maallista asiaa» muka, josta »hengellisten» ei kannata huolehtia. Ne ovat muuten kieroä väkeä. Kuuluvat aikoneen valittaa minun ja sinun lankosi Hadolinin päälle ensi piispankäräjissä jumala tiesi mistä. Soisin, että sen tekisivät, niin saisin minäkin puhua. Olen rauhanmies enkä tahdo omasta puolestani riitaa rakentaa.

Noustiin harjulle, joka kasvoi pitkää juhlallista

hongikko. Sen selällä oli aukea tasanen paikka, puita oli kaadettu pois ja kannot olivat ympärillä istumasijoina. Muutamain kantojen päähän oli naulattu pyöreitä pöytiä. Keskellä aukeamaa oli ikivanha juhannuskokon paikka ja siinä pystyssä vielä viimevuotisesta kokosta jäänyt paksu riuku, jonka ympärille pappilan pojat muiden kylän poikain kanssa jo olivat risuja kasaamassa. Siitä oli näköala vielä laajempi kuin kirkonmäeltä. Paitse etäisiä ja laajoja etelän vesiä näkyi pohjoisesta pitkä vesistö kaitaisia selkiä ja koukertelevia jokia. Rajavaara kohosi siellä alavan korpi- ja suomaiseman takaa kaikessa komeudessaan.

Etualalla, kohta harjun alla oli iso viljelys, korvesta lohkaistu laaja pelto lainehtivaa ruista ja sen takana yhtä iso palsta ojitettavana olevaa perkkiötä.

— Onpa siinä iso pelto, sanoi Antero.

— Peltoko? Ei se mikään pelto ole — se on nyt se suoviljelys, minun perkkaamani ja ylösottamani milt'ei vetelästä vedestä ja jäisestä korvesta. Mutta mennään sinne lähemmä, — minne ne jäivät? — olkoot, me mennään vaan!

Antero, joka näki Naimin ja muiden tulevan puolimäessä, olisi mieluummin jäänyt tähän, mutta rovasti vei hänet alas harjun rinnettä ja puheli mennessään:

— Se oli iänikuinen hallan pesä tämä kirkko-harjun suo. Se kun on tuossa pohjoisen puolella, niin ei päässyt routa sulamaan kesäkauteen ja

uhkui siitä hallaa joka vuosi ympäri kylää. Silloin minä päätin, että lähdet siitä junkkari ja mitä vaan jyvää vähänkään hinkalosta liikenä, niin niillä kaivat ja kaivat. — »Sinne meni!» sanoivat ukot. — »Takaa tuulee, eteen koituu» sanoin minä ja lisän kanssa tuli voileipä lattialta. Katsos tätä ruista! Se on jo kolmas sato siltä sijalta. Mutta vaikka ne näkevät, eivät usko omia silmiään. Kaskea vaan kaadetaan, halmetta tehdään, koetetaan kii-vetä vaaroille hallaa pakoon, mutta halla on pitkä roikale, ottaa ylimmänsä vaaran laelta niinkuin omalta orreltaan. Hallalta ei ole katkaistava päätä, mutta jalat. Kun tulevat kurjuuttaan valittamaan: »ei kasva enää halmeet, pouta panee, pakkasen vie, mikä tässä neuvoksi?» — niin sanon minä: »Menkää suolle! — Piirittäkää hallan pesä, ojittakaa ympäri, ajakaa ilkiö ulos omasta linnastaan, sitten saatte mäkirinteilläkin rauhan.»

— Se olisi ehkä todellakin oiva keino.

— Se on ainoa keino! Mutta maailmassa on aina niin, että juuri tuo ainoa keino jätetään koettamatta. — »Hyvähän on Kontolan rikkaan rovastin», sanovat, »ei ole meillä niitä varoja.» Mutta sitä kapi-taalialia, mikä siihen tarvitaan, makaa korkoa kanta-matonna kuinka paljon tahansa joka tuvan pankolla, pitkin joka pirtin penkkejä Suomen suurilla saloilla. Olen puhunut siitä joka tilaisuudessa, kotona, pitäjällä, kinkereillä, jopa saarnastuolistakin, vaan sen sijaan, että tottelisivat ja tekisivät, niinkuin neuvon, haukkuvat minua »rimpirovas-

tiksi», sanovat: »taas se soistaan saarnaa». Vaan sainpas Snellmanninkin samasta asiasta saarnamaan — muuten erinomaisen älyvä ja monipuolinen mies, vaikk’ei näy olevan hyvä mennä sitä sanomaan langolleni ja muille Helsingin herroille. Puhuin siitä kerran hänelle poikia kouluun viedessäni ja annappas, kun alkoi miettiä ja kirjoitti artikkelin Saimaan, pitkän ja perinpohjaisen. Hallituksen pitäisi antaa ojitusapua suurten soiden kuivattamiseksi, kirjoitti. Mutta mitäs meidän hallitus! Lankoni veli, senaattori Hartman, hänen kaikkitietäväisyytensä, oli sanonut: »kaivaa valtion varoja Suomen pohjattomiin soihin — mikä säästölaatikko!» Mutta on se sekin finanssipolitiikka: kasata rahoja kirstujen pohjalle ruostumaan, kunnes tulee joku ja korjaa koko kassan? Minä panisin valtion varat, joka kopekan, maahan. — Katsos tätä ruokamultakerrosta! — Rovasti seisoi ojassa ja sai Anteronkin sinne hyppäämään. — Se on kuin tunkion pohjaa! ja semmoisia soita on Suomessa yhtä paljon kuin järviä!

— Pappa hoi! huudettiin ylhäältä harjun rinneeltä.

— Hoi! hoi!

— Saadaanko kaataa tämä petäjä?

— Mikä petäjä! — Ei! ei! Vai se pienempi! Kaatakaa vaan!

— Mennään tästä kautta!

Päästyään harjun päälle, jossa kokko oli yhä isontunut, jatkoi rovasti kannon päähän istuutuen:

— Jaa, jaa, nuoret miehet, hyvä on kaikki homma Suomen maan ja kansan hyväksi, mutta sen sanon minä, että siinä puuhassa alotetaan väärästä päästä. Ei se ole meidän tuleva onni rakennettava aatteiden päälle, ei filosoofisten järjestelmän ja sen semmoisten teoriain. Suomenkansan täytyy kaivaa maasta itselleen tulevaisuutensa: ojittaa itselleen onnensa pelto soista ja korvista — ei kohota kukkuloille, vaan laskeutua laaksoihin — enemmän käytöllisyyttä, enemmän aineellista aherrusta! Suomenkansa on, jos mieli sen kansana pysyä ja suorittaa historiallinen tehtävänsä, saatava varalliseksi, rikkaaksi, aineellisesti riippumattomaksi. Se voi tapahtua ainoastaan soita viljelemällä. Jos minä olisin keisari, niin käskisin minä . . . mutta kun en ole keisari enkä edes kuvernöörikään, niin — puhumme näistä asioista toiste! — minun täytyy taas mennä saarnaani kirjoittamaan.

— Se on komea tuo pappa, kun se noin puhuu ja innostuu, sanoi Robert, saapuen siihen risukimppeä vetäen. Vahinko vaan, ett'ei kansa yhtä vähän kuin herratkaan tahdo ymmärtää hänen tuumiaan ja hyviä tarkoituksiaan.

— Ja vahinko, että sen suoviljelykset tuottavat vaan tappiota, virkkoi syvä bassoääni Anteron takana.

— Otto! — Mistä sinä tulit!

— Tuottaa tappiota sillä tavalla kuin ukko sitä harjoittaa.

— Otto! Päivää!

— Ka! Päivää! päivää!

Se oli Otto Martin, rovastin poika, maanviljelijä, iso, parrakas, karkeatekoinen nuori mies, ryhdiltään mahtava, mutta kasvoiltaan ja silmillään ystävällisen lempeä ja hyväntahtoinen ja nyt ilmeisesti mielissään siitä, että oli saanut heidät yllätetyksi, ennenkun kukaan oli hänet huomannut. Nähdessä samassa pikkupoikain yhdessä Laurin kanssa vaivaloisesti kiskovan vasta kaatamaansa petäjää rinnettä ylös, nakkasi hän kontin selästään ja laski pyssyn olaltaan puuta vasten ja tarttui puuhun ja kantoi sen kohona ilmassa kokolle.

— No, nyt tässä kokko syntyy, kun Otto tuli! huusi Naimi Anterolle, ja pikkupojat ulvoivat riemusta ja hyppivät kuin vasikat Oton ympärillä.

— Ette, te, maisterit, mihinkään kelpaa!

Ja siitä tuli semmoista vauhtia ja voimaa kaikkiin, että pian kohosi kokko, jommoista ei oltu ennen nähty edes suurista kokoistaan kuuluisalla Kontojärven pappilankaan kokkomäellä.

8.

Kohta illallisen syötyä juhannusaatto-iltana oli pappilan herrasväellä tapana yhteisessä juhlasaattueessa lähteä kokkomäelle kulkemaan. Saattueen etunenään asettui vanhan tavan mukaan pelimanni, klarinetin puhaltaja ja vanha sotamies, päässä kulunut Savon jääkärien univormulakki ja kainalossa punaiseen huiviin kääritty soittokoneensa — huivi ja kone heränneen kansan kauhuja. Soittajan perään pantiin pikkupojat, yhdellä kädessä vihreään koivunvirpaan kääritty lippu, toisella rumpu, kolmannella sytyttämätön päresoihtu, neljännellä ja viidennellä tulisia hiiliä höyryävä vanha pata, jota korennossa kantoivat. Sitten rovasti juomasarvea kantaen, professori, rouvat ja tytöt, ja nuoret herrat viimeiseksi, mikä heistä mitäkin kulettaen: kahvineuvoja, punssimaljaa, aarakkipulloa, millä lehmänkello, millä rautapelti. Otolla oli vanha kivääri olalla, Laurilla vanha rumpu sotaajoilta pappilassa perintönä kulkenut, Naimilla

kannel, kaikilla käsissä tuoreita lehviä ja hatuissa vasta puhjenneita pihlajan ja tuomen kukkia.

Kun soittoniekka oli irroittanut koneen kapaloista ja sitä ruuvaillut ja siitä muutamia koeääniä ottanut, lähti saattue pyssyn pamahtaessa liikkeelle porilaisten marssin soidessa ja rummun ja rautapellin sen tahtia merkitessä. Pihalta, huoneiden seinämiltä ja kirkolle vievän tien varrelta liittyi juhkakulkueeseen pitkä jono kirkkokansaa, ensin sen ohikulkua kummissaan katseltuaan.

Kun lähestyttiin kirkkoa, huomasi ruustinna siellä kiviaidan kupeella Helanderin ja hänen rouvansa istumassa heränneiden ryhmässä. Hän hätäytyi, hänen kasvonsa saivat aivan säikähtyneen ilmeen.

— Stolt, lakatkaa! — Sanokaa sille, ett'ei se soittaisi kirkon kohdalla! — Lauri, lakkaa!

— Mitä varten? Antaa soittaa!

— Ei, ei, etkö näe, siellä istuu heränneitä.

— Kaikkia tässä — ja Lauri löi vain yhä uhemmin.

— Niin, mutta —! Ei kirkon kohdalla! Voi, voi! Ne tulevat juuri iltakirkosta.

— Onko mammakin tullut pietistiksi?

— Eihän tässä nyt mitään sopimatonta, mitä vielä, sanoi professorska.

Mutta ruustinna etsi Hannaa, se oli oikeastaan hänen tähtensä. Mutta Hanna ei ollutkaan mukana.

— Missä Hanna on? kysyi hän tytöiltä.

— Jäi vielä hakemaan jotain — sanoi tule-
vansa, — mutta ruustinna tiesi nyt, ett'ei Hanna
enää tulisi.

Heränneet seisoivat jäykkänä kirkon aitaa vasten
nojaten, vähän matkaa maantiestä, toiset selin kul-
kueeseen, toiset siihen päin. He eivät liikahta-
neetkaan siitä asemastaan, missä kukin oli; eivät
päättään kääntäneet, eivät kasvoillaan mitään ilmais-
seet, olivat niinkuin eivät olisi mitään nähneet,
mitään kuulleet. Antero tunsi joukosta Rajavaaran
isännän ja tyttären ja vanhan emännän.

— Tulkaa mukaan, körttikansa! kuuli hän
jonkun nuoren miehen takanaan heille huutavan.

— Ole! — siell' on pappi! — torui toinen.

— Pappihan tuo on meilläkin!

Kirkon perästä käännettiin nousemaan jyrkkää
polkua ylös harjulle ja tultiin kahden ikihongan
alatse, jotka kuin portteina seisoivat kahden puolen
polkua sen laella. Kirkolta oli liittynyt lisää väkeä
mukaan ja toisia oli jo harjulla odottamassa, sillä
kautta pitäjän oli kuulu ja kumma tämä pappilan
herrasväkien juhannuskokon poltto, jossa laulet-
tiin ja tanssittiin ja jossa tarjottiin juomaa ja
makeisia jokaiselle, joka vain tahtoi, ja jossa lo-
pulta saatiin tanssiakin.

Harjulle saavuttua kulettiin muutamia kertoja
kokon ympäri, tehtiin piiri, ja vedettiin mukaan
lähinnä seisovat pojat ja tytöt ja tanssittiin, kun-
nes mukana tuodut tavarat oli ehditty ottaa esille
ja asettaa pöydille kantojen päihin. Tarjottiin

kahvia suuresta suunnattomasta pannusta, kaatoi rovasti omakätisesti ryypyn viinaakin arvokkaimmille isäntämiehille. Tämä kaikki odotettaessa auringonlaskua. Sillä oli vanha tapa semmoinen, ett'ei kokkoa saanut sytyttää, ennenkun aurinko oli sammunut, eikä sitä päästää sammumaan, ennenkun aurinko taas oli aamulla syttynyt.

— Eikö saa jo, eikö jo saa? hätäilivät pikkupojat levottomina, toiset patahiiliin puhaltaen hehkua vireillä pitääkseen, toiset seisoen päriineen sen ympärillä.

— Nyt saa! — Ja silloin pamahti laukaus vanhasta ruotsinaikaisesta piilukosta, palavat päresoihdut syöstiin kokon sisään, olkikupo hulmahti, katajapehko räsähti tuleen ja liekki lensi kuivan kokon tueksi asetetun kuusen latvaan, jossa tukko tervatappuroita otti sen vastaan ja hulmahutti ylös taivaalle.

— Hyvin tehty!

— Hurraa!

Oli vanha tapa pitäjässä, että vasta sitten, kun pappilan kokko oli tuleen pamahtanut, syttyivät muut.

— Laamannin kokko! — Saaren kokko! — Niemen kokko! — Tuulivaaran kokko! — Kolme, neljä — kuudes — kymmenes! — ja pian tuikki ja leimusi ja pamahteli kaikilta vaaroilta, kaikissa saarissa, niemissä.

Mutta Rajavaaralta ja koko siltä kulmalta ei näkynyt ainoankaan tulen tuiketta. Synkkänä,

totisena ja jurona seisoj siellä mahtava vaara, ja mustana aavemaisena ristinä piipotti sen laella seisova tuulimylly kelmeää, kirkasta taivasta vastaan. Oli kuin olisi sielläpäin ollut toinen maailma kuin täällä ja tuolla etelässä ja oli niinkuin olisi kirkko ja tämä kokko ollut rajana niiden välillä.

Ei ollut Antero mielestään milloinkaan nähnyt niin haavemaista, yliluonnollista ja selittämätöntä kuin oli tässä tämä hulmuava kokko sen ympärillä ilakoivine ja toisine vähän loitommalla seisovine totisine ihmisineen. Tuolla nuo etäiset tulet ja tyynet järvien pinnat ja toisaalla synkkä yhtämittainen alava korpi, josta yleni yksinäinen Raja-vaara! Hänet valtasi siinä tunne, että hän ikäänkuin ei ollut siinä missä oli, että hän astui ulos omasta itsestään, ei saanut vakuutetuksi itseään siitä, että hän oli hän — tämä ei ollut todellisuutta, mutta ei myöskään unta. Hänkö täällä? kuka? missä? ketä kaikki nuo? eikö hänen olisi pitänyt olla jossain muualla? Mitä olivat nuo tulet tuolla? Rovasti, joka seisoj edessään ukkoja? professorska, joka istui ja suojeli silmiään tulelta — Naimi, joka heitteli risuja tuleen? — Tulisiko hänelle juuri nyt, juuri seuraavana hetkenä tapahtumaan jotain erikoista? Oliko jo tapahtunut, oliko tämä jatkoa siihen, mitä jo oli tapahtunut?

Silloin hän näki kaksi miestä seisovan porttihonkain alla kuin maasta nousseina ja tunsj heidät

kohta kuvista, joita oli heistä nähnyt. Muut, jotka olivat joko poiskääntyneet tai joiden silmiä tuli häikäisi, eivät heitä huomanneet ja hetken aikaa seisoivat he hymyillen ja odottaen. Samassa keksi heidät Naimi, heitti maahan risun, jota oli ollut tuleen työntämässä, löi kätensä yhteen ja huudahti:

— Pappa, katso!

Rovasti seisoi hänkin hetkisen aikaa kuin epäillen omia silmiään, levitti sitten kätensä ja riensi vastaan vieraitaan:

— Snellman! — Lönnrot! — Taivaastako te siihen putoisitte? — Tulisissa vaunuissako te..?

— Eihän kuin rakkarirattailla, sanoi Lönnrot.

— No mutta —! — Ei minun päiviäni!

— Käykäähän toki! — Herrat tuntevat toisensa — professori Hartman, tohtori Lönnrot — rehtori Snellman!

— Har den äran, — ja professori kumarsi kohteliaan ivallisesti.

— Har den utomordentliga äran, vastasi Snellman samassa äänilajissa ja teki suuren kunnioittavan liikkeen lakillaan.

Heidät tuotiin esiin ja Anterokin sai puristaa heidän käsiään. Naimin silmät säteilivät, Robertin poskille oli noussut hieno puna, Lauri ei saanut sanaa suustaan hämmästyksestä ja ihastuksesta, kuului kuiskauksia »Snellman — Lönnrot!» eikä Antero voinut heistä pitkään aikaan silmiään riistää.

Lönnrot oli kuin hämäläinen talonpoikais-isäntä, kasvot karkeat ja punakat, mutta samalla miellyttävät, silmissä totisuutta ja samalla leikillisyyttä, joka etsi jotain, jolle hymyillä ja nyökäyttää päätään. Yllään oli hänellä sarkainen sortuukki samettikauluksen kanssa, päässä vihreä, topattu lippalakki ja jalassa pieksut. Snellman oli pienenlätä, tanakka, kasvot kuin kiveen hakatut, mutta vailla viimeistä silausta, otsa korkea, leuka pitkä ja järeä, silmäinluonti lempeä äkäisten ryppyjen alta, ääni äreä ja vähän änkyttävä. Hän oli puettu hienosti ja huolellisesti, melkein keikarimaisesti, ja puheli kohteliaasti ruustinnan, professorskan ja Naimin kanssa. Antero katseli heitä molempia kunnioituksella, ihailulla ja samalla hämmästyksellä. Nuoko ne ovat, nuo kaksi, ne pylväät, joiden päälle tulevaisuuden Suomi tulisi rakennettavaksi! Ne ne ovat! juuri ne! — Ja hän koetti saada kuuloonsa joka sanan, minkä he lausuivat.

Snellman selitti siinä sitä, kuinka olivat tänne tulleet.

— Lönnrot saapuu reppu selässään, matkalla runonkeruilleen, — vaatii mukaansa, ainakin tänne Kontojärvelle — jalkaisin — ajatelkaa jalkaisin, vaikk'ei aiokaan kerätä runoja tällä välillä, ei ennen kuin Venäjän Karjalassa. — »Kävele sinä, mutta ainakin minä aion ajaa.» — Sain suostumaan, mutta joka mäessä nousi hän alas — minusta olisi hän voinut säästää ainakin kenkiään, joskaan ei luullut tarvitsevansa säästää jalkojaan.

— Olkaa hyvä, setä Snellman! — niiasi Naimi hänen edessään teetä tarjoten. — Kuinka Saima jaksaa?

— Kiitos! — Kuinkako Saima jaksaa? Hänen terveytensä on turvattu. Ystäväni Helsingissä ovat siitä hyvää huolta pitäneet lähettämällä hänelle kotilääkärin, joka nyt kaikella mahdollisella huolella koettaa estää häntä ryhtymästä mihinkään, joka vain vähänkään voisi olla hänen terveydelleen vahingollista: kiivastumasta, iskemästä yli voimiansa, hän ottaa ulos ja antaa sisään — pyyhkii, lisää. — Kiitos kysymästä! Saima voi nyt maata rauhassa.

— Mutta hirveästä se kuitenkin potkii ja peuhaa unissaankin, sanoi Lönnrot, härppien lautaselta teetä.

— Robert, kuiskasi ruustinna. Tehän saatte kvartetin — laulakaa nyt — se olisi niin sopivaa! — Häinkin oli poikainsa puolesta ihastuksissaan vieraiden tulosta ja kohta kajahtikin ylioppilaslaulu neliäänisenä tervehdykseksi vieraille.

Laulujen aikana oli valmistunut punssimalja, laseja asetettu pöydälle ja vieraiden eteen kannettu rovestin suuri juomasarvi, jonka hän, erottuaan yliopistosta ja osakuntansa kuraattorin toimesta, oli saanut muistoksi osakunnaltaan.

— Suokaa anteeksi, hyvät herrat! — sanoi rovasti, kun laulu oli laannut ja hän täyttänyt sarven ja asettanut sen taas takaisin pöydälle. — Suokaa anteeksi, sanoi hän hilpeästi hymyillen,

mutta vanhana ylioppilaana minä en voi olla tarttumatta maljaan, joka on eteeni ilmaantunut. Ja kun minä maljaan tartun, niin en minä voi olla puhetta pitämättä. Ja kun minä kerran puhun, silloinkun on saapuvilla Elias Lönnrot ja Johan Vilhelm Snellman, niin en minä voi olla heille puhumatta.

— Hyvä! Hyvä!

— On talossani käynyt paljonkin suuria vieraita, täällä on käynyt melkein kaikki maamme mahtavimmat miehet, maaherroja, senaattoreja, kreivejä, parooneja — en sano sitä kehuakseni ylhäisillä tuttavuuksillani, yhtä vähän kuin kukaan muukaan kestikievarin isäntä voi sitä tehdä —

— Niin et saa sanoa. —

— Kaikki pappilat ovat kestikievareita — no niin, mutta en koskaan ole tuntenut talolleni tapahtuneen sellaista kunniaa kuin nyt, kun yhtäkaa saapuu luokseni kaksi sellaista miestä kuin Snellman ja Lönnrot.

— Kules isää!

— Sinä vanha gustaviaani, niitä on vielä siellä täällä! sanoi Snellman.

Ja hän oli todellakin hieno ja komea samalla, maalaispappi kokonaan kadoksissa.

— Veli Lönnrotin kanssa olemme vanhat tutut aina niiltä ajoilta kuin minullakin oli ilo ja kunnia, vaikka vaan enemmän sattumalta, olla mukana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa perustamassa. Ei ole sitä miestä tässä maassa, lukuunottamatta

ehkä meidän pietistejämme, jotka eivät olisi yhtä mieltä hänen elämäntyönsä suuruudesta. Hän on Suomenkansan perikuva, sen toteutunut ihanne omasta itsestään. Kai on hän kuullut sen monta kertaa, mutta hänen vaatimattomuudelleen tekee hyvää kuulla se kerta vieläkin. Kun hän astuu sisään, ja niin kuin hän astuu sisään, on kuin koko kansa tulisi taloon kunnioittaakseen sitä läsnäolollaan.

— Jopa nyt puhut puuta heinää, hyvä veli, virkkoi Lönnrot. — Mutta rovasti ei ollut sitä kuulevinaan, vaan jatkoi:

— Veli Snellmanin ansioista ja merkityksestä ovat mielipiteet erisuuntaiset, — eikö totta, arvoisa lankoni?

— Epäilemättä.

— Enkä minäkään, vaikka olenkin kanssasi yhtä mieltä niin monesta asiasta, tahdo kaikessa *jurare in verba magistri*. Minä en, suoraan sanoen, ymmärrä kaikkia niitä uusmuotisia kieli- ja kansallisuusteorioita valtiollisen kokonaisuuden ehtona, koska meillä niinkuin muuallakin on sekä erikielisiä kansoja että eri kansallisuuksia käsittäviä valtioita — ja sen minä myöskin tunnustan yhtä suoraan, että sinun filosofiasi niinkuin filosofia yleensä on minulle — *sit venia verbo* — liiaksi ruotoinen pala; en ole milloinkaan saanut sitä menemään alas kurkustani eikä myöskään meidän yliopistomme ole saanut — hm! — niin, anteeksi, lanko, jos kosken arkaan paikkaan. —

Mutta sinun taloudelliset tuumasi minä nielasen purematta.

Hilpeys oli kasvamistaan kasvanut ja professorinkin täytyi vastoin tahtoaan vetää huulensa hymyyn.

— Leikittä puhuen, jatkoi rovasti, tiesin sinut viisaaksi, monipuoliseksi ja monenlaisia mieltineeksi mieheksi, mutta en olisi koskaan luullut sinun, filosofin ja teoreetikon, olevan niin perinpohjaisesti perehtyneen teollisuuteen, talouteen, maanviljelykseen, kauppaan ja elinkeinoihin kuin mitä olet osoittanut olevasi. Voisi luulla, ett'et ole koskaan muuta tutkinut kuin näitä asioita. Että minä, nuoret miehet, tätä teidän kokonaan toisista syistä ihailemaanne Snellmania tältä kanalta kiittelen, saattaa teistä kyllä kuulua hyvinkin proosalliselta ja profaanilta, varsinkin näin luonnon helmassa ja juhannuskokon ääressä — mutta joka härillä kyntää, se häristä haastaa. — Ei hän, tämä arvoisa vieraamme, koskaan, ainakaan minun mielestäni ole kirjoittanut kauniimpaa kuin nämä sanat Saiman viimeisessä numerossa: »Miksi ei suomalainen voisi toivoa kerran näkevänsä järviensä rannoilla loistavan ahkeroita kaupunkeja ja niiden ympärillä viljeltyjä vainioita, joissa eivät niityt ole jätetyt tuulien ja sateiden yksinomaiseen huostaan, joissa jokainen peltotilkku vihertää, näkevänsä pitkät juovat höyryhepojen savuja ja auringossa lepattelevia purjeita niiden kaameaa yksitoikkoisuutta elähdyttämässä» — nämä sanat,

joilla hän päättää artikkelinsa siitä, mihin ja millä tavalla meillä olisi käytännöllisellä alalla pyrittävä. Tekisi mieleni tästä asiasta paljonkin puhua, mutta jos alkaisin siitä tekstistä saarnata, pelkään, että vasta huomispäivän papinkellot minut siinä keskeyttäisivät. Ja kuinka kävisi silloin juhannus-saarnani? Tahdon vain lyhyesti sanoa, että filosoofeja ja teoloogeja ja muita tiedemiehiä ja oppineita on meillä yllin kyllin, mutta käytännöllisten aatteiden miehiä on meillä ani harvoja ja vielä vähemmän niiden aatteiden toteuttajia. Ja sentähden, veli Snellman — hän oli ollut tulemaisillaan totiseksi ja juhlalliseksi, mutta kääntyi taas leikkiliseksi — sentähden on aivan tarpeetonta, että sinä pyrit yliopistoon — —

— En sinne enää pyrikkään. —

— Ne ovat happamia, sanoi kettu pihlajanmarjoista, hymähti Lönnrot.

— Minulla on niin mainio tilaisuus toteuttaa aatteitani rehtorina Kuopion yläalkeiskoulussa.

Mutta rovasti ei antanut häiritä itseänsä, vaan jatkoi:

— Yliopisto voi kyllä tulla toimeen ilman sinua, mutta maa ei sitä voi vahinkoa kärsimättä. Jos minä olisin kansleri, en sinua, veli Snellman, koskaan nimittäisi filosofian professoriksi. Mutta jos olisin keisari, niin asettaisin sinut sijalle, jossa maamme hyväksi pääsisit aatteitasi käytännössä toteuttamaan, tekisin sinusta — senaattorin!

Maljasi! Kello on kaksitoista, on nimipäiväsi, hurraa, Johan Vilhelm Snellman!

Nuoret hurrasivat, olivat aivan innoissaan. —
»Isä on mainio! Aivan mainio!»

— Maljanne, senaattori Snellman!

— Kiitos, herra professori, mutta niin helpolla eivät herrat minusta kuitenkaan pääse.

Snellmanin ja Lönnrotin malja juotiin rovastin suuresta sarvesta suureksi huviksi ja hämmästykseksi talonpojille, jotka sanan puhumattomina katselivat näitä menoja, puheita, lauluja, maljoja ja hurraahuutoja. Mieliala nousi nousemistaan. Kun taas oli laulettu ja laulu loppunut, astui Snellman esiin. Hän oli ilmeisesti hyvällä tuulella ja hilpeällä mielellä.

— Saan kiittää kunniasta! sanoi hän tokaisemalla — kiittää kunniasta. Olen kuullut väitetävän, että ihminen usein on enemmän mielissään kiitoksesta, jota hän ei ole ansainnut kuin siitä, mitä hänelle annetaan jostain, jonka hän todella voi lukea omaksi ansiokseen. En nyt suinkaan tahdo omaksua itselleni kunniaa tulla nimitetyksi senaattorinvirkaan — virka, joka sivumennen sanoen muuten kyllä sangen usein lankeaa juuri ansiottomien osalle, niin että mitä siihen tulee — mutta en tahdo kuitenkaan kieltää, että ystävällinen suitsutus Saiman taloudellisista artikkeleista näin asianymmärtävältä taholta annettuna oli minulle niin suloinen, että sen huumaamana kernaasti jätän kaikki filosoofiset teoriat kielestä ja

kansallisuudesta lepäämään siihen, mihin arvoisa ystäväni suvaitsi ne jättää. En voi kuitenkaan kieltää, että minulla, vastarannan kiiski kun olen, olisi suuri halu pakoittaa ruotoinen filosofianikin kurkustasi alas, sitä enemmän kun minulla tässä vaikeassa operatsionissa on assistenttina tämä ruustinnan ja hänen herttaisien tyttäriensä mainio booli — sillä, niinkuin tiedät, helpoittaa ryyppy ihmeellisesti vaikeammankin palan alas solahtamista ja hivelee umpeen sen pahimmankin raa-paisun. Saat ollakin varma, että se kerran tulee tapahtumaan, ell’ei ennen, niin ainakin ensimmäisessä Saiman numerossa, jossa toivon voivani osoittaa, että juuri ruodisto, luuranko, pitää lihan koossa.

— Olen heti valmis opereerattavaksi. —

— No, niin, kiitos kaikessa tapauksessa ystävällisistä sanoistasi!

Snellman kumarsi kohteliaasti isännälle ja emännälle ja vanhat herrat istuivat pöydän ääreen.

— Lisätkää risuja kokkoon, pojat! kehoitti rovasti. — Snellman ja Lönnrot! — Nyt täytyy meidän pitää oikein hauskaa. Se nyt oli oikein iloinen asia, että tulitte. En vieläкään voi oikein uskoa silmiäni, että olette siinä. Kas niin! — Lanko, istu tähän!

— Kiitos, minun on hyvä tässäkin.

— Isännät, käykää tähän likemmä! — maistamaan tätä makeatakin viinaa. Näyttäkääpä, osaatteko te tästä sarvesta — päällenne pudottamatta,

rinnoillenne riputtamatta, niinkuin Lönnrot sanoisi.

— Tiedättekö, ketä ne on nämä vieraat?

— Kyllähän me toki tämä rohvessyöri tunnetaan.

— Ja tämä Kajaanin tohtori, joka on painattanut Kalevalan. Tämä kolmas on rehtori Snellman Kuopiosta, joka pitää kovasti Suomen miehen puolta ja toimittaa »Maanmiehen ystävää».

— Hyvääpä on, kiitoksia vain.

— Suur' kiitosta.

Maistettuaan boolia isännät vetäytyivät syrjempään ja muodostivat oman ryhmänsä, jonne tytöt heille silloin tällöin kävivät jotain tarjoomassa.

— Jahah, sanoi rovasti, istuttuaan vastapäätä Snellmania — mehän istumme nyt tässä kuin missä symposionissa, valmiina kuulemaan itseänsä Platoa — tuossa sininen taivas, tässä honkien pilaristo — tuolla Arkipelaagi, tässä istuu itse Orfeus, mutta missä on hänen kanteleensa?

— Tässä! — ja Naimi asetti sen Lönnrotin viereen penkille.

— No, Plato, demonstreeraappa siis se ruotoinen teoriasi.

— Niin, niin, sanoi Snellman, filosoofiparat ovat aina saaneet olla Aristofanesten hampaissa, sekä sinun että muiden. Mutta jos minä kuitenkin saan sanoa sinulle erään karvaan totuuden, niin ei soitakaan kaiveta ilman käytäntöön pantuja teoriiota, varsinkaan ei ilman kansallisuusteoriiota. Syynä siihen, miksi nuo ukot, niinkuin usein olet

valittanut, eivät käsitä sinun suoviljelyksiesi siunausta, joilla tahdot heitä autuuttaa ja auttaa, on heidän taipumuksensa vanhoillisuuteen ja vastenmielisyytensä yritteliäisyyteen. Mutta vanhoillisuus on suoranaudessa syysuhteessa tietämättömyyteen, joka taas on seuraus siitä, että kansa ei ole itsetietoinen omista tarkoituksistaan. Ollaksemme puhumatta oppineesti ja tieteellisesti, pyydän vain valaista tätä väitettäni erään elävän esimerkin avulla. Muutamia vuosia sitten seisoin eräässä maassa, sama se missä, kukkulalla, johon näkyi laaja tasanko ja tasangolla useita tuon maan kukoistavimpia kauppa- ja tehdaskaupunkeja, kaupunkeja, joiden tiesin sulkevan syliinsä yliopistoja, museoita, kirjastoja, s. o. teollisuutta, kirjallisuutta, taidetta. Kaupunkien välinen maaseutu oli yksi ainoa pelto ja puutarha, samalla kun sen kukkulan, minkä laella seisoin, peitti hyvin hoidettu metsä. — »Tässä maassa mahtaa olla erinomainen alamaistensa onnesta erityisesti huolta pitävä hallitus, joka on pannut sen näin kukoistavaan kuntoon», sanoin minä tuttavalleni, joka oli seurannut minua kävelymatkallani. — »Hallituksemme ei ole sen parempi eikä pahempi kuin mitä hallitukset yleensä ovat», vastasi hän, »ja sen tietää meistä jokainen, mimmoisia ne ovat tätä nykyä Europassa; on ilmeinen ihme, että ne yhä vielä pysyvät pystyssä, mutta minä ajattelen, että niiden päivät ovat pian luetut — mutta meidän hyvinvointimme salaisuus on siinä, että kansamme on

älykästä, valistunutta ja tarkoitusperistään itse-
tietoista. Sitä ei hallita, vaan hallitsee se itse
itseään. Kautta vuosisatojen on se taistellut ole-
misensa puolesta ja samalla kehittänyt kieltään,
viljellyt kirjallisuuttaan, rakentanut kulttuuriaan ja
levittänyt sitä alaspäin, kansan kaikkiin kerroksiin,
tehden sen heille rakkaaksi ja kallisarvoiseksi.
Kielen ja kulttuurin yhteys on liittänyt sen yhä
likemmin omaan itseensä, siinä on syntynyt voi-
makas tunne jostain sille erikoisesta ja ominai-
sesta, se on luonut itselleen sen mukaiset toimin-
tansa muodot ja kehittänyt tarmoaan varmoihin
sille soveltuviin tarkoitusperiin, luonteensa, maansa
ja luonnon sille viittaamiin ja valmistamiin tehtä-
viin — myöskin taloudellisella alalla. Tulokset kai-
kesta tästä kansallisesta kulttuurista näette te,
hyvä herra, tuossa edessänne. Ja ne ovat saavu-
tetut huolimatta siitä, että hallitus, jota eivät sido
kansaan muut siteet kuin valloittajan ja veroittajan,
ei ole ainoastaan ollut tätä edistystä tukematta,
vaan sitä myöskin vaikeuttanut ja vastustanut.»
Ja minä tunsin edessäni olevan maan historiasta,
että hän puhui totta. Se oli, hyvä veli, siis kui-
tenkin kansallishenki, herännyt, hyvin hoidettu ja
kehittynyt teoria kansallisesta yhteydestä, joka
ystäväni mielestä oli saanut kaiken tuon aikaan,
se oli, niin sanoakseni, pykälä Hegelin filosofiaa
käytäntöön sovitettuna.

— Ell’ei se nyt kuitenkin ollut käytäntö, joka
oli luonut filosoofisen teorian eikä päinvastoin?

— Kernaasti minun puolestani, herra professori, sillä jos niinkin olisi, niin sehän vain todistaisi, että teoriaa ei häily ilmassa, vaan työntää lapionsa yksin pellon ojaankin.

— Jaa, jaa — sanoi rovasti miettien.

— Ja ehdottomasti tulin minä silloin ajatelleksi toista maata, toisia tasankoja ja laaksoja, joissa asuu kansa, jolla koskaan ei ole mitään ominaista kultuuria ollut ja joka ei edes aineellissakaan viljelyksessä ole kohonnut kovinkaan paljon raakalaiskansan metsästäjä- ja paimentolais-asemaa ylemmäksi — hyvän ja viisaan hallituksen isällisestä huolenpidosta huolimatta. Ja miksi näin? miksi on maamme näin vähän muokattu alalla melkein millä hyvänsä? Miksi köyhyys ja kurjuus ovat ne epiteetit, joita useimmin annamme itsellemme?

— Eiköhän se nyt sittenkin ole karu maaperä, joka on estänyt meitä lentämästä korkeammalle kuin siivet kantavat, virkkoi professori äänellä ja kasvojen liikkeellä, niinkuin olisi asia ollut niin selvä, ett'ei siitä oikeastaan maksanut vaivaa väitellä.

— Karu maaperä ja kova ilmanala ei ole estänyt hollantilaisia pääsemästä aineelliseen hyvinvointiin ja saamasta luoduksi maastaan paratiisia, vaikka tuo maa oli heidän valloitettava merestä, sen sijaan että meri on antanut ja yhä antaa meille maata ilmaiseksi.

— Maljasi, veli, se oli hyvin sanottu!

— Olen kiitollinen herra professorille siitä, että saan vedota juuri Hollannin esimerkkiin. Vastukset, ell'eivät ne käy aivan yli kansan voimain, ovat juuri omiansa kiihoittamaan niiden voittamiseen ja siten kehittämään kansassa tarmoa ja yritteliäisyyttä. Toisessakin suhteessa on Hollannin esimerkki opettava. Meiltä puuttuu juuri se, mikä hollantilaisia on kaikissa sen taisteluissa sekä ulkonaisia vihollisia että sisällisiä vaikeuksia vastaan ylläpitänyt, puuttuu se kansallisen yhteyden tunne, joka kokoo ja keskittää yhteisiin voimanponnistuksiin erilaiset edut ja hajanaiset harastukset. Se on se puute, joka estää meitä, turvautumatta hallituksen apuun ja viranomaisten johtoon, liittymästä yhteen niinkin pienten tehtävien suorittamiseksi kuin on yhteisen viemäriojan kaivaminen tai järvilaskun tekeminen.

— Totta, totta — tulkaapa tänne ukot, kuulemaan! — Ainoa, missä meidän kansamme osaa yhtäköyttä vetää, on unien vetäminen uuninpankolla.

Mutta isännät istuivat omissa tarinoissaan ja rovasti kääntyi taas kuulemaan vierastaan, jonka ympärille kaikki olivat uteliaina ryhmittyneet, Robert, Lauri ja Antero vähä väliä vaihdellen ymmärtäviä ja ihastuneita silmäyksiä.

— Suomi on oikeastaan luonnon puolesta rikas maa ja meillä on kyllä kaikki edellytykset aineelliseen vaurastumiseen. Maamme luonnolliset apulähteet eivät ole ollenkaan niukemmat kuin monen muun maan. —

— No, kas niin, sitä juuri minäkin olen väittänyt.

— Mutta mitä on Suomen maanviljelys, silloinkun se ollenkaan sitä nimeä ansaitsee — eikö se ole vain metsänhaaskausta kaskenpolton kautta? Pieni pellon tilkka korven keskessä. Kauppa? Ryhmä pikkukaupunkeja, jotka kilpailevat keskenään siitä, kuka voisi parhaiten pettää ylimaan ukkoa ja saada hänet elinkautiseksi klientikseen, mutta joilla ei vielä ole aavistustakaan yhteisten etujen valvonnan voimasta. Teollisuus? Joukko ammattikuntia, joilla ei ole muuta yhteistä kuin keskinäinen kateutensa. Elämme vielä monessa suhteessa keski-aikaisissa oloissa. Kukin harrastaa omaansa, kukin viljelee omaa tilkkaansa ja ihailee omaa työtään. Jokainen elää, kituu tai kukoistaa omassa kolossaan, omassa kylässään, omassa virassaan. Sen edemmä eivät isänmaan rajat ulotu kaikkein suurimmalla osalla Suomen kansaa. Suomenmaata kokonaisuudessaan, suomalaista yhteiskuntaa, suomalaista isänmaata ei ole olemassa, vaikka yliopisto kyllä luulee olevansa Suomen sydän, virkamiehistö sen jäsenistö, papisto sen omatunto, n. s. sivistynyt sääty sen selkäydin. Oikeasta Suomesta, varsinaisesta Suomen kansasta ja sen tarpeista ja eduista ei vielä tiedetä eikä välitetä tai ei ainakaan ymmärretä niiden hyväksi toimia. Joissakin yksityisissä elävä harrastus ei mahda mitään, niin kauvan kun tämä tieto puuttuu ja saapi koko kansan etujansa val-

vomaan ja tarpeitaan tyydyttämään, ja niin kauvan kun näin on, ei synny mitään käytännöllistä ja aineellista harrastusta yli pienten päivänhuolien ja kitsaan kirstun pohjalle kasaamisen. — No niin, jatkoi hän olkapäitään kohauttaen — onhan niitä, jotka ajattelevat, että kaikki on niinkuin olla pitääkin. Yhtämittaa kuulemmekin erinomaisuutemme tuutilaulua laulettavan ja joka sitä häiritsee, hän on rauhan rikkoja.

— On helppo maalata mustaa mustan päälle — on helppo olla tyytymätön — niin synkkää, kuin mitä herra rehtori kuvailee, ei meidän elämämme ja olomme Jumalan kiitos toki kuitenkaan liene.

Snellman ei vastannut heti professorille, sillä hänen sikarinsa oli sammunut. Sen sytytettyään ja puhaltaen savuja ilmaan puhui hän harvasteeseen:

— Herra professori on ehkä osaksi oikeassa. Elkäämme olko yksipuolisia, onhan meillä paljonkin, josta meidän tulee ylpeillä. Eikö meillä yleensä syödä hyvin, silloinkun ei syödä pettua. Meillä juodaankin hyvin, paljonkin — onhan kansalla vakituinen viinansa läpi vuoden. Ja ruuan ja juoman päälle meillä nukutaan hyvin juuri sitä varten olemassa olevina talviöinä ihanan, lämpimän uunin kylässä ja nähdään unia kaiken omamme täydellisyydestä. Ne kaikki ovat ihanteellisia oloja, joista monet kansat meitä varmaankin kadehtisivat. Ikävä vain, että emme voi untamme eksporteerata

ja onnellistuttaa muuta maailmaa tällä luonnon-
tuotteella. Mutta viedäänhän täältä sen sijaan
hiukan tervaa ja valmistetaanhan meillä makka-
roita ja saippuaa ja juoksevia talikynttilöitä ja
Rauman pitsejä ja Viipurin rinkeleitä? Ja eikö
meillä paineta ja osteta kirjoja? ja julaista sanoma-
lehtiä? Ja jos saippuaa ja sanomalehtiä ja kirjoja
käytetäänkin vähemmän, niin käytetäänhän sitä
ahkerammin kortteja. Onhan suuria kansoja ja
rikkaita maita, joiden täytyy tyytyä sivistyksensä
välittäjänä yhteen ainoaan kieleen, kun niitä meillä
on kaksi ja kolmaskin jo tarjoo meille palveluk-
siaan. Was willst du noch mehr?

Vastaukseksi kohautti professori vain olka-
päitään.

— Leikki sijansa saakoon, sanoi rovasti —
mutta koska tässä nyt oli kysymys noista minun
soistani — niin apropoo kieltä — mitä on sillä
ja sen yhteydellä tekemistä —?

— Henkinen kulttuuri on aineellisen kulttuurin
ehto, eikö niin? kysyi Snellman tiukasti.

— On, on —

— No niin, mutta kansan samoin kuin yksi-
lönkin sanat, ajatukset, koko hänen olentonsa
elää kielessä, ilmaisekse ainoastaan siinä, ja
ainoastaan sen avulla. Missä on nähty kansan
kansaksi kehittyvän ilman omaa kieltä ja sitä vil-
jelemättä? Missä on kansallista kulttuuria ilman
kieltä? Mutta mitä on meillä tehty kansan kielen
hyväksi? mitä kirjallisuuden hyväksi, muutamia

mainioita poikkeuksia lukuunottamatta? Mitä on maan intelligensi, sen valistunut ja korkeasti oppinut luokka tehnyt? Ei ole yhtäkään miestä koulussa ja yliopistossa, jolla olisi ollut sen verran rakkautta suomalaisen kansaan, että olisi näitä kieroja oloja koettanut muuttaa. Missä ovat suomalaiset sanomalehdet, kuka on täällä koettanutkaan luoda suomalaista sivistystä? Se vähä, mikä meillä sitä on, on kansan, rahvaan omaa luomaa. Mutta tälle klassilliselle pohjalle ei kukaan rakenna.

Hän oli yhä enemmän lämminnyt, sanat tulivat kyllä yhä takomalla suusta, vähän vaivalloisesti ja välistä änkyttäen, mutta koko ajan varmoina suunnastaan ja maalistaan, sisällisen voiman syysääminä. Olihan Antero kuullut toveriensa näitä aatteita juhlapuheissa esittävän, olihan hän itsekin niitä käyttänyt, mutta ei koskaan ollut hän niitä niin omistanut. Ne olivat hänelle nyt elävää sanaa. Vaikuttavimmissa paikoissa katsahtivat häneen milloin Robert, milloin Naimi, ikäänkuin hakien hänen hyväksymistään, ikäänkuin kehumalla osoittaen: »Kuuletko! Sanoimmehan me!» Lauri seisoi hänen vieressään, vuoroin kalveten, vuoroin veret poskilla leimuten, jalkaa tuon tuostakin muuttaen, koko ajan pitäen silmällä professoria.

— Se on mainiota! mutisi hän ja kuiskasi toisen vuoron Anterolle kouransa takaa: — katso professoria! katso professoria! — Nyt sai! — katsos ilmettä hänen kasvoillaan!

— Herra rehtori puhuu niinkuin meillä ei olisi mitään sivistystä, ei skandinavialaista kulttuuriamme, ei mitään historiaa . . . niinkuin . . . niinkuin kaikki ne vuosisadat, jotka olemme eläneet kunniakkaassa yhteydessä emämaan kanssa . . . niinkuin olisimme olleet ja yhä olisimme raakalaisia!

— Sitä en ole sanonut enkä suinkaan tahdo riistää Ruotsilta kunniaa sen hyvistä töistä Suomea kohtaan, yhtä vähän kuin Suomelta kunniaa uhrauksistaan ja kärsimyksistään Ruotsinvallan aikana, kaksi asiaa, jotka jotenkin korvannevat toisensa, vastasi Snellman koettaen pysyä tyynenä ja kohteliaalla äänellä laimentaa sanainsa kärkeä. — Mutta niin suuri ja kallis pääoma kuin tämä skandinavialainen tai oikeammin germanilainen sivistys — puhuakseni nyt vain siitä — meille onkin, niin on se kuitenkin vain laina, laina, josta sivumennen sanoen olemme saaneet maksaa korkoa ainakin viisikymmentä sadalta. Mutta kuinka tahansa, kaiken sen kulttuurin henki, joka meille on lainaksi annettu, on kokonaan erilainen kuin se, joka on omituinen Suomen rahvaan tavalle ajatella ja tuntea. Sen kirjallisuus ei ole koskaan ollut Suomen kansan kirjallisuutta eikä se koskaan voi siksi tulla eikä korvata omakielisen kirjallisuuden puutetta. Ruotsalaisella kirjallisuudella ei ole Suomessa menneisyyttä eikä sillä ole oleva tulevaisuuttakaan.

Professori oli noussut ylös ja käyttäen tilaisuutta, joka hänelle tarjoutui, kun tarjottiin teetä, poistui hän pöydän luota. Snellman jatkoi:

— Sanotaan, että suomenkieli ei muka kykenisi täyttämään sitä kulttuuritehtävää, johon se tahdotaan asettaa, ja ett’ei se olisi vielä kyllin kehittynyt opetus- ja virkakieleksi; että syntyisi pysähdystä kulttuurin kulussa, oikeusvaaroja, että sivistyspinta laskisi j. n. e.

— Eiköhän niin todella kävisikin? virkkoi professorska, lähtemässä hänkin.

— Rouva professorska sallinee myöskin minun tehdä pienen kysymyksen, vastasi Snellman hänelle kumartaen. — Suomenkieltä on jo vuosisatoja käytetty uskonnon opetukseen ja on se tietääkseni voinut tapahtua ilman vaaraa uskonnolle ja siveydelle, jopa täytynee voida väittää, että uskonnollisuuden ja siveyden tasapinta on kohoamistaan kohonnut sen jälkeen kun vieras kieli latina vaihdettiin suomenkieleen. Lieneekö nyt jumalansana helpommin ja tajuttavammin tulkittavissa suomenkielellä kuin lain sana?

— »Kyllä se kuulee suomen kielen, joka ymmärtää kaikkein mielen», sanoi Agrikolakin aikaan, virkkoi siihen Lönnrot.

— Mutta jos siis suomenkieltä on voitu käyttää kirkossa, puhelussa kaikkein korkeimman kanssa kaikkein korkeimmista ja kaikkein syvimistä asioista, miks’ei se kelpaisi käytettäväksi lakituvissa ja virastoissa, miks’eivät sen varat riittäisi opettamaan kansalle yhteenlaskua ja kertomataulua ja selittämään meille kolmilaskua ja Eukliideen alkeita?

— Se on totta se, sanoi rovasti, ja nuorten hyväksyvä hymähdys säesti häntä. Professorska istui punaisena eikä virkkanut mitään.

— Ja eikö paina kansankielen hyväksi vaassa mitään se vaara, joka syntyy siitä, että syytetty tutkitaan ja tuomitaan kielellä, josta hän ei sanaakaan ymmärrä?

Nuorten innostus ei enää voinut olla puhkeamatta ilmoille.

— Hyvä! huudahtivat Robert ja Antero melkein yhteen ääneen ja Lauri teki kiukkuisen liikkeen kädellään ja pyörähti ympäri.

— Kuinka tahansa, jatkoi Snellman ja nousi, — niin on vain ajan kysymys, milloin tämä nykyinen asiain tila on muuttuva ja ehkä se muuttuneekin pian. On niin ihanaa välistä olla optimisti — ainakin näin kesän kauneimmillaan ollessa, jolloin on melkein mahdoton muistaa mennyttä talvea ja tulevaa syksyä. Teidän silmänne, nuoret, tulevat sen ehkä jo näkemään. Kehitys käy usein etanan kulkua, mutta yhtä usein voi se harpata vuosissa vuosikymmenien, jopa -satojenkin matkat — ja aina silloin juuri suurimpien epäkohtien ja vaikeimpien vastusten yli.

— Se tahtoo sanoa vallankumouksen kautta! sanoi professori, joka kierrettyään kokon ei ollut malttanut olla takaisin tulematta, samassa taas pyörähtäen pois ja menen alas.

— Jaa, jos Lönnrot on tehnyt vallankumouksen paiskatessaan meille yhtäkkiä pöytään Kalevalan,

niin silloin nimitettäköön myöskin hänen kumoukselleen rakentajia kernaasti vallankumoojiksi.

— Mitäpä nyt, veli pyhä, sekoitat minua näin suuriin asioihin.

— Se ei ole oleva vallankumousta, mutta se on oleva vapaata keväistä kehitystä pitkän talven jälkeen! Sillä ainakin minä uskon, epäilkööt muut sitä kuinka tahansa, että se on syntyvä tämä kirjallisuus ja pääsevä oikeuksiinsa tämä kieli, ennenkun sitä aavistammekaan. Aika kantaa niitä kumpaakin kohdussaan ja mitä aika tahtoo luoda, sitä ei mikään mahti maailmassa voi estää tapahtumasta. Hän tuossa — osoittaen Lönnrotia — on tehnyt jo esityöt, perustuksen laskenut ei ainoastaan suomalaiselle runoudelle, vaan myöskin proosalle. Herrat opettajat ja virkamiehet tarvitsivat vain kääntyä hänen puoleensa saadakseen tarpeelliset terminsä, nota bene, jos muuten taitavat suomen kieltä, mikä on heidän velvollisuutensa. Samalla kunnioituksella, millä tätä nykyä muistetaan raamatun suomentajia, tullaan vuosisatain kuluttua muistelemaan niitä, jotka ovat jälkimaailmalle pelastaneet suomalaisen kansanrunouden, jotka ovat selvittäneet sen kielenlait, lahjoittaneet Suomen kansalliskirjallisuudelle sen ensimmäiset alkuperäiset teokset.

— Maljasi, Lönnrot!

— Ka, ihanko tässä nyt ruvettiin minulle juhlapuheita pitämään!

— Minä vain tahdoin näiltä nuorilta, sinua osoittaen, kun siinä nyt satut istumaan, kysyä tietävätkö he ehkä, missä ovat ne miehet, jotka tulevat sinun työtäsi jatkamaan? Ehkä on heitä heidän joukossaan, ehkä heidän toveriensa. Mutta missä he lienevätkin ja mistä tulevatkin, yksi on varma: ainoastaan uusi polvi, joka kasvaa kansallishengen vaikutuksen alaisena ja sen elähyttämänä, kykenee luomaan kotimaista kirjallisuutta, uusi suomenkielinen ja jos niin saan sanoa suomenmielinen polvi, joka paitse rakkautta suomalaiseen nimeen ja suomenkieleen, on hankkinut itselleen kykyä sen käyttämiseen — ja jos minä saan sanoa teille mielipiteeni, nuoret miehet, niin on se se, että jokainen ruotsin sana, käyttittepä sitä puheessa tai kirjallisuudessa, on kuin onkin hukkaan mennyttä vaivaa suomalaisen kirjallisuuden ja teidän oman kunnianne hyväksi. Ainoastaan suomalainen äidinkielenne on antava teille ja teoksillenne ja kaikelle työllenne — sanon sen peittelemättä — millä alalla tahansa pysyvän paikan kansamme muistossa. Ei teidän suinkaan tarvitse neroja olla, ei suurtöitä suorittaa tai haaveksia, tulos ja tarkoitus on saavutettavissa keinolla niin yksinkertaisella, että se muistuttaa Kolumbuksen munasta: puukeaa suomenkieliseen muotoon — te, jotka sitä taidatte — sekä kirjoituksessa että puheessa kaikki se, minkä esittämiseksi tähän saakka olette ruotsinkieltä käyttäneet. Tulevaisuus on pitävä mestariteoksista huolen; ja on

ehkä pitävä niistä huolen tavalla, joka saa maailman hämmästyämään. Ehkäpä ovat mitä ihanimmat nidokset valmistuneet jo ennen sen päivän iltaa, jonka aamuna kansa heräsi ja herätettiin tietoisuuteen omasta itsestään.

Hän oli innostunut sanoistaan, mutta vielä enemmän muut.

— Tarttukaa, pojat, palkeihin, toiset vasaroihin, vetäkää ahjosta se rauta, jonka hän, toinen Ilmarinen, tuo taitava seppä, on siihen kuumenemaan ja kiehumaan pannut, ja takokaa niin, että säkenet Suomen tulevan sammon työstä taivaalle säihkyvät ja että kalke kuuluu kautta maan! Riippukoon kunkin yksilöllisestä taipumuksesta, minkä aseenn hän valmistaa, auranko, lapionko, kirveenkö vaiko — muurinmurtajan. Tätäkin asetta tarvitaan, toistaiseksi ehkä enemmän kuin muita, sillä joka taholla, minne pyrimmekin suomalaisen työn vainiolla, kohtaa meitä sitä ympäröivä ennakkoluulojen murrettava muuri. Mutta ei mikään muuri ole niin luja, ei mikään vallitus niin vahva, ett'ei se kaatuisi, kun siihen päin isketään, kun sen kimpuun käydään järjen, älyn ja henkisen tarmon avulla ja sotahuutona suuren aatteen nimi! —

Hänen kasvonsa muhoilivat. Hänen silmänsä olivat saaneet leikkisän ilmeen. Hän katsoi kulmaina alta, silmät hymyten.

— Minä luulen, että tästä tuli kuin tulikin nuorison malja! Olkoon menneeksi! Ett'ei minua turhaan huudettaisi nuorison yllyttäjäksi, niin

sallinet, hyvä veli, että minä sen sijaan, että joisin isännän maljan näiden puheiden päälle, juon tuossa takanasi seisovan ja sinua ympäröivän nuorisosi maljan — naiset siihen luettuina! Nuorison malja siis! — mutta että nuoretkin saisivat hurrata, niin samalla Lönnrotin, joka on nuorista nuorin ja ripeistä ripein!

Nuoret aikoivat, toisilleen merkkejä tehden, käydä käsiksi Lönnrotiin häntä ylös nostaakseen, mutta hänellä oli Naimin kannel polvellaan ja hän virkkoi sävyisällä tyynellä äänellään:

— Niin, no, jos nyt sitten soitettaisiin vanha virsi niiden hyvän puheiden päälle, koska nyt Naimi niin tahtoo — ja samassa helähti ilman läpi heikko, surumielinen sävel kanteleesta hänen polvellaan.

Kuinka kaikki yhtäkkiä oli muuttunut Lönnrotin istuessa kivellä hongan alla ja vanhaa runovirttä kanteleella säestäessä. Äsken oli kokko hulmunnut ja valaissut tuon järeän toimen miehen järeitä kasvoja. Äsken olisi Antero ollut valmis ryntäämään, käymään kimppuun, tuntenut tarvetta tekemään jotain heti kohta! — nyt oli kaikki kuin lumottua, huntuun kiedottua, ääni tuli kuin metsän sisästä kuiskaten, sävel kuin maan alta hongan juurien peitosta, kokkotulen riutuessa ja ikäänkuin senkin kuunnellessa yhdessä tyynen taivaan ja liikkumattomien puiden ja niiden alle satunnaisiin asennoihin pysähtyneiden ihmisten kanssa. Oliko

se vanhaa Kalevalan säveltä, vai oliko se virttä? Eikö tuolta jostain kuulunut hänen isänsä virsi, eikö kannel juuri sitä säestänyt nyt, kun laulu vaikenä, mutta soitto jatkui? Eivätkö muutkin sitä kuulleet? — Oliko Snellman sanonut sen hänen aatteensa, että oli rakennettava kansan klassilliselle pohjalle? — Mitä Lönnrot nyt soitti? — Ei, hän lakkasi juuri, laski kanteleensa pois, ojensi Naimille ja sanoi jotain — mitä? — »En minä, setä hyvä» — ja Naimi pudisti päätään ja hymyili surullisesti. Miksi olivat kaikki käyneet niin totisiksi? Snellmankin. — Nyt ne liikahtivat kaikki — joku oli virkkanut jotain — kuka? Snellmanko? — Mitä hän sanoi? — »Kaikki muuttuu meillä lopulta lauluksi ja tunnelmaksi», kuiskasi Kaarina Anterolle.

Nyt nousi Snellman ylös ja virkkoi Lönnrotille:

— Ehkä tuo sinun kanteleesi ja nuo vanhat laulusi, veli, sittenkin ovat Suomen kansan tunteiden ei vain parhaat, vaan myös ainoat oikeat tulkit — ja ehkä riitakukon ainainen kiekuminen on rauhassaan onnellisesti nukkuvien turhaa häiritsemistä.

Ei osattu päättää, oliko se leikkiä vai totta.

— Anna sinä vain kukon kiekua, hymähti Lönnrot, se ennustaa aamun tuloa. Hyviä ne ovat nuo puheesi ja paikallaan, puhuitpa heitä missä hyvänsä ja kuinka useasti, et ikinä ylen useasti.

— Sen sanan päälle tahdon minä vain sanoa — heittäkää risuja kokkoon, pojat! — tahdon vain

sanoa —: »Arvon mekin ansaitsemme, Suomen maassa suuressa!» — sanoi rovasti ja alotti laulun, kepillään tahtia lyöden — johon samassa kaikki muut yhtyivät sydämensä kaikella innolla — ja laulettiin se loppuun kokon uudelleen tuleen hulmahtaessa.

— Mitä te ajattelette? Sanokaa! Eikö se ollut mainiota? puhui Naimi hypähtäen kiinni Anteron, heidän palatessaan kokolle takaisin pappilasta, jonne olivat vanhoja saattaneet. He tahtoivat valvoa koko yön, aamuun saakka, innostua yhdessä, vaihtaa vaikutuksia ja tulkita toisilleen tunteitaan.

Robert vastasi, ilmaisten sen, mitä he kaikki ajattelivat ja tunsivat:

— Se on aivan ihmeellistä, kuinka voimakkaasti se vaikuttaa kaikki se, mitä hän sanoo: jokainen sana on uutta ja kuitenkin on niinkuin olisi sen ennen tiennyt tai ainakin pitänyt tietää.

— Juuri niin, juuri niin oli minunkin! sanoivat Antero ja Naimi melkein yhteen ääneen, samalla kun he siitä huomiostaan ilostuivat molemmat.

— On sitä tietysti tietänyt ja usein ajatellut, että on isänmaa ja että kuuluu tähän kansaan, joka on eri kansa ja jolla on toivonut ja usko-

nutkin olevan tulevaisuutta ja tehtävää, mutta en minä sittenkään koskaan ole nähnyt näin selvästi edessäni, mitä se oikeastaan on, kuinka sitä on palveltava ja mitkä ovat kunkin velvollisuudet sitä kohtaan.

— Että me todellakin olemme kansa ... oma erityinen yksilö, jolla on ja voi olla erityinen tehtävänsä maailman historiassa! huudahti Antero.

— Kansa, joka kenties vielä tulee jotain tekemään ja jotain merkitsemään ... että meilläkin voi olla tulevaisuutta ... suurta ...!

— Suurta tai pientä, sama se, kunhan on jotain ...

— Jonka voimme itse voittaa itsellemme, ilman muiden apua, ajatelkaa!

— Ja millä keinoilla!

— Ainoastaan olemalla oma itsemme, olemalla sitä, mitä jo olemme, — tekemällä vaan sitä, mitä jo osaamme!

— Tekemällä omaa työtä, suomalaista työtä, kehittämällä sitä, mitä meillä jo entuudestaan on!

He puhivat toistensa kilvalla, toistensa suuhun, koettaen kukin ehtiä sanomaan, mitä tunsivat. Naimin kasvoilta oli kadonnut niiden tavallinen iloinen ilme, hän oli melkein kuin huolestunut jostain, otsa pyrkien ryppyihin ja suu supussa ja huulet liikkuen niinkuin lapsella, joka opettelee kirjoittamaan ... ja hän oli nyt Anterosta viehätävämpi kuin koskaan.

— Tässä olemme olleet ja eläneet ja kulke-
neet, jatkoi Robert heidän kokkomäelle tultuaan,
ja meitä on pidetty sankareina ja seppelöity ja
meille on tulevaisuuden teitä viitottu, mutta kyllä
se oikeastaan on ollut ilman mitään tarkotusta...
minä olen tuntenut sen, vaikk'en ole ennen
osannut sitä itselleni oikein selvittää. En ole usko-
nut itseeni enkä muihin. Suomi on hukassa, on
sanottu, mutta se puhe on valetta, se on valetta!
Minä en vielä tiedä, mitä teen, mutta sen minä
tiedän, että minä jotain teen!

— Me teemme sen, me teemme kaikki!

— Tehkää! Voi, voi, jos minäkin jotain voi-
sin! huohti Naimi.

— Kuka voipi meitä vastustaa! Suurta, jaloa,
oikeata aatetta ei kukaan voi vastustaa! Pitää
olla vaan jalo aate!

— Mutta meillähän on!

— Meillä se on!

— Silloin eivät maailman mahtavimmatkaan
meille mitään mahda, vaikka kuinka tahtoisivatkin.

— Miksi ne sitä tahtoisivatkaan! Ei ainakaan
kukaan suomalainen... voisiko todellakin...?
luuletteko, että voisi löytyä ketään semmoista?
Kun on kysymys Suomen tulevaisuudesta, isän-
maan onnesta?

— Vastuksetta, taistelutta ei se mene, mutta
onhan ihanaa taistella aatteen puolesta, on iha-
naa kaatua ja kuollakin, jos tarvitaan, sanoi Robert
tyynesti ja varmasti.

— Mutta sano, Robert, sano, kuka nyt voisi tahtoa ja mistä syystä? tiukkasivat tytöt yhä.

— Niitä on, jotka suorastaan vihaavat Snellmannia! kuohahti Lauri. — Kuulithan itse Kuopiossa. Ja minä näin itse ei kauvan sitten erään korkean herran silmistä...

— Lauri, elä nyt ... hss!

— Mutta me muserramme! Me muserramme!

— Kenenkä te muserratte? kysyi Anette viattomasti ja sointuvasti, saavutettuaan toiset. Hänen äänessään oli suloa, ja halua ottaa osaa ja yhtyä, ja hän nojautui Laurin eteen, joka turhaan koetti vastustaa hänen viehättävän olentonsa vaikutusta.

— Summa se: me emme tästä päivästä puhu yhtä ainoata ruotsin sanaa, emme kirjoita riviäkään ... pois ruotsi, pois ensin meistä ja sitten koko maasta!

— Tarkoittaako Lauri todellakin, mitä Lauri sanoo?

— Tarkoitan, juuri niin eikä mitenkään muuten —! — mutta ei Lauri enää saanut ääneensä sitä voimaa, jota koetti panna sanoihinsa.

Thure, hieno, hento, nuori mies, joka ei ollut tähän saakka monta sanaa virkkanut, seurannut vaan mukana kuunnellen ja katsellen, aina heidän rinnallaan, ett'ei mitään hukkaan menisi, sai sanotuksi:

— Minäkin tahtoisin jotain tehdä.

— Sinäkö? — ja kaikki kääntyivät ikäänkuin hiukan kummastellen hänen puoleensa.

— Miks'ei Thurekin, ja minä myös! yhtyi Anette, pistäen käsivartensa veljensä kainaloon.

— Tietysti, miksei! sanoi Robert.

— Mutta jos en saa ruotsiksi —?

— Opi suomea! huudahti Lauri melkein ylenkatseellisesti.

— Sitä tietysti tahdonkin, mutta —

— Ei siinä mitään muttia!

Robert tuli väliin.

— Ei nyt tästä väitellä — ei se nyt kuitenkaan se ole pääasia. Mieli on kuitenkin tärkeämpi kuin kieli. — Eikö ollut ihanasti sanottu, että »mitä ihanimmat teokset ovat valmistuvat sen päivän illaksi, jonka aamuna —»

— Mutta muistatteko —?

— Kaikista parasta oli minusta, sanoi Risto — se, ett'ei meidän tarvitse olla neroja, ei suurtoita haaveksia —

— Mutta te unohdatte kokonaan setä Lönrotin — hänen soittonsa oli minusta kuitenkin kaikista ihaninta — sanoi Naimi.

Ja niin jatkui, heidän kokkomäellä liikkessaan, penkeille istahtaessaan ja taas ylös hypähtäessään, innostumista ja muistelemista.

— Mutta muistatteko sitä, mitä hän sanoi: »kuka on meillä koettanutkaan luoda suomalaista sivistystä? Se vähä, mikä sitä on, on kansan, rahvaan omaa luomaa, mutta tälle klassilliselle pohjalle ei meillä kukaan rakenna» ...

Antero oli koko ajan sitä ajatellut, sanat

olivat soineet hänen korvissaan. Nyt hän sanoo sen, nyt hän esittää sen aatteensa, tahtoo kuulla, mitä muut siitä sanovat. Se oli hänelle yhä enemmän selvinnyt Snellmannin puheen johdosta. Kansalle ei ole annettava ainoastaan kieltä ja kaikkea sivistystä ja opetusta ja edistystä ja helpotusta siihen, vaan sille on annettava myöskin sen entinen henki, sen vanha kulttuuri, joka on ilmoitettu Kalevalassa ja Kantelettaressa ja Sananlaskuissa. Se on kyllä pakanallista eikä semmoiseen kelpaa, mutta kristinuskon uudessa tulella olisi sitä sulatettava ja taottava, ja luotava uusi maailmankatsantotapa, uusi aatteiden ja ihanteiden maailma, uusi usko ja uusi luottamus, maailman selkäranka ja säilyttäjä, koko mailman eikä vaan Suomen! Niinkuin vanhoista kreikkalaisista temppeleistä tehtiin kirkkoja; niinkuin taide sai uusia muotoja ja uutta henkä maasta kaivetuista kreikkalaisista kuvapatsaista; niinkuin vanha klassillisuus hajoitti selvyydellään keskiajan mystisismien usvat ja valaisi ihmishengen pimeät komerot, niin on myöskin kansamme vanha kalevalaisuus luova valoa meidän henkemme pimentoihin, antava kaavoihinsa kangistuneen kirkon opille uutta sisältöä, karkoittava synkän pietismin, joka halveksii tietoa ja oppia eikä ole muuta kuin irvikuva kristinuskosta, ei muuta kuin jätteitä keskiaikaisesta asketismistä, joka halveksii elämää ja tuomitsee synnillisiksi sekä viattomimmat ilot että yleisimmät aatteen ilmaukset . . .

Tähän tapaan puhui Antero kokkomäellä ke-säisenä aamuna auringon jo noustessa.

— Niinkuin nuo vedet, jotka tuolta asumatto-mien erämaiden helmasta, ja halki korpien, ohi ikihonkien vyöryvät tänne alavesiin kostuttaen täällä ja kostuttaen tuolla viljeltyjä rantoja ja luh-taisia niityjä, samoin kansamme kulttuuri — ym-märrättekö, mitä tarkoitan?

— Juuri niin! — Se on mainiota! huudahti Lauri. — Se on suuremmoinen, ihana aate!

Ja muidenkin silmistä oli Antero jo puhues-saan nähnyt, että he hänet käsittivät.

— Kerromme kohta huomenna Snellmannille sinun aatteestasi!

— Miks'et puhunut siitä äsken? — kaikille — Snellmannille ja Lönrotille?

— Enhän minä . . . en minä osaa puhua.

— Tekö ette osaisi puhua! sanoi Kaarina.

— Herra Hagman, mistä te sen aatteen saitte? huudahti Naimi.

— Me rupeamme opettamaan, lukemaan kan-salle Kalevalaa!

— Niin juuri, sitä minäkin tarkoitin!

— Perustamme lukuseuran . . . panemme toi-meen luku-iltamia!

— »Seuroja» meidän suuressa tuvassa. Kun Helanderissa luetaan postillaa, niin meillä luetaan Kalevalaa sunnuntai-iltoina! — Se on mainiota!

— Ei suuressa tuvassa, vaan vanhassa pir-tissä, Kaarina!

— Juuri siellä — ja sinä soitat kannelta, Naimi!
Vaan Risto ei ollut ottanut osaa innostukseen . . .

— En usko siihen liioin, tuohon Anteron aatteeseen.

Kaikki kävivät hänen kimppuunsa . . .

— Miks'et, miks'et usko?

— Antero koetti jo tyrkyttää Kalevalaa ja Kanteletarta Rajavaarallakin, mutta huonolla menestyksellä. Se on haavetta. Ei menneisyyttä saada takaisin eikä kansan tulevaisuutta runoudelle rakenneta.

— Saamme huomenna kuulla, mitä Snellman sanoo Anteron aatteesta.

— Lönnrot sen varmaankin hyväksyy! huudahti Robert.

— Pelkään, että Snellman sanoo: »se on kaunis ajatus, kaunis ajatus, mutta se häilyy ilmassa, häilyy ilmassa».

Tytöt loukkaantuivat siitä, että Risto matki Snellmannin ääntä ja hänen puhetapaansa ja he kääntyivät pois. Robert ja Lauri tahtoivat yhä vakuuttaa Ristoa:

— Kansa on sen käsittävä! Se on omansa tunteva ja ymmärtävä!

— Tietysti! Aivan varmaan!

— Kansa ei käsitä muuta kuin realiteetteja, kouraan tuntuvaa käytännöllistä ohjausta ja avustusta oikeuksiensa saavuttamiseksi — se on sinne kuin Snellmankin tähtää. Kansa tahtoo ennen

muuta vapautua vieraskielisen virkamiehistön sorrosta, se tahtoo . . .

— Niin, niin, mutta eihän Anteronkaan aate sitä estä —

— Ei saa turhia hapuilla ja haaveilla, täytyy keskittää itsensä . . .

Vaan ei Risto saanut heitä vakuutetuksi . . .

Samassa alkoi kuulua melua sillalta, huutoja ja kirkumista.

— Kas niin, nyt se on taas käymässä! Eipähän mennyt tämäkään juhannus ilman ikävyyksiä, huokasi Kaarina.

— Mennään kotiin!

— Elköö välittäkö . . .

— Pojat, teidän täytyy koettaa mennä asettamaan . . .

— Voi, voi, minun on niin kauhean paha mieli! — Siellä syntyy taas tappelu . . .

Tytöt lähtivät Riston ja Thuren saattamina kotiin; toiset riensivät sillalle.

Tiellä tuli heitä vastaan kaksi miestä, Otto ja eräs toinen, vanha mies, puoleksi herrasmiehen näköinen, käräjäkirjuri tai semmoinen, niinkuin Anterosta näytti, molemmat hyvällä tuulella ja ilosella päällä.

— Hei, hei! huusivat he. — Tulitte myöhään, ei siellä enää mitään!

— Tapeltiinko siellä taas?

— Ei kuin vähän vaan taputeltiin, selitti vanha

mies tehden käsillään nurinpuolisia liikkeitä ja silmiään mulkoillen, jolle kaikelle Otto sydämestään nauroi ryypänneen miehen makeata nau-
rua. — Koettelivat voimiaan Kontola ja Korpi-
vaara, palloa löivät, toiset kiviä nakkeli, toiset seipäillä tavotti. Homeerinen näytelmä! Ette olleet katsomassa! Vahinko, vahinko! Histori-
allinen näytelmä, homeerinen ottelu! Jäännös ajoilta muinaisilta, kivikaudelta! — kun savolaiset ja karjalaiset kalavesistä toisiaan tuiverti.

— Tapahtuiko mitään vahinkoa? kysyi Robert.

— Veri vuosi, hurme huppelehti! Muuta-
malta meni Mikolta pää auki, toiselta peittyi Taavetilta silmä pilveen, kolmannelta hajosi Hei-
kiltä housut takaa . . . löytyi trofeea taistelutante-
reelta.

— Trofeea! trofeea! nauroi Otto. — Voi täy-
teinen! Mihinkä me tämä ripustetaan?

— Elä, Otto, anna tänne, minä vien sen mu-
seooni saareen muistoksi »kahakasta Kontojär-
vellä».

Otto nauroi yhä polviinsa takoen, niin make-
asti, että muidenkin täytyi siihen väkisinkin yhtyä.

— Eikö siis mitään sen pahempaa?

Juhlallisesti deklamoï vanha mies:

— Jäi taistelu ratkaisematta, vetäytyivät lei-
riinsa molemmat sotajoukot, tuli *Deus ex machina*
— vallesmanni — *quos ego!* huusi, hoiti huos-
taansa haavoitetut! Meidät manattiin kärejiin to-
distajiksi — vaan ei siitä juttua tule, siihen paine-

taan asia — sattuiivat olemaan rikkaiden poikia lyödyt ja lyöjät — maksavat vähän sotavahingon korvausta ruununmiehelle molemmat puolet — tupla tienesti sille fäähundille — saako luvan olla boolia?

Hän veti povitaskustaan viinapullon ja tarjosi.

— Var så god, får de' inte lof att vara? Eikö kelpaa? tämä on pappilan parasta rypälettä — rena rågen! — skål!

— Ne olivat tietysti nekin humalassa?

Räjähti nauramaan vanha mies:

— Milloinka sinä, poika, olet nähnyt suomalaisen selvällä päällä taisteluun käyvän? Selvällä päällä se pötkii pakoon, mutta anna sille ryyppy viinaa, niin sukeuu siitä sankari suuri. Missä on kansa toinen, josta niin helpolla urhoja tehdään, josta naukku neroja luopi? Kansa moinen kun kerran voimansa tnnntemaan pääsee, maailman valloittaa!

— Mutta mistä ne nyt taas saivat viinaa?

— Kysyös kernaammin, mistä ne eivät saa. Vallesmannista, voudista, talosta mistä tahansa, — myöskin pappilasta. Tämä on pappilan viinaa tämä — terve!

— Otto, tule kotiin, sanoi Robert kääntyen menemään.

— Elä sinä, kyllä minä oman varani pidän, ainakin tällä kertaa. Elä yhtään, en minä nyt mitään skandaalia tee. Sano se mammalle, jos kysyy, ja ukolle myös saat sen sanoa, eli elä

sano mitään. »Arvon mekin ansaitsemme Suomenmaassa suuressa . . . Leipä kasvaa kyntäjälle, touko työnsä teettäjälle!»

Ja laulaen, kädet kaulakkain, lähtivät he kirkollepäin, mutta joutuivat tiepuoleen ja istahtivat ojan reunalle, vanha mies jotain selittäen ja Otto sille käsiään poiviin takoen.

Robert kääntyi kantapäillään ja lähti pappilaan, toiset häntä seuraten, mutta yhtäkkiä pyörähti Lauri järelelleen ja viittasi vanhan miehen luokseen. He puhuivat jotain, jota Antero ei kuullut. Lauri näytti kuin suuttuvan ja kääntyi kiivaasti pois. Silloin huusi vanha mies hänen jälkeensä:

— Tule meille, niin lähdetään yhdessä etsimään — vaan elä tule tyhjin suin!

Sillalta kuului taas humalaisten hoilotusta. Anteron mieleen iski yhtäkkiä Rajavaaran isännän kuvaus hänen ankarasta isästään, joka sanallaan sitoi raa'an kansan ja herätti heidät parempaan elämään. Hänen omat tuumansa ja Snellmanninkin tuumat Suomenkansan hyväksi, heidän innostuksensa ja kaikki puheet ja maljat, joita kansa oli kuunnellut niistä mitään ymmärtämättä, näyttivät hänestä yhtäkkiä lapsellisilta ja tehottomilta; oli niinkuin olisi tarvittu jotain muuta, jotain aivan toista, niinkuin olisi ollut lähdeittävä jostain toisesta päästä . . .

— Mennään sinne, puhutaan niille! Selitetään, sanotaan . . . mennään nyt heti paikalla!

Hän oli saavuttanut Robertin ja Lauri oli saavuttanut heidät.

— Jätetään se asia Helanderille. Hän kyllä siitä huolen pitää, sanoi Robert välinpitämättömästi, melkein pilkallisesti, mikä vähän kylmäsi Anteroa, niin ett'ei hän voinut olla sanomatta:

— Ei kai ole totta, että heille olisi myyty pappilasta viinaa?

— Miks'ei olisi! Miks'ei sitä voisi meiltä myydä yhtä hyvin kuin kaikkialta muualtakin? — Kun hän näki hiukan ihmettelevän ilmeen Anteron kasvoilla: — samahan se on, jos itse keitän viinaa ja myyn sen tai että joku toinen ostaa viljani ja myy sen viinana.

— Ei se nyt aivan sama —

— No, mutta ei meitä nyt todellakaan voi syyttää siitä, että humalaiset tappelevat.

— Enhän minä nyt suinkaan sitä —

— Sitäpaitse, sama se, olkoon miten tahansa, minä en voi sille asialle mitään.

Robert meni, näyttäen kuitenkin jotenkuten epävarmalta ja ikäänkuin vaivautuneelta. Mutta Otto ja vanha mies tepastelivat maantietä taas, yhtämittaa pysähtyen, Otto hihkaisten vastaukseksi sillalta päin kuuluville kirkaisuille.

— No, kas niin — antaa heidän — ei se mitään — Antero, kuulehan, tule tänne —

Lauri tarttui häntä käsipuoleen ja veti metsäpolulle, joka vei pappilan hevoseen läpi, pysähtyi yhtäkkiä hänen eteensä ja kysyi:

— Antero, oletko koskaan rakastanut?

Antero oli, samassa kun he kääntyivät maantieltä metsään, ajatellut, voisiko hän ehkä puhua Laurille Naimista, ja lämmin, miellyttävä myötätuntoisuuden virta tulvahti hänen sydämmestään kaikkiin hänen jäseniinsä. Eikä tuo aiheeton kysymys tuntunut hänestä olleenkaan oudolta tai odottamattomalta, vaan niinkuin olisi hän valmistunut siihen saman tarpeen kautta kuin Laurikin: saada ystävä ja uskottu.

— Ehkä olen joskus minäkin — kuinka niin?

— Mutta rakastatko nyt, juuri tällä hetkellä?

Kun ei Antero voinut heti vastata, niin Lauri —

— En tahdo tietää, ketä ja missä — ainoastaan, rakastatko nyt?

Hän luuli Laurin aavistavan hänen tunteensa, tahtovan ottaa osaa niihin ja hän aikoi jo sanoa — mutta sanoi kuitenkin vaan:

— Voihan olla, kuinka niin?

— Silloin sinä voit minut ymmärtää, jos tahdot. Minä tunnen sen, ett'ei kukaan voisi minua ymmärtää niin hyvin kuin sinä... Sinä et voi nauraa minulle etkä katsoa minua kylmästi silmiin.

— Jos sinä vaan tahdot puhua minulle, mitä sydämmelläsi on, niin tiedät...

— Häntä tahdotaan minulta riistää ja hänet on jo minulta riistetty! Minä odotin hänet täällä tapaavani, hänen tulevan minua vastaan, mutta

ne ovat lähettäneet hänet pois, en tiedä minne, enkä tahdo sitä heiltä kysyä.

Ja katkonaisin, kiihkein lausein kertoi Lauri, että sen nimi oli Hedda, että se oli isätön ja äiditön tyttö, että he olivat yhdessä kasvaneet, että hän oli rakastanut häntä pienestä pojasta ... he olivat käyneet yhdessä rippikoulun — samana vuonna, viime vuonna — salaa alttarin edessä oli hän sen itselleen luvannut — ja sitten myös Heddalle viime jouluna kuutamossa hiihtäessä — tästä juuri kulki silloin latu ja tällä tiellä minä suutelin häntä — ja suutelin myös kerran, kun hän oli tullut kammariini — ja minä tahdon sanani pitää, vaikk'ei Hedda sitä vaatinutkaan. Hän on yhtä hyvä ja hieno ja jalo kuin mikä herrastyttö tahansa, vaikka hänellä onkin karkeat kädet ja vaikk'ei taidakaan ruotsia ja ole niin sivistynyt — mutta juuri sen vuoksi minä häntä rakastankin ja että hänellä on suomalainen nimi, — mutta minä löydän hänet, minä etsin hänet vaikka maailman laidasta ja tuon hänet tänne, — ei, tänne en minä häntä tuo halveksittavaksi ja pilkattavaksi — minä vien hänet jonnekin, rakennan majan hänelle — en huoli rahoistaan, murren omin voimineni itselleni tien — rupean vaikka rengiksi Otolle tai kalamieheksi sedälle — kyllä me — minä tahdon näyttää ..!

Lauri oli temmannut Anteron mukaansa. Se oli hänestä aivan erinomaista, suurta, jaloa —

— Tee niin! Juuri niin, juuri niin minäkin sinun sijassasi!

Mutta silloin Lauri ikäänkuin hiukan laimentui, ei ilostunut siitä, ja virkkoi vaan:

— Naimi sanoi samaa kuin sinä —

— Sanoiko Naimi?

— Hän oli samaa mieltä kuin sinä. — Ajatteletko todellakin mitä sanot? Että minulla on oikeus tehdä niin?

— Jos kerran häntä rakastat —

— Josko? — mitä tarkoitat? Epäiletkö? Etkö usko minun häntä rakastavan? — ja Lauri tarttui Anteroa käsipuoleen ja puristi sitä niin, että teki kipeää.

— Uskon, tietysti uskon, kuinka en uskoisi, kun sen kerran itse sanot?

— Mutta mistä tuli suuhusi se jos? Panit siihen erityistä painoa.

— Enhän pannut, minä vain tarkoitin...

— Jostain se tuli ja minä tiedän, mistä se tuli — sinä olet huomannut jotain — voi, voi, miks'ei hän nyt ole täällä? Miks'en saanut häntä heti tavata ja sanoa hänelle? — Sano, voiko se mitään merkitä, että hänet joskus unohdan?

— Unohdat?

— Unohdan, minä unohdan! On kulunut välistä päiviä, ett'en ole häntä muistanut ennen kun taas yhtäkkiä. Helsingissä, matkalla, kun Anette istui minua vastapäätä vaunuissa — hän katsoo välistä minuun niin omituisesti — en

tiedä — en ymmärrä — ja täälläkin minä olen hänet unohtanut — enkä ensin tuntenut mitään kaipuuta, kun en häntä nähnyt — ja koko ajan kokolla, paitse silloin, kun Lönnrot soitti. Silloin minä häntä muistin. Eikö se ole kauheaa? Eikö ole kauheaa unohtaa hetkeksikään se, jota rakastaa? Sano, Antero! Mimmoinen minä olenkaan? Epäsikiö! Minä olen hänet monta kertaa pettänyt ja ajatellut, että jos esimerkiksi Anette olisi minun morsiameni. Minä olen rikkonut valat vannottuni! Ei hän mitään vaatinut, ei tahtonut kuulla... »muistat, jos muistat», sanoi, »ja jos et muista, niin et muista». Mutta juuri sen vuoksi minä sitä enemmän...

— Jos ovat niin asiasi —?

— Mutta eiväthän ne ole niin — oikeastaan! Enhän minä ole häntä unohtanut! Ei, ei, minä luulen vaan. Minä tunnen, nyt juuri tunnen, että rakastan häntä, vaan häntä —! Minä rakastan hänessä kansaani, koko kansaani, jonka tahdon kohottaa, nostaa alennustilastaan, asettaa rinnalleni — ymmärrätkö, Antero, että voi yhdessä ihmisessä rakastaa kokonaista kansaa, koko ihmis-kuntaa?

— Josko sen ymmärrän —! huudahti Antero lämmöllä.

— Niin no, sitten sen tiedät —

He olivat jossain synkässä metsässä, jossa tie päättyi vetelän korven laitaan. Lauri kääntyi takaisin.

— Nyt on minun niin helppo olla. Ei puhuta siitä sen enempää. — Ja hän alkoi yhtäkkiä puhua muusta, muistella Snellmannin sanoja, puhua Anteron aatteesta, — ihastella päivän nousua — josta kaikesta ei Antero nyt olisi vähääkään välittänyt, mieli Naimia täynnä . . .

He erosivat pappilan pihalla, Anterossa pieni pettymyksen tunne siitä, ett'ei Lauri häneltä mitään kysynyt eikä osottanut mitään osanottoa siihen, josta hänen olisi ollut niin suuri halu puhua.

Kun Robert oli eronnut Anterosta ja Laurista ja noussut sukkasillaan yliskammariinsa varovasti ovea raottaen, ett'ei häiritseisi Lönnrotia, jolle oli laitettu tila hänen huoneeseensa, tapasikin hän hänet vielä valveella, istumassa lähellä ikkunaa ja selailemassa papereitaan, joita oli repustaan levittänyt eteensä.

— Eikö saisi luvan olla mukavampaa tuolia, sanoi Robert, kun näki hänen istuvan pienellä puujakkaralla.

— Kiitoksia, mutta minä olen tottunut näitä tämmöisiä puita painamaan — eikähän tässä isoja istumisia. Katselen vaan vähän näitä papereitani.

Hän vaipui työhönsä Robertin ruvetessa riisuutumaan. Katsellessaan tuohon tuota miestä, joka paitahihasillaan, hiukan kuluneessa liivissään, kiilloittamattoman paidan kauluksen alla värinsä muuttanut vihertävä silkkihuivi, istui siinä kuin mikä ruotiukko saunan lasin alla virsikirjaa katsellen, halveksien hänen hienoksi petsattua pöy-

täänsä samettisine kirjoitusmattoineen ja mukavaa keinutuolia, tuli Robertin kuin ujostus ja häpeä itseään, joka tarvitsi kaikkia noita hienouksia ja mukavuuksia »lukujensa harjoittamista» varten; ilman niitä häneltä »ei työ sujunut» — ja piti hänellä olla väljä villaviitta päällään ja jalassa pehmoset tohvelit. Työ! Hänen »työnsä» ja hänen »tutkimuksensa»! „*Primus inter pares!*“ — Hänelle oli pidetty puheita Helsingissä ja kotona, hän oli kulkenut vaunuissa ajaen kautta maan herrastalosta toiseen kuin mikäkin triumfaattori, kuin mikäkin kansallissankari! Mitä oli hän tuon miehen rinnalla, joka avojaloin korpia talusteli, joka makasi kovilla uuninpankoilla? Hän ajatteli väitöskirjoja, tohtorin ja professorin, mietti latinankielisiä opinnäytteitä ennen kirjoitettujen samanlaisten mukaan ja perusteella, päästäkseen dosentiksi, professoriksi ja suuren palkan nauttijaksi. Siihen oli häntä kehotettu, se oli aina ja kaikkialla asetettu hänen elämänsä ylimmäksi maaliksi ja niin oli hän itsekkin vähitellen tottunut tekemään! Tuo oli kulkenut keräämässä unhoitetuita, kätkeytyitä aarteita ja kulki yhä, oli tehnyt työtä, jota semmoisetkin miehet kuin setä Haartman pitivät joutavana tai ainakin oman työnsä rinnalla vähäpätöisenä. Kuka häntä siitä seppelöi, kuka maksoi hänelle siitä palkan, kuka antoi sille arvoa? Tuskinpa hän itsekään. Jos ei isä olisi ollut hänen vanha toverinsa, olisiko hänkään puhunut, mitä puhui kokkomäellä? Ja Robert oli loista-

vine arvosanoineen ja mainioine tutkintoineen mielestään kaiken sen hedelmistä karun kirjatiedon ja muiden vieraita peltaja viljelevän virallisen yliopistollisen kirjatieteen tyypillinen edustaja, sen sijaan kun Lönnrot tuossa oli raataja, perkkaja, korpien kylväjä. Hän oli loiseläin, parasiitti, tuo oli muurahainen, joka rakensi kansalleen pesää vanhoista kuivista havunneuloista, mehiläinen, joka imi hunajaa metsäniittyjen kukkasista. — Jos sille uskaltaisi puhua siitä aatteesta, joka oli alkanut hämärtää hänelle Helsingin juhliissa, jolle Snellmannin sanat jo Kuopiossa olivat antaneet sysäyksen ja joka nyt kokolla oli yhä voimakkaammin hänen mielensä vallannut? Mutta Lönnrot vaan kirjoitteli ja käänteli papereitaan ja puhalsi silloin tällöin piipustaan savun, joka leijaili verkalleen ulos ikkunasta. Viimein käänti hän ne kokoon ja pisti laukkuunsa, joka oli hänen jalkainsa juuressa maassa. Huomatessaan Robertin vielä istuvan valveella kysyi hän:

— Eikös nuorta miestä nukutakkaan, taidan minä tässä valvottaa. Vaan nyt käydään kilvalla unetarta kosihin, kumpi meistä hänelle mieluisampi, vaan nuori mies vanhan voittanee siinäkin juoksupussissa.

He alkoivat riisuutua molemmat ja aikoi Lönnrot, saatuaan pieksut jaloistaan, heittäytyä sohvan kannelle.

— Se olisi tämä sänkyvuode tohtoria varten aiottu.

— Kyllähän minä voisin tässä sohvan kannellakin.

— Ei millään muotoa, tämä on varta vasten laitettu tohtoria varten —

— Saatettaisiin me ehkä sinutellakin toisiamme, koska kerran on satuttu saman orren alla.

— Minä saan tietysti sanoa sedäksi —

— Olenko minä sitten mielestäsi semmoinen ikäloppu?

— Ei, vaan kuitenkin —

Lönnrot oli vielä pistänyt piippuunsa ja sytyttänyt sen. Muutamia savuja vedettyään virkoi hän:

— Niin, niin, oikeassa on se Snellman siinä, mitä puhui tästä suomenkielen käyttämisestä teille nuorille miehille. Olisi siinä työtä tekijöille. Niin sanoisin minäkin, että antaa heidän ruotsalaisten pitää murhetta kielestään ja sillä kirjoittaa, tutkitaan me sitä, mitä meillä on, etsitään sitä, mitä meillä löytyy, ennenkun on liika myöhä.

Robert ei saanut vielä sanotuksi sitä, mikä jo oli kielellään.

— Eihän tämän oikeastaan ole hätä eikä mikään tämän meidän kielen, säilyy se siinä, mihin on kerran maahan pantu, vaikk’ei häntä hyvin hoidettaisikaan. Hoitelee itse itseänsä. Vaan siellä on kieliä ja murteita korpien katveissa, jotka kuolevat ja tukehtuvat eivätkä jätä jälkeensä muistoa niin mitänä; ei enempi kuin lehti, minkä toinen lehti allensa peittää. Käy heitä säälikseni

köyhiä sukulaisia, joille ei saa edes hautapatsaita pystytetyksi, saati sitten muistokuvaa seinälleen ripustettavaksi.

— Mitä murteita ja kieliä ne mahtaa olla? — kysyi Robert arasti.

— Onpa sekin vatja ja vepsä, jotka on vieras uuvuttanut ja jalkoihinsa sotkenut, ett'eivät enää omin voimin paljon liikahtamaan pääse — minkä muutamissa kylissä — vaan pian ovat nekin valloitetut, ja pian se lappikin venäläistyy, suomalaistuu ja norjalaistuu.

— Onko todellakin niin?

— Pelastaa heitä ei voi eikä elämään auttaa, mutta testamenttinsa heillä voisi teetättää ja ottaa korjuuseen vainajain perintö. Ei ole heillä enää runoudestaan, vaan kielen tähteistä saisi tutkija vielä isotkin aarteet. Sääliksi käy heitä, oikein käy sääliksi.

— Mahtaisiko niihin tutkimuksiin suuriakin valmistuksia tarvita?

Robert tunsikin, että vastauksesta hänen kysymykseensä riippuisi niin paljon, ett'ei hän oikein tiennyt, millaiseksi sen olisi toivonut.

— Eihän siihen muuta kuin että osaa sanat ylöskirjoittaa ja muotoja muistoonsa merkitä. Ei sen suurempaa tiedemiestä. On ne tiedot joka maisterilla mitkä minullakin. Mutta hyvä terveys ja vähät vaatimukset, ne ovat näillä retkillä välttämättömät.

Robert päätteli: — Hän ajattelee, että minä olen hemmoteltu, mukavuuksiin tottunut, ja niitä kaipaava rikkaan rovastin poika. — Ja hänestä näytti kuin olisi Lönnrotin silmä hetkeksi pysähtynyt tarkastamaan hänen villapaitaansa, niin kuin olisi sen huulille ilmaantunut muhoilu ollut arvostelua koko tästä mukavasti sisustetusta huoneesta.

Eikä Robert vieläkään saanut tehdyksi kysymystä, joka yhä oli hänen huulillaan. Äänetönnä riisui hän villapaitansa ja vaihtoi sen hienosta palttinasta tehtyyn pitkään yöpaitaan, jonka edustan, kauluksen ja hihansuut Hanna oli punasella langalla kirjaillut.

— Vaan siinäpä taitaisi olla hyödyllinen kapine sekä kesällä että talvella, kun hiottaa, ja kepeä repussa kantaa kaksikin, sanoi Lönnrot hypistellen tuolille heitettyä villapaitaa.

— Lääkäri on rintani heikkouden tähden määrännyt minut sitä kantamaan.

— Vai ei ole terveytesi luja. Vaan hyvä se saattaisi olla terveellekin.

Ennenkun meni levolle, virkkoi Lönnrot vielä ulos katsahtaen:

— Olisipa nyt ollut viileä kävellä öiseen aikaan ja kuuminta päivää olisi maannut, mutta eipä olisi tainnut se pappasi päästää. — Ohhoh! — onpa tässä kuin Abrahamin helmassa — ja hän nauroi makeasti hupsahtaessaan sängyn untuviin. — Enpä muista, milloinka olisi minulla ollut

näin pehmoset paikat — mitenkään tästä aamulla ylös pääsee — uittaa kuin Ilmatarta ikänsä kaiken lakkapäillä lainehilla. — Hyvää yötä, nuorin veljeni! Auta ylös aamulla, jos en itse pääse.

Ennen pitkää alkoi kuulua säännöllinen, rauhallinen hengitys. Mutta ennenkun Robert nukkui, oli hän saanut vastauksen kysymykseensä, jota oli mielessään hautoanut. Ja huomenna tiesi hän rohkenevansa siitä puhua Lönnrötille.

11.

Erottuaan Laurista meni Antero vanhaan tupaan hakemaan vuodettaan, mutta huomasi sen jo täytetyksi. Siinä loikoi Otto vaatteet päällä, raskaasti hengittäen.

Anteroa ei nukuttanut eikä hän viitsinyt etsiä itselleen muuta nukkumasijaa, vaan lähti harhailemaan kirkolle päin, jonne häntä veti, sen rappusille, katselemaan taas maisemaa, jota Naimi oli kehoittanut häntä yhdessä hänen kanssa omistamaan.

Mutta ei hän siihen tultuaan ja istuttuaan saanut takaisin sitä suloista, runollista mielialaa, joka hänet tulo-iltana oli siinä vallannut. Ei ollut luonnossa sitä hunnutettua, siintelevää hempeyttä, mikä silloin. Kylmähkössä aamuvalaistuksessa ja tuulen hengen käydessä pohjoisesta tuntui kaikki nyt niin järkevältä ja arkiselta. Vaan ei hän tahtonut heittää haavettaan, ei päästää povestaan sen lämpöä. Pappila nukkuu siellä, ei ketään liikkunut, kaikki oli autiota ja elotonta.

Kun vaan Naimi nousisi ja saisi hänet taas nähdä ja saisi varmuutta siitä, oliko se vaan ollut unta, jota oli luullut näkevänsä. Vai oliko se totta ja pysyväistä? — Ei, ei, ei siitä voinut mitään tulla, ei se ollut mahdollista, ei se Naimin herttaisuus ja ystävällisyys minua kohtaan mitään merkinnyt.

Mutta sen hän tiesi, sen tunsu nyt tässä aamuviileän häntä pudistaessa, että jos siitä ei mitään tulisi, niin ei hänestäkään... Ilman häntä ei hänen elämällään olisi mitään tarkoitusta, ei jaksaisi hän panna siihen mitään merkitystä. Ei sitä suurta isänmaata, ell'ei samalla saisi keskitää rakkauttaan johonkin erityiseen kolkkaan siitä — tähän, juuri tähän! Pian olisi hän suorittanut papin tutkinnon, voisi ehkä päästä tänne apulaiseksi. Pappina voisi hän vaikuttaa enemmän kuin missään muussa toimessa. Vaan ei tavallisena leipäpappina, eikä ahdasmielisenä pietistinä, vaan valistuneena, kaikkea hyvää harrastavana — mitä kaikkea he tekisivätkään kansan hyväksi, he yhdessä, sillä yksin ei hän voisi mitään milloinkaan saada aikaan...

Jos hän nyt tulisi tuolta, jos olisi nähnyt minun tänne menevän, olisi lähtenyt minua etsimään! Astuisi tietä, sanoisi minulle, itsestään, kysymättäni: — »Tule, mennään!» — »Minne?» — »Kokkomäelle, istutaan siellä ja katsotaan sieltä!» — Turha toivo!

Yhtäkkiä näki Antero Kaarinan edessään ilmi-elävänä, hänen silmänsä, tummat ja syvät ja suuret, katsovan häntä Naimin selän takaa. Usein, kun hän tänään oli hakenut Naimia, oli hän nähnyt Kaarinan ja hänen silmäinsä aran, kysyvän ilmeen. Ääni oli heillä niin yhtäläinen, että oli vaikea toista toisesta erottaa.

Oli ollut kevytmielistä Laurilta tanssittaa Naimia tässä kirkon edessä ja keikauttaa hänet ylös rappusille. Ja kuinka oli Rokert voinut sanoa, ett'ei puhuminen siitä, ett'ei pitäisi juoda ja tapella, olisi meidän asia, vaan Helanderin? Mitä olivat Rajavaaran isäntä ja vanha emäntä mahtaneet ajatella siitä, että herrasväet, pappilaiset, itse rovasti kulkevat kirkon ohi juhlan aattona patoja rämistellen?

Kaksi niin erilaista maailmaa, kaksi kuin aivan eri kansaa! Mitä ne nuo toiset tiesivät ja välittivät meidän innostuksestamme? Ja mitä tiedämme me heidän tarpeistaan ja toiveistaan? Heidän oikeista tarpeistaan? Tienneekö Snellmankaan? Isävainaja oli heidät ymmärtänyt ja he hänet, siksi ne häntä niin rakastivat.

Kaikki oli nyt niin toisellaista kuin äsken... Tuo Laurikin — eikö hän vaan kuvitellut ja itseänsä pettänyt?

Ei, ei, minä en tahdo, minä en saa tällä tavalla ajatella ja epäillä ja repiä itseäni ja muita...!

Hän kohosihe, ei tahtonut antaa itsensä mennä hajalleen, niinkuin niin monta kertaa ennen. Hän

nousi ja lähti kulkemaan. Häntä väsytti ja hän tahtoi etsiä jonkun pientareen tai ahon tai lämpösen aidan nurkkauksen, jossa voisi levähtää. Hän tuli lähteneeksi maantietä sinne päin, minne Helanderit olivat toisiltana menneet. Maantie kulki metsässä ja hetken päästä erosi siitä kaitasempi ajotie. Se vei nientä pitkin, kaitaista harjua, jonka kahden puolen järvi lainehti. Sieltä tuli talo vastaan. Nyt huomasi hän, että se oli Honkaniemi, jonka hän oli nähnyt tullessaan järveltä ja jossa soutaja oli sanonut Helanderin asuvan. Se oli kuulema ollut hänen isänsä ja äitinsä ensimmäinen koti heidän nuorina ollessaan, ennenkun muuttivat Korpivaaraan. Mutta silloinhan se oli hänen syntymäpaikkansa.

Talo oli tasaisella kentällä. Päärakennus ja aitat ja talli ja navetta sulkivat sen neljältä taholta, niin ett'ei jäänyt kuin portin aukko tielle päin. Siellä jo valvottiin ja pihalla näkyi liikkuvan harmaapukuisia naisia niinkuin nunnia, joista hän yhden tunsii Rajavaaran vanhaksi emännäksi. Talo oli kuin sulettu ja eristetty paikka, niinkuin häneltä kielletty. Ja siellä oli äitinsä häntä kannellut, häntä rappusilla kainaloista seisottanut.

Hän tunsii silmäinsä hämärtävän, ryhdistihe ja jatkoi kävelyään niemen kärkeen päin. Tuli hiekkaiselle rannalle, jossa oli pitkiä suippeita kirkko-venheitä valkamassa. Hän heittihe uimaan ja panihe uituaan maata muutaman venheen kokkaan, johon yhä ylenevä aurinko häntä suloisesti

lämmitti. Ollappa siellä meren saaristossa, lämpimällä kalliolla, soutamassa, kalastamassa, purjehtimassa, aina ulappa edessä, ainakin jostain salmesta siintäen, aava ääretön ulappa! Miksi oli hän tullutkaan tänne? Jos lähtisi pois sinne heti ystäväinsä, herttaisten, aina iloisten ja reippaiden kalastajiensa luo! — Mitä hän oikeastaan täällä teki? täältä haki? — Sisartaan? — Niin! — Niinkö? Omituista, että minä olen täällä syntynyt ja makeaan nyt tässä, kenenkään minusta tietämättä, kenenkään minusta välittämättä — nyt enemmän kuin ennenkään — orpopojasta.

Hän nukahti, hattu silmillä, ja heräsi siihen, että hänen läheisyydessään haasteltiin. Nostaen päätään laidan yli, mutta antaen sen taas vaipua takaisin näki hän kaksi miestä pesemässä silmiään rannassa. Toisen oli hän ehtinyt tuntea Rajavaaran isännäksi, toinen oli vanha harmaatukkainen pystynenäinen mies.

— No, olisipa pitänyt minunkin olla tuota kummaa näkemässä, puhui vanha mies vilkkaasti ja tiukasti. Ettäkö ihan rumpuin ja patain kanssa päristettiin? Ja kirkon ohi? — Ja itse Rimpiläinen etunenässä?

— Niin oli!

— Ei siinä itseänsä pääpirua näkynyt?

— Ei häntä meidän silmä havainnut, miten olisi tarkempi näkijä mahtanut nähdä. Vaan se helvetin lieska kirkon takaa se kyllä nähtiin mekin.

Miehet olivat hetken aikaa vaiti silmiä hanga-
tessaan.

— Oli huudettu ja hurrattu . . .

— Mitähän varten nuo huusi ja hurrasi? —
annappa sitä suopaasi vähän —

— Taitaa olla niillä aina tapa semmoinen
koolatessaan vieraiden kanssa. Kuului olleen
kaukamatkaisia vieraita, tiesi pastori kertoa — se
Kuopion koulurehtorikin.

— Ähäh, vai se täällä, vilosohvi! Joka ei
usko jumalaankaan. Nyt minä hänet haastatan!

— Hyvinköpä monet ne nyky-ajan herroista
uskonevat jumalaan. — Oli siellä ollut se Kajaa-
nin tohtorikin.

— Sekö Loru-Lönnruutti, vai oli sekin!

— Niille keskellä yötä huudettiin ja pyssyillä
ammuttiin, niin että tänne asti kuului.

— Sitä täällä mitä Helsingissäkin. Se piru
miehillään samat työt teetättää ympäri maata,
täällä niinkuin sielläkin.

— Siin' oli yhdessä joukossa se Haakmanni
vainaankin poika, josta puhuin.

— On se nähty ennenkin, että heränneitten
lapsista suurimmat maailman ystävät tulevat. Vaan
ei tuota tätä osaa niin moittiakaan, kun jäi lapsena
vanhemmistaan.

— Että herra niin omansa hylkää!

— Tuopi välistä tuhlaajapoikana takaisinkin.

Samassa he huomasivat Anteron venheessä,
katselivat kaukaa, tulematta luo.

— Kuka siinä tuossa venheessä makaa?

— Antaapa hänen olla, mikä lie humalainen ... herra näkyy olevan ... tottapahan selviää.

Antero ei saanut ilmaistuksi itseään, ei saanut noustuksi ja sanotuksi ...

Silloin kuului kolmas ääni vähän loitompaa, Helanderin, kutsuen isäntiä eineelle.

Leikillisesti ja samalla hellästi kuului vanhan miehen ääni sanovan:

— Vai syömään! Vaan millähän sinäkin, köyhä kappalainen, kaiken mieron ruokit?

— Aina sitä meiltäkin toki Paavo Ruotsalaiselle riittää.

Hän oli siis saanut tuomionsa itseltään Ukko-Paavolta, siltä suurelta apostolilta!

Mutta mitä pahaa hän oli heille tehnyt? Millä oikeudella puhuivat he hänestä sillä tavalla? Ja Snellmannista ja Lönnrotista? Ja tarvitsiko heidän kohta luulla, että se, joka siinä lepäsi, oli humalassa? Heissä oli ylpeyttä ja ahdasmielisyyttä ja itserakkautta. Tuhlaaja-poika? Ei hän semmoisena ainakaan tänne koskaan palaisi! He luulivat kai olevansa kaikkia muita paremmat!

Antero oli saanut takaisin varmuutensa ja uskon itseensä ja lähti uhka mielessä pappilaan.

12.

Oli ainakin juhlallista kirkkoon lähtö Kontolan pappilassa sunnuntai-aamuna, mutta eritoten niinä pyhinä kuin rovasti itse saarnasi. Kaikki kotiväki ja vieraat tiesivät rikkovansa talon hyviä tapoja vastaan, jos eivät olleet saapuvilla aamiaispöydässä, tuolien takana seisomassa, odottamassa rovastia, joka saapui siihen täysissä tamineissaan, totisena ja vakavana, asettuen tuolinsa taa, pannen kätensä ristiin ja lukien ruokaluvun, joka vaan näin sunnuntaisin luettiin. Hän oli kuin muuttunut, ei näyttänyt olevan sama mies, mikä eilen kokkomäellä, ei puhunut monta sanaa ja painoi saman leiman muihinkin, jotka virkkoivat virkettävänsä tavallista matalammalla äänellä. Keskustelu rajoitui nytkin kysymyksiin siitä, kuinka vieraat olivat nukkuneet, että ilma oli muuttunut hiukan kylmemmäksi — saako luvan olla lisää maitoa? — Eilisistä tapahtumista kokkomäellä ei puhuttu sanaakaan, oli niinkuin ei niitä olisi ollutkaan. Snellman sanoi vaan silloin tällöin jonkun koh-

teliaisuuden professorskalle, joka istui häntä vastapäätä, Lönnrot kiitti ruustinnaa erinomaisesta yösijastaan ja mainiosta aamukahvista. Professori, jolla oli päällään valkoinen kaulahuivi ja hienoin verkatakkinsa ja sen rinnassa ritari-merkki, oli niinkuin olisi ollut lähdössä johonkin ylen tärkeään viralliseen toimeen.

— Niin, ehkä sitten nousemme ja lähdemme kirkkoon, virkkoi rovasti ja poistui pöydästä yhtä juhlallisesti kuin oli siihen äsken tullut.

Hetken päästä kokoonnuttiin rappujen eteen ja niinkuin eilenkin asettui rovasti nytkin saat-tueen etunenään, johon pihalta ja matkan varrelta liittyi odottavaa kansaa.

— Missä Hanna on? kuului ruustinna kysyvän. Eikö hän tulekaan, vaikka pappa saarnaa? — Mutta ei kukaan tiennyt, minne Hanna oli kadonnut.

Niinpiankun tien käänteessä tapuli tuli näkyviin, nähtiin luukussa vartioivan kellonsoittajan pään katoavan ja samassa alkoi toinen kelloista, papin kello, heilua ja soida. Kirkon portilla erosivat naiset saattueesta; herrat seurasivat rovastia sakastin kautta kirkkoon.

Heidän sakastin rappusia lähestyessään kiersi kirkon päitse esiin toinen saattue, sankka parvi heränneitä Helanderin ja Ukko-Paavon perässä. Satuttiin yhteen sakastin rappujen edessä ja Helander ja Paavo jäivät siihen seisomaan antaakseen rovastille tietä. Mutta rovasti teki puo-

leksi pilkallisen kumarruksen ja kädenliikkeen, pyytääkseen Paavoja astumaan edellä.

— Herra rovasti menee vaan edeltä, sanoi Paavo.

— Kunnia sille, jolle kunnia tulee — piispa ensin ja sitten vasta rovasti.

Leikiksi lyöden virkkoi Paavo:

— Ja kun vielä kahden hiippakunnan piispa! ja meni edeltä sakastiin.

— Mikä hävyttömyys! sanoi professori, silmät päähän pysähtyen.

— Semmoisia ne on!

— Se nyt ei ole minun asiani, mutta ... kuului hän puhuvan rovastille rappusia noustessa.

Snellman ja Lönnrot ja muut herrat seurasivat mukana sakastiin, mutta Antero kiersi kirkon ympäri ja pistihe miesten ovesta sisään.

Pappilan naisväki tuli samassa vastapäisestä ovesta ja asettuivat he »omaan penkkiinsä», »herrain penkkiin» käytävän risteyksessä vastapäätä saarnastuolia, mistä heidän täytyi karkoittaa siihen tunkeutuneita talonpoikaisvaimoja. Kohta heidän jälestään tuli samaa käytävää herrain penkin ohitse Helanderin Maria ja Hanna ja eräs kolmas, Karoliina, Anteron sisar, jonka tulon hän oli kokonaan unohtanut. Ruustinna teki heille merkkejä, että tulisivat heidän penkkiinsä. Mutta he menivät ohi ja istuutuivat takana olevan penkin suuhun, jossa muutamat körttipukuiset vaimot heti tekivät heille tilaa. Vastapäätä pappilaisten

penkkiä istui miesten puolella joukko heränneitä miehiä ja siihen asettui, sakastista kuorin ja suuren käytävän kautta tullen Paavokin Rajavaaralaisen viereen. Hänen tullessaan kuiskahteli ja kuhahteli kirkossa ja siellä täällä kohosi ja kurkottautui päitä häntä katsomaan. Sakastin oven suussa oli erillään muista penkki, johon suntio sen ovea avaten saattoi Snellmannin, Lönnrotin, professorin, papin nuoret herrat ja joitain muita Anterolle tuntemattomia herroja.

Virren veisattua astuivat papit alttarille messupaidoissaan. Rovasti oli kerrassaan komea tässä puvussa ja teki siinä mahtavan vaikutuksen, kuin minkä kirkkoruhtinaan, jonka rinnalla Helander painui pieneksi ja vähäpätöiseksi, milt'ei naurettavaksi pörröisine tukkineen ja lasisilmineen. Rovastilla oli mainio, sulava messuääni, kuulu koko hiippakunnassa, ja pappein kokouksissa ja piispantarkastuksissa pantiin hänet aina alttaripalvelusta toimittamaan.

Mutta niinpiankun hän nousi saarnatuoliin puhumaan, oli niinkuin olisi hänen varmuutensa ja mahtavuutensa kadonnut. Hänen puhetapansa oli muuttunut teennäiseksi saarnan nuotiksi eikä hänen sanoissaan ollut mitään merkittävämpää sisältöä. Hän luki saarnansa aina tuon tuostakin paperiinsa katsahtaen; aatteet olivat vanhoja ja mehuttomia eivätkä vaikuttaneet. Kului pitkät hetket, ett'ei Antero kuunnellut eikä seurannut, niinkuin oli päättänyt tehdä, vaan tapasi itsensä

tarkastamasta kirkkoa ja kansaa. Ihmisiä tuli ja meni, koiria juoksenteli, välistä haukاهدellenkin, käytäviä pitkin ulos ja sisään, lapset huusivat ja Anteron penkissä keskusteli kaksi miestä puoli-äänneen kalansaaliista:

— Käytiinkö teillä viime viikolla nuotalla? — Elähän, vai saatiin veneellinen lahnoja! — Ei ollut meillä kuoreen kudusta. — Joko teillä on ajettu sonnat pellolle?

Vasta sitten, kun rovasti oli päässyt jotenkuten tekstistä erilleen ja ryhtynyt puhumaan mieli-aineistaan, saivat hänen sanansa jotain sisältöä:

— Ja mitä teille jumalansana opettaa teidän ulkonaiseenkin elämääne nähden, jonka tulisi olla kuva teidän sisällisestä elämästänne? Eikö se opeta, että teidän myöskin ulkonaisesti tulee siveällä ja sievällä käytöksellä ja puhtaudella sekä sanoissa että töissä osoittaa olevanne jumalan lapsia? Sen opetuksen antaa meille pyhä raamattu esimerkillä useista pyhistä miehistä ja siveistä naisista. Mutta kuinka teette te, sanankuulijani, kuinka menettelette? Pesemättömin kasvoin, pöröisin tukin ja likaisin, haisevin vaattein rohkenette te tulla yksin Herran huoneeseen, jopa Hänen armopöytänsäkin ääreen. Kuinka esiinnytte te ette vaan omassa keskuudessanne, vaan kinke-reillä, pappilassa, jopa kirkossakin: sylette, meluatte ja kaikenkaltaista ulkonaista saastaisuutta harjoittatte, niinkuin tänäkin päivänä olemme nähneet

ja kuulleet, vaikka siitä teille alinomaa on puhuttu ja saarnattu ja parempain ihmisten esimerkillä neuvottu.

Ja siitä johtui rovasti moittimaan heidän mui-takin heikkouksiaan: laiskuutta, saamattomuutta, ymmärtämättömyyttä, ja siitä seuraavaa köyhyyttä ja kurjuutta. Eivät ota eivätkä tahdo he missään asiassa ottaa esimerkkiä niistä, jotka tietävät ja ymmärtävät asiat paremmin kuin he.

— Kohta alkaa Rimpiläinen soistaan saarnata, kuuli Antero äänen takanaan sanovan niin kovaa, että useista penkeistä kääntyi päitä sinnepäin.

Ja niin tapahtuikin. Ottaen esimerkiksi Moo-seksen, joka Israelin lapsille oli neuvonut tien ei ainoastaan jumalan tykö, vaan opastanut heitä myöskin heidän maallisissa asioissaan: kuinka heidän tuli karjaansa hoitaa ja elukoitansa ruokkia ja kuinka mannansa kerätä, tahtoi hän vaan sanoa, että jos kuulisitte niitä ja ottaisitte neuvoa niiltä, jotka ovat teidän johtajiksenne täällä erämaassa kirkolta ja esivallalta asetetut, jos edes ottaisitte kuulevaan korvaan, mitä olen teille puhunut talou-tenne asioista ja maittenne viljelemisestä, jos sen sijaan, että haaskaatte ja hakkaatte ja poltatte, istuttaisitte ja ojittaisitte, niin te kyllä siten pa-remmin kuin omin päinne maallisenkin paratiisin löytäisitte näillä Suomenkin karuilla kankailla, sillä ei olisi se täällä vaikeampaa kuin monessa muus-sakaan maassa, esimerkiksi yhdessä maassa, jota Hollanniksi sanotaan, jossa ihmiset yhteisin voi-

min ovat vetelän veden pohjastakin itselleen ihanan maan ojittaneet. Olkoon se tällä erällä tästä asiasta tarpeeksi sanottu.

— Aina on palo parempi kuin suosarka, kuuli Antero taas takaansa.

— Kaskeaisi se Rimpiläinenkin, kun vaan olisi kaskimaita, vastasi toinen ja kysyi samassa: — Joko teillä on otapelto rovittu? — josta sitten jatkui keskustelua, rovastin jo palattua käsikirjoitukseensa ja alettua taas saarnata jumalansanaa.

Antero oli huomannut, että Ukko-Paavo ja Rajalainen tuon tuostakin vaihtoivat merkitseviä katseita ja milloin oikaisivat vartaloitaan, milloin painautuivat penkkiin ikäänkuin ilmaistakseen: kaikkea häntä kuuleekin kirkossa saarnattavan.

Kun rovasti oli lopettanut saarnansa ja päässyt rukouksiin, kasvoi taas hänen ryhtinsä ja hän suoritti saarnan loppumenot samalla ponnella kuin alttaritoimituksenkin.

Hänen astuttuaan alas, lähti osa kirkossa olijoista ulos ja Antero seurasi mukana. Ovella kuuli hän heränneen miehen virkkavan toiselle:

— Se oli sitä armonjärjestystä se, vaan vieneeköhän ketään taivaaseen.

Kirkkomäellä tapasi Antero ruustinnan, professorskan ja Aneten. Ruustinna lähti aina kirkosta rovastin saarnan jälkeen. Heitä seurasi joukko vaimoja ja tyttöjä ihmetellen heidän hienoja vaatteitaan. Erittäinkin Aneten sininen musliinihame

heidän uteliaisuuttaan kiinnitti ja kurkottautuivat he sitä hypistelevin sormin koskettelemaan.

— Mitä piditte saarnasta? kysyi ruustinna Anterolta.

— Ei pappa minusta nyt oikein hyvin onnistunut, vastasi Kaarina.

— Miksei? Mitä tarkoitat?

— Sitä minä vaan ihmettelen, virkkoi professorska, että vaikka lanko tästä samasta asiasta on puhunut niin kauvan kun minä muistan, niin ei se ole hänen sanankuulijoihinsa tehnyt sen suurempaa vaikutusta. On niinkuin hän kaiken aikaa olisi puhunut metsän puille — aina se sama tuleminen ja meneminen — ja kuinka ne sylkevät ja rykivät — ja — ett'en sanoisi pahempaa.

— Olaita et saa syyttää. Mitä hän voipi, kun — se on kaikki Helanderin ja niiden muiden pietistien syy. Kun opetetaan, ett'ei ole mitään väliä sillä olipa ihminen ulkonaisesti millainen tahansa, että päinvastoin kuta suuremmat rikkäläjät kynnyksen edessä, sitä puhtaampaa on silloin muka sisässä tehty, ja päinvastoin. Se on muka merkki pyhyydestä se ulkonainen epäsiisteys. Se on sen Helanderin oppia, sitä kuului hän viime sunnuntainakin saarnanneen.

— Ei hän nyt aivan sitä ...

— Mitäs sitten?

— Hän tarkoitti, että ulkonainen siisteys usein voi olla merkki siitä, ett'ei ole kyllin puhdasta sisällä.

— Mistä sinä, Kaarina, sen tiedät, mitä hän tarkoitti?

— Hanna . . .

— Niin, Hanna, — kuinka voi hän tehdä niinkuin teki tänään? Mitä ihmiset siitä ajattelevat?

— Ei se nyt mitään, hän oli kai mennyt tapaamaan Karoliinaa ja sillä tavalla joutunut sinne.

— Mutta miks'ei hän siltä olisi voinut tulla Karoliinan kanssa?

— Meidän olisi pitänyt jäädä vielä kirkkoon kuulemaan Helanderia . . .

— En minä jaksa enkä viitsi — kyllä minä sen kaiken jo tiedän, sanoi ruustinna.

— Ei, mutta katso tuota! Se on liiaksi, liiaksi hullunkurista! — huudahti professorska osottaen kirkosta tulevaa ryhmää, äitiä tyttärineen, jotka kaikki suurimmasta pienimpään olivat puetut körtteihin ja ruojukenkiin.

— Kuule, ei sinun pidä nauraa niin, että ne huomaavat.

— Se on kuitenkin kovin hullunkurista!

— Ei se minua naurata, se on niin kovin surullista!

— Ajattele, jos Hannakin —

— Mitä sinä puhut?

— Minä vaan lasken leikkiä —

Maantiellä, heidän astuessa ulos hautausmaan portista, tuli heitä vastaan Naimi.

— Eikö posti vielä tullut? kysyi ruustinna.

— Ei, vastasi Naimi, en ymmärrä, missä se viipyy.

— Sinäkö nyt postia hoidat? hymähti professorska.

Mutta samassa kuuluikin aisakellon ääni silalta päin ja Naimi pyörähti takaisin pappilaan ruustinnan kanssa.

— Kyllä minä otan vastaan postin, sanoi ruustinna.

— Ei, ei, kyllä minä . . .

Kaarina ja Anette katsahtivat Naimin jälkeen ja hymähtivät merkitsevästi.

— Mennään lukemaan hautakirjoituksia, ehdotti professorska, ne ovat välistä niin mahdottoman hullunkurisia!

Siinä oli yhtäkkiä Lauri heidän edessään ja liittyi Aneten seuraan, välttären Anteron silmiä. Hän tarjosi kukan Anetelle ja Anette kiinnitti sen hymyillen vyötäisiinsä. Kaarina jäi kulkemaan Anteron kanssa. He puhelivat jotain, mutta Antero ei saanut mielestään kysymystä, mitä varten Naimi oli mennyt ja mitä varten tytöt olivat hymähtäneet hänen jälkeensä.

Kun Antero taas tuli kirkkoon, ihmetytti häntä, että kaikki siellä oli kuin muuttunut. Penkit olivat täynnä, kirkossa vallitsi täydellinen hiljaisuus ja kaikkien huomio oli kiintynyt saarnatuoliin, jonne Helander juuri oli noussut.

Saarnatuolista teki hän kokonaan toisen vaikutuksen kuin äsken alttarilta rovastin rinnalla.

Hänen selkänsä oli oijennut, hänen päänsä oli noussut pystyyn, hän oli varma ja itsetietoinen liikkeissään avatessaan kirjoja ja ne sulkiessaan ja kerran tekstit ja rukoukset luettuaan ne pois pannessaan. Pysty tukkatöyhtö, jota hän silloin tällöin kädellään kohenti, oli kuin kypärän työhtö. Ääni, vaikk'ei ollutkaan suuri ja voimakas, tunki kirkon kaukaisimpaan kolkkaan. Hän puhui vapaasti, papereihin katsomatta, ja ääntä seurasi katse, näyttäen tunkevan yhtä kauvas kuin sekin, sattuvan kaikkiin yhtä haavaa, nauliten paikoilleen ja hereillä pitäen jokaisen kuulijan, — ja sattuen samalla häneenkin, Anteroon, niinkuin hänestä näytti, — ja tarkoittaen sanat erityisesti juuri kuin häntä, — niinkuin hänestä tuntui. Ja kohta alussa oli hänen äänessään ja olennossaan jotain samalla torjuvaa ja hyökkäävää, niinkuin olisi hän ollut piiritetyssä tornissa ja heittänyt sieltä haavoittavia nuolia häntä saartavaan joukkoon, niinkuin ei olisi hänellä ollut ainoatakaan ystävää, ei ainoatakaan myötätuntoista kuulijaa.

Hän luki ensin päivän tekstin, luki sen hitaasti ja pannen painoa joka sanalle, niinkuin olisi niissä ollut erityinen nykyhetken merkitys:

— »Huutavaisen ääni on korvessa: valmista-
kaat Herran tietä, tehkää tasaiset polut erämaassa
meidän Jumalallemme. Kaikki laaksot pitää koro-
tettaman ja kaikki vuoret ja kukkulat pitää alen-
nettaman, ja mitä on tasoittamatonta, pitää tasat-
taman ja koliaat silitettämän. Sillä Herran kunnia

ilmoitetaan ja kaikki liha on ynnä näkevä Herran suun puhuvan. Ääni sanoo: saarnaa! Ja hän sanoi: mitästä minun pitää saarnaaman? — Kaikki liha on ruoho ja kaikki hänen hyvyytensä niinkuin kedon kukkanen. Ruoho kuivuu pois ja kukkanen lakastuu, mutta meidän Jumalamme sana pysyy iankaikkisesti.»

Sitten hän alkoi vähän lomaa pitäen:

— Huutavan ääni sanoo siis: saarnaa! Ja ääni kysyy: mitä pitää minun saarnaaman? Mitä erittäin tänä päivänä?

Hän piti taas hetken lomaa ja vastasi sitten kysymykseensä:

— Ilosta ja riemusta pitää minun saarnaaman.

— Niinkö? kysytte kummastellen. Niin juuri! vastaan minä. — Mutta ei siitä ilosta ja riemusta joka on jumalan mielen mukaan ja joka taivaassa autuaita odottaa heidän palkanansa siitä, miten heitä täällä maan päällä on pilkattu ja kiusattu ja vainottu, eikä siitäkään, minkä tuntee syntinen ihminen saadessaan jo täällä maan päällä osoituksia jumalan armosta — ei niistä tällä kertaa, vaan niistä iloista ja riemuista, jotka ovat pimeyden ruhtinaan mielen mukaiset ja joita suruton maailma itse itselleen joka päivä valmistaa täksi tämänaikaiseksi iloksensa, maalliseksi paratiisikseen. Niistä pitää minun tänä päivänä puhuman ja siihen tehtävääni pyydän Sinulta, oo Herra Jumala, rakas taivaallinen Isä, voimaa ja vahvis-

tusta sinun omalla opettamalla rukouksellasi . . .
Isä meidän, joka olet taivaassa . . .

Ei kuulunut hiiskaustakaan kirkossa, ei ainoatakaan päätä kääntynyt pois papin kasvoista, ja kun hän polvistui äänetönnä lukemaan isämeidän rukousta, kaatuivat penkkien täydet kuin pyyhkäistyinä yhteiseen, hiljaiseen rukoukseen.

Kun hän taas seisoj suorana saarnatuolissa, oli hän tarttunut kahdella kädellä kiinni sen laitaan niinkuin tukea hakien. Hän alkoi tyynesti ja kuin hilliten itseään, mutta kiihtyi ja vilkastui vähitellen ja ääni sai yhä enemmän paatosta, vaihtuen väliin pilkalliseksi. Antero huomasi heti, mihin hän tahtoi tulla ja että saarnan kärki oli tähdätty pappilaisia vastaan.

— Niin, puhukaamme siis ilosta ja riemusta, sillä eihän nykyaikana enää kuule muusta kuin niistä puhuttavan, ei muusta kuin juhlista, tansseista, huvituksista ja juomingeista. Vai missä kuulee nyt luettavan tai veisattavan tai jumalan sanaa harjoitettavan? Ei muualla kuin täällä erämaan matalimmissa majoissa. Oppineet ja etevät ja maan mahtavat ja viisaat eivät meille siinä asiassa suinkaan mitään esimerkkiä anna. He päinvastoin antavat meille esimerkkiä juuri siitä, miten me oikein voisimme maallisella turhuudella mielemme täyttää. Pääkaupungista ja yliopistosta, valon ja valistuksen lähteestä, leviää tänne meihin epäusko, turmelus ja kevytmielisyys, leviää kaikkien maahan ja kaikkeen kansaan. Ja että maailman

villitsijä saisi ihmiset tähän menoonsa oikein mieltymään, että saisi sokaistuksi silmät ja omatunnot vaijennetuiksi, niin tekee hän niinkuin tapansa aina on ollut: pukeutuu kauniiksi ja viehättäväksi, sanoo tuon kaiken hyvän olevan, uskottelee sen muka tapahtuvan jalojen tarkoitusten saavuttamiseksi, aatteiden ja ihanteiden tähden, maan ja kansan »pelastukseksi». Kuulisittepa te, jotka täällä erämaassa pimeydessä elätte, mitä hyvää huolta teistä pidetään, kuinka teille lähetetään sanansaattajia kertomaan siitä, mitenkä teidän on »uudesta synnyttävä» — ei katumuksen ja kilvoittelun kautta, vaan muka kaikenkaltaisten ylevien aatteiden kautta, jotka juomingeissa syntyvät ja joita juhlissa ja tansseissa julistetaan. Minä olen kuullut sen ja minä tiedän sen. Mutta mitä opettavat he sitten meille? Että ihmisjärki on ylinnä kaiken, ja että kun järki ei voi jumalaa käsittää, niin ei jumalaa siis olekaan. Entä raamattu? Mutta kun raamattu ei olekaan jumalan kirjoittama, vaan ihmisten, kun ei se ole muuta kuin satua, tarinaa, vanhaa runoa, niinkuin Kalevalat ja sen semmoiset, joita he meille raamatun ja pyhien virsien sijaan tyrkyttävät! Eihän se ole muuta kuin yhteen koottua Israelin kansan maallista viisautta, ei muuta kuin sen siveellinen lakikirja, niinkuin muka sananlaskut ja sen semmoiset. Ja että Kristus, jos häntä lienee ollutkaan ja jos hän ei ollut vaan petturi, oli vaan tavallinen ihminen eikä meidän jumalallinen vapahtajamme ja

jumalanpoika. Vapahtaja — mitä me semmoisella, kun ei ole edes kuolematonta sielua, ei pelastuksen toivoa ja tarvetta, ei taivasta ja iankaikkista elämää! Te luulette, että minä liioittelen ja leikkiä lasken, mutta totta on joka sana, on omin silmineni oppineiden kirjoista lukemaani ja omin korvineni oppineiden ja filosoofien suusta, professorien, jopa piispainkin suusta kuulemaani. »Eihän ole mihinkään koko kristinuskosta», sanoi minulle itselleni muuan piispa. »Mitä se on vaikuttanut?» sanoi hän. »Onko ihmiskunta parantunut, ovatko sodat ja kärsimykset loppuneet? Onko paha maailmasta kadonnut?» — Jumalan kieltäjiä he ovat sanon minä, puolipakanoita nuo ensimmäiset ja ylimmät Suomenkansan opettajista ja nuo korkeimmat Suomen kirkon kaitsijoista! Ja se, joka ei ole kieltäjä hän on ainakin epäilijä tai välinpitämätön, jota eivät uskon asiat liikuta, joka ei koskaan ole tehnyt itselleen kysymystä: »Ah Herra, kuinka minä autuaaksi tulisin?» Vaikk'eivät he julkisesti jumalaa kielläkään, niin elävät he kuitenkin niinkuin ei jumalata olisi, niinkuin ei olisi tuomaria, ei rankaisijaa, ei helvettiä — niinkuin eivät koskaan ajattelisi, että meidän kerran kuoleman pitää. Elävät niinkuin joka päivä olisi viimeinen, mutta niinkuin ei viimeistä päivää kuitenkaan olisi.

— Voi, voi, kuului huokauksia sieltä täältä.

— Kun kirkon korkeimmat kaitsijat näin, niin mitä sitten voidaankaan toivoa, odottaa, vaatia sen

pienemmiltä paimenilta! Kuinka voidaan toivoa, että he voisivat paremmin karjaansa kaitsia! Uskottomuus, välinpitämättömyys, velttous, jopa turmelus ja ilmeiset ulkonaiset helmasynnitkin: ahneus, ylellisyyys, korttipeli, tanssi ovat merkkejä, mistä monet meidän pappimme tätä nykyä tutaan. Kaikkein parhaatkin ovat vaan palkkapaimenia, jotka eivät ajattele, kuinka laumansa susien suusta pelastaisivat, vaan kuinka itse tästä karjasta parhaiten hyötyisivät. Eivät toki kieltäjiä ole, mutta sanan valoa, tietoa autuuden tiestä, sitä heillä ei ole. Ja senpätähden: kun siellä kanuunat kumahtelee ja torvet toitahtelee ilmaisten maailman lasten ilveitä, niin täällä pyssyt paukkaa, padat rämisee ja viulut vinkuu, ja niinkuin siellä mennään tanssivaatteissa, silkissä ja sametissa ja töyhdoissä ja höyhenissä kemuista kirkkoon ja kirkosta kemuihin ja yöllisiin juominkeihin, niin tehdään täälläkin. — Montako lienee teistäkään, jotka siinä istutte, ehtinyt silmänsä viime yönä ummistaa? Missä toimissa, missä aatteissa ja missä mielessä olette viettäneet yön yhtä kristikunnan suurinta juhlaa vastaan? Tansseissa taas, juomingeissa, soiton ja räihinän humussa, jopa tappelussa ja kenties veren vuodatuksessakin. Voi sitä huutoa ja melua, joka yökauden raikui rantoja pitkin, voi sitä helvetin loimoa, joka taivaalla punoitti! Ja itsensä kirkon naapurissa, itsensä Herran huoneen ympärillä ja läheisyydessä! Nämä lasit sen loimoa kuvastivat, nämä ikkunat tärähtivät

ohikulkevain patain räminää ja vavahtelivat laukauksien pauketta. Vaan ettekö kuulleet kuole-mattomien sielujenne hätähuutoja? Ettekö nähneet teitänne siinä tulessa, jonka itse olitte sytyttäneet? Ette kuulleet, sillä maailman humina ja omat ilohuutonne ja juopunut rähinänne lukitsivat korvanne! Mutta me näimme ja kuulimme sen ja me kysyimme kukin itseltämme: joko on Herran-kin huone piruilta piiritetty ja sitä vastaanko ja sitä valloittamaanko ovat he joukkonsa johtaneet? Joko ovat sen halttuunsa ottaneet ja tanssilavaksensa sen lattian laittaneet ne, jotka tätä ennen vaan kirkon mäellä tanssivat ja temmeltivät? On todella ihme ja kumma ja todistus Herran pitkämielisyydestä, ett'ei Hän äärettömässä laupeudessaan ole vielä tahtonut teitä rankaisevalla kädellään koskettaa eikä teitä vielä vihassaan siihen paikkaanne naulita, niinkuin Lootin vaimon. Ja se on totista totta tämä eikä ole siinä sanaakaan liikaa, sillä me olemme sen omin korvinemme kuulleet ja omin silminemme nähneet. Mutta kun me sen kuulimme ja näimme, laulut, laukaukset, hoilotukset ja ilotulien loimon, niin murhe mursi mielemme ja itku tyrehytti äänemme ja Herran virsi katkesi kurkkuumme.

Kuului ensin yhä eneneviä nyyhkytyksiä naisten puolelta ja sitten huokauksia ja voikahduksia.

— Tämäpä onkin eri puhetta tämä kuin taannoinen, kuuli Antero toisen niistä miehistä sanovan,

jotka äsken olivat arvostelleet rovastin saarnaa, ja sitä seurasi pidätetty huokaus.

Naimi tuli juuri kirkkoon, näkyi ovela, pysähtyi, aikoi edetä, mutta lyykähti lähimmän penkin päähän. Sakastin ovela oli seisonut Lauri, ikäänkuin uhmataksaan, kädet ristissä rinnan päällä, pihtipieltä vasten nojaten; hänkin siitä katosi, ja Helander jatkoi yhä kiihtyen:

— Semmoista on elämä täällä! Tämmöistä on tämä kansa tässä Suomenmaassa kaikkialla minne tulleeukaan enkä minä nyt ole näyttänyt sille kuin muutaman puolen siitä itsestään, en vielä sen ahneutta, en sen haureutta, petollisuutta ja valheellisuutta. Se päivällä synneissään vaeltaa ja yöllä se niissä nukkuu. Sitä tahdotaan nyt uuteen elämään herättää ja sen korvaan huudetaan: nouse sinä, joka makaat! uusi aamu koittaa sinulle! tunne itsesi! vaadi oikeuksiasi ja etujasi holhoojiltasi, kutsu heitä tilille ja riitele pois perintö-osuutesi lukkojen takaa! Kun sen saat, olet pelastettu, kun sitä perintöäsi hyvin hoidat, et tule koskaan maan päältä katoamaan. Mutta minä sanon:

— Tätä Suomenkansan herättämistä ja sivistämistä on aloitettu väärästä päästä! Sen kuorta vaan tahdotaan kiilloittaa, mutta sisus jätetään rumaksi ja roskaiseksi. Meissä täytyy ennen kaikkea tapahtua sisällinen uudistus, kansan täytyy herätä, mutta ennen muuta herätä syntinsä tuntoon. Herätä hengellisesti ja siveellisesti.

Sen täytyy pukeutua katumuksen säkkiin ja sirottaa päänsä päälle oman viheliäisyytensä ja vaivaisuutensa tuhka. Vasta sitten kun me löydämme jumalan vanhurskauden ja teemme hänen tahdonsa, niin kaikki muukin meille annetaan. Ilman sitä ovat tekomme turhat ja siemenemme kalliolle kylvetyt.

Väärästä päästä? Sisällinen uudistus? Mitä puhetta se oli tuo? Miks'eivät ne kaikki voineet käydä käsikädessä?

Olisiko totta, että tuo toinen oli tärkeämpää? Mutta miksi niiden piti olla ristiriidassa? Snellmannin aatteiden ja Lönnrotin työn ja sen kaiken, mitä se nyt tuossa saarnasi? Ja Anterosta oli niinkuin hän taas olisi saanut uuden aatteen, uuden näkökannan, niinkuin hänellä olisi ollut koko totuus ja kaikilla noilla, jotka toisiaan tuomitsivat ja itseään ylistivät, vain osa siitä.

Mutta saarna läheni loppuaan. Helander oli kääntynyt uskolaistensa puoleen, — »niiden puoleen, joita Herra oli saanut luoksensa vetää ja joiden sydämiin Hän oli sanansa siemenen kylvänyt, joiden silmät hän oli avannut näkemään ja korvat kuulemaan». Ja mitä varten oli hän mahtanut sen tehdä? Sitä varten varmaankin, että he huu-taisivat, mitä näkevät, ja kuuluttaisivat, mitä kuulevat. Heidän oli totuus tunnustettava ei ainoastaan niin, että oman viheliäisyytensä paljastavat eivätkä koeta himojensa ja halujensa päälle vetää niitä sovittavaa kiiltoa ja puolustaa

niitä milloin milläkin hyvällä tarkoituksella, minkä piru heidän korvaansa kuiskaa, ei vaatettaa pahuutensa ryysyjä pyhyiden ja hyvyyden ulkokullaisella verkavaipalla, vaan myöskin niin, että maailma sen kuulee ja tajuaa. »Sitä elkää peljätkö, jos maailma teitä siitä vieroo ja vainoo, sillä se tapahtuu totuuden tähden, jota se ei siedä kuulla. Sillä kuka, minä kysyn kuka, totuutta julistaisi, ell’ei se, joka on sen omistanut? Kuka puhuisi, ell’ei se, joka tietää? Elkkää jättäkö tätä työtä teidän papeillenne ja joillekuille johtajillenne, vaan tehkää itsekukin kohdastanne työtä Herran viinamäessä. Pysykäämme maailmassa, ei niin, että itsemme siihen sekoittaisimme, vaan niin, että itsemme siitä eroittaisimme. Ei maailmassa maailman kanssa, vaan maailmassa maailmaa vastaan, ei kaulakkain, ei käsikkäin, vaan sotien ja taistellen, aina sen väijyntää varoen ja aina valveilla ollen. Missäpä kauppiaille ja rahanvaihtajilla täytetyn Herran temppelin tavannemme, olkoon että omassa sydämessämme tai ulkonaisesti, niin tehkäämme puhdasta niinkuin Herramme teki, ruoskaan tarttukaamme, pöydät kaatakaamme! Ja jos tapahtuisi taas, että maailma meitä kiusaa ja meille kaiken kauneutensa ja koreutensa palkinnoksi lupaa, niin sanokaamme, niinkuin sanoi vapahtaja: »mene pois minusta, saatana!» — Amen!»

Antero tuli sakastiin juuri samassa kun Helander astui sisään toisesta kirkon ovesta ja Snellman ja Lönnrot ja muut herrat toisesta. Helander ei katsonut ketään silmiin.

Snellman meni hänen luokseen ja virkkoi:

— Herra pastori, on aina mieluista kuulla miehen avonaisesti ja pelottomasti lausuvan julki vakaumuksensa, olipa sitten tai ei yhtä mieltä hänen kanssaan. Mutta — lisäsi hän sitten, kun Helander nähtävästi hiukan hämmästyen katsoi häntä silmiin — mutta usein tapahtuu, että sen minkä entusiasmi rakentaa, sen repii fanatismi maahan.

Helander ei osannut vastata siihen muuten kuin kömpelöllä kumarruksella Snellmannin kumarrukseen.

Rovasti oli sakastin suuren kaapin edessä pukemassa päälleen messukaapua. Hän oli kalpea. Kun Helander tuli siihen ripustamaan kappansa nauiaan ja ottamaan hänkin messupukua, virkkoi rovasti häntä silmiin katsomatta:

— Tuolla on mies noutamassa pappia sairaan luo. Toivon voivasi lähteä heti.

— Nyt hetikö?

— Onko sinulla ehkä jotain, joka estää?

— Ei minulla, mutta minä ajattelin, että kun on niin paljon kastettavia ja ...

— Minä kyllä pidän lopusta huolen ... ehkä minäkin sentään vielä johonkin kykenen ja kelpaan.

— Sedän ei pidä pahastua — mutta minä en voinut sanoa muuta kuin mitä sanoin — totuuden.

— Anteeksi pyyntökö?

— Ei suinkaan.

— Vai niin, hyvä on. Hän odottaa tuolla.

Ja rovasti käänsi hänelle selkensä, mennessä suurella liikkeellä kirkkoon alttaritoimitusta pitämään.

Helander meni sakastin ovesta odottavan miehen luo.

— Onko niin kova kiire, että kesken jumalanpalveluksen?

— Eihän sillä toki niin, täytyyhän venheen muutakin väkeä odottaa.

Helander meni ulos. Antero seurasi häntä sakastin rappusille. Siinä seisoivat Paavo ja Rajalainen.

— Taisitpa saarnata virkaeron itsellesi, sanoi Paavo.

— Täytyihän sanoa, mikä oli sydämmellä.

— Jopa joo, se pitää sanoa, mutta saanetko kuitenkin näitä Kontolan suruttomia väkisin tai vaaseen ajetuksi.

Helander näytti hämmästyvän ja niinkuin pettyvän.

Antero näki Naimin ja Kaarinan tulevan kirkon portista ja rientävän kiireesti pappilaan. Heidän astunnastaan ja liikkeistään päätti hän, että heidän

mielensä oli kuohuksissa. Naimi näytti itkevän ja Kaarina häntä lohduttavan.

Joku löi häntä olkapäälle — Lauri. Siinä olivat myöskin Robert ja Risto.

— No, nyt saatiin kuulla kunniamme, sanoi Lauri.

— Fanaatikko! sanoi Risto, ylenkatseellisesti olkapäitään kohauttaen.

— Ensi pyhänä saarnaan minä, ja silloin he saavat kuulla kunniansa! huudahti Lauri.

— Vaan oli siinä nyt kuitenkin jotain, uskalsi Antero.

— Jotain? tarttui Robert hänelle oudolla kiihkolla. — Ei niin mitään! Se oli pelkkää nonsenssia alusta loppuun. »Alotettu väärästä päästä!» Käydä Snellmannin aatteiden kimppuun ja kirkossa moukkain edessä, joilla tietysti ei voi olla mitään käsitystä siitä, mistä on kysymys, yhtä vähän kuin nähtävästi hänellä itselläänkään — typerätä! Pysyisi suutari lestissään — isän sijassa minä —! Mutta ei maksa vaivaa itseään sen tähden suuttua.

Silloin huomasi Antero sisarensa tulemassa ulos kirkosta ja riensi häntä vastaan.

— Milloin sinä tulit? Minä näin sinut kirkossa

— Tulin eilen iltamyöhällä ja olin yötä Honkaniemessä.

— Miks'et tullut kohta pappilaan?

— Te olitte kaikki kokolla.

- Olisit tullut sinne.
- Enhän minä.
- Olit siis siellä jo tänä aamuna ... enkä minä mitään tiennyt, vaikka kulin ihan ohitse.
- Vai niin, no tule sitten nyt.
- Nytkö? Mutta etkö sinä tule pappilaan?
- Minä olen niin ujo sinne tulemaan, kun siellä on niin paljon niitä vieraitakin.

He lähtivät Honkaniemeen päin, katselivat toisiaan uteliain, tutkivin silmin.

- Vai sinäkö sitä nyt olet Karoliina!
- Niin, ja sinä Antero — on aivan ihmeellistä sinua taas kerran vuosien perästä tavata — niin, onnea maisteriksi!
- Sinä olet niin heikon ja vaivautuneen näkönen ... oletko ollut sairas?
- En minä mitään — niin erittäin.

He olivat toistensa ainoat omaiset ja tuntuivat kuitenkin vierailta ja kaukaisilta ja Anteron ystävällisen innostuneella ja osaaottavalla äänellä sanotut sanat kaikuivat hänen omissakin korvisaan vierailta. Sisarensa koko olennosta ja ilmeestä näki hän heti, ett'ei tämä ollut onnellinen ja hän tunsii ohimenevän säälin tunteen pulpahtavan rinnassaan. Mutta samalla hän koko ajan tässä hänen vieressään kävellessään tunsii jotain muuta eikä päässyt siitä erilleen: että hänen ehkä nyt täytyy mennä Honkaniemeen ja ehkä jäädä sinne päivälliselle eikä pääsekkään pappilaan. He puhe-livat kulkiessaan, hypähdellen asiasta toiseen:

heidän enostaan Porvoossa, Anteron maisteriksi vihkimisestä ...

— Kun et sinä, Karoliina, tullut, vaikka minä sinua niin odotin.

— No, johan nyt ... minäkö? Kuinkas nyt minä! — Hän sanoi sen niin kuin semmoisesta ei olisi voinut olla kysymystäkään.

He puhuivat Anteron matkasta ja hänen käynnistään Rajavaaralla, mutta siinä sivussa koetti Antero keksiä keinoa, kuinka pääsisi seuraamasta Honkaniemeen saakka.

— Huomasitko kirkossa Snellmannin ja Lönnrotin? sanoi hän yhtäkkiä. — Sinun pitäisi kuitenkin tulla pappilaan, niin saisit nähdä heidät, he matkustavat luultavasti jo tänä iltana. Minäkin näin heidät nyt ensi kerran.

— Sinä tahdot tietysti olla heidän kanssaan ... minähän voin sitten illemmalla tulla sinua tapamaan.

Putosi kuin paino Anteron sydämmeltä. Nyt olisi hän voinut sydämmellisemmin ja luonnollisemmin kysellä sisarensa asioita, mutta oltiin jo Honkaniemen portilla.

— Niin no, sinä tulet siis iltapäivällä pappilaan ... tule nyt pian ...

— Niin, kyllä minä ...

Antero kiiruhti pappilaan, jossa tytöt ja ruustinna istuivat verannalla odottamassa rovastia kirkosta. Ruustinnan silmät olivat itkettyneet.

Hänelle oli juuri tehty selkoa Helanderin saarnasta.

— Se on kauheata ... kuinka voi puhua niin ...? Tämä on enempi kuin koskaan ennen ja me kun kuitenkin olemme heitä kaikella tavalla auttaneet ...

— Mutta ei kai mamma vaadi, että hänen sentähden pitäisi olla lausumatta vakaumustaan? sanoi Hanna.

— En suinkaan ... enhän minä sitä ... mutta että hän sillä tavalla ... sitä sinä et nyt mitenkään voi puolustaa, Hanna. — Ja että menee kesken pois ja jättää papan yksin!

Antero ei saanut avatuksi suutaan sanoakseen, mitä hän siitä asiasta tiesi, sillä samassa tulivat Lönnrot ja Robert vinniltä ja professori omasta huoneestaan.

— Jaa, jaa, sanoi Lönnrot hymähtäen ja ikäänkuin ruustinnaa lohduttaen, — jos ne vaan nuo pietistit saisivat mielensä mukaan meitä helvetin tulussa kärventää ...

Kaikki sille nauroivat — ainakin koettivat, paitse Hanna.

Professori ei puhunut mitään, pudisti vaan päätään ja piti huulensa pinnistettyinä.

Päivällinen oli jäykkä ja painostava vaikka rovasti koetti olla niinkuin ei mitään olisi tapahtunut. Kukaan ei tahtonut puhua mitään asiasta, joka kuitenkin oli pääsemässä kaikkien huulilta. Yhtäkkiä virkkoi kuitenkin professori, voimatta enää kauvemmin pidättäytyä:

— Minun mielestäni ei sinulla, lanko, ole muuta mahdollisuutta kuin ilmoittaa asiasta tuomiokapituliin. Tämä ei nyt ole muuta kuin kansan suoranaista kiihoittamista, sen yllyttämistä sekä kirkollisia että maallisia esimiehiään vastaan. Se on sitä paitse subordinatsioonirikos mitä raskainta laatua.

Rovasti sanoi vaan:

— Jaa, jaa.

— En luule että sellaisella keinolla mitään voitettaisiin, sanoi Snellman.

— Ei, ei, sanoi rovasti nyt.

— Niin, minä vaan sanon — ja professori irroitti serviettinsä ja rutisti sen eteensä pöydälle

— minä vaan sanon, että jos sallit tämän jatkoa, on kaikki auktoriteettisi mennyt tässä pitäjässä ja sinä saat hakea itsellesi toista pastoraattia.

— Lanko ehkä liioittelee.

Puhe päättyi siihen. Syötyä ja piippuun pantua kirkastui kuitenkin kirkastumistaan rovastin mieli ja kun hän, vaihdettuaan virkakauhtanan mukavaan kotitakkiin, istuutui lehtimajaan, jonne samassa ilmaantui kahvitarjotin, niin puhaltui viimeinenkin pilvi hänen otsaltaan. Lyöden ruustinnaa olkapäälle sanoi hän:

— Ja nyt luulen minä, mamma, että olemme ansainneet emme ainoastaan kahvia, vaan myöskin lasin sinun hyvää punssiäsi.

Riemastuen rovastin mielenmuutoksesta huu-dahti ruustinna:

— No sitä sinun pitää saamasi, rakas pappa! Ei todellakaan maksa vaivaa ottaa sitä asiaa sen raskaammin kuin ennenkään.

— Missä Lönnrot on?

— Hän meni jonnekin Robertin kanssa.

— Entä lanko?

— Hän vetäytyi huoneeseensa kirjettä kirjoittamaan.

— Siinä istuivat lehtimajassa rovasti, Snellman ja nuoret.

— Niinpä niin, onhan se kyllä vähän niin ja näin, että oma apulainen haukkuu helvettiin omasta saarnatuolistani, mutta kun ei hänellä lie gehennan avaimet hallussaan enemmän kuin elysiuminkaan,

niin voimmme siis ainakin siihen nähden odottaa tapausten kehitystä yhtä rauhallisesti kuin tähänkin asti. Vai mitä arvelet, Snellman, tämänpäiväisestä saarnasta?

— Kaikilla koskilla on kuohunsa, yhdellä äkäisempi kuin toisella. Mutta mitä asian ytimeen tulee, niin ei oikeastaan ole ollenkaan ihmeellistä, että tämä liike on niin levinnyt ja yhä leviää. Uskonnollinen lahkolaisuus ja fanatismi valtaa voimaakkaammin kansoja, jotka syystä tai toisesta eivät muualta saa tyydytystä henkisille tarpeilleen. Anna kansalle tervettä tekemistä yhteiskunnallisella ja valtiollisella tai muilla ihanteellisilla aloilla ja se on paraneva taudistaan.

— Jaa, jaa! — No, mutta siinä hän nyt on! Ruotsalainen! — Minnekä te menette? Tulkaapa tänne!

Ukko-Paavo, keppi kädessä ja kontti hartioilla, kulki juuri ohitse pappilan läpipihan. Hän pysähtyä töksähti äkisti eikä ollut ymmärtävinään, mistä ääni kuului.

— Kuka siellä huutaa niin tämän pitäjän rovestin äänellä? Ääni kuuluu, mutt'ei miestä näy! — ja hän aikoi jatkaa matkaansa.

— Tulkaapa tänne vähän! Ei saa niin ylpeästi ohi ajaa!

— Ka, sieltäkö se! — Vaan jos en tulekkaan, kun on noita punaisia riepua tuossa kuivamassa. Mene tiedä, mihin helvetin pyykkiin minua hou-

kuttelette. — Siinä oli joku tyttöjen punainen huivi koivun oksalla.

— Kyllä Paavo uskaltaisi, vaikka olisi tämä itsensä helvetin portti. — Tulkaa nyt vaan — ottamaan ryyppy matkalle lähtiessä.

— Vai ryyppy! No se! No, senhän tietää koko maailma, että Paavo rientää ryyppyn luo niin kuin vasikka juomiselleen.

Rovasti ojensi hänelle punssilasin jo lehtimajan ovella ja yhdellä kulauksella heitti Paavo sen kurkustaan alas.

— Vielä toinen.

— Vai vielä toinen? No, koska tahdot nähdä, millainen mies minä olen, niin tällainen minä olen — ja Paavo kaasi vielä toisenkin.

— Istukaahan.

— Ei ole aikaa, vene odottaa tuolla tuomarin niemessä.

— Mitäs kuuluu muuten?

— Mitäkö kuuluu? Kuulithan sen jo äsken tuolla kirkossa, mitä kuuluu. Sinulla on hyvä renki, joka näkyy tekevän työtä isäntänsäkin edestä. Vaan kuka se on tämä vieras?

— Hän on rehtori Snellman Kuopiosta, semmoinen filosofian tohtori.

— Vai oikein sen tohtori. Olen minä sen maistereita nähnyt ja puhutellutkin, mutta en sen tohtoreita. Vai tämä se nyt on se?

— Jaa, se minä nyt olen.

— Ja sillä vilosohvillasiko sinä kuulut aikovan maailman parantaa?

— Tiedättekö te sitten, mitä filosofia on?

— Se on ihmisviisautta, vastasi Paavo nopeasti.

— Aivan oikein, mutta onko se sitten paha se?

— Osaakos vilosohvi sanoa, mistä se kaikki ihmisviisaus on maailmaan tullut?

— Eiköhän se ole jumalan lahja niinkuin kaikki muukin hyvä tässä maailmassa.

— Vai jumalan lahja! — Elä, elä, hyvä mies!

— Sepä kun onkin perkeleen!

— Vai niin on.

— Ja kaikki, mikä sen päälle rakettu on, on rakettu sille perustukselle perkeleelle.

— Eikö te sitten ihmisviisautta missään asiassa käytä?

— Piti kerran käyttääkseni, lähteä vieraalta maalta maallista onnea etsimään, vaan pystyyn nosti jumala sen Puolan tien ja ajoi puolikuolleena kotiin takaisin pettua puremaan, kun minä vieraalle maalle vehnästä viljelemään.

— Melkein niin kävi minullekin, kun piti Ruotsiin muuttamani, mutta se oli oman järkeni harkinta, joka sen asian ratkasi.

— Vai oma järkesi . . . puhu pukille elä Paavolle — et tiennyt itsekään!

— Onko Paavolla joku korkeampi viisaus kuin muilla? kysyi rovasti.

— On. Minullapa se onkin.

— Mistä olette sen saanut?

— Mistäkö? No, onpa sekin kysymys. On pappi eikä tiedä, mistä on kaikki korkeampi viisaus maailmaan tullut.

— Mutta missä se seisoo raamatussa, ett'ei saa ihminen järkeään käyttää eikä viisauttaan viljellä?

Paavo katseli vähän aikaa rovastia, otti sitten kontin maasta, johon oli sen laskenut ja virkkoi:

— Sinä olet hyvä ja höyli mies, Marttinen, minä sinusta tykkään, olet suora suruton, joka et turhia kuvattele, mutta papiksi ei sinun koskaan olisi pitänyt ruveta suurten palkkain toivossakaan.

— Miksei? nauroi rovasti.

— Siksi, ett'et ymmärrä autuuden asiasta enemmän kuin porsas pohjantähdestä. Selitän sen vasta tarkemmin, kun tavataan, nyt täytyy lähteä.

— Minnekkä piispa on matkalla?

— Ka, minnekkäs paimen, jos ei laumaansa kaitsemaan.

— Ja jalkapatikassa vaan?

— Jalanpa se kaimakin ennen vanhaan kulki, vaikka oli koko maailma käännettävänä ja kun ei päässyt jalan, niin souti venheellä.

Hän meni ja herrat nauroivat hänen jälkeensä.

— No, nyt veli sai nähdä sen Suomen kansan suuren profeetan, sanoi rovasti Snellmannille.

— Hän vaikutti, kuinka sanoisin, heikommin kuin olin odottanut.

Naimi, Kaarina ja Anette olivat vaan odottaneet sopivaa tilaisuutta päästäkseen puhumaan Snellmannin kanssa siitä, mistä he olivat eilen illalla vielä maata mentyäänkin sāngyssā keskustelleet ja innostuneet. Oli mietitty ja tuumittu, miten se järjestettäisiin, ketā kutsuttaisiin, kutsuttaisiinko ketā vaan halutti tulla? — vaiko vaan nuorta väkeā? — vanhat sitä varmaankin oudoksuivat. Yleensä sille varmaankin naurettaisiin ja pidettäisiin sitä hassuna. Ei, ei siitä mitään tule! Mutta siitä täytyy tulla!

Ja kartanolla kävellen, kādet toistensa selān takana, milloin rantatielle menen, milloin puutarhaan pistāytyen vartioivat he tilaisuutta saadaakseen Snellmannin yksin halttuunsa.

— Mene sinā, Naimi, mene nyt pian, ennenkun isā taas vie hānet jonnekin!

— Ei saa puhua kenellekān mitān, jos hāsen hylkāā, sanoi Kaarina. Se voisi olla ikāvāā Anterosta.

Rovasti oli ollut nāyttāmāssā vanhaa tupaa, jota vieraille aina nāytettiin ja kerrottiin silloin aina kasku Lōnnrotista.

— Saisimmeko puhua herra rehtorin kanssa erāāstā asiasta, — voi, voi se on teistā ehkā hyvinkin hassua, mutta —

He veivät hänet marjapuutarhaan, istuttivat hänet eteensä ruohopenkille kahden vanhan koi-vun väliin ja kertoivat aikomuksestaan ruveta lukemaan Kalevalaa kansalle sunnuntai-iltoina vanhassa tuvassa — että ne saisivat tutustua esi-isäimme vanhaan viisauteen ja henkeen. Ehkä voisi, ehkä sopisi samalla laulaa ja soittaa kannelta? Tai myöskin lukea jotain muuta suomalaista kirjaa? — Voi, voi sanokaa, onko tämä, onko tämä hyvin hirveän hassua?

Ja levottomuudesta ja pelosta vapisten odotti aatteestaan innostunut Naimi tuomiotaan.

— Jaha, jaa-a, sanoi Snellman, hyväntahtoinen, mielistynyt ilme kasvoillaan. Se on epäilemättä hyvä aate, kaunis jopa hyödyllinenkin aate, mutta sitä voisi vähän, kuinka sanoisin — täydentää.

— Voi, voi, kuinka minä olen iloinen, ett'ette sitä aivan kokonaan hylänneet — minä sitä niin pelkäsin — ah!

— Sanokaa, kuinka täydentää? virkkoi Kaarina. Me tahtoisimme tehdä kansan hyväksi jotain, mitä vaan, kun vaan tietäisimme.

— Kenties jotain käytännöllisempää, pysyvää.

— Sanokaa, me teemme kaikki, mitä vaan käskette! — ja innoissaan siirrähti Naimi Snellmannin viereen.

— Jos niin on, niin minä käsken teitä perustamaan koulun. Ruvetkaa pitämään kansalle koulua: sisälukua, kirjoitusta, laskentoa ja myöskin

käsitöitä. Ja käsitöitä tehdessä voidaan samalla toteuttaa alkuperäinen aikeenne lukea Kalevalaa, laulaa, soittaa, mitä vaan haluatte.

Tytöille oli samassa selvillä, kuinka paljon suurempi ja parempi tämä kouluaate oli. Heidän sydämeensä melkein koski — niin se oli avartunut ja puristunut kokoon. Koulu! Kansan koulu! Niin juuri! Mutta kuinka eivät he ennen olleet sitä ajatelleet!

— Vaan tokkohan me osaisimme? Emmehän me . . .

— Miks'ette osaisi yhtä hyvin kuin ne nuoret naiset, jotka ovat avanneet köyhäin tyttöjen koulun Kuopiossa. Tulkaa sinne syksyllä, niin saatte nähdä, kuinka se käy.

— Me tulemme, aivan varmaan me tulemme!

— Katsokaas, se on tästä kansan opetuksesta kuin kansan herätystyö on aloitettava, sanoi Snellman.

— Niin, juuri niin — voi, voi! Että mekin ehkä voimme jotain tehdä eikä vaan pojat!

— Silloinkun me miehet mietimme ja tuumimme ja teoretiseeraamme, haaveilemme ja suuria suunnittelemme, sillä välin te naiset jo olette näppärästi ryhtyneet tositoimintaan — niin on aina. Mutta me panemme pojatkin pian työhön — oppikirjoja tekemään.

— Vaan ei nyt puhuta vielä kenellekään mitään.

— Ensi jouluna tulen minä kouluanne tarkastamaan.

— Voi, voi!

Kuului Lönnrotin ääni pensaiden takaa:

— Tuollahan se on, olen etsinyt ja etsinyt.

— Hän tuli esiin Robertin kanssa. Robertin poskia kirkasti heikko puna, niinkuin rintatautisen, hänen silmänsä loistivat niinkuin kuumeisen, mutta hänen kasvoillaan oli samalla onnellinen loiste.

— Sinä täällä vaan impien iloissa, kassapäiden karkeloissa, naurahteli Lönnrot.

— Istu alas, istu alas! kehoitti Snellman ystävänsä.

— Eipä nyt enää istumisista, täytyy lähteä.

— No, mutta niinhän minunkin!

— Lähteäkö? Poisko? Nytkö jo? . . . — ja tyttöjen äänessä oli niin vilpitöntä ja koomillisen epätoivoista surua, että se lähtijöitä samalla sekä nauratti että liikutti.

— Meille on avautunut uusi maailma, uusi maailma, kuiskasi Naimi Robertille.

— Niin minullekin.

Rovasti nosti ison melun kuullessaan, että vieraat todella aikoivat lähteä.

— No, mutta eihän yön selkään!

— Yötä myöten on niin viileä astua, sanoi Lönnrot.

Ja Snellman sanoi myöskin rakastavansa yötä myöten matkustaa.

Eivätkä auttaneet kieltelemiset. Lönnrot lähti reppu selässään astumaan Korpivaaraan päin. Robert pyysi saada tulla häntä saattamaan. Toisaanne lähtevää Snellmannia saattoivat tytöt ja muut nuoret sillalle saakka, »huokauksien sillalle», jossa niin monet erokyyneleet oli vuodatettu rakkaista ja hauskoista vieraista erottaessa.

Ja yht'äkkiä oli pappilassa tyhjää ja hiljaista, vanhukset vaan kotona. Rovasti luki kammarissaan lehtiä, joita posti päivällä oli tuonut. Professori istui yhä huoneessaan ja kirjoitti. Professorska luki salissa nojatuolissa. Professori kulki huoneen läpi, he puhuivat kuiskaten jotain. Sitten ilmaantui professori kirje kädessä rovastin huoneeseen ja käveli muutamia kertoja lattian yli.

— Ajatteletko todellakin, että minun pitäisi ilmoittaa tapahtumasta tuomiokapitulille? kysyi rovasti, arvaten mistä lanko halusi puhua.

— Sinä tietysti teet niinkuin tahdot, mutta salli minun sanoa niinkuin jo sanoin, että jos kappalaisesi saa jatkaa alottamaansa suuntaan, niin on auktoriteettisi tässä pitäjässä mennyttä, ja sinä saat pian ruveta katselemaan itsellesi uutta pitäjää.

— Snellman tuntui olevan sitä mieltä, että tuomiokapituliin valittaminen vaan pahentaisi asiaa.

— Niinkuin sanoin, sinä tietysti teet niinkuin sopivaksi näet. Piispa lausui minulle kyllä kerran ihmettelynsä siitä, ett'et ole antanut mitään tietoa,

kuinka asiat siinä suhteessa täällä ovat kehittyneet. Helander lähetettiin tänne virkaatekeväksi kappalaiseksi juuri siinä toivossa, että sinä ehkä paremmin kuin hänen entinen esimiehensä voisit pitää häntä kurissa. — Mutta mitä muuten Snellmanniin tulee, niin täytyy minun lievimmin sanoen kummastella käytöstäsi hänen suhteensa. Kohteliaana isäntänä et ehkä voinut olla hänelle puhetta pitämättä, vaikka kenties olisitkin voinut asettaa sanasi toisin. Mutta että sinä noiden nuorten tavoin olisit tekemässä hänestä itsellesi oraakelia et ainoastaan maallisissa asioissa, vaan myöskin sinua koskevissa kirkollisissa, sitä en juuri olisi odottanut.

— Mutta sanohan, lanko hyvä, mikä se nyt sitten lopulta on, joka sinua hänessä ja hänen mielipiteissään — kuinka sanoisin — noin hermostuttaa?

— Jos sinua haluttaa ottaa selkoa mielipiteistäni ja syistä esiintymiseeni, niin voit lukea tämän kirjeen.

Luettuaan kirjeen antoi rovasti sen takaisin, keinui hetken aikaa mitään virkkamatta ja sanoi sitten kävelemään nousten:

— »Vaara isänmaalle» — »isänmaalle ja yhteiskunnalle» — »turmiollisia oppeja» — »nuorison yllyttäjä» — kun et vaan, veli hyvä, näkisi peikkoja keskellä päivää.

— On parempi nähdä ne jo päivällä, ennenkun ne meidät yöllä yllättävät.

— Ehkä olet tarkkanäköisempi kuin minä, mutta minun täytyy kuitenkin sanoa, niin, en tiedä — mutta en ainakaan minä voisi nuorison innostuksesta puhua noin kylmästi ja pilkallisesti, vaikk'en sen syytä hyväksyisikään. Minulle on nuorison entusiasmissa aina jotain pyhää, vaikk'en siihen itse voisikaan yhtyä. — Vaan olkoon nyt sen kuinka tahansa, se on ainakin varmaa, että Snellmannille voi tuosta kirjeestäsi olla suuriakin ikävyyksiä.

— Tjah! Sille asialle en mitään voi, eikä se minuun kuulu. Veljeni, joka luottaa minuun ja jonka asiana on seurata tapahtumia maassa ja pitää asianomaisia *au courant* niiden kanssa, pyysi minulta tietoja mielipiteistä, joihin matkallani mahdollisesti voisin tutustua ja kun olen tehnyt hänelle ennenkin sen palveluksen, niin en tiedä, mikä minua estäisi tekemästä sitä nytkin — mikä minua edes oikeutettaisikaan olemaan sitä tekemättä. Se villitys, mihin maa on jo joutunut pietismin kautta ja se, mihin se on joutumaisillaan tämän kuinka sanoisin fennoismin kautta, ei kyllä muuten voi jäädä tuntemattomaksi, vaikk'en minä hiiskuisi siitä sanaakaan. Vaan jos tahdot, ett'en koskettele, mitä erityisesti täällä on tapahtunut, sekä kokolla juhannuksena että kirkossa juhannuspäivänä, niin voinhan kirjoittaa uudestaan.

— Ei suinkaan, sinä teet niinkuin sinä oikeaksi katsot — minä vaan tulin ajatelleksi entistä ystäväämme Arvidssonia.

— Se nyt oli toista, kokonaan toista! Elkäämme puhuko hänestä ja Snellmannista ja heidän tarkoituksistaan samana päivänäkään.

— Olikohan se niinkään toista?

Rovasti otti hattunsa ja keppinsä ja meni, kuullen mennessään, kuinka professori puristi sakkoja laihoista luisista käsistään. Hän aikoi mennä sillalle, mutta sieltä näki hän nuorten reippain askelin ja vilkkaasti keskustellen tulevan Snellmannia saattamasta, ja kääntyi rantaan. Hänen ei nyt tehnyt mieli tavata nuoria. Oli jotain, joka häntä vaivasi. Olisiko hänen ehkä pitänyt langolleen selvemmin ilmaista, mitä hän ajatteli hänen teostaan? Että se oikeastaan oli katala teko tuomoinen. Kirje oli sekä värittänyt että vääristänyt. Se on mahdollista, että ne ovat päättäneet nostaa viimeisen vainon Snellmannia vastaan. Monet merkit ovat siihen viitanneet... Snellman nyt voisi ollakin varovaisempi. Voihan olla, että hänen kirjoituksiaan ja esiintymistään tullaan käyttämään maan vahingoksi ja että olisi isänmaan onnen vuoksi välttämätöntä hiukan itseään hillitä. Vaan ehkä tämä nyt tähän jääpi. Lanko on ärtynyt, hänellä täytyy aina olla jotain rettelöimistä. Hän on nyt kiihtynyt siitä, että tuntee nuorten olevan häntä vastaan täälläkin, jossa ne aina ennen hänen viisauksiaan kuuntelivat, joskaan ei mielenkiinnolla, niin kuitenkin velvollisella kunnioituksella. Snellmannin ja Lönnrotin juhlimisen hän nähtävästi käsitti mielenosoitukseksi itseään vastaan.

Vaan en minä aina jaksakaan hänen heikkouksiaan mielitellä.

Rovasti hypisteli siinä ongenvapojaan, jotka sujakoina seisoivat verkkohuoneen päätyä vastaan, mutta ei saanut mielestään pois sitä, mikä sitä kiusasi.

Silloin muisti hän Helanderin saarnan. Se tuli kuin vapautus tästä toisesta. Se nyt oli todellakin liikaa, siinä oli lanko oikeassa, että jos sellainen jää rankaisematta... Tässä täytyy ryhtyä johonkin. Vai oli piispakin lausunut kummastelunsa hänen leväperäisyydestään heränneitä kohtaan? Oli ehkä sittenkin välttämätöntä ilmoittaa asiasta tuomiokapituliin — sanoa ainoastaan totuus, ei muuta — kertoa asia niinkuin se oli, liioittelematta ja värittelemättä.

Oli tyven ilta — harjukset ja lohenpoikaset hyppelivät suvannossa...

— Ennenkun minä muuhun ryhdyn, täytyy minun ehkä sentään ensiksi kääntyä hänen puoleensa viimeisellä vakavalla varoituksella.

Mielissään siitä, että sai ikävän asian lykätyksi, huusi hän puutarhaan, jossa pikku pojat olivat hippasilla:

— Tulkaa ongelle, pojat!

Olihan ehkä vähän sopimatonta rovastin mennä ongelle näin sunnuntai-iltana, mutta tämä päivä oli ollut niin ikävä ja väsyttävä... Jos ihmiset eivät niin kauheasti pinnisteleisi ja ponnisteleisi

ja rettelöisi, vaan eläisivät rauhassa ja sovussa ja koettaisivat ymmärtää toisiaan . . .

Hetken päästä istui Kontolan rovasti kosken alla vetelemässä kaloja venheeseensä ja oli unhotanut kaikki tämän ikävän päivän vaivat ja vastukset.

Tytöt olivat ilmaisseet Snellmannia saattamasta palatessaan kouluaatteensa ja se oli saavuttanut yleistä suosiota ja hyväksymistä. * Ristokin oli sitä mieltä, että aate oli hyvä ja käytännöllinen, kokonaan toista kuin mitä Antero oli tarkoittanut.

Tyttöjä suututti vähän Riston tapa. Se oli ihme ja kumma, kuinka se aina osasi häiritä . . .

— Tulkaa tänne, herra Hagman, mennään tänne.
— Teidän aatteenne tulee kyllä sekin mukaan! —
ja Naimi vei heidät mukaansa puutarhaan.

Sinne alkoi samassa kuulua soittoa salin avonaisista ikkunoista. Ensin haparoiden ja etsien, sitten vähitellen varmistuen ja syventyen — ei koskaan päästen erään rajan yli, vaan aina palaten kuin väkisin samaan teemaan niinkuin virren nuottiin — milloin fantasioja, milloin tuttuja säveliä yhteen kudottuina — tunteellista ja omintakeista, mutta samalla niinkuin olisi soittaja itse jo päässyt ja tyyntynyt niistä tunteista, joita nyt enää vaan muisteli ja johteli mieleensä.

— Kuka se on? kuiskattiin. — Anette? —
Ei, tässähan se on. — Täti? — Ei, täti on
tuolla . . .

— Sehän on Karoliina Handolin. Hän aina soittaa noin meillä käydessään, kun ei saa soittaa kotonaan.

— Miks'ei saa?

— Mieensä on myynyt vallesmannin mamse-
lille hänen klaveerinsa, jonka hän sai lahjaksi
enoltaan.

— Niin saikin, sanoi Antero.

— Ai, suokaa anteeksi.

— Ei se mitään.

Kutsuttiin illalliselle.

— Onko totta, Karoliina, että Handolin on
myynyt soittokoneesi? kysyi Antero sisareltaan.

— Mistä sinäkin nyt sen . . . eihän se mitään . . .

— Kai sinä nyt jäät tänne muutamiksi päiviksi,
niin mennään sitten yhdessä?

— Ei, en minä mitenkään voi, huomenna
minun täytyy jo varhain lähteä. Mutta tule sinä
vaan, sittenkun sinulle sopii.

— Vaan jos sinä ehkä olit ajatellut, että tuli-
sin nyt kanssasi.

— Ei toki, ole sinä vaan täällä niin kauvan
kun sinua haluttaa.

— Vaan kuinka sinä menet?

— Minulla on eräs tuttava vaimo soutajana.

Antero tunsii, että hänen olisi pitänyt seurata
sisartaan, jota ei ollut tavannut kymmeneen vuo-
teen ja joka oli tullut häntä tapaamaan, mutta ei
voinut mitenkään pakoittaa itseänsä siihen.

Muut olivat jo menneet levolle, kun ruustinna vielä istui ja valvoi odottaen Robertia, joka ei ollut palannut Lönnrotia saattamasta. Äiti oli levoton poikansa tähden. Hän pelkäsi hänen aikomuksiaan ja siitä hän oli varma, että heillä oli ollut jotain Lönnrotin kanssa.

— No Robert, minne saatoit sinä hänet? — Hän on kovin miellyttävä mies, niin tyyni ja vaatimaton, minusta ja tädistä paljoa miellyttävämpi kuin Snellman. — Mitä te nyt oikein hänen kanssaan puhelitte?

Mutta ei Robert antautunut siitä selkoa tekemään, söi vaan häntä odottamaan jätettyä illallistaan ja vastasi yksikantaan.

— Kai sinä nyt aiot oikein levähtää tänä kesänä? Se varmaan tekisi sinulle hyvää. Ehdit-hän sinä sitten taas syksyllä siellä Helsingissä.

— En tiedä, ehk'en menekkään Helsinkiin.

— Elä todella menekkään, vaan jää tänne kotiin lepäämään laakereillesi.

— Ei niistä minun laakereistani ole leposijaksi.

— Kuinka ei? Voiko nyt mitään sen kunniaikkaampia?

— Se on nyt minulle kaikki mitätöntä.

— Mitä tarkoitat?

Mutta ei Robert ryhtynyt siitä selkoa tekemään.

— Sinä olet niin heikon näköinen Robert. Lukusi ovat varmaankin sinua kovasti rasittaneet.

— Heikonko? Ei, päinvastoin en ole koskaan ollut niin hyvissä voimissa kuin nyt.

Hetken päästä sanoi ruustinna:

— Hanna on tulemassa pietistiksi. Etkö sinä voisi siitä puhua hänen kanssaan?

— Minusta on parasta, että kukin saa seurata kutsumustaan.

Oltiin lähdösää laamanniin Pietarin päville ja se oli suuri tapaus, sillä vaikka Voudinniemi ja pappila olivatkin naapureita, toinen toisella puolen lahden, niin eivät Carpelanin ja Martinin herrasväet seurustelleet toistensa kanssa juuri muulloin kuin määrättyinä merkkipäivinä, syntymä- ja nimipäivinä, lukuunottamatta kuitenkin rovestin ja laamannin säännöllisiä peli-iltoja. Suhde pitäjän molempien hienoimpien perheiden välillä oli hiukan kankea, vailla herttaisuutta ja lähempää tuttavallisuutta. Laamannilaiset olivat hienoja ja aatelisia, mutta laamanni oli velassa rovestille. Ja laamannilaiset — niin oli luultu huomattavan — pitivät itsekin itseään kaikkia muita parempina, siitä huolimatta, että ruustinna oli yhtä hienoa ja vanhaa aatelia kuin koskaan laamannitar ja että pappilaisilla oli yhtä ylhäisiä tuttavuuksia kuin laamannilaisillakin. Laamannitar oli »ylpeä» ja kutsutti itseään »armoksi». Kun ei hän ollut ymmärtävinään suomea, vaikka kyllä ymmärsi, oli rovestin pitänyt ruveta

pitämään kerta vuodessa ruotsalaista jumalanpalvelusta häntä varten. Oikea syy siihen oli se, että hän oli niin hieno, ett'ei tahtonut polvistua alttarin eteen ehtoolliselle yhdessä talonpoikain kanssa. Lienevätkö laamannilaiset kerta kuoltuaankin luulleet olevansa liika hyvät muiden kanssa samassa mullassa makaamaan, koska olivat rakentaneet itselleen oman erityisen hautansakin puutarhan kulmaan kallioon . . . »niin, niin, minä kyllä tiedän, että se on tavallista Ruotsissa, mutta kyllä sitä ovat talonpojat kovasti kummeksineet ja paheksuneetkin . . .»

Se oli ruustinna, joka puhui näin sisarelleen professorskalle heidän viimeistellessään pukujaan . . .

— Sitähän ei tietysti kukaan voi eikä tahdokaan kieltää, että sekä laamannitar että tyttäret osaavat hienosti ja arvokkaasti käyttäytyä ja aina olla kaikkia kohtaan yhtä kohteliaita, ystävällisiä ja auttavaisia ja vieraanvaraisia, mutta kun on velkoja kuinka paljon lieneekään ja yhä uutta otetaan, jotka laamannin kuoltua varmaankin joutuvat takuumiesten maksettaviksi . . .

— Onko Olain taas täytynyt mennä uuteen takuuseen?

— Tietysti, aina tuon tuostakin — niin, niin silloin sopisi odottaa, että niinkuin suomeksi sanotaan, pantaisiin »suu säkkiä myöten». Mutta osattaneehan siinä talossa mitä muuta hyvänsä, säästäväisyydestä ja käytännöllisyydestä ei tyttä-

rillä enemmän kuin hänen armollansakaan ole kaukaisinta aavistustakaan. Hyvähän on kouluuttaa poikansa Porvoossa — Kuopio ei kelpaa, kantänka — ja pitää tyttäriään vuosikausia kalleissa Tukholman pensiooneissa, mainiota, vallan mainiota oppia soittoa, laulua, kultakirjausta, pitsiompelusta, kieliä ja niin edespäin, mutta mitä se kaikki maksaa? — Onkohan tämä kaulus nyt sitten, niinkuin sen olla pitää? — Tytöt siellä, katsokaakin, että puette itsenne niin, ett'ei teistä taas sanota, ett'ei teillä ole makua enemmän kuin piikatyttöillä — sinä, Anette, joka olet ollut Tukholmassa sinäkin ja olet nähnyt ja tiedät, katso nyt, auta nyt noita tyttöjä tuossa — sopiiko nyt tuo huivi?

— Onko hän nyt todella muistuttanut heidän puvuistaan? kysyi professorska.

— Niin no, ei nyt suoraan, mutta saatpa nähdä, kuinka hän nytkin, kun tullaan sinne, siristää silmiään noin — kauhean kriittisesti — pieni miini vaan, mutta sitä merkitsevämpi — kyllä minä tiedän ja huomaan — mutta kantänka, en välitä siitä vähääkään.

Mutta niin paljonpa ruustinna siitä kuitenkin välitti, että ennen lähtöä piti huolellisen yleistarkastuksen, alkaen rovastista pikkupoikiin saakka, joka kauluksen ja pitsin puhtaudesta, joka kaulahuivin solmusta, joka hameen laskoksesta, joka napista, nauhasta ja kengän kiilloituksesta... eikä vaan omain, vaan vierastenkin. Anterolle, jolla ei ollut muuta kuin matkavaatteet, oli hän toimittanut

Robertin sortuukin ja kiiltokengät, joissa hän nyt jotakuinkin meni mukiin, ja Riston housut oli silitetty ja molemmille toimitettu talosta puhtaat kaulukset.

Naimi oli aina siro ja sievä, sitä ei voinut kukaan puolueeton kieltää, Kaarinan punanen huivi puki häntä niin, että hän nyt äitinsä mielestä oli melkein, niin, melkein kaunis — ainakin laamannin tyttöihin verraten. Lauri oli kerrassaan komea uusissa helsinkivaatteissaan — hänelle nyt sopikin melkein mikä hyvänsä, niinkuin hänen isällensäkin. Anette, joka tätinsä pyynnöstä oli antanut serkuilleen viimeisen silauksen solmiten tuon kauluksen uudestaan, kääntäen tämän olkihatus reunaa hiukan toisin — pisti lopuksi Laurin napinläpeen vasta puhjenneen ruusun, se sopi vallan mainiosti, ja omaan rintaansa sinisen vuokon — ei voinut ajatella soreampaa poikaa ja somempaa tyttöä — mikä kaunis pari! — ja ruusutinna hymyili mielihyvästä ja huokasi helpoituksesta Heddaa ajatellen, joka onneksi näytti kokonaan unohtuneen. Muillekin pojille on Anetella kukkanen, paitse tuolle Ristolle. Olisi sen nyt pitänyt se itsensäkin huomata eikä aina tuntea. Naimi olisi voinut olla hiukan vähemmän ystävällinen Hagmanille ja antaa Kaarinan... Kas niin, ovatko nyt kaikki valmiit?

— No, kelpaammeko nyt, mamma?

— Kelpaatte, kelpaatte.

— *Trés bien! Très bien!* sanoi professorska.

— Repien! Repien! kirkasivat ruustinnan takana pikkupojat.

— Pojat, pojat! — hss! mutta muistakaakin, ett'ette saa olla tyhmiä. Ei mitään matkimisia, ei mitään irvistyksiä ja kun hänen armonsa tarjoo kätensä suudeltavaksi, niin suutelette te sitä ettekä omaa peukalotanne. Niin, niin, naurakaa vaan, mutta sen teki tuo Lauri kerran ja siitä tuli isot mankkemangit!

— Pitääkö siellä suudella kättä? kysyi Risto uteliaasti, ottaen asian totisesti.

— Ei tarvitse, jos ei tahdo, mutta täti tarkoittaa, että jos suutelee, niin pitää suudella kädelle, pisti Anette ja taas naurettiin ja Risto sai pitää sen hyvänään.

— Otto! huudahdettiin yhtäkkiä. Otto tuli esiin pirtin puolelta, ei talonpojaksi puettuna niin kuin juhannuksena, vaan niin hyvin kuin oli voinut herrasmieheksi, lahkeet vedettyinä kengänvarsiin päälle; kenkiä oli koetettu kiilloittaa, kaulus oli kyllä liika iso ja huivi kömpelösti solmittu ja partakin ajettu, joskin leikkauksia näkyi, mutta oli se sittenkin jotain ja ruustinna oli melkein liikutettu muutoksesta.

— Aikooko Ottokin?

— Enkös saisi?

— Tottahan toki, tule vaan —!

Mutta kaulahuivia uudelleen asetellessaan kuis-kasi hän Oton korvaan: — Tule vaan, mutta sinun täytyy luvata —

— No, ei nyt mamman tarvitse mitään pelätä.

Ruustinna taputti häntä olkapäälle, sillä hän toivoi ja toivoi eikä hyväksynyt rovastia, joka ei uskonut tästä tuhlaajapojasta enään mitään tulevan. Ja siitä hän nyt ainakin voi olla varma, että kun Otto kerran lupasi olla liikoja nauttimatta, hän sen lupauksensa myöskin piti.

Ja niin lähdettiin kaikki hyvällä tuulella, etenkin professori, jonka äreys ja pisteliäisyys Snellmannin mentyä oli kokonaan kadonnut ja joka nyt vaan hypäkehteli ja ketterehteli tyytyväisenä maa-laiselämään.

Voudinniemen erotti pappilasta ja kirkonkylästä honkametsä, joka laamannin raja-aidasta alkaen oli raivattu ja puhdistettu ja varustettu käytävillä ja istuimilla. Metsää kutsuttiin Porokankaaksi, luultavasti muistona niiltä ajoilta, jolloin lappalaisten kerrottiin siinä Kontolan markkinoille tullen ajojuhtiaan syöttäneen ja jolloin se oli ollut jäkälätä kasvavana kankaana. Laamannitar oli antanut metsälle nimeksi Renskogen — miks'ei yhtä hyvin Poroskogen eli Porsasskogen? eli suoralla suomenkielellä Porsasmetsä? — puheli rovasti Anterolle — ja olisi ollutkin hyvin kyllä syytä siihen nimeen, kun laamanni piti sikojaan tässä aituuksessa, josta ne muuten sivumennen sanoen yhtämittaa tunkeilivat pappilan peltoihin.

— Ei, mutta katsokaa ne ovat panneet kukkasia puiden kylkiin — meille tervehdykseksi varmaan — kaikkea ne keksii — se on todella so-

maa! — meidänkin pitää panna samalla tavalla meidän puolelle papan nimipäivänä.

— Ei me nyt toki aina laamannilaisia matkita, — sanoi Kaarina.

— Milloinkas me nyt sitten muulloin?

— Kaikessa koettaa mamma —

— Ei kaikessa, vaan jos on jotain, josta voi oppia . . .

Tultiin portille, joka oli auki. Portin pielessä seisoj sotilaallista kunniaa tehden vanha äijä, päässään ruotsinaikuinen savonjääkärin lakki.

— Päivää, Pistooli, joko lahnat nousevat lehtoluhdalle?

— Jumala varjelkoon, herra tohtori ja ritari, jopa nousevat!

Talo oli vanha ja hiukan rappeutuneen näköinen, mutta arvokas ja tyylikäs, keltaiseksi maalattu valkeine kaarimaisine ikkunapielineen. Porsua lepäsi paksujen köynnöksillä koristettujen pilarien päällä ja sen katto oli samalla ylikerran parveke. Päädyssä oli puukilpeen maalattu Carpelanien vaakuna.

Porstuassa oli tulijoita vastassa suippopartainen, pitkä, hiukan kumarahartiainen vanha herra. Hän tervehti vieraita ja puristi heidän käsiään ystävällisesti, herttaisesti ja lämpimästi, niinkuin olisi hänelle tapahtunut aivan erityinen kunnia ja ilo saadessaan vastaanottaa jokaista ja häneen tutustua; ei ollut mitään erotusta siinä, miten hän

tervehti rovastia ja ruustinnaa ja professorin väkeä ja miten nuoria.

— Vai niin, maisteri Hagman, olen kyllä kuulut — minua ilahduttaa — oli erinomaisen hauskaa, että herrat suvaitsivat — olkaa hyvä ja astukaa sisään — vaimoni on suuresti ihastuva —

Isän takana seisoj poika, Aleksanteri, upseeri, Suomen meriväen univormussa; liikkeissään ja sanoissaan sääntömäinen ja virallinen, laiha ja pitkäkasvoinen.

Salissa olivat talon tyttäret vastassa, kaksi ei aivan nuorta neitosta, hienopiirteisiä, solakoita ja kalpeita, puettuina aivan samallaiseen pukuun, yhtä ystävällisesti hymyileviä ja yhtä herttaisia kuin laamannikin, — kolmas sitä vastoin aivan erilainen, hartevampi, pulleampi ja tavallisempi. Antero muisti nähneensä Helsingissä sekä yliopiston lehterillä että promotsiooni-tanssiaisissa nuo terveyttä punottavat kasvot, nuo ympärilleen hymyilevät silmät, ja kuulleen tuon raittiin naurun.

— No, ka, päivää, Otto, oletko sinäkin täällä?

Salaiseksi ilokseen huomasi ruustinna, että Ingrid, niinkuin Naimikin jo oli kertonut, ei ollut vähääkään muuttanut tukholmalaaisessa pensioonissaan, jossa oli ollut vuoden ajan muka hienontumassa — sama käytös, sama kömpelö käden kiverrys tervehtiessä ja sama voimakas puserrus.

Hänen armonsa istui budoaarissa, keskellä pientä silkipäällys-sohvaa, ympärillään samanlaisilla silkipäällystuoleilla istuvia muutamia pitäjän

rouvia: ruununvoudin, vallesmannin, maanmittarin... Noustun ja pari askelta eteenpäin siirtyen ojensi hän tulijoille kullekin kätensä suudeltavaksi. Naisia suuteli laamannitar otsalle — Naimia molemmille poskille erityisen lämpimästi.

— *Ça va bien, ma petite?*

— *Merci, très bien, ma tante!*

Istuttiin kehään sohvan ympärille, jossa tuolit olivat asetetut niin, ett'ei kukaan istunut selin toiseen. Laamannitar oli todellakin hieno ja ylhäinen nainen, ja Anterosta oli kuin olisi koko perhekin ollut näitä muita korkeammalla jalustalla, viritettynä johonkin toiseen äänilajiin. Vaikka nämä muut koettivat olla vapaita ja salonkimaisia, niin olivat ne kuitenkin kuin vähän hämillään, kuin varpaillaan, ei vaan rovasti ja ruustinna ja tytöt, vaan myöskin professori ja professorska. Kotonansa niin reipas ja huoleton ja varma Naimikin vaikutti ujolta ja saamattomalta... Täällä ei näemmä kannettu kahvia ympäri, vaan asetettiin tarjotin pöydälle, josta laamannitar ja tyttäret sulavilla liikkeillä ja myhäilevin kasvoin ojensivat jokaiselle kuppinsa tarjoten samalla sokeria, joka oli otettava hopeahohtimilla.

— Herrasväellä on ollut arvokkaita vieraita, kuulema... puhui laamannitar. Rehtori Snellman ja tohtori Lönnrot, olen kuullut... nämä mainion etevät ja oppineet miehet. Mahtoi olla opettavaa kuulla rehtori Snellmannia — täällä maalla on niin harvoin tilaisuutta henkevään seurusteluun

muiden kuin tietysti lähimpien naapuriensa kanssa — hän on kuulema matkustellut niin paljon ja nähnyt niin paljon ja osaa varmaankin kertoa yhtä hyvin kuin hän kirjoittaakin.

Laamannitar puhui niin, ett'ei kukaan voinut väittää vastaan, ei edes kasvojensa ilmeelläkään ilmaista eroavaa mielipidettään, ei professorikaan, joka hänkin, ystävällinen, kohtelias hymy huulillaan, oli pakotettu antamaan hyväksymisensä emännän arvostelulle.

— Olen kuullut sukulaisiltani Ruotsissa, että rehtori Snellman siellä ollessaan oli seurustellut kaikkein parhaimmissa ja hienoimmista piireissä.

— Epäilemättä, sanoi professori.

— Minulla ei ole koskaan ollut kunnia kohdata tohtori Lönnotia, mutta hän kuuluu, niin mainehikas mies kuin onkin ja tunnettu ulkopuolella maan rajojakin, olevan erinomaisen vaatimaton ja samalla hienotunteinen.

— Niin, sitä hän on . . .

— Suomalaiset kansanlaulut ovat niin ihmeteltävän kauniit. Vaikk'en ymmärräkään sanoja, mutta sävel on niin surullinen ja liikuttava. Tahtoisin niin kernaasti kuulla kerran kannelta soitettavan — sinähän osaat, Naimi — sinun pitäisi kerran tulla tänne kanteleesi kanssa.

Hän tahtoi sanoa kaikille jotain ystävällistä ja miellyttävää. Hän onnitteli Robertia hänen laakereistaan, sulkien siihen Anteron ja Ristonkin, onnitteli Lauriakin hänen lyyrystään ja ruustinnaa

hänen poikiensa menestyksestä, kaikille ja kaikista oli hänellä joku ystävällinen sana sanottavana. Tuli puhe Paavon käynnistä pappilassa ja sen johdosta heränneistä.

— Minä en tosin ymmärrä noita synkkiä ja surullisia ihmisiä, ne vaikuttavat minuun välistä melkein kammottavasti, kun näen heidän niinkuin aaveiden tulevan vastaanani . . .

— Niin todella . . . kammottavasti — se on juuri oikea sana, riensi ruustinna.

— Mutta mieheni sanoo kuitenkin, ja hän tuntee kansaa paremmin kuin minä, että mitä rehellisyyteen ja luotettavaisuuteen tulee . . . hän voisi milloin tahansa kuulla näitä pietistejä ilman valaa eikä epäilisi heidän totta puhuvan — eikö totta, ystäväni?

— Epäilemättä.

— Ehkä sinä nyt pyydät herroja luoksesi maistamaan lasin punssia ja sytyttämään sikarin.

Ei olisi voinut tulla kysymykseenkään tupakoida hänen armonsä läsnä ollessa, vielä vähemmän hänen huoneessaan, ja hyvä tapa talossa vaati senkin, että herrat poistuivat isännän puolelle vasta sitten, kun heille emäntä siihen luvan antoi.

Mennessään pysähtyi Antero katselemaan suurta salia, jonka seinät olivat täynnä muotokuvatauluja. Upseeri ja toinen tyttäristä tuli niitä hänelle esittämään. Ne olivat esi-isiä, laamannin toisella seinällä ja laamannittaren toisella, joukko

virkamiehiä ja sotilaita monessa polvessa aina kolmenkymmenvuotisen sodan ajoilta alkaen.

— Koko maamme historia eli oikeastaan Ruotsin historia, sillä eihän meillä voi sanoa olleen mitään omaa historiaa — ei ainakaan sen jälkeen kun erosimme emämaasta, selitti upseeri.

Antero näki kasvoja, pukuja ja arvonmerkkejä, kuuli nimiä ja vuosilukuja, saamatta niitä mieleensä painetuksi — seuratessaan samalla silmin ja korvin Naimia ja laamannin toista neitiä, jotka salin läpi olivat livahtaneet sen perällä olevaan kambariin. He näyttivät puhuvan jotain salaista keskenään ja sitten pyöräytti laamannin neiti Naimia vyötäisistä ja suuteli häntä.

Antero seiso i kammarin ovella, huomio kiin-tyneenä sen pielessä olevaan muotokuvaan.

— Kuka tämä on?

— Hän on isäniäni senaattori Carpelan nuorella ijällään.

— Kysyn siksi, kun nuo kasvot... on niinkuin olisin ne jossain nähnyt.

— Nuorempi veljeni on hänen täydellinen kuvansa.

— Missä hän on? kysyi Antero vilkkaasti.

— Hän on Helsingissä lukemassa lääkäriksi, ei päässyt kotiin vielä.

— Milloin hän tulee?

— Hän tulee vasta kuukauden päästä.

Kun Antero kääntyi takaisin, seiso i Naimi hä-

nen takanaan, mutta pyörähti samassa nopeasti ympäri ja meni pois.

— Tämä on meidän niin kutsuttu keisarikammari, sanoi upseeri ja vei hänet huoneeseen, jossa Naimi äsken oli ollut, näytti siellä vuodetta, jossa keisari Aleksanteri ensimmäinen oli matkallaan levännyt yön, näytti silkkipeitettä intialaisine ruusuineen, jonka alla hän oli maannut — kaikki oli vielä samassa kunnossa kuin silloin, samat astiat, samat huonekalut. Seinällä oleva keisarin kuva oli vaan jälkeenpäin hankittu.

— Meillä on täällä myöskin kuva keisari Nikolaista, olen juuri ostanut sen Pietarista äidilteni, joka sitä aina on toivonut saadaksensa — todellinen taideteos — eikö totta?

Hän oli vienyt Anteron takaisin laamannittaren huoneeseen, jossa keisari Nikolain kuva pientä medaljonkimuotoa seisoj piirongin päällä sametti-kehyksessä.

— Niin, eikö hän ole komea! ihasteli laamannitar — mikä ihanteellinen vartalo, mikä majesteetillinen katse!

Kaikkia hän ihaili — Snellmania, Lönnrotia, keisari Nikolaita — kaikkia samassa henkäyksessä! — ja yht’äkkiä oli Antero selvillä jostain, oli kuin olisi joku lumous haihtunut.

Kun kaikki kerääntyivät upseerin kädestä katselemaan keisarin kuvaa, käytti Antero tilaisuutta pistäytyäkseen verannalle, jonne oli nähnyt Naimin menevän laamannin neidin kanssa. Hän näki

heidät kädet toistensa selän takana käyskelevän puutarhassa. — Oven pielessä seisoivat Ingrid ja Otto ilosesti jutellen:

— No, ja mitä sinä nyt opit siellä Tukholmassa? Ranskaako ja kaiken maailman hienouttako?

— Menin suoraa päätä kutomaoppiin! nauroi Ingrid hampaat välkkyen. Otto purskahti myöskin nauruun yhtä välkkyvin hampain.

— Pitsiäkö kutomaan?

— Ei kuin rälliä! — ja taas nauroivat he molemmat.

— Eikö saa olla lasi punssia, maisteri Hagman? sanoi upseeri salista tullen. — Otto, saako luvan olla?

Ingrid kävi yht'äkkiä totiseksi.

— Ei kiitoksia... en minä nyt, sammalsi Otto.

Laamannin kammarissa esitettiin Antero ruununvoudille ja vallesmannille, jotka molemmat täydessä univormussa, välkkyvät napit rinnassa ja kaulat kankeina melkein leukaan saakka köytetyistä kuulahuiveista, istuivat toinen toisessa päässä isoa vanhaa nahkasohvaa. Ruununvouti oli pitkä, laiha, mustaverinen ja jäykkä, vallesmanni lihava ja lyhyt, silmät seisoen ulkona päästä pyöreinä ja pulleina, mutta samalla pälyvinä ja väijyvinä, pinnalla punssin kiilto. Ruununvouti poltteli verkalleen sikaria, puhaltaen sen savua hienoina pilleinä laihain huultensa välistä. Vallesmanni poltti omaa

isoa piippuaan, tupsutellen siitä lyhyitä pulleita savupalloja. Oven suussa istui pari epämääräistä herrasmiestä, nähtävästi kärkekirjureita hiukan kuluneissa vaatteissaan. Rovasti keinui huoneen perällä keinutuolissa. Laamanni istui kirjoituspöytänsä ääreen, kilistettyään Anteron kanssa hänen tulomaljansa.

Alkanut keskustelu jatkui sitten edelleen:

— Voi olla niinkuin sanotte, herra laamanni, puhui Risto, että suomenkielen oikeuksiinsa pääsemisestä olisi seurauksena ruotsinkielen syrjäyttäminen ja että vaikeuksia, ehkäpä joitain vaarojakin voisi syntyä, mutta sellaisten näkökohtain täytyy kuitenkin väistyä sen ilmeisen vääryyden tieltä, että kokonaisen kansan lainkäyttö ja kaikki virallinen ja muu julkinen toiminta tapahtuu kielellä, jota kaikkein suurin osa tästä kansasta ei ymmärrä. Suomi lienee ja onkin aivan varmaan ainoa maa tässä maailmassa, jossa syytetty voidaan tuomita niin sanoakseni kuulematta.

— Herra maisteri, tässä maassa ei tuomita ketään häntä kuulematta, sanoi laamanni, tehden kädellään puoleksi oikeasevan, puoleksi torjuvan liikkeen.

— Saavat ne usein puhua ja laverrella pitemmältä ja laajemmalta kuin oikeastaan olisi tarviskaan asiainsa selvitykseksi, sanoi vallesmanni puhaltaen ylenkatseellisen savun piipustaan.

— Päätöksensä ja pöytäkirjansa saatuaan ei suomalainen talonpoika saa selkoa niiden ruotsinkielisestä sisällöstä ilman tulkkia tai kielenkääntäjäjä.

— Eivätpä ne niistä taitaisi saadas elkoa, vaikka olisivat paperit kuinka monesti suomalaiset tahansa. Sihteerin apuun täytyisi ainakin näillä seuduin kaikkein suurimman osan turvautua.

— Mitä niiden sihteerien tulkitsemiseen tulee, puuttui nyt rovasti puheeseen, niin voin kertoa tuoreen esimerkin siitä, miten ne välistä tulkitsevat ja miten talonpoika voi joutua pulaan papiensa kanssa. Mennä talvena yöpyi meillä kovassa pyryssä muuan ylimaalla ukko, suksilla hiihtäen. — Minne matka? kysyin minä. — Helsinkiin, ja jos ei sieltä apua lähde, niin ehkä vielä edemmäksikin. — Mitä sinne? — Lakia luettamaan! — Eikö niitä osata lähempänä lukea? — O-osattanee, osattanee hyvinkin, mutta enpä usko heihin meidän puolen osajiin. — Näytäppäs! Katsotaanhan! . . . Se oli kihlakunnan oikeuden päätös jutussa, jonka ukko oli nostanut naapuriaan vastaan luvattomasta kaskeamisesta hänen maillaan. Ukko oli voittanut, mutta kun hän meni niitä minkä sihteerin kanssa lienee mennyt naapurilleen luettamaan, niin selittikin sihtööri, ukon uskon mukaan naapurinsa lahjoma, että päätös ei sisältänytkään sitä, mitä ukko oikeudessa oli luullut kuulleensa sen sisältävän. Toinen sihtööri

selitti kyllä toisin, mutta naapuri uskoi ensimmäistä.

— Mahtoi antaa paperin vallesmannille, kyllä se olisi selvää tehnyt.

— Sitähän minäkin sanoin, mutta kun vallesmanni oli ollut vastapuolen asiamiehenä oikeudessa, ei ukko sanonut uskaltaneensa antaa papereitaan hänen halttuunsa, ennenkun varmaan sai tietää, mitä niissä seiso. — Olisit mennyt papin luo, ennenkun lähdit tällaisia taipalia hiihtämään? — Ei koira koiran hännälle polje! — Ei siis muuta kuin ukko iskee sukset jalkaansa ja lähtee hiihtämään Helsinkiin, uskoen sieltä, itsestään senaatista, keisarin vierimäisiltä miehiltä löytävänsä puolueettomia herroja. Kirjoitin hänelle suomenkielisen papillisella valalla vahvistetun todistuksen siitä, että hänen papereissaan seiso mitä seiso. Ukko pisti sen taskuunsa, mutta lähti varmuuden vuoksi kuitenkin hiihtämään edelleen. En tiedä, liekö hän sieltä vihdoinkin löytänyt uskottavansa herrat.

— Ukko oli tyhmä tollo! sanoi vallesmanni.

— Epäilemättä olisi hän voinut viisaamminkin menetellä, sanoi Risto, mutta juttu on kaikessa tapauksessa kuvaava sitä riippuvaisuutta, missä meidän rahvaamme on virkamiehiinsä nähden ja millä epäluulolla se heitä katselee.

— Semmoista kyllä saattaa tapahtua, sanoi laamanni partaansa hivellen ja vähän häpeissään. Mutta joskin kerrottu tapaus on poikkeus, niin

myönnettäköön kuitenkin kernaasti, että epäkohtia on olemassa. Mutta vielä suurempia syntyisi varmaankin siitä, jos tuomarien täytyisi päätöksiä tehdessään turvautua kielenkääntäjiin. Sitä että me, joista hyvin suurin osa ei osaa suomenkieltä, pakotettaisiin sitä vanhoilla päivillä oppimaan ja käyttämään, joskin suomenkieli olisi tähän tarkoitukseen käytettävässä kunnossa tai siihen pian tulisi, sitä ei meiltä voitane kohtuudella vaatia.

Syntyi äänettömyys ja laamanni kehoitti maistamaan.

Ei tarvinnut Antero muuta kuin nähdä, millä kasvojen ilmeellä vallesmanni tarttui lasiinsa ja millä välinpitämättömyydellä, niinkuin olisi ollut kysymys jostain aivan lapsellisesta ja mahdottoman joutavasta asiasta, joka ei ainakaan häntä vähääkään liikuttanut, ruunuvouti puhalteli savujaan ja niiden kiemurtelua katseli, ymmärtääkseen, miksi kansa herrojaan epäili ja kuinka vähän ne kansan tarpeista ja mukavuudesta välittivät. Eikä hän milloinkaan luullut olleensa niin selvillä siitä, kuinka oikeassa Snellman oli ja miksi hän niin tuimasti kirjoitti ja puhui. Tyhmä, moukka ... se se nyt sittenkin oli virkamiehistön suhde kansaan.

Laamanni huomasi mielialan, joka ei ollut haihtunut kivistäessäkään ja suita sen johdosta ystävälliseen hymyyn kiristettäessä, ja hän kääntyi nuorten puoleen, jotka kaikki istuivat ikkunan alla olevalla puusohvalla:

— Muutoksia ja parannuksia, kun ne aikaan ja sopivalla tavalla tehdään, ei tietysti kukaan vastusta eikä niiden tarpeellisuutta kiellä ja tulevaisuus on ehkä saava aikaan niitä suuriakin tällä niinkuin monella muullakin alalla. Mutta tätä nykyä ja valitettavasti arvatenkin vielä kauvan eteenpäin ovat olot ja tulevat olemaan semmoiset, että on paras pysyttää suomenkieli siinä asemassa, mikä sillä on eikä edes puhuakaan muutoksista, ei edes niiden mahdollisuudestakaan.

Hän sanoi sen totisesti ja painavasti ja näytti puhuvan täydestä vakaumuksestaan.

— Ja miksi niin?

Äänessä, jolla Risto sen sanoi, ei ollut vähääkään kohteliaisuutta, ei vähääkään halua ymmärtämään tai kuulemaan mahdollisia syitä tai pitämään riittävinä saamiaan.

Laamannin otsan yli vaelsi pieni pilvi ja hänen silmäluomensa viivähtivät muutaman hetken kauvemmin kuin tavallista silmäin päällä, ennenkun hän virkkoi totisesti ja tyynesti, ikäänkuin tahtoen näyttää, että hän oli näitä asioita kyllä miettinyt ja oli täysin vakuutettu kantansa oikeudesta.

— Ruotsinkieli on ainoa turvamme, sanoi hän, vanha varustus, jonka muurien takana meillä on ei ainoastaan myönnetty, mutta vannottu ja juhallisesti vakuutettukin erikoisen elämisemme oikeus. Aika näyttää olevan semmoinen, että saamme säilyttää tämän vanhan siksi, että se on vanhaa, sillä tätä nykyä ei mitään kammota niin-

kuin mullistuksia, jopa vähimpiä muutoksiakin. Meidän velvollisuutemme itseämme ja kansamme tulevaisuutta kohtaan on tyytyä siihen, mitä meillä on, elää rauhassa, syrjässä ja hiljaisuudessa ja antaa maailman uskoa, että olemme, niinkuin pääasiassa olemmekin, tyytyväiset siihen, mitä meillä on, ja että meille on tapahtunut suuri armon ja oikeuden osoitus annettaessa sitä, mitä annettu on. Jos me sitävastoin käymme vaatimaan uudistuksia ja muutoksia ja parannuksia, tullaan sitä ensiksikin pitämään ilmauksena tyytymättömyydestä oleviin oloihin ja toiseksi voidaan muutokset tehdä tavalla, joka ei meitä itseämme ehkä ollenkaan tyydytä ja joka ei salli meidän itsemme niihin mitään vaikuttaa. Kysymys kielestä voi laajeta kysymykseksi jostain aivan toisesta. Muurin läpi tai muurin yli voi tulla sisään semmoista parannusta ja täydennystä, jonka rinnalla se, mikä niiden sisällä nyt voi näyttää epäkohdalta ja puutteellisuudelta, on korkein onni ja täydellisyys. En lausuisi tätä mielipidettä näin varmasti vakuutettuna sen oikeudesta, jos se olisi ainoastaan omani, mutta minä olen kuullut niiltä, jotka seisovat tapahtumain alkulähteitä lähempänä kuin minä, omilta valtiomiehiltämme, Rehbinderiltä ennen muita, että ainoa tosi-isänmaallinen menettelytapa, jota voimme noudattaa maamme ja kansamme onneksi, on — parempia päiviä odottaessamme — pysyä niin rauhassa, niin hiljaisina, niin piilossa kuin mahdollista — joskaan ei edistyä

niin ripeästi kuin ehkä itse tahtoisimme, niin ainakin olla taantumatta ja tyynessä resignatsioonissa odottaa, mitä tuleva päivä on kantava helmassaan.

— Onko se Rehbinderin ajatus? kysyi rovasti kunnioittavalla äänellä ja kasvojen ilmeellä.

— Siis nukkua? virkkoi Risto.

Laamanni kohautti olkapäitään.

— Joskaan ei nukkua, niin ainakin olla nukkuvinaan — nukkua silmät auki, kuiskata, ei huutaa, ei ainakaan niin, että se tarpeettomasti kuuluu kaikkeen maailmaan — mutta Snellman, tottuneena ulkomailla toisiin olosuhteihin, toivottaa torveen, ja se on juuri se, joka nykyaikana on vaarallista. Tämä on ainakin minun vakaukseni ...

— Ja se on oikein puhuttu! sanoi vallesmanni.

— Suokoon jumala, ett'ei tarvitseisi niin olla, sanoi rovasti. Mutta elköämme puolelta niinkuin toiseltakaan katsoko asioita liika synkin silmin. Ja ennen kaikkea, elköämme valako kannuja — nämä ovat kaikki olettamuksia ja väittelyjä »ins blae», asioita, joista emme voi mitään varmaa sanoa. Minä pysyttelen mieluummin realiteeteissa ja menen siis katselemaan sinun kukkaisviljelyksiäsi.

Niin nopsa kuin laamanni muuten aina olikin näyttelemään puutarhaansa ja niin mielissään kuin hän olikin siitä, että joku otti osaa näihin hänen harrastuksiinsa, ei hän nyt seurannut rovastia.

— Mene sinä vaan, minä tulen kohta. — Minä tahdon vaan vielä sanoa herroille yhden asian, että jos me itse olisimmekin yhtä mieltä tästä asiasta ja voisimme yhdellä iskulla polkea maasta täysivalmiin oikeus- ja virkakielen ja jos myöskin korkeat asianomaiset olisivat taipuvaiset muutokseen tässä suhteessa, ei asia kuitenkaan vielä sittenkään olisi nykyoloissa järjestettävissä. Ei ainoastaan ruotsinkielen vaihtaminen suomenkieleen, vaan jopa jälkimäisen käytäntöön ottaminen rinnan ruotsinkielen kanssa, olisi kysymys perustuslakien muutoksesta, joka taas ei voi käydä päinsä ilman valtiosäätyjen myötävaikutusta — mutta kuka tahtoo tätä nykyä edes ajatellakaan valtiopäiväin pyytämistä?

— Johan nyt! — virkkoi ruununvouti.

— Tuskin edes Snellmankaan, jos hän muuten on asiaa niin pitkälle ajatellut.

— Perustuslakien? — kuului joku puoleksi kuiskaten kysyvän nuorten penkiltä.

— Niin, perustuslakien! Ovatko herrat kuulleet puhuttavan Suomen perustuslaeista. — Ehkä minä saan vetää ne hetkeksi piilostaan.

Hän otti avaimen, joka hienossa silkkinauhassa riippui kirjoitusneuvoihin kuuluvan hopeaisen lain käsivarren sormessa, meni huoneen perällä olevalle mahonkikaapille, avasi sen ja otti suurilla lakikirjoilla täytettyjen hyllyjen ympäröimästä, vihreällä silkkiverholla peitetystä komerosta rasian, hopealla silatun, toi sen pöydälle ja avasi sen.

Kultasankaiset lasisilmät nenälleen asetettuaan otti hän rasiasta nahkakansiin hienosti nidotun vihkosen, jonka kanteen oli kirjaeltu sanat: »SUOMEN PERUSTUSLAIT».

— Tässä — Hallitusmuoto vuodelta 1772, Yhdys- ja vakuuskirja vuodelta 1789 ynnä muutamia muita — olen ne liittänyt yhteen nidokseen vertailevilla selityksillä varustettuina — kulmakivet, joiden päällä meidän yhteiskuntarakennuksemme on seisonut, niinkuin se seisoo tänäkin päivänä ja tulee toivottavasti yhä edelleenkin seisomaan.

Hän sanoi sen hartaudella, liikutuksesta hiukan vapisevalla äänellä.

— Näitä täydentävinä historiallisina asiakirjoina olen tähän liittänyt kutsumuksen Porvoon valtiopäiville ja keisari Aleksanterin avauspuheen, jossa hän — tässä ne ovat — sanat, joista voi sanoa, että ne ovat kauneimmat, mitkä kenties koskaan mikään hallitsija ja ainakin mikään valloittaja on lausunut: — »korotettu kansakuntain joukkoon». — Olin siellä nuorena ylioppilaana tuomiokirkon lehterillä — näen sen silmiäni edessä, niinkuin olisi se eilen tapahtunut — ja siitä on kohta neljäkymmentä vuotta — mitä toiveita, mitä pettymyksiä!

Hetken kuluttua jatkoi laamanni:

— Aarre, joka on maahan kaivettu — mutta aarre kaikessa tapauksessa — aarre, joka on hyvä olemassa kätkössäänkin ja ehkä juuri paras siellä, missä on, piilossa, esille vetämättömänä, ett'ei se

aartenkaivaja-intohimoja kiihoittaisi — hyvä, jos tulee aika, jolloin ne voidaan ottaa uudelleen esille — sitä odottaessa olkoot missä ovat, riittää, kunhan me vaan tiedämme, missä ovat — että ne meillä ovat, että tiedämme, mitä meillä on ja mitä voimme menettää, jos ne menetämme.

Tätä puhuessaan oli hän sulkenut vihkon, laskenut sen rasiaan ja levittänyt sen päälle, kuin pappi alttarilla ehtoolliskalkin päälle, silkkiiniin, vienyt rasian kaappiin, sulkenut sen ja ripustanut avaimen entiselle paikalleen.

Laamanni oli Anteron silmissä yhtäkkiä kasvanut ja suurennut. Vaikka hän äsken olisi ollut valmis hänen mielipiteitään kokonaan tuomitsemaan, esiintyivät ne nyt hänelle kuin toisessa valaistuksessa. Laamanni oli yhtäkkiä edustaja aikojen ja asiain, jotka vaan hämärästi ja epä-määräisesti olivat joskus hänen tietoisuutensa ohitse vaeltaneet. Millaista oli mahtanut olla tuomiokirkossa sinä hetkenä, jona Suomenkansa korotettiin kansakuntien joukkoon?

Silloin kuului Riston kuiva, hiukan ivallinen ääni vihhlasevan hiljaisuuden läpi:

— Yhtä asiaa minä vaan en oikein ymmärrä: että lain, vieläpä perustuslain pitää olla esteenä kansan kielen luonnollisten oikeuksien toteutumiselle. — Puustavillisesti voi ehkä olla niin, mutta lain henki ei koskaan voi olla semmoinen.

Se loi lumouksen Anterosta ja hän näki asiat taas niinkuin äsken ja laamanni oli taas vaan

virkamies, joka etsi verukkeita ja turvautui katumattomien esteihin. Eikä Riston johtopäätöksen kärkeä saanut katkaistuksi laamannin hänen mielestään laimea vastaus:

— Niin se nyt kuitenkin on — juuri puustavissa on meidän pysyttävä voidaksemme vaatia samaa myöskin muilta. — Mutta rovasti on ehkä oikeassa — elköämme valako tulevaisuuden kannuja, vaan maistakaamme niistä nykyisyyden maljoista, jotka ovat edessämme — maljanne, hyvät herrat!

Vihdoin avasi ruununvoutikin suunsa, itserakas hymy huulillaan:

— Jos minäkin saan sanoa mielipiteeni, niin luulen minä, että keisarillinen majesteetti ja hänen korkeat neuvonantajansa osannevat ilman muuta aikanaan järjestää nämä asiat niin kuin ne ovat järjestettävät ilman että meidän täällä tarvitsee niillä turhaan päättämme vaivata.

— Paras politiikka on se, että jokainen tottelee esivaltaa ja tekee niinkuin käsketään. Sillä tavalla parhaiten palvelemme keisaria ja isänmaata. Ja malja sen päälle! — ja vallesmannin lihava käsi syleili lasia tavallista vielä suuremmalla hellyydellä.

Laamanni ei kuitenkaan kehoittanut juomaan, oli noussut ja mennyt ikkunaan ja puhui siitä rovas-tille: — Jahah, sinä katselet niitä minun taimiani — maltas, minä tulen kohta näyttämään sinulle jotain! — Herrat ovat hyvät eivätkä unohda lasejaan!

Mutta nuoret nousivat kaikki, jättäen upseerin pitämään seuraa vallesmannille ja ruununvoudille. — Herra luutnantti on nähnyt keisarin? On ehkä ollut hovissakin? kuului ruununvouti kysyvän, äänessään utelias sointu.

He seisoivat verannalla, mitään vielä virkka-matta sen johdosta, mitä olivat kuulleet, mutta kukin sitä ajatellen ja siitä johtopäätöksiään tehden. Laamanni selitti jotain rovastille jonkun kukkapenkin luona. Taampana puiden välissä kaivoi Otto lapiolla maata ja vieressä seisoj Ingrid joitain juuria käsissään.

— On se nyt merkillistä! ... se nyt on aina-kin varma ... ! puhkesi vihdoinkin Lauri.

Silloin tulivat Kaarina, Anette ja Hanna salin läpi rientäen heidän luokseen ...

— No, nyt me oikein saatiin! puhui Kaarina melkein hengästyneenä. Hän katsahti taakseen ja ympärilleen ja kun ei nähnyt ketään laamannilaisista: — nyt me saatiin — meille sanottiin, että kouluuute on pelkkää hassutusta! — ja hän kertoi puoleksi kuiskaten, että laamanska — ja vallesmanska ja kamreerska ja setä ja täti — suo anteeksi, Anette!

— Sano sinä vaan — ja täti Selma myös!

— Niin, mamma myös ... kaikki, kaikki! ... että on aivan tarpeetonta, aivan mieletöntä opettaa renkiä ja piikoja kirjoittamaan ...

— Mutta tarvitsiko teidän mennä siitä täällä puhumaan?

— En tiedä, kuinka se niin sattui, kun tuli puhe Snellmannista ja niiden Kuopion tyttöjen koulusta ...

— No niin ja mitä sitten?

— Että oppi ja sivistys ovat vaan haitaksi talonpojan lapsille, että pojista tulee vaan puoliherroja ja tytöistä mamseleita ...

— Ajatelkaa! ja sentähden ei saa opertaa heitä kirjoittamaan! sanoi Hanna.

— Vallesmanska sanoi: »Jos nyt piiat pannaan kouluun, niin täytyy kai rouvien ruveta piioiksi!»

— Siihen hän juuri erinomaisesti sopiikin!

— Hsss, Lauri! — Tulkaa tänne! ... Mutta se vasta oli mainiota, mitä laamanska sanoi: »Jos ne nyt kaikki oppii kirjoitettua lukemaan, niin silloin täytyy laamannin lukita protokollansa joka kerta kun menee jonnekin — mikä puuha ja vaiva!»

— Ruotsiksihan ne ovat kaikki laamannin protokollat! —

— Hss! Ette saa niin kovaa!

— Mitä sanoi setä Hartman?

— Setä, niin, että liika oppi herättää alemmassa kansassa vaan tyytymättömyyttä heidän asemaansa, ja että kaikissa maissa on nähty, että siitä seuraa ruumiillisen työn halveksiminen — että nämäkin nyt on vaan niitä Snellmannin epäkäytännöllisiä aatteita.

— Jaha, vai niin — taas Snellmannin —

— Thure ja Anette, te ette saa panna pahak-senne ...

— Kyllä me jo ennenkin olemme sen kaiken kuulleet.

— Mutta että mammakin voi semmoiseen yhtyä?

— Ja mitä te?

— Emme me nyt juuri mitään — koetimme kyllä, mutta ...

— Eikö Naimikaan osannut puoliaan pitää?

— Ei hän juuri virkkanut mitään nyt, vaikka muuten on kyllä valmis.

— No niin, tietysti ... hm ...

Alkoi kuulua soittoa salista.

— Tytöt, teidän täytyy tulla, riensi Naimi sanomaan.

— Minä menen kotiin, sanoi Hanna.

— Ilman hyvästiä?

— Minä en voi, se on niin, se on ... minä en voi ...

— Elä nyt siitä välitä.

— Talonpojat ovat tuhatta kertaa parempia ja jalompia ja hienotuntoisempia kuin nuo ... ja me ... mekin ...

Tytöt menivät, Hanna pois, toiset sisään.

— Mitä sinä oikein aioit sanoa, Lauri? kysyi Antero.

— Milloin?

— Äsken, ennenkun tytöt tulivat.

— Niin, sitä minä vaan, että on merkillistä, että ensi kerran kun minä kuulen puhuttavan perustuslaeista, Suomen tuesta ja turvasta, ne asetetaan esteeksi sille ainoalle asialle, jossa voi olla Suomen tulevaisuuden turva.

— Ei ne ole muita kuin verukkeita ja katumattomain esteitä ... ei tahdota eikä viitsitä oppia suomea ... siinä se on koko juttu, sanoi Risto.

— Mutta eikö ole omituista, sanoi Antero, että milloin tahansa ja mistä asiasta tahansa ja kenen kanssa tahansa, paitse Snellmannin, niin sen sijaan, että innostuisivat ja koettaisivat ymmärtää ja meitä nuorempia neuvoa, niin aina ollaan alas painamassa, aina lakoon lyömässä. Yksi yhdellä tavalla, toinen toisella. Sitä jo koulussa, sitä yliopistossa — ei ne muuta kuin varottaa ja viisastelee. »Otollinen hetki!» Odota sinä heidän otollisia hetkiään ...

— Irti raamattu kahleistaan! Pois perustuslait piilostaan! Uh, minäkin menen kotiin. Minä en voi enää nähdä sitä ruununvoutia ja vallesmannia. Tulkaa muutkin! Me tiedämme mitä tahdomme ja me teemme mitä tahdomme. Tyttöjen koulu ensin kuntoon, ja sitten kautta maan herättämään, puhumaan ja huutamaan, että kuurotkin kuulevat. Yliopistosta aletaan!

— Juuri niin, Lauri! Ja minä lähden Lappiin, sanoi Robert, — mutta siitä ei saa vielä hiiskua sanaakaan.

— Olisi sinua tarvittu Helsingissäkin, sanoi Antero.

— Sinä ja Lauri ja Risto voitte ...

Naimi oli tullut ja mennyt ja taas tullut.

— Tulisitte nyt, pojatkin ...

Koko ajan oli klaveerin lapsellinen, hento ääni lirittänyt ulos avonaisista ikkunoista. Nyt säesteli se laamannin tyttärien duetto.

— Se on kovin epäkohteliasta ... Kuulkaa, jos minä noutaisin kanteleen, kun ne sitä taas pyytävät?

— Lönnrotin kannel ei saa kaikua tässä talossa, sanoi Lauri.

— Miksei?

— Sitä ei saa tuoda tänne heidän ehkä jälestäpäin naurettavakseen ja pilkattavakseen ... talonpojat, moukat ... mitä ne heidän lauluistaan, kun eivät muustakaan?

— Eiväthän ne nyt sitä niin ... se nyt oli enemmän ... semmoista vaan leikkiä ...

— Vai leikkiä? Ei, kyllä se oli liiankin totta. Että sinä nyt edes koetatkaan sitä puolustaa. Se minua todellakin kummastuttaa. No, niin, tietysti kyllä minä ... hm ...

Naimi meni pois mitään vastaamatta. Tässä oli jotain, jota ei Antero ymmärtänyt. Miksi ne häntä noin kohtelivat? — Hetken päästä seurasi hän Naimia sisään. Hän istui oven suussa ja viittasi katse kiitollisena häntä istumaan viereensä

toiselle tuolille. Laamannin tyttäret soittivat ja lauloivat. Anterosta oli se hienoa ja kaunista. —

Ja laamanni oli hänestä sittenkin miellyttävä mies. Ei hän nyt ainakaan omista itsekkäistä syistä voinut vastustaa oikeata asiaa. Hänellä olivat kyllä hänen syynsä syvemmillä. Hänen katseensa ja olentonsa oli niin puhdas ja arvokas, kun hän puhui perustuslaeista.

15.

Anteron olisi pitänyt lähteä. Tuon tuostakin ilmaantui hänelle sisar surullisine ja samalla kysyvine, melkein palavan tutkivine silmineen. Hän oli nähnyt hänen poistuvan, jonnekin lähtevän rannasta venheessä jonkun vanhan vaimon kanssa, vaimo soutaen kokassa, hän perässä meloen, vähän kömpelösti melan kärkeä ylös kivertäen. Alahangoilla olisi ollut tyhjä tuhto ja joutilaat aivot kuin häntä varten.

Hän oli luvannut pian tulla ja hänen olisi pitänyt lähteä.

Mutta kun hän viittasi siihen, niin nousi kuin kuoro — mieluinen kuoro — kaikilta tahoilta vastaan... Ei puhettakaan! Ei toki vielä, ei millään muotoa! Kaikki vaativat jäämään — rovasti, ruus-tinna, pojat, Kaarina. Ainoa, joka ei mitään virkkanut, oli Naimi. Hän otti näinä päivinä yleensäkin entistä vähemmän osaa keskusteluihin, istui ja kutoi pitsiä, hymähti välistä itsekseen ojentaessaan kudostaan päivää vasten tai sitä polvellaan

silittäessään, hymähti kuin omille onnellisille aatoksilleen — oli joskus poissa, kadoksissa, ja nähtiin sitten tulevan laamannista päin, kirkolta, koskelta, milloin mistäkin. Välistä oli hän totinen, tempasihe irti ajatuksistaan ja riensi telmimään pikkupoikain kanssa.

Vaikk'ei Antero sitä oikein tahtonut itselleen myöntää eikä siitä muillekaan puhua, oli laamannissa käynti vaikuttanut masentavasti hänen mieleensä. Hän oli Snellmannin nähtyään ja häntä kuultuaan, hänen sanojaan muistellessaan ja niistä muiden kanssa innostuessaan rakentanut itselleen kuvan uudesta maasta ja uudesta kansasta, jossa kaikki aatteet, niin oikeat ja itsessään selvät, olisivat tuota pikaa toteutettavat, niinpiankun vaan tulivat tunnetuiksi . . . ja he, he nuoret niitä tekisivät tunnetuiksi, niitä julistaisivat, niitä istuttaisivat, kylväisivät, innostuksensa siivillä niiden kanssa lentäisivät ja veisivät ne kaukaisiin korpiin! Eikä kukaan niitä vastustaisi, jok'ikisen ne tempaisivat mukaansa. Sillä mistä on kysymys? Suomenkansan ainoasta onnesta, ainoasta pelastuksesta. Ja rakastavathan kaikki tätä kansaa, tahtovathan kaikki sitä palvella ja sen parasta harrastaa parhaan kykynsä mukaan. Mutta nyt väitti ja todisti laamanni, vanha tuomari, joka kaiken ikänsä oli tälle kansalle oikeutta jakanut, että se oli mahdotonta, vaarallista, turmiollista, epä-isänmaallista. Että se oli haavetta, jonka toteuttaminen oli lykättävä kaukaiseen tulevaisuuteen. Eikä hän voinut,

niinkuin nuo muut, saada itseään uskomaan, että se oli laamannin itsekkäisyyttä tai tekosyytä tai oman mukavuuden puolustamista — eikä hänellä myöskään ollut mitään vastenmielisyyttä tai vanhaa vihaa Snellmannia kohtaan, niinkuin professorilla. Se oli kyllä hänen vilpitön vakaumuksensa, se oli tarkoin punnittu ja tarkoin mietitty ohjelma.

Oliko se siis vaan filosoofista teoriaa kaikki tämä, mitä oli uskottu tuossa tuokiossa toteutuvaksi? Oliko se vaan aatteellista kangastusta kaukaisista maista, etäisten merien takaa? Eikö siitä tulisi milloinkaan mitään? Emmekö saisi me nähdä sen koskaan toteutuvan?

Snellman olikin siis vaan yksin — valtiomiehet ja korkeat asianomaiset, oppineet professorit, virkamiehet ja papit — joko vastaan tai välinpitämättömiä. Ja hienot rouvat ja neitokset, laamannitar ja hänen tyttärensä ja poikansa, jotka olivat täydellisesti välinpitämättömät, joita nämä aatteet eivät olleet edes hipaisseetkaan, jotka eivät niitä edes vastustaneetkaan — heitä kaikkia vastaan oli Snellman yksin meidän muutamien vähäpätöisten nuorien kanssa.

Tulisiko siitä milloinkaan mitään? Oliko tämäkin vaan touhua, niinkuin se Kalevala-innostus, ja kansan uudistaminen sen avulla? Olivatko nämä muiden aatteet ja innostukset yhtä turhia kuin hänen omansa, yhtä ilmassa häilyviä?

Ja Antero sanoi, ett'ei hän voinut ymmärtää, kuinka he saattoivat, he muut, olla niin iloisia ja

tyytyväisiä ja rauhallisia ja varmoja. Mutta he nauroivat hänen herkkämielisyydelleen ja alkoivat häntä siitä ahdistaa.

— Sinä siis todellakin annoit sen imponeerata itseesi? Mutta sehän luulee aina näkevänsä syvemmälle, aina ymmärtävänsä asiat paremmin kuin muut. Aina on sillä joku »jos», aina joku »mutta». Semmoinen Kukka-Kalle, joka häärii ja napertelee esi-isiensä puutarhassa, sitä kylvää ja kastelee, mutta jättää peltonsa oman onnensa nojaan. Vaikeuksia, taisteluita? Mutta taistellaan sitten, voitetaan vastukset! Mitä sanoo Snellman — että ainoastaan uusi polvi, me — se on meidän tehtävä eikä heidän! Ei heidän avullaan, vaan heitä vastaan, heistä huolimatta. Saatpa nähdä, se on oleva ilon päivä ja meidän silmämme on sen näkevä. Lue heikko-uskoinen, lue, Tuomas, mitä Saima taas kirjoittaa! Siinä on sinulle, siinä on laamannille, tytöillekin heidän koulustaan — meille kaikille. — Ja minä sanon sinulle — ne puhuivat vuorotellen toistensa suuhun, Robert, Lauri, Risto — meidän ei tarvitse mistään muusta välittää, mitään muuta ajatella, ei mitään surra, sillä meillä on oikeus ja meillä on tulevaisuus!

Ja mielellään antoi Antero vakuuttaa itseään, kävi jo itsekkin muiden mukana kumoamaan omia epäilyksiään . . .

Luettiin Saimaa ja otettiin esille vanhoja vuosikertoja. Niissä oli todella kaikille jotain — oli Anterollekin hänen renessanssiaatteestaan, Suomen

kansan vanhalle viisaudelle ja viljelykselle perustuvasta kirjallisuudesta ja taiteesta. Ja mitä luettiin, se ymmärrettiin nyt uudella tavalla, se oli elävää sanaa ja Antero kuuli kaiken kuin Snellmannin äänellä sanotuksi, hänen omasta suustaan tulevaksi eikä enää ajatellut vastaväitteitä eikä vastuksia eikä viivytyksiä.

Ne olivat ihania päiviä taas ja aatteita vaihdettiin ja aatteet avartui ja oli taas niin suloista olla ... kun vaan Naimi olisi ollut enemmän mukana ja ottanut enemmän osaa. Ja Anterossa alkoi jotain kyteä ja jotain lämmitä, jotain viritä ja jotain soida — ja hänen piti poistua ja istuutua puutarhan penkille, edessään suvanto ja koski.

— Mitä te siinä istutte ja mietitte? Runoako? kuului ääni hänen takanaan sanovan.

Hän hypähti ylös ja riemastui. Se oli Naimi, joka puutarhan läpi kulki rantaan joitain vaatteita kantaen ja pyörähti menemään, ennenkun Antero ehti mitään vastata.

Ja sinä iltana se syntyi ja sinä yönä hän sen kirjoitti vanhassa pirtissä honkasen pöydän päässä kesäisen yön valossa, pienen ikkunan ääressä, kun kaikki olivat menneet maata ja hän yksin valvoi.

Ja aamulla hän luki sen kokkomäellä, jonne nuoret olivat tulleet häntä saattamaan, hänen viimein päätettyään lähteä.

Leimahti vuorella aatteen soihtu
Ja loimonsa korpien kätköhön loi,
Nost' intohon mieleimme tietäjän loihtu,
Ylt' ympäri huutonsa herätys soi:

„Nyt taistohon, voittohon, veikkoset nuoret,
Ylös kansani, isien maa!
Alas vastusten vaskiset vuoret,
Valon kahlehet, katketkaa!“

— Se on vielä kesken — tämä on vaan alku.

Mutta se oli kaikista mainio, se oli tulkinnut
heidän tunteensa, se oli vaikuttanut Ristoonkin:

— Enpä olisi luullut, että se sinulta niinkään
sujuisi.

— Ole kansasi Tyrtaios! huudahti Lauri.

— Antakaa se minulle, pyysi Naimi ja sai
paperin, johon runo oli kirjoitettu.

— Ja nytkö te siis todella menette? kysyi
Kaarina.

— Teitä ei pitäisi vielä päästää, — mutta ai-
noastaan sillä ehdolla, että pian tulette takaisin.

Se oli Naimi, se oli Naimi, joka sen sanoi ...

Ja kun Antero laskeutui polulle, joka harjun
alta lähti metsän halki viemään Korpivaaran kir-
kolle, kuuli hän jälkeensä huudettavan:

— Eläköön runoilija! Eläköön Suomen Tyrtaios!

— Eläköön isänmaa! vastasi Antero.

— Kirjoittakaa meille! huusi soinnukas ääni.

— Runomitassa! huusi toinen.

Joku huiskutti hänelle valkeaa liinaa, mutta

hän ei enää voinut erottaa, oliko se Kaarina vai Naimi.

Keveästi notkahtelivat hänen askeleensa puit-
ten välitse painuvaa polkua ja hän ajatteli, että
tämä hetki ehkä oli hänen tähänastisen elämänsä
onnellisin. Oliko hänkin jotain? Voisiko hänkin
jotain toimittaa? — Ja hänen käyntinsä säesti jo
uutta laulua isänmaan onnesta — ja hänen omas-
taan. Ne olivat nyt kuin eroittamattomasti toisiinsa
yhdistetyt.

16.

Korpivaaran Karilassa.

„Veli kullat veikkoseni,
kanssa siskoni suloiset,
Kontojärven kaunottaret!“

»Suokaa anteeksi, mutta koska te minut ristitte
runoilijaksi, virsiniekaksi vihitte, niin täytyy minun
näytteeksi siitä, että henki minussa yhä vielä elää,
panna ainakin kirjeeni päällekirjoitus runomittaan,
joskaan en nyt malta sitä sillä jatkaa.

Kun on sydän sykkyrällä,
Mielen kuohu kukkuralla

(nämä säkeet samoin kuin koko tämä ajatus ovat
tämän talon vanhan vaarin), niin

Kieli katkoo kahlehensa,
Kuni varsa valjahansa

ja rientää

runon aitojen ylitse.

»Mutta

miksi sydän sykkyrällä?
kuta mieli kukkurana?

Sanon sen hetikohta.

»On yö. Istun pihanpääkammarissa, pienen ikkunan ääressä, jonka olen irroittanut saranoiltaan nähdäkseni tätä kirjoittaa ja antaakseni tuossa edessäni olevan ruispellon, jossa räakkä narah-telee, tuulahduttaa tänne sisään tuoksuaan.»

»Tämä talo on järven rannalla, mäen rinteellä ja tuolla etäämpänä häämöittää saarien takaa nous-ten kaljupäinen Panuvaara, joka tuon tuostakin, tien kukkuloille kohotessa ja näköpiirin suurem-milla soilla avartuessa on seisonut edessäni mat-kani määränä.»

»Mikä kummallinen hiljaisuus, mikä suurem-moinen rauha tässä kesäisessä luonnossa ja mi-nun rinnassani! Tietänettekö mitään tästä pai-kasta, joka ei ole varsin sen tien varrella, joka vie Kontojärveltä Korpivaaraan, mutta jonne saavuin poikettuani erehdyksestä oikealta polulta. Täällä se nyt vasta on se oikea Suomi, jota lähdin ha-kemaan ja jonka viimein löysin, sekä menneisyy-den Suomi kaikkine taruineen ja muistoineen että tulevaisuuden Suomi kaikkine toiveineen ja edel-lytyksineen. Sillä tämän talon ja sitä asuvan su-vun historia on Suomenkansan historiaa pienoisi-

koossa, ei kuivin vuosiluvuin kirjoitettuna, vaan kerrottuna niinkuin elämä kuvin ja elävin luontein.»

»Talo on pieni ja näyttää köyhänpuoliselta, metsää ja soita kuuluu olevan paljon, mutta viljelysmaita vähän. Tässä on kaksi isoa savupirttiä, rakennetut niin paksuista hirsistä, että ovet mahduvat kahteen. Tätä hallitsee vanha isäntä, niin vanha, että muistaa Ruotsin ajat paremmin kuin nykyiset. Hän on ollut valtiopäivillä Tukholmassa aikoinaan ja myöskin Porvoossa. Hän on antanut kättä kuninkaille ja keisareille, kerran Kustaa IV Aadolfille ja kaksi kertaa Aleksanterille, joka oli tässä samassa kammarissa juonut kupin maitoa, ennenkun Korpijärveltä tullen lähti metsätaipaleelle Kontolaan. Huomenna lähdemme ukon kanssa kalaan ja silloin panen hänet kertoman noista ajoista ja noista asioista, keisareista ja herrain päivistä. Tänään olemme vieläkin vanhempia asioita muistelleet, hänen sukunsa muistoja.»

»Hänen sukunsa tarina häipyä kauvas muinaisuuden yöhön. Yksi hänen esi-isistään oli nimeltään Kari, josta tämä talokin on nimensä saanut. Kun vanha usko oli hävitetty ja vanha velho, josta isännekin jotain kertoi, oli vangittu ja poltettu, lähti Kari ja vanha laulaja Jorma pois näiltä seuduilta uutta uskoa pakoon. Viikkomääriä vaellettuaan olivat he löytäneet yksinäisen ihanan järven korpien keskessä, jonne rakensivat pirtin niemen kainaloon ja asettuivat sinne asumaan. Järvi, jota ruvettiin kutsu-

maan Jormasjärveksi, on kuulema vieläkin rajan takana sen niminen. Vanha laulu ja soitto ovat vieläkin kunniassa tuon järven ympärillä ja sieltähän se on Lönnrotkin, täältä sinne neuvottuna, saanut parhaat runonsa. Yksi haara tästä suvusta palasi tänne takaisin isonvihan aikana Venäjälle vietyjen sieltä karanneiden kanssa ja asettui tähän autioksi jäänyttä taloa asumaan. Samassa sodassa poltettiin Kontolan kirkko ja vietiin vankina vieraille maille vanha pappi, teidän esi-isänne, eikä hän siltä matkalta koskaan palannut. Paljon hän näistä kertoi, jota en nyt ehdi kirjoittamaan. Mikä rikas varasto historiallisia traditsioneja! Ne ovat nämä traditsionit sitä Suomen kansan oikeata historiaa, ei nuo sodat ja taistelut ruotsalaisten riveissä vierailla mailla. Se historia olisi pelastettava häviöstä. Se onkin jo sepitetty, vaikk'ei olekaan kirjoitettu. Siitä elää monet vanhat lehdet tämänkin vanhuksen huulilla.»

»Olisittepa kuulleet, mitä hän vielä kertoi omista otteluistaan hallaa, puutetta ja metsän petoja vastaan. Mikä kuvarikas kieli, mikä mehu, mikä voima, mikä kalevalalainen esitystapa! Suomen kansalla ei ole ainoastaan runomittaista suurta eepostaan, sillä on suorasanaisia historiallis-eepillisiä draamallisia teoksia. Lue mitä meillä on tähän saakka kirjoitettu suomeksi ja vertaa sitä kielellisesti siihen, miten kansa puhuu ja miten se kirjoittaisi, jos taitaisi. Joka lause on runollinen vertaus, joka ajatus on sananlaskun muotoon

puettu totuus. Mistä hän puhuukin, aina helmeilee viisautta hänen huuliltaan, milloin keskitettyä, milloin leveästi maalailevaa! Tälle pohjalle on meidän kirjakielemme, sekä runollinen että suorasanaisten, kerran rakennettava. Mutta kukapa meistä sitä osaa niin käyttää? Ei se meidän kauttamme enää uudistu, meidän, joilla on vieras kieli ja vieras koulu. Nyt vasta minä oikein ymmärrän, mikä ääretön merkitys kansan kulttuurille on, että sen omasta keskuudesta, sen syvimmästä syvyydestä pääsevät esiin sen luojat. Ilman sitä pysyy kaikki kirjallisuus käännöksenä. Snellman, Lönnrot, mekin, me olemme vaan löytöretkelijöitä, jotka olemme uuteen maahan saapuneet, sen nähneet, siihen ihastuneet, mutta jotka emme sitä kykene viljelemään. Se suuri uudistaja, se suuri mestari, joka tästä kullasta kalun tekee, hän on vielä ehkä syntymättä, mutta hän syntyy. Päättäni huimaa ajatellessani en ainoastaan kielen rikkautta, mutta myöskin aiheiden uutuutta, runsautta ja tuoreutta. Uusi kieli ja uusi runous! Ne kun kerran pääsevät kostuttamaan maailman viljelyksen vainioita, mitä ovat Euroopan vanhat kuluneet kielet ja niiden tuotanto sen rinnalla!»

»Mutta minne eksynkään? Ajatukset lentävät. Piti puhuakseni historiasta. Tämä vanha Kari, hän on historiallinen henkilö, ei vaan historian tietäjä, sukunsa vanhain vaiheiden kertoja, hän on ollut historiaa tekemässäkin. Viime sodan aikana oli hän järjestänyt partiojoukon, hävittänyt kuormas-

toja, antanut tietoja vihollisten asemista ja siten vaikuttanut Kontolan tappelun voitolliseen ratkaisuun. Mutta suurimmat voittonsa on hän voittanut taisteluissa metsän petoja vastaan. Ei uskoisi, että tuo pieni, käyrä, laiha ukko on eläessään kaatanut — keihäällään! — viisikymmentä karhua, muita pienempiä petoja ei muistakkaan. Olimme saunassa, näin arpia hänen rinnassaan ja toisia käsissä ja jaloissa kontion puremista. Vielä viime kesänä oli ukko pellon aidan takaa haasta haaskalta karhun kaatanut.»

»Kysyin, osasiko hän karhulauluja. Ja mitä sain minä kuulla! Että Lönnrot on saanut häneltä, tältä äijältä, suuren joukon karhurunoja ja metsämiehen lauluja. Ajatelkaa! Olen siis omin silmin nähnyt Kalevalan laulajan, runojen taitajan, saan huomenna kuulla niitä lisää.»

»Ja tämä mies, tämä merkillinen mies, hän elää täällä vaan muutaman päivän matkan päässä Kontolan kirkolta, pappilasta, jossa kansallisia asioita niin suurella innolla harrastetaan. Ettekä ole hänestä minulle mitään puhuneet, tuskinpa tiesitte, että häntä on olemassakaan. Olihan vaan satuma, joka saattoi minut hänen luoksensa.»

»Johtuu mieleeni Helsinki ja ylioppilaselämä ja meidän kaikellaiset harrastuksemme ja laamanin kanta ja sitten tämä supisuomalainen sivistys täällä — täällä se on kaiken juuri ja pohja. Olenko ehkä taaskin, niinkuin Risto sanoisi, fantasti, mutta nyt minä näen kaiken kuin sisästä

päin enkä juhla-innostuksen ja kokkotulien va-
lossa.»

»Vaan eivät ole lopussa huudahdukseni. Mi-
nulla on vielä paljon sanomista. Menköön yö,
tulkoon päivä, en lakkaa, ennenkun saan kaikesta
kirjoittaa. Kun vaan paperi riittäisi, kun vaan
kynä kestäisi.»

»Tiedättekö, kenen kynällä nyt kirjoitan ja ke-
nen paperille? Sen runolaulajan, sen karhunam-
pujan pojan, nuoren miehen, joka yksiksensä,
keneltäkään oppia saamatta on itseksensä opetel-
lut kirjoittamaan. Jos tulee vielä puhe siitä koulu-
kysymyksestä, niin kertokaa, että Suomenkansan
kirjoitustaito ei ole enää estettävissä, että on jo
myöhäistä ryhtyä varokeinoin sivistymisen vaa-
raa vastaan, sillä tämä mies on hypännyt muurin
yli ja hänen mukanaan seuraa varmaan kohta koko
kansa. Hän oli oppinut kirjoittamaan siten, että
piirteli ensin hiekkaan ja lumeen painokirjaimia, kun
ei ollut kirjoituskirjaimia, ja että hän sitten selvitteli
itselleen kirjoituskirjaimet jostain ruotsinkielisestä
protokollasta, tehden niistä itselleen kaavakirjan.
Kynän sai hän omasta ampumastaan hanhesta,
jota oli kesäisen yön väijynyt erämaan lammen
rannalla mahallaan maaten märässä suossa. Muste
oli mustikoista puristettua. Paperina oli alussa
tuohilevy, mutta sitten hankki hän itselleen oikeata
paperia ja oikeata mustetta. Mietti kauvan, miten
siihen rahaa saisi. Oli oppinut pyssyä käyttämään
ennen kuin kynää, kulki kaiken syksyä metsiä,

ampui lintuja, toi vaan osan kotiin, loput kätki niittylatoon ja siellä jäädutti. Kun isä lähti Ouluun suoloja noutamaan, pyrki ja pääsi poika mukaan. — »Mitä sinulla on siinä säkissä?» kysyi isä. — »Onpahan vähän parempia heiniä hevovoselle.» Tultiin Ouluun, poika heitti heinät hevosen eteen, löi säkin selkäänsä, ja meni kirjapainoon pyytämään kirjoituspaperia. — »Onko sinulla rahaa?» kysyi kirjanpainaja. — »Ei ole rahaa, vaan tässä olisi säkillinen lintuja, mahtaisiko heillä minkä verran saada?» — »Täysi täydestä», sanoi kirjanpainaja ja sulloi säkin täyteen paperia sekä puhdasta että painettua, niin paljon, ett'ei tahtonut saada kotiin kannetuksi. Ja sillä tavalla hän sitten vastakin hankki itselleen paperia ja kirjallisuutta. Ajatelkaa tuota kuvaa: poika, pieni ja pahainen, hiihtää huurteisia saloja, vaanii teeriä ja metsoja ja pyitä, tähtää ja ampuu — ja puusta putoaa hänelle pussiin paperia ja kirjoja.»

»Säkissä oli myöskin »Oulun Viikkosanomia», vanhoja vuosikertoja. Päästyään vanhemmaksi ja vauraammaksi alkoi hän niitä tilatakin. Joka vuosi tuopi tai tuottaa hän Oulusta uusia kirjoja. Niin on hänelle kertynyt kokonainen kirjasto, joka kyllä vielä mahtuu vasuun, mutta josta näen, ett'ei suomalainen kirjallisuus enää olekaan niin pieni kuin olen luullut. Sitä on enemmän kuin ainakaan minä olen tiennyt sitä olevan. Hän on omistanut itselleen kaiken, mitä on lukenut. Täytyy tunnus- taakseni, että jouduin aivan ymmälle, kun hän

alkoi tentteerata minua »Enon opetuksista», jota kirjaa en ainakaan minä ole ennen tuntenut, lie-
nettekö tekään.»

»Niinkuin sanottu, minä olen nyt aivan samaa mieltä kuin »eräät» siitä, ett'ei Suomen kansa tarvitse kouluja. Se hankkii itselleen sivistystä il-
mankin niitä. Jos sille vielä annettaisiin apua opin tiellä, niin ajaisivat tällaiset talonpojat pian edelle holhoojistaan ja pian olisi yliopisto ja kirkko ja koulu valloitettu ja meidän vanha isiltä peritty kulttuurimme vaarassa. Eikö totta? Luopukaa siis, tytöt, koulupuuhistanne!»

»Tämä nuori isäntä oli nähtävästi kovin hyvillään tulostani, ei sanonut hoskaan saaneensa puhua niin oppineen miehen kanssa kuin mais-
terin. Kysyin, miks'ei hän ollut käynyt siellä tei-
dän luonanne. — »Ei ole tullut käydyksi, on tai-
tanut ujous vaivata.» — Hän on pienenlääntä mies, hiljainen ja vaatimaton, melkein alakuloinen. Sil-
mät ovat syvät, surulliset ja haaveelliset, kauvas tähtäävät niinkuin jonnekin yli metsän rajan.»

»Oli yksi kirja, jota hän ei ollut saanut kä-
siinsä, vaikka oli sitä aina toivonut: Kalevala. Otin sen esille kontistani. Mies punastui kuin lapsi ja hänen sormensa vapisivat, kuin hän kään-
teli sen lehtiä. Luin siitä hänelle muutamia kohtia. Innostuin myöskin puhumaan omista mieliaatteis-
tani ja huomasin, että hän käsitti myöskin tuon haaveeni Suomenkansan vanhan viisauden ja uskonnon opetuksien yhteen sulattamisesta. Kun

minä arvelin, ett'eiköhän vaan ole väärä luulo se, että Suomenkansalla ei muka ole ollut mitään korkeampaa sivistystä ja korkeampaa siiveellisyyttä, ennenkun se tuli yhteyteen Ruotsin ja kristinuskon kanssa, jotka muka olivat vapautaneet sen törkeästä taikauskosta, niin sanoi hän, että niitä on täällä sydänmailla olemassa vieläkin ihmisiä, jotka eivät osaa lukea eivätkä ole monta kertaa elämässään kirkossa käyneet, mutta joilla kuitenkin on mitä lieenee vanhaa tietoa, sanalaskutietoa, jonka mukaan ratkaisevat kysymyksensä oikeasta ja väärästä eli niinkuin hän sanoi siitä, »miten olla kuin eleä.» Ja ne semmoiset, lisäsi hän, ovat monta kertaa parempia ihmisiä kuin nykyajan jumaliset. Ajatelkaa, sainko tästä vettä myllyyni! Sainko yllykettä aatteelleni Kalevalan tarjoomisesta takaisin kansalle, sainko korvausta Rajavaaralla kärsimästäni tappiosta!»

»Enhän malttanut olla hänelle lukematta runoani. Sain silloin tietää, että hänkin kirjoittaa runoja. Ja mistä hän runoilee? Saatte nähdä sen tästä. Panen tähän vaan muutamia säkeitä pitkästä runosta, jossa hän laulaa suomenkielen sorretusta asemasta:

Suottapa on suomenkieli
Kapalossa kauvan ollut,
Vaikka tuo on vanha kyllä
Jotta poikki ponnistaisi,
Katkoisi kapalovyönsä,
Jaksaisi jo jaloin kävellä,

Aikamiehen askelilla,
Päästä päähän pitkän pöydän,
Isoimmille istuimille,
Rinnalle rikasten kielten,
Valtakielten kumppaniksi,
Että vielä virkamiehet,
Oikeuden omat jäsenet,
Suomenkieltä kirjoittaisi,
Että tuomiot tulisi,
Esivallan valtakirjat,
Kansan kielellä omalla,
Talonpojan tuttavalla
j. n. e.

»Hän on sanonut runomitassa samaa, mitä Snellman proosassa, suomeksi sen, minkä hän ruotsiksi. Valitus suomenkielen sorretusta asemasta, kehoitus luomaan vieraan kielen ijestä hartioiltaan! Ja sen lisäksi arvosteluja ylpeistä virka-herroista, heidän mielivaltaisuuksistaan, uusista paremmista ajoista, sanalla sanoen samoista epäkohdista, samoista puutteista ja toiveista kuin Snellmankin. Itsekseen on hän näitä miettinyt ja paperille pannut. Isänmaa ja kansa ovat hänelle selvinneet kuin itsestään. — »Tämä meidän Suomi, tässä meidän Suomessa» — hän sanoi tuon sellaisella hellyydellä kuin olisi lapsen päätä silitellyt.»

»Kerroin hänelle käynnistäni Rajavaaralla ja mitä siellä oli sanottu Kalevalasta. »Semmoisia ne on, semmoisia ne on kaikki.» Hänen huulensa värähtivät hiukan, kun hän jatkoi: »Eivät ne suvaitseisi talossa pidettävänkään muita kirjoja kuin

raamatun, virsikirjan ja jonkun postillan. Jos olisi heidän vallassaan, polttaisivat kaikki maalliset kirjat.» Edessämme oli pöydällä hänen kirjavassunsa ja nyt huomasin, että siinä oli tulen jälkiä.» — »Eivät vaan liene aikoneet teidänkin kirjojanne polttaa?» kysyin minä. — »Ovatpa niinkin. Oma vaimonihan se aikoi semmoisen tekeleen tehdä, vaan sain toki uunista pois.»

»Se on siis tännekin luonut pitkän varjonsa tuo synkkä oppi. Joka paikassa sen kohtaa, minne tullee, joka paikassa se kalvaa vanhimman kulttuurimme juuria ja uhkaa tukehduttaa uuden touvon taimia. Se on turmiollinen liike. Helsingissä ylioppilasnuorison keskuudessa, Rajavaaralla, siellä kirkolla, täällä, kaikkialla se tunkee esiin. Ett'ei hän, tämä älykäs, sävyisä, hieno mies saanut edes omaa vaimoaankaan siitä varjelluksi! Hän on koettanut sille puhua, selitellä, ei mikään ole auttanut. Se leviää kuin rutto, tarttuu kuin tauti. Hän oli käynyt kerran Helanderia kuulemassa ja silloin oli hän valmis.»

»Jos minä aikoisin papiksi niinkuin sinä Lauri, niin hyppäisin heti ensi sunnuntaina saarnatuoliin ja puhuisin, selittäisin, paljastaisin häikäilemättä. Se on jo liian kauvan saanut tämä rikkaruoho rehoittaa kansassamme, tukehduttaen kaikkea kauneutta ja jaloutta. Tässäkin yksi tehtävä meille nuorille! Mutta kuta suuremmat vaikeudet ja vastukset, sitä suurempi olkoon myöskin innostuk-

semme, sitä enemmän ponnistakaamme voimiamme. Mutta kylläksi tästä tällä haavaa.»

»Ja kylläksi muustakin. Kirjeeni on jo liika pitkäksi venynyt, ja lyhyt yö lähenee loppuaan. Jo valaisee aamurusko Panuvuorta tuolla järvien takana. Siellä on isäni entinen koti. Mitä saanen siellä nähdä ja kokea? Mutta sen sanon, ett'ei maailma ole minusta milloinkaan ollut niin kaunis kuin nyt, ei koskan tulevaisuuteni niin valoisa.»

17.

Tyynenä kesäisenä aamuna istuu Antero venheen perässä, joka hiljalleen liukuu liikkumattomia, päilyviä vedenpintoja pitkin saarelta saarelle, niemeltä niemelle, salmesta salmeen. Saaret ovat metsäiset ja järven rannat autiot, kallioiset ja jyrkät. Jonkun lahden pohjasta vihertelee ruohikko tai niitty, mutta taloja ja asutusta näkyy vaan etäisillä vaaroilla, missä halmeet helottavat, kasket rusottavat ja savuavat palotulet tupruavat kuin tulivuoret, levittäen hienoa, harsoista auerta yli koko maiseman, ja suloista lemua.

— On nyt mäkikylälaisten hyvä kaskiaan polttaa, viertämättä palavat, virkkaa soutumies, pienehkö, vanha ukko.

— On varmaan, vastaa Antero, sen pitempiin puheisiin ryhtymättä, sillä hänen mielensä matkaillee muualla, tämä kaikki vaan kehyksenä hänen aatostensa ympärillä, kuljeksi kaukana, mutta pysähtyy aina lopulta kolmeen kohtaan vuorotellen kuhunkin: sakastin rappusille, puutarhan penkille

ja laamannin salin oven suuhun — mihin jokaiseen oli kiintynyt kipinä toivoa. Soutaja soutaa ja hän meloo. Hypähtää kalaparvi kokan edessä veden tyynellä pinnalla. Sivuutetaan saari.

— Siinä se on soma mies tuossa saarella, virkkaa taas soutaja.

— Kah, onpas toki muuan asukas täälläkin, sanoo Antero, huomattuaan pienen lahden pohjukassa ihmisasunnon.

— Vaikka on herra, niin elää kuin talonpoika, täällä kaiket kesät kalastelee, ja kun on viinaa, niin ryyppää ja rallattaa. Kävin tullessani.

Mutta Antero ajattelee hyvästin heittoa Kokko-harjulla, ajattelee, että hänen runonsa on Naimilla — miks'ei hän ollut saanut sanotuksi, että se oli syntynyt hänen antamastaan inspiratsioonista! Minkä vaikutuksen mahtanee tehdä hänen kirjjeensä — kokoontuvatko sitä lukemaan, innostuvatko niinkuin hän? Kuinka ihanata, että on ystäviä, että he ymmärtävät ja tunnustavat, että uskovat hänenkin voivan jotain. Kuinka merkkillistä, että ne tällä matkalla löytyivät, löytyivät todellakin, niinkuin oli toivonut, mutta ei uskonut mahdolliseksi, että kaikki löytyi, isänmaa, uudet tehtävät, uudet aatteet. — Hänen lapsuutensa ja nuoruutensa oli ollut iloton, ystävätön, yksinäisen naimattoman vanhan enon luona, joka oli ottanut hänet luokseen vanhempien kuoltua. — Voi ihanata maisemaa, voi ääretöntä rauhaa! — On kuin satumaailmaan soutaisin, ja kuitenkin vanhaan

kotiini soudan. Ja kun sieltä palajan ja alan elää ja toimia ja toteuttaa — mitä? Mitä hyvänsä, mitä hyvänsä! Kunhan vaan yleiseksi hyväksi — joka paikassa on perkkaamaton maa. — Jos todella, jos todella voisin kansan herättää laululla? Oi, laululla laulun kansan! — Jos voisin talveksi jäädä tänne, kotiopettajaksi Kontolan pappilaan — ja samalla jatkaisin lukujani — siinä vanhassa pirtissä ja iltaisin kannelta soittaisin — soittaisimme.

Jos hän tuossa istuisi, alahangoilla, ponnistaisi kaareen kauniilla jalalla, pistäisi silloin tällöin airollaan veteen, lepäisi taas.

Voiko sellaista onnea ikinä olla? Toteutuuko se kenellekään koskaan — juuri se, mitä toivoo?

Kuinka monen monet kerrat minä olen semmoista haaveillut salmia soutuessa ja meren avartuessa ja äärettömäin ulappain auvetessa ja purjeiden sieltä paistaessa, toisten mustina, toisten valkoisina. Ja entä jos se sittenkin toteutuisi? Miksi minä häntä rakastan? Miksi rakastin heti kohta? Mitä hänessä rakastan? Olkoon mitä onkaan, tulkoon mitä tulee, minulla on kylliksi, että minä häntä rakastan, rakastan kuin henge-tärtäni.

Ja tämän jälkeen oli hänen helppo olla, se oli kuin vapautus, ilmestys, oli voitettu pahin pelko. Hän voisi rakastaa ja hän olisi rakkaudessaan onnellinen sittenkin, vaikk'ei Naimi koskaan tulisi-kaan hänen omaksensa.

— Vai Korpijärvelle on matka, puhui taas ukko ja lienee puhunut jotain muutakin, johon Antero vaan yksikantaan oli vastannut. Sinne on paljon väkeä lappanut näinä päivinä. Isoja venheitä soutanut. Sitä körttikansaa. Kuuluu tulevan pappejakin, mistä asti tulleeukaan, Pohjanmaalta ja Hämeestä. Eikäpä olekkaan paljon tämän puolen papeista. Parhaiten saarnaavat silloin, kun saatavistaan saarnaavat, mutta eihän niistäkään koko vuodeksi paukuttamista piisaa. Mistä ne ottaa papillekaan korpien köyhät, kun ei ole itselläänkään. On muuankin pappi, joka ei päästä ehtoollisellekaan, jos ei ole koukerota nimen kohdalla kantokirjassa. Siitä katsoo, se on vieressään rippikirjoituksessa. Saisi sen siitä viralta, joka tahtois.

Antero kuunteli vaan toisella korvalla pane-matta huomiolle, kenestä ukko puhui.

— Juopikin liiemmalta ja pelaa korttia. Ja vaikkapa joisikin, kun vaan virkansa siinä sivussa hoitaisi, ett'ei isompia ereyksiä tulisi. Vaan se oli vähän soma tapaus, kun korttipöydästä tuli kerran suoraan kirkkoon ja pisti luisen pelimerkin öylättinä suuhun. Näin tuon omin silmin, kun mies kirkosta tuli ja sylkäsi: »luulin saavani Ristuksen ruumista ja verta, niin annettiinkin vaan pelkät luut». Se oli minulle tuttu mies. Se se elämää on.

— Onpa se pappi, missä se semmoinen on?

Ukko ei vastannut siihen, liekö ollut hiukan vähäkuuloinen, taisi olla vähän jotenkuten omi-
tuinenkin, kun itsekseen myhäili ja naurahteli.

Siinä oli ihmeen soma pienonen saari. Anteron teki mieli maihin ja kun hän samalla muisti, ett'ei vielä ollut avannut eväsnyytyä, joka hänelle oli pappilasta reppuun pistetty, ehdotti hän, että laskettaisiin rantaan.

Kenen lienevätkään olleet eväät, ruustinnan, Kaarinan vaiko Naimin laittamat? Sen huomasi Antero kuitenkin heti, että niiden laittaja oli tah-
tonut hänelle erityisiä iloja ja pieniä yllätyksiä valmistaa. Leipä oli lestittyä, voi pantu pienoseen tuohesta tehtyyn vakkaseen ja kirjaeltu päältä päin, oli piirakoita, torttuja, oli sydämmenmuotoisia piparkakkuja ... Oli vähän sääli antaa, mutta hetkisen taisteltuaan leikkasi hän pitkän palasen ja tarjosi sen soutajalleen, joka puri jotain kuivaa, mustaa kannikkaa suolakalan kanssa. Laskien kannikan kivelle ryhtyi ukko kääntelemään ja katselemaan valkoista leipää.

— Vaan jopa on siinä hienoa ja hilpeätä leipää, jopa on siinä jumalan vilja, mihinkähän tuon panisi, että oikein säilyisi särkymättä ja murenematta.

— Ettekö syö?

— Lapsilleni säästän — sairaita ovat, siitä paranevat. Saattaa tällainen vanha koni petäjäis-
täkin purra.

— Petäjäistä? Näyttäkää. Onko tuo petäjäistä? Onko tuo leipää?

— Leipäähän se toki on; sitä jokapäiväistä leipää.

Ei ollut Antero pettuleipää nähnyt, vaikka oli kuullut siitä joskus puhuttavan. Hän maistoi sitä, koetti purra, täytyi sylkeä suustaan; näki yhtäkkiä soutajansa uutena miehenä edessään, hänen siinä paljain päin syödessään, verkalleen purressaan, vaikeasti niellessään ja suolavettä vakan kannesta ryypätessään. Se tuli siihen niin odottamatta keskelle hänen haaveitansa, toiveitansa ja tyytyväisyyttänsä ja tätä poutaista päivää ja autereista aurinkoa. Eivätkä maistaneet hänelle enää rovas-tin neitosten herkut, hän kääri ne myttyyn ja pisti salaa ukon konttiin, sill'aikaa kun tämä metsän reunassa väänsi uutta hankavitsaa.

Kun lähdettiin taas soutamaan, tahtoi hän tietää kaikki ja kyseli ukon oloista ja asunnosta ja sai tietää, että hänellä, kaukana pitäjän perukalla, oli pieni mökkipahanen karhukorvessa, hal-laisen suon rannalla, jossa karhu oli jokavuotinen vieras ja pettu jokapäiväinen leipä — kymmenen lapsen, joista kuitenkin Jumala oli armossaan kaksi kutsunut luoksensa paremmille leiville. Ukko kertoi sen valittamatta, tynesti, soutuaan keskeyttämättä, niinkuin jostain toisesta, eikä hän kummia kertonutkaan, se oli semmoista elämä siellä yleensä niillä pitkillä perukoilla. Niin, niin, olihan Antero sitä kuullut, nähnyt kerjäläisiä Por-

voon ja Helsingin kaduilla hoipertelevan, tottahan se oli, mutta astui nyt kuitenkin kuin aaveena eteen, ikäänkuin kysyen, ikäänkuin tuijottaen, vaikk'ei hän voinutkaan tehdä itselleen selkoa siitä, mitä se häneltä kysyi, miksi häneen tuijotti ja mitä erityisesti hän olisi voinut siihen vastata tai mitä tehdä. Ja samalla tuntui joku — mikä? — turhalta ja toisarvoiselta — ja aina palasi silmä ihanasta maisemasta ja aatos hänen omista hommistaan ja harrastuksistaan ukkoon tuossa, sen noihin karkeihin käsiin, jotka koneellisesti airoja liikuttivat, noihin paikkaisiin pieksuihin, jotka kaa-resta ponnistivat, ja muistui mieleen: »pyytävät sinulta leipää ja sinä annat heille kiviä».

Mitä hän mahtoi siinä miettiä, mitä johtopäätöksiä tehdä minun eväistäni ja omistaan, mitä niistä, jotka syövät niinkuin minä ja niistä, jotka niinkuin hän?

Mutta ei löytänyt hän ukon kasvoilta mitään katkeruutta eikä mitään kateutta, hymähteli hän vaan äijä itsekseen — saattoi olla vähän omituinenkin — ja viimein virkkoi:

— Missähän semmoinenkin leipä kasvanee? Kasvaneeko siellä, missä sokerikin?

— Niitä on maita, joissa ei muunlaista leipää syödäkkään.

— Elähän, vai on semmoisiakin maita! — Ja ukko herahti nauramaan, niinkuin olisi kuullut ostain ihmeestä puhuttavan, joka oli totta, vaikka

tarulta tuntuikin, ja kertoi vielä uudelleen hyrähtäen sanansa: — elähän, vai on semmoisiakin maita.

Ja siitä hilpeytyi taas Anterokin ja aatteet ja tunteet ja mietteet ja mieliala liukuivat entiseen uomaansa.

Maisema jylhistyi jylhistymistään, saaret tulivat korkeammiksi ja karummiksi. Saavuttiin kallioisen salmen kautta aavemmalle selälle, jonka toisella rannalla jo kohosi paljaspäinen, jylhä Panuvuori. Järven perältä, lahden pohjasta näkyi taloja ja viljelystä.

Tämä paikka oli tuttu, hän oli varmaankin tässä ennen ollut milloin lienee. Tuo vuori tuossa, jolta oli selkä keskeä murtunut, syvälle pykälälle painunut, oli vanha tuttu.

Kun Antero selän yli soudettua tuli vuoren varjoon, muisti hän päivän niinkuin eilisen, jolloin hän tässä kulki korkealle kohonneeseen venheen kokkaan käpertyneenä, isän istuessa perässä, joka oli painunut niin syvälle, että isän nutun lieve vettä viisti. Nyt muisti hän hänen kasvonsakin, joita oli usein turhaan muistellut.

— Sanovat tuossa niemessä aarten palavan, minkä oli muinoinen noita siihen kätkenyt kirkon varastettuaan ja kuuluu ennustetun, että sen siitä joku köyhä löytää ja tulee hänestä maailman rikkain mies, mutta piru viepi sielun.

Nyt tuli näkyviin kirkko ja pappila ja Antero tunsu kaikki. Noin juuri, pappila alla ja sen ylä-

puolella kirkko, torni taivasta vasten kuvastuen. Siinä se oli. Ja hän laski maihin, painaen ukon käteen hopearahan.

— Vaan tämänhän on liikaa — tuota —

Antero painoi vielä toisen samanlaisen.

— Vaan tuota — enhän minä, ka, kun yhä vaan lisää ...

— Ottakaa nyt vaan.

Ukko oli tullut totiseksi, melkein hartaaksi, oli samalla kuin vähän häpeissään, otti sitten lakin päästään ja kumarsi syvään.

— Ettekö tule pihaan? kysyi Antero.

— En uskalla, kun ne saatavat ovat maksamatta.

Hetken aikaa katsoi Antero hänen jälkeensä, kun ukko alahangoille asettuen lähti yksin soutamaan, ja kääntyi sitten nousemaan pihaan.

Hän tunsu rannan, jossa seisoi, tunsu suuren kiven, muisti nuottikodan, yhä enemmän suulleen veteen vaipuneen, ja tämän valkoisen hietikon, jossa oli avojaloin juoksennellut ja jossa joku iso käsi oli hänen paljaille jaloilleen lämmintä hiekkaa valanut. Hän muisti penkereenkin vähän ylempänä, joka yhä vieläkin kasvoi arpaheinää ja johon oli uuneja kaivettu ja niitä pienillä puilla lämmitetty yhden pienen tytön kanssa. Eikö todentotta pistänyt siitä vielä esiin maatunut, nokinen arinatiili!

Hän hengitti nopeammin ja riensi ylös tutusti mutkittelevaa polkua saunan luo, joka oli hiukan ylempänä termän rinteessä. Sama vanha maahan uponnut myllynkivi korkean kynnyksen alla, vastapäätä toisella puolella polun suuri kuivunut kuusi, johon liittyi muisto suuresta säikähdyksestä, sen takaa irvistävästä nokisesta naamasta ja kauheasta mörähdyksestä. Kun hän huutaen ja parkuen riensi pihaan ja ääneen saamatta paiskausi äidin syliin, kuului joku sanovan: »se on

nähty sen vanhan kuusen haltijan» — johon äiti toruen virkkoi: »ajakaa pois se kerjäläispoika — oletteko puhumatta lapselle semmoista!»

Vähän ylempänä oli vatukko, taloa ympäröivän kiviaidan alla. Siinä oli hän marjoja noukkinut ja päättänyt piilottaautua ja antanut kaiken talonväen etsiä — nuottikodan ympäriltä järvestä. — Tässä viimeisessä jyrkässä termässä hän aina uupui, kun tultiin isän kanssa kalasta. »Polvet vääntyy, polvet vääntyy — — jaksetaanko, jaksetaanko?» oli isä ähkivinään ja kantoi viimeisen matkan sylissään, joka tuntui sanomattoman suloiselta ruumiissa.

Pappila oli pieni, punainen ruispellon ympäröimä talo; sen edessä salin ikkunan alla kasvoi suuri, komea koivu. Kun Antero oli päässyt huomaamatta sinne saakka, istuutui hän koivun alle hengähtämään ja tunsu ensikerran elämässään kotoisen tunteen sulouden. Onhan siellä hänen sisarensa ja lankonsa, eihän täällä siis olekkaan vieraita ihmisiä! Tulkoot, löytäkoot, ihastukoot! Hän oli olevinaan kuin pikku poika piilossa! Hän istui siinä kuunnellen ääniä lahdelta, jossa joku sousti, niityltä lahden pohjasta, jossa joku viitaketta hioi, tuolta korkealta vaaralta, jossa käki kukkui — katseli västäräkkiä, joka ajoi hyttysiä puutarhan käytävillä.

Voi rauhan paikkaa, voi onnen majaa talossa tässä riippukoivujen alla! — Täällä — yhdessä Naimin kanssa!

Huoneesta ei kuulunut pitkään aikaan hiiskahdustakaan. Antero aikoi nousta ja pistää päänsä matalasta ikkunasta sisään, kun joku ovi aukeni ja paukahti kiinni ja alkoi kuulua raa'an ja riitelevän äänen melua.

— Että kehtaat — eikä minulle mitään sanota — minun selän takana kuletaan niiden roistojen seuroissa —

— Ei ne ole mitään roistoja, — kuuli Antero sisarensa äänen sanovan.

Silloin toinen kiivastui yhä enemmän.

— Eikö roistojen? Vai ei roistojen! Maailman suurinten. — Vaan sen minä sanon, että jos — (lyötiin nyrkillä pöytään) — laita totivettä sisään! — miks'ei ruokakaan ole valmis?

— Enhän tiennyt sinun tulevan.

— Et tiennyt! Laukkasit Ilpolaan — ja mitä sinulla oli Kontojärvellä tekemistä? Olit Helanderissa yötä, kyllä minä tiedän sinun —

Ovi paukahti tuimasti lukkoon kiukkuisten askelten jälkeen ja salista kuului ensin nyyhkytystä ja sitten uupuneita askelia toisaanne päin.

Antero oli hypähtänyt ylös, oli ollut huutamisillaan ja rientämisillään esiin, mutta jäykistynyt siihen paikoilleen, sietämättömän tuskan sydäntä kouristaessa. Samalla olisi hänen tehnyt mieli paeta ketään näkemättä, ketään tapaamatta. Ja kuinka kauvan sitä oli mahtanut kestää tuota tuommoista elämää, hänen siitä mitään tietämättä, hänen mitään aavistamatta?

Hän kiersi huoneen ympäri ja näki isänsä entisessä, melkein maan tasalla olevassa nurkkakammarin ikkunassa, josta sen korkea otsa aina oli rauhallisesti paistanut, näki kaksi punaista naamaa, toisen toisessa päässä pöytää, ja pöydällä viinapullon, minkä lihava, pullea käsi samassa sieppasi pois niinkuin pöydän alle kätkeäkseen.

Porstuassa törmäsi häntä vastaan paitahihasillaan oleva mies lyhytvartisissa kesäpieksuissa, nenä ja posket punoittavat, silmät pienet ja ruskeat, tukka takkuinen ja parta pitkällä sängellä. Oliko tuo hänen lankonsa, oliko hän Karoliinan mies?

Se oli ihastuvinaan, koetti olla kohtelias, mutta puhui hätiköiden ja samalla kuin vaanien ja tähystellen.

— Karoliinan veli varmaan? Antero! No, niinhän toki! Katsohan! En ollut ensin tunteakaan — ka, tuota — eihän ole vielä ennen tavattuakaan — oikeastaan — kyllä minä — Handolin! Har den äran! Var så god! Stig in, välkommen! — Tulin juuri pitäjältä — ursäkt! — saatavaini kannosta ja saarnamatkalta samalla, saarnamatkalta, lukkarin kanssa. Ihan juuri ikään! Heh, heh! Var så god! Käydään sisään! Tänne saliin! (Hän nakkasi kammarinsa oven jalallaan kiinni ja oli samalla kaatua) — Ohoh! Ursäkt! — Tuota, mitenkä sinä, mitä tietä? Omin kyytinesikö? — No, sepä nyt sattui. Kun olisin ollut kotona ja tietänyt, niin totta tosiaan olisin lähettänyt asian

alkaen noutamaan. — Karoliina! — Se oli juurikään tässä. — Karoliina!

Karoliina seisoj jo ovesta, lensi veljeään kaukulaan ja syleili ja suuteli häntä, puristautuen vapisten hänen rintaansa, niinkuin turvaa hakien. Handolin oli pujahtanut takaisin huoneeseensa.

— Tulitpahan sinä! Voi, voi, kuinka minä ihastuin. Istuhan toki! Sinä ehken tahdot — minä olen laittanut sinulle yliskammarin — hyvän aika!

Hän vapisi ja koetti estää itkua tulemasta. Eivät saaneet kumpikaan mitään sanotuksi.

— Ja täällä sinä — —

— Niin, täällähän minä ... Sinulla on varmaan nälkä tai janottaa.

Karoliina riensi ulos ja Antero jäi yksin saliin. Se oli kolkko, melken autio huone, yhdellä seinämällä ikkunain välissä vaan puinen sänkysohva, toisella kiivupöytä ja muutamia tuoleja.

Handoliinin huoneesta kuului äänekästä supatusta: — »ei, ei! elä ole milläsikään — ei se mitään» — ja sitten lasien kilinää.

Karoliina tuli takaisin, tuoden marjavettä. Hän oli rauhoittunut ja voittanut itsensä. Pieni poika oli pistäynyt ovesta hänen jälkeensä ja jäänyt seisomaan pihtipielen varaan.

— Kuka on tuo poika?

— Tule tervehtimään vierasta, Kalle, anna kättä sedälle. Meidänhän se on — ottopoika nimittäin.

— Et ole siitä mitään kirjoittanut.

— Se on yhden köyhän vaimon, — ja Karoliinan kasvot värähtivät.

Handolin tuli samassa kammaristaan ja oli hiukan siistinyt itseään, heittänyt takin ylleen ja vaihtanut pieksut saappaihin.

— Vai niin, vai niin, paina puuta, paina puuta!

— Mitä sinä täällä, poika! hönkäsi hän lapselle, joka oli paennut oven suuhun, mutta hillitsi itsensä samassa ja sanoi niin ystävällisesti kuin voi:

— Ka, mene, lapsi, mene sinne pirtin puolelle. — Etkö ota, lanko, etkö ota pientä tulonaukkua parempaa odottaessa?

Karoliina oli taas pujahtanut ulos.

— Käydään tänne miesten puolelle. — Otettiin tässä pieni tulonaukku lukkarin kanssa. Elä pidä kiirettä, elä pidä kiirettä, kanttori. — Noh, siinähan se nyt onkin totivesi. Pannaan sekaan!

— Ei siellä Kontolassa vielä heinäntekoa alotettu?

— Pannaan sekaan, pannaan sekaan, vai otatko ennemmin kuiviltaan? Ensi kerran näen vasta tämän lankomieheni. Får jag lof att presantera

— tämä on meidän pitäjän lukkari, *director cantus ecclesiae Corpivaraensis* — vielä tässä vähän latinaakin — se kun päästää penkistään mölökän — eikö ole sen näköinen — niin kaikoovat harakat kirkon katolta.

Lukkari oli iso, pitkä, laiha, luisevanaamainen, vähän kumarahartiainen ja samalla viekassilmäinen mies. Handolin puhui yhä edelleen:

— No, ja mitä kuuluu Kontolaan? Joko siellä heinää — ka, senhän minä jo kysyin. Kuinka jaksaa *Olaus Martinus episcopus Savolaxiae Careliaeque*?

— Kutsutaanko häntä niin? kysyi Antero jotain sanoakseen.

— Niin kutsutaan — *inter collegas* — mutta kansan kesken sanotaan häntä rimpirovastiksi! — Ja Handolin nauroi pienet silmänsä niin pieniksi ja leveän suunsa niin leveäksi, että Anteronkin täytyi nauraa mukana, niin vähän kuin häntä muuten olisikaan naurattanut.

— Haastoiko soistaan? Saarnasiko niistä?

— Siellä oli myöskin Snellman ja Lönnrot, sanoi Antero kääntääkseen puheen toisaalle.

— Snellman, jahah, Snellman, vai niin, suuri mies, sanotaan, suuri mies, saattaapa olla. Vaikka kuuluu velkojakin olevan. Kuule, veli, kannatatko sinäkin niitä uusmuotisia kieliäatteita? — Jaa, jaa, — nykyajan nuorisolla on aatteita — minulla ei ole milloinkaan ollut mitään aatteita — kippis taas!

— Siellä oli myöskin ukko Paavo, virkkoi Antero merkitsevästi.

Handolin muuttui yhtäkkiä totiseksi ja kävi sitä tietä sitten vihaiseksi; veri syöksyi hänelle päähän ja oli kuin olisivat kaulan pullistuvat suonet hänen kurkkuaan ahdistaneet.

— Tiedän, tiedän, — hän melkein kähisi, hyvin tiedän, se on nyt täällä joukkoineen, kuului jo eilen tulleen. Täällä on häät tuolla naapurissa

Ilpolassa. Rajavaaralla oli jo lähtiäiset. — Jo ne ovat hävyttömiä! Vaikka minä, oman pitäjään pappi, olin naapurissa saatavia kantamassa ja jumalanpalvelusta pitämässä, ei kutsuttu, ei oltu tietävinäänkään. Eipä siltä, että olisi haluttanutkaan mennä; mutta se on kiusantekoa, riistetään minulta viikimäraha ja antimet. Niillä on omat kirkonmenonsa ja omat pappinsa.

— Pitäisi esivallan kieltää semmoiset kokoukset ja kansanvaellukset, virkkoi lukkari, koettaen tuimentaa naamaansa ja rypistää kulmiaan esimiehelleen mieliksi.

— Ne ovat kielletyt, ne ovat laissa ankaran sakon uhalla kielletyt. Heitä on siitä paikkapaikoin, vaikk'ei täällä, sakotettukin kuin pahantekijöitä ja pantu pappeja viraltakin, niinkuin Kalajoella, mutta siitkö ne välittävät? Kierretään selvää keisarin lakia, kokoonnutaan häihin ja hautajaisiin, kun ei muuten uskalleta.

— Vaan kun olisi kerran kirjoja kysyä.

— Häh?

— Niinpä niin vaan, että kun olisi kysyä Onko kirjoja kulkeaksenne?

— Mutta sepä olisi koko kepponen! Eihän kyllä kukaan saa ilman kirjoitta kulkea, ei pitäjästäänkään, vielä vähemmin läänistään! Ei mutta, jos olisi viedä sana vallesmannille, se tulisi ja astuisi pitopaikkaan ja sanoisi: »en tunne, keitä olette, vetäkääpä paperit esiin!» — ja kun ei niitä niillä olisi, papeilla enemmän kuin muillakaan — mistä

ne olisivat arvanneet niitä varata? — niin passit-
taisi heidät löysäläisinä ruununrattailla kotipuoi-
leensa — pipit ja papit!

— Se olisi koko jutkaus! Se se vasta jutkaus
olisi!

— Lanko tahtoi kohdeltavan heränneitä kuin
rosvoja ja pahantekijöitä, huomautti Antero.

— Pahantekijöitä ne ovatkin! kansan villitsi-
jöitä, ylpeitä, röyhkeitä, saitureita, huorintekijöitä
— ja esivaltaa ja papistoa panetellaan — joka
tahtoi kysyä kunniansa perään!

Karoliina kulki ikkunan ohitse puutarhaan päin
ja kun lukkari ja Handolin kulauttivat lasejaan,
käytti Antero tilaisuutta pistäytyäkseen ulos. He
istuutuivat turvepenkille puutarhan koivun alle.

— Kuule, Karoliina, sanoi Antero häntä käteen
tarttuen, anna nyt anteeksi, että näin hetikohta,
mutta minä en voi mitään muuta, ennenkun —
sano, onko se aina tämmöistä sinun elämäsi?

— Elä sinä nyt, rakas Antero, elä sinä nyt
sitä ajattele eläkä siitä välitä.

— Minä istuin tässä äsken ja kuulin kaiken.

— Vai sinä kuulit — no sitten —

— Ja jos en olisi kuullutkaan — ja Antero
viittasi päällään Handolinin huoneeseen päin.

— Niin, niin, semmoistahan se on — voi, voi,
että sen nyt piti näin sattua — nyt juuri — vaan
mitäpä sitä enää kiellän.

— Ja tapahtuuko sitä usein?

— Mitä? Eihän siinä mitään erityistä tapahtunut, sanoi Karoliina säpsähtäen ja punastuen.

— Sitä, että onko hän usein tuossa tilassa?

— No, mitä nyt siitä.

— Onko sitten muutakin?

— Ei nyt puhuta niistä; ei nyt näitä ikäviä asioita ajatella. Kerro ennemmin itsestäsi; mitä aiot ja kuinka —?

— Mitä hän riiteli sinulle äsken?

— Siitähän se oli, että olin käynyt Ilpolassa kuulemassa Paavaa. Hän ei sallisi minun käydä heränneiden seuroissa, enkä minä ole usein käynytkään. Mutta elä sinä nyt, rakas Antero, ota sitä noin, — eihän minulla nyt ole niin suurta hätää. — Alussa minä kyllä olin onneton enkä tiennyt kuinka, mutta nyt minä jo olen siihen vähitellen tottunut.

— Mutta kuinka olet voinut tottua semmoiseen kuin äsken?

— Minä olen saanut rauhan ja lohdutuksen tai olen ainakin saamassa — siihen pääsemässä — tien jo tiedän, jos vaan voisin sitä kulkea.

— Kuinka?

— Se kun on Jumalan lähettämä rangaistus syntieni tähden, niin on minun sitä helppo kärsiä. Minähän sain kuulla paljon vanhemmiltani, ennenkun kuolivat, enemmän kuin sinä, joka jäit heistä pienenä. Mutta että sen kaiken oikein ymmärtäisin a omistaisin, on Jumala varmaankin pannut pääläni tämän koettelemuksen. Ja siihen täytyy minun

tyytyä ja tyydynkinhän minä. Mutta puhutaanhan siitä sitten, kun saadaan oikein rauhassa puhua — jos tahdot?

— Tietysti tahdon!

— Mennään nyt illalliselle, eläkä huoli välittää tuosta.

Kuului naurua ja isoa puhetta sisältä.

Illallista syödessä oli Handolin yhä puheliaampi, kertoi saatavain kantomatkastaan, haukkui talonpoikia, jotka eivät tahtoneet mitään maksaa, vaan kätkiivät tavaransa, juoksuttivat sanoja talosta taloon — ja niin oli milloin talo autio, milloin isäntä poissa, milloin emäntä, ett'ei muka tietty, missä viljat, missä voit, missä villat, missä pellavat — luvattiin tuoda kotiin, ei tuotu. Se oli heränneiden yllytystä, ne ne pappia haukkuivat ja halveksivat.

Antero ei virkkanut monta sanaa aterian aikana ja Karoliina vaikenä koko ajan. Kun hän näki tuon hienon, puhdaskasvoisen ja arkasilmäisen sisarensa, jonka sanottiin muistuttavan ruotsalaisrotuista äitiään, tuon raa'an, pöyhöisen miehen rinnalla, ei hän voinut ymmärtää, mikä oli mahtanut hänen sisarensa sokaista, mitä Karoliina oli mahtanut hänessä nähdä, silloinkun hänet otti? Päästäksensäkö vaan naimisiin, orporyttö, niin pian kun tuli ensimmäinen kosija? Häntä puistatti ajatellessa, että jos hän, Antero, olisi joutunut semmoiseen asemaan, jos olisi tullut saaneeksi vaimon semmoisen, jota ei voisi rakastaa, joka

sammuttaisi hänessä kaikki tunteet itseänsä kohtaan, jonka suhteen olisi huomannut erehtyneensä — mistä? mistä ihmeestä saisi hän voiman kantaa sellaista kohtaloa? Että Karoliinalla oli semmoinen voima, sen luuli hän näkevänsä hänen katseestaan, hänen kasvoistaan, jotka olivat rauhalliset ja tyynet. Vaan vaikka hän sitä ihmetteli, se kuitenkin häntä samalla melkein suututti. Hän olisi suonut, että sisar olisi osoittanut enemmän ylpeyttä, enemmän itsenäisyyttä, eikä ainakaan noin nöyrästi ojentanut tuolle miehelle milloin voimaa, milloin leipää, jotka otettiin vastaan kiitosta sanomatta, niinkuin palvelijan kädestä.

Illallisen jälkeen istuivat Antero ja Karoliina taas puutarhassa koivun alla, kun huoneen takaa pihalta alkoi kuulua itkua ja parkumista. Karoliina juoksi hätään ja taas siellä ovet paukahtelivat ja riiteli raaka ääni. Hetken kuluttua palasi Karoliina kyyneleet silmissä ja posket punottavina.

— Kaiken muun minä vielä voisin kärsiä, mutta kun hän lyö omaa lastaan.

— Oma lastaan?

Karoliina nyökäytti vaan päätään vastaukseksi.

Anteron ajatukset salamoivat moneen suuntaan.

— Pakottiko hän sinut sen ottamaan?

— Hänkö? Ei, vaan minä pakotin hänet, kun äiti kuoli. Hän ei voi antaa sitä minulle anteeksi, kun luulee minun ottaneeni pojan turvaksi ja aseeksi häntä vastaan.

— Voi, voi, missä oloissa sinä elätkään!

Anteron osanotto hellytti Karoliinan niin, että hän nyt puhkesi puhumaan kaikista kärsimyksistään ja kaikista tuskistaan ja ikävistään täällä erämaassa, missä hänellä ei ollut vuosikausiin ollut ainoatakaan ystävää eikä henkiheimolaista. Kun olisi ollut edes pianokaan, jota hän tätinsä luona Pohjanmaalla ollessaan oli oppinut rakastamaan.

— Kaikki olivat siellä pappilassa ihastuneet sinun soittoosi.

— Ei sillä enää väliä, en sitä nyt enää kaipaa, soitan kun sattuu siellä Kontolassa käydessäni.

Siellä ne olivat hänen muutkin ainoat ystävänsä. Hanna ensin ja sitten myöskin Maria Helander, sittenkun ne olivat sinne tulleet. Niin, ja täällä entisen lukkarin leski ja Emma, hänen tyttärensä, jotka eivät Handolinin tähden kuitenkaan uskaltaneet täällä käydä ja hän siellä vaan salaa, sillä ne olivat heränneitä, niinkuin lukkari-vainajakin. Hanna oli ollut täällä useita viikkoja siihen aikaan, kun tyttö syntyi ja kuoli. Jos ei olisi ollut hänestä silloin turvaa, tiesi, kuinka olisi käynyt, olisin tainnut tulla hulluksi.

— Mutta miks'et sinä kaikesta tuosta ole minulle mitään kirjoittanut — olisin tullut tänne luoksesi, olisinhan voinut tulla tänne ainakin kesiksi?

— Mitäs minä siitä sinulle, on kai sinullakin ollut omat huolesi, ei liene orpopojan olo vanhan

enon luona ollut sekään ylen iloista. Ja olen minä nyt sitten saanut paljonkin ystäviä, kun aloin todella etsiä Jumalaa ja seurustella niiden kanssa, jotka myöskin häntä etsivät.

Antero ei vastannut mitään, katsoi vaan pitkästi ja tutkivasti sisartaan silmiin.

— Niin, niin, aivan totta — silloin kun opin tuntemaan herännyttä kansaa.

Hän alkoi puhua heränneistä, kansan naisista, kaikista heidän kärsimyksistään, joiden rinnalla hänen omansa olivat hänen mielestään kovin pieniä ja vähäpätöisiä. Mitä ne ihmiset kestävät ja jaksavat kärsiä jo yksin nälän ja ulkonaisen puutteenkin tähden ja kuinka hiljaisesti ja tyynesti he kantavat sen, mikä on heidän päällensä pantu! — Kuinka ne uskovat ja luottavat ja toivovat ja alistuvat napolisematta, silloinkin, kun kaikki toivo näyttää menneen!

— Se on ihmeellistä, Antero, minä usein saan hävetä itseäni enkä voi ymmärtää, mikä se on, joka antaa heille tuon voiman. Se on usko, minä tiedän sen, mutta että usko kuitenkin voi saada niin paljon aikaan! Pelkäämättä he siitä todistavat. Ei vanhempain kielto ja kovuus, ei entisten ystäväin pilkka, ei maailman ylenkatse kykene estämään heitä todistamasta puheilla, käytöksellä ja ulkonaisella elämällä siitä, mitä Jumala meiltä vaatii. Semmoinen pitäisi voida olla. Minä vaan en uskalla, minä vaan olen vielä heikko-uskoinen

ja huono. Tahtoisin liittyä julkisesti heihin, astua koko askeleen heidän luoksensa.

— Mutta miks'et sitä sitten tee?

— En tiedä oikein itsekkään. Liekö se vaan omaa heikkouttani, vai pelännenkö tehdä sitä hänen tähtensä?

— Hänen tähtensä? kysyi Antero kummas-tellen.

— Samaa kysyvät muutkin, sanoi Karoliina, heinän kortta purren ja tuijottaen alas maahan, sanovat, ett'ei minulla tarvitseisi olla mitään velvollisuutta häntä kohtaan siinä asiassa, ja että pitää kuulla Jumalaa enemmän kuin ihmisiä. — Mutta kun hän on asettunut niin julkisesti ja kauhean kiivaasti heitä vastaan — pelkään, että jos minä sen tekisin, niin voisi hän suuttua niin, että — välistä menee hän melkein mustaksi vihasta. Mutta en tiedä, sano sinä — kun saisin tämän asian ratkaistuksi, olisin onnellinen.

Anteron vastaus oli valmis. Hänestä oli yhtäkkiä aivan selvä, epäilemätön asia, että Karoliinan täytyy liittyä heränneihin. Vasta sitten kun hän oli sen neuvon antanut, hykähytti häntä se, että hän oli sen antanut.

Karoliina ilostui siitä niin, että puristi hänen kättänsä.

— Ehkä tulet huomenna kanssani, niin mentäisiin seuroihin — täällä on Ilpolassa häät ja seurat — vaan ei sinun tarvitse, jos et tahdo.

— Ei, kyllä minä päinvastoin hyvin mielelläni.

Hetken kuluttua virkkoi Karoliina:

— Kun sain tietää tulostasi, niin ihastuin minä siitä ihmeellisesti. Jumalalla mahtaa olla joku aivan erikoinen tarkoitus siinä, että lähetti sinut juuri nyt eikä ennen — sekä minun tähteni että ehkä myöskin sinun itsesi tähden.

— Mitä tarkoitat?

— Sitä vaan, että samalla kun hän minua rohkasee, hän ehkä vielä kutsuu sinutkin luoksansa tällä matkalla. — Voi, voi, jos sinäkin oppisit Jumalaa tuntemaan.

Antero ei siihen vastannut, eikä Karoliinakaan jatkanut. Tuokion aikaa tuntui heistä kuin olisivat he olleet kaukana toisistaan.

— Sinua varmaankin väsyttää matkan jälkeen, sanoi sitten Karoliina.

Hän vei hänet ylliskammariin, pieneen huoneeseen, jossa yhdellä seinämällä oli vuode, toisella kirjahylly, pöydän päässä ja ikkunan alla matala rahi. Ikkunan pielessä riippui virsikannel.

— Olen tuonut tänne kaiken sen, mitä vanhemmilta jäi — nuo isän kirjat ja tämän kanteleen ja muutapa ei heiltä paljon jäänytkään, mutta onpa sitä siinäkin. Tulen tänne joskus lukemaan, tuohon ikkunan alle, ja soittamaan kannelta. Kun hän on poissa. Se kuuluu silloin niin kauniilta.

Karoliina kohenteli vielä vuodetta, toimi jotain huoneessa, sill'aikaa kun Antero katseli ikkunasta näköalaa vuorelle ja sen ohi järvelle.

Karoliina toivotti hyvää yötä ja aikoi poistua, mutta kääntyi sitten vielä Anteron puoleen:

— Ethän pahastunut siitä, Antero?

— Mistä niin?

— Siitä vaan, kun minä sanoin, että jos sinäkin oppisit Jumalaa tuntemaan.

Karoliinan silmät tulvivat kyyneleitä.

— Enhän minä — mitäs minä toki.

— Voithan tuntea hänet yhtä hyvin kuin minäkin. Kiitos vaan, että tulit.

Riisuutuessaan ajatteli Antero:

Ja minä olen siis auttamassa sisartani pääsemään heränneitten seuraan! Minä? Mitähän ajattelisivat tästä pappilassa? Ehkä ovat juuri luke-massa kirjettäni, jossa heitä niin tuomitsin. — Jopa ovat, jopa ovat ihmeelliset ihmisten kohtalot! — Hän näppäsi kannelta, otti sen seinältä, vetäsi muutamia kertoja sen kieltä, sai niistä esiin jonkun virren nuotin.

Ennenkun hän ehti nukkua, alkoi korvaan kuulua jostain virren sävel.

Merkkillistä, kuinka se häntä aina seurasi tuo veisuu — Rajavaaralla, Kontolan Kokkomäellä ja nyt täällä. Ja mihin menikään, aina ne tulivat vastaan nuo harmaat ja siniset... Veisuu kuului yhä selvemmin, tuli yhä lähemmä. Hänen täytyi nousta ja avata ikkuna. Oli kuin olisi kuulunut vuorelta, sen kätköistä. Ei, vaan järveltähän se kuului, venheestä sieltä ja samalla kuului airojen

loisketta. Ei se oikeastaan ollut ollenkaan surulista. Siinä eroitti naisten ääniä ja miestenkin, mutta yli muiden, niinkuin jonain heijastuksena kuului ihmeen kirkas ja soinnukas naisääni.

Kanteleen ja vanhan runon sävelessä ei ollut koskaan mitään iloa, aina vaan sitä ääretöntä, toivotonta kaihoa; tässä oli pohjalla kuin jotain pidätettyä riemua.

Hän huomasi Karoliinan seisovan liikkumatonna piha-aitaa vasten.

— Hääväki saapuu Rajavaaralta, sanoi Karoliina.

— Siellä on joku ihmeen kaunis naisääni.

— Se on lukkarivainaan Emma.

— Kuka?

— Te leikitte yhdessä, kun olit pieni, mutta et tietysti muista.

Hetken aikaa istui Antero vielä ikkunassa ja Karoliina seisoi liikkumatonna aitaa vasten.

19.

Kun Antero aamulla heräsi, kuuli hän alhaalta miesäänien puhelua, joka tuntui melkein väitte-lyltä. Katsahtaen ulos ikkunasta näki hän herän-neitä miehiä pihalla nojaamassa aitaa vastaan, ja tunsii niiden joukossa Paavo Ruotsalaisen ja Raja-vaaralaisen. Hän pukeutui pian ja laskeutui alas porstuaan. Handolin istui verannalla, piippu ham-paissa, syrjittäin Helanderiin, joka seisoi ovesta takanaan vanha harmaahapsinen pappi ja eräs talonpoika. Ne olivat juuri pois lähdössä.

— Saanemme siis kokoontua vuorella, koska meidän ei ole sallittu kirkossa kokoontua. Jumala ei meiltä ainakaan huonettaan kieltäne, jos juma-lattomat sen tekevätkin, virkkoi vanha pappi ääni värähdellen.

— Menkää lammaskatrainenne mihin aituuk-seen mennettekin, sanoi Handolin käheän kiihty-

neellä äänellä, — kunhan ette vaan minun aituuksiini mene.

— Et ole kieltänyt tanssijoilta etkä kokonpolttajilta tietä Ristivaaralle etkä tahtone kieltää sitä meiltäkään, sanoi Helander koettaen hillitä mielensä kuohua.

— Kulkekaapa mistä kulettekin, mutta minun peltojeni kautta ette sinne kule.

— Se on vanhan kansan kirkkotie venhevalkamaansa, eikä pastori sitä voi tukkia, virkkoi talonpoika.

— Elä sinä, Ilpolainen, tule minua neuvomaan! hönkäsi Handolin. Tie vaaralle kulkee minun peltojeni kautta ja minun vallassani on lain mukaan sulkea se keneltä tahdon, ja teiltä minä sen nyt sulen.

— Hyvä on, sanoi Helander.

— Jos mikä vahinko tapahtuu, niin se lain mukaan korvataan, sanoi Ilpolainen.

— Jaa, jaa, jos mikä vahinko tapahtuu, matki Handolin heidän peräänsä, — mutta ei se ole sillä hyvä!

Paavo oli ilmaantunut ovelle:

— No, olet häntä sinäkin paimen, — kun muut sinulle karjan susien suusta karsinaan ajavat, niin sinä heiltä karsinan oven kiinni paiskaat.

Sen sanottuaan pyörähti hän muiden jälkeen. Handolin huomasi Anteron:

— Siinä ne nyt näet, millaisia ovat, haukkuvat suut silmät täyteen, ja minun pitäisi heille vielä kirkkoni antaa, että siinäkin vielä haukkuisivat.

Antero ei vastannut mitään. Renki kulki pihan poikki ja Handolin riensi hänen jälkeensä.

Juotuaan kahvit meni Antero kävelemään kirkolle päin. Kirkko oli vähän ylempänä kuin pappila ja sen luota näkyi toisaalta lahti ja sen rannalla olevat kirkonkylän talot, toisaalla niemessä oleva jylhä Risti- eli Panuvaara, jonne tultiin kaitaista notkoa myöten, missä pappilalla oli peltoa ja niittyä. Vuorelle ei ollut muuta tietä kuin se, joka sinne kirkon veräjästä vei tätä notkoa myöten.

Veräjällä seisojia muutamia miehiä katsomassa pappilan renkiä, joka oli ottanut pois jalkapuut ja asetteli niitä veräjän päälle sen korotukseksi. Renki ei näyttänyt olevan ollenkaan tyytyväinen tehtävänsä ja murisi puoleksi itsekseen, puoleksi ympärillä seisoville:

— Luuleekohan tuo tällä tien taivaaseen keltään tukkivansa? Yli menee sielu siitä veräjästä, eikä taida kysyä Lantaliinin esteitä enemmän kuin sen viittojakaan.

— Työllä häntä olet sinäkin, Matti.

— Tämän vuoden teettäneet minkä tahtonee, mutta keyriltä pyöräytän körtit selkääni, pyöräytän kiusallakin.

Aamiaista syötäessä purskahti Handolin yhtäkkiä kesken syöntinsä leveään nauruun:

— Kävitkö, lanko, katsomassa sitä meidän Martin aidanpanoa?

— Kävin.

— Ei ne nyt ainakaan yli pääse, mahtaisiko porsailta pitää raotkin tukkia?

Vastauksena siihen virkkoi Karoliina kalpeana ja kaikki voimansa ponnistaen, Anteron puoleen kääntyen:

— Ilpolan emäntä lähetti sinulle, Antero, terveisiä, että olisit sinäkin hyvä ja tulisit heille.

— Vai niin, minä tulen hyvin mielelläni.

— Saat tavata siellä isän ja äidin vanhoja tuttavita.

— Ketäs muita sinne sitten menee? kysyi Handolin.

— Olen minäkin aikonut mennä — Anteron kanssa, sanoi Karoliina, nousten ottamaan lautasta miehensä edestä.

— Sinäkö? Minnekkä? Ilpolaanko?

Veri oli puhaltunut Handolinin päähän, korvanlehdet punottivat, lihava niska melkein sinerti. Käsi vavisten kaatoi hän sahtia lasiin, tyhjensi sen yhdellä siemauksella pohjaan, loi julmistuneen katseen Anteroon ja Karoliinaan ja nousi sitten ylös, paiskaten oven kiinni kammariinsa, josta alkoi kuulua kiivasta kävelyä ja tuolien kolahtelua ja itseksensä haastelua.

— Ehkä minä en sentään, — sopersi Karoliina.

— Jos et sinä sitä nyt tee, niin et sitä enää voi koskan tehdä.

— Niin, niin, kyllä minä sen nyt, — mennään — tulkoon, mitä tuleekaan, tehköön, mitä tekeekin!

— Pelkäätkö todellakin, että hän voisi jotain tehdä?

— Kun hän on tuolla päällä, voi hän tehdä mitä hyvänsä. — En ole milloinkaan vielä nähnyt hänen luovan minuun semmoista katsetta — mutta mennään nyt — mennään nyt hetipaikalla! Mennään täältä kyökin kautta . . .

— Me menemme täältä, ei meidän tarvitse mitään paeta.

— Niin, niin, mennään sitten täältä.

Vasta kun oli ehditty kirkolle, sen suojaan, eikä pappilaa näkynyt, rauhoittui Karoliina, muuttui yhtäkkiä, sai silmiinsä riemastuneen ilmeen.

— Jumalan kiitos, voi, kuinka minun nyt yhtäkkiä on hyvä olla! — Tuolla ne jo tulevat, istutaan tähän.

Ilpolasta päin näkyi lahden rantaa kiertäen tulevan pitkän pitkä jono kansaa, peittyen välistä puiden taa, kiemurrellen ylös kirkolle tuovaa tietä, ensin miesten harmaa jono, sitten naisten sininen. Kun eillimäiset olivat saavuttaneet kirkon aidan, olivat viimeiset vielä alhaalla puolimatassa.

Mistä se oli yhtäkkiä ilmaantunut tänne tuo väen paljous? Oliko koko Suomenkansa pukeutunut harmaaseen ja siniseen? Ja Anterosta oli kuin ei muualla olisi ihmisiä ollutkaan, kun koko maailma olisi astunut siinä itsellensä panemaa päämäärää kohti. Ja tuo tuolla, se tahtoi veräjäpuilla sulkea heiltä tien!

Eiillimäisinä kulkivat samat miehet, jotka olivat äsken olleet pappilassa. Veräjä oli nyt auki maata myöten ja veräjän pielessä seisoi Ilpolan isäntä, kehoittaen kulkemaan polkua ja varoittaen pienarta polkemasta.

Antero ja Karoliina seisoivat kirkon seinämällä ja odottivat ohikulkua. Eräs vanhempi ja toinen nuorempi nainen erosivat muista ja tulivat tervehtimään. Ne olivat molemmat körttipuvussa, mutta kasvot ilmaisivat herrasväkeä.

— Tässä se nyt on Antero, sanoi Karoliina. Tämä on kanttuurska, entisen kanttorin leski ja hänen tyttärensä Emma.

— Ei taida Antero muistaa — kuinkapas muistaisikaan, vaan on Antero monet kerrat minun sylissäni istunut.

Heidän molempien, äidin ja tyttären, kasvojen ilme oli ystävällinen ja avonainen ja kädenlyönti pehmosen hellä. He lähtivät sen enempää siinä puhumatta menemään Karoliinan kanssa ja Antero jäi heistä vähän järele.

Kun viimeiset olivat menneet veräjästä sisään, sulki Ilpolainen sen omin käsin. Eiillimäiset olivat

silloin jo saapumassa vuoren laelle. Nähdessään heidän siinä kiipeävän, hartiat hiukan kumarissa, hitain askelin, joiden tahtiin hän itsekin pian yhtyi, kadoten milloin lehtoon, milloin vanhan ahon reunaa kulkien, tuli Anteron mieleen kuva, jonka hän oli lapsuudessaan jossain nähnyt, kuva kaitaisesta vuoren rinnettä nousevasta tiestä, jota uskovaiset vaelsivat taivaaseen, sill'aikaa kun toiset leveätä alamäkeä tanssivat kadotukseen. Ei sanaakaan puhuttu, ei kuulunut ääntäkään, silloin tällöin vaan joku rykäisy. Ei kukaan katsahtanut taakseen, ei kupeelleen, eteensä ne vaan tuijottivat. Mäen rinne oli alussa lehtoa ja lehto kasvoi hyötyvää heinikkoa, marjanvarsikkoa ja painannepai-koissa kuolleen kouria. Ylempänä oli vanhaa, kauvan sitten palanutta metsää, sen alla nokisia kantoja ja mustuneita satavuotisia runkoja pitkäl-lään maassa, puoleksi siihen hiiltyneitä. Tuon tuostakin katsahti Antero taakseen ja näki erä-maan yhä laajenevan. Kun pappila ja kirkonkylä välistä katosivat, ei näkynyt asutusta missään, ei olisi luullut ihmisiä muualla olevankaan kuin tässä. Missä ne kaikki asuivat, mistä ne olivat tänne tulleet, minne menivät? Kaikki oli kuin satua, unta . . .

Alkoi kuulua veisuuta ylempää. Oltiin taas lehdossa, tuuheassa pikkukoivikossa, ei nähnyt mitään ympärilleen, edestä vaan aukesi, jyrkän tien siellä laajetessa, palanen vaaleapilvistä taivasta. Sitten näkyi suuria, jylhiä kalliopaasia, niitä vasten

ensin päitä ja selkiä ja kun Antero oli vielä ottanut muutamia askelia, näki hän ihmisjoukon kiertyneenä kuin kiemurtelevaksi nauhaksi, miehet sisempänä kehässä, naiset ulompana, pyöreällä tasasella lakeudella kuin linnanpihalla, jota yhdessä paikassa rajoittivat kuin raunioiksi sortuneet muurit, toisessa korkeat köyristyneet koivut, joiden lomitse siinti taivasta ja kaukaisia vaaroja.

Keskellä lakeutta oli vanhan, jo puoleksi lahoneen koivunkannon ympärillä tasaisia paasia, suurempia ja pienempiä, yksi toisia korkeampi. Kansa oli jättänyt kivet tyhjiksi ja Paavo ja arvokkaimmat isännät olivat asettuneet niiden päälle istumaan.

Kesti vähän aikaa veisuuta ja Antero istui metsän laidassa vaimojen takana ja näki edessään naisten peitetyt päät ja miesten tukat, tuolta toisaalta toisten kasvot, kaikki liikkumattomina kuin olisivat olleet kuvia, patsaita, lumotuita, salaperäisiä olennoita, joiden joukkoon hänkin kuului, joiden yhteyteen hänkin suli. Päivä oli tyven, taivas hienossa harsopilvessä, aurinko peittyen sen taa. Virsi hymisi kuin itsestään, kuin kenenkään laulamatta ja kuitenkin kaikkien noiden yhteisestä rinnasta tullen. Hänelle tuli sama tunne kuin joskus hautausmaalla, missä satojenkin henkien koolla ollessa on kuin olisi yksin ja jossa samalla tuntuu olevan läsnä elävinä kaikki ne, jotka siinä jossain elävät ja piilevät maanalaisissa asunnoissaan.

Yhtäkkiä hän heräsi, sai kiinni todellisuudesta, kun virsi lakkasi ja syntyi hiljaisuus. Tuossahan istui Karoliina, maassa hänen edessään. Kohosi istualtaan se vanha harmaahapsinen pappi, joka äsken oli puhunut Handolinin kanssa pappilan rappujen edessä. Hän seiso i hetken aikaa äänetönnä, oli totinen ja tyyni. Kun hän alkoi puhua, oli ääni syvä ja varma eikä sanaakaan sammallellut, ei kohonnut eikä laskenut.

— Rakkaat ystävät, alkoi hän, olin toivonut saavani julistaa Herran sanaa hänen omassa huoneessaan täällä niinkuin muuallakin, teidän esiisäin hiellä ja vaivalla rakennetussa. Olisipahan silloin kuka tahansa voinut tulla kuulemaan, milaista on muka se väärä oppi, jota meidän sanotaan levittävän ja jolla maailmaa villitsevän. En tahdo ketään soimata enkä tuomita, sillä kukin saakoon vastata teoistansa Herran edessä, joka antaa kullekin palvelijallensa hänen todistuksensa ja palkansa siitä, mitä hän on tehnyt ja tekemättä jättänyt. Elkkäämme sentähden napisko, kun nyt olemme täällä hänen oman avaran kattonsa alla, siinä Herran huoneessa, jonka hän aikain aamuna itse rakenti, sillonkun erotti vedet vesistä ja pimeyden valkeudesta. Sitä vartenhan hän kukkulansa nosti, että niille nousisimme ja niiltä silmämme yhä ylemmäksi nostaisimme. Joka paikassahan hän on läsnä eikä meidän ole katsominen aikaa eikä paikkaa, missä häntä palvelemme ja rukoilemme, kunhan häntä hengessä ja totuudessa rukoilemme.

Mutta niin on minusta kuitenkin kuin sydämmis-
sämme ja hengessämme seisoisimme häntä taval-
lista lähempänä täällä, josta nyt ajatuksissamme
kokotamme kätemme häntä kohti, niinkuin Mooses
vuorella nosti kätensä, silloinkun hänen kansansa,
Herran oma kansa, laaksossa taisteli pakanoita
vastaan. Herra ei hyljännyt omaa kansaansa eikä
hän hylkää meitäkään, niinkauvankun uskomme
kädet häntä kohti ojennamme. Hän on näyttävä
meille ja koko meidän kansallemme tien luvattuun
maahan, kulettava meidät sinne syntiemme Siinain
korvesta ja epäuskomme erämaasta, jossa tähän
saakka olemme harhailleet ja yhä vieläkin harhai-
lemme.

— Minä tahdon puhua vähän tästä paikasta,
jossa nyt seisomme. Tästä, missä nyt juur'ikään
viritimme virtemme Herran tykö, on kuulema en-
nenkin uskonsa ja pyhän ristinsä puolesta kil-
voitteleva kansa virtensä kaikkivaltiaan tykö kai-
juttanut. Kun kansa näillä seuduin vielä paka-
nuuden pimeydessä vaelsi, niin tähän kuuluu ju-
malansanan julistaja ensimmäisen ristinsä pystyt-
täneen, tälle Ristivuorelle, josta sen sanotaan ni-
mensäkin saaneen. Kerrotaan, että pakanat tah-
toivat tappa hänet, joka tässä jumalansanaa ju-
listi, mutta Herra piti varjelevan kätensä hänen
ylitsensä eikä häntä tuli polttanut eikä pakkanen
tuhonnut, vaan sen sijaan syttyivät tuleen ja poroksi
paloivat pakanain omat epäjumalat. Tältä vuorelta
ja tuosta kirkosta ja pappilasta levisi sitten evan-

keliumi kaukaisimpiinkin korpiin ja ihmissydämien synkimpiin soppiin. Monesti kirkko poltettiin, monesti pappila tuhaksi paloi ja vietiin sen asukkaat vieraalle maalle. Mutta taas kasvatti ja lähetti Herra tänne uusia miehiä ja uudestaan rakennettiin Hänen huoneensa ja uudella voimalla Hänen sanansa julistettiin. Ei ollut kansa enää pakanallista, olihan sillä jo tietä ainoasta oikeasta Jumalasta, mutta tahto kuulla hänen kutsumistaan puuttui. Synteihinsä se oli soennut, paheihinsa paatunut. Ihmeelliset ovat olleet Herran tiet, joita myöten hän on Suomenkansaa kulettanut, mutta kaikista ihmeellisimmät juuri tällä paikkakunnalla. Muistavathan vanhat vielä kertoa, kuinka hän eräänä päivänä antoi henkensä puhalttaa seudun yli niinkuin ennen apostolien aikoina ja tuolla niityllä, jonka yli äsken tulimme, kaatui silloin Herran voimasta kansaa kuin kuolleena maahan. He eivät kuitenkaan kuolleet, vaan näkivät siinä kuin taivaallisia, erinomaisia näkyjä ja puhuivat monilla eri kielillä, joita Herra heille opetti niinkuin apostolienkin aikoina. — Ja joku aika sen jälkeen, kun vihollinen oli ilmaantunut Herran peltoon ohdakkeitaan kylvämään, lähetti hän tänne voimallisen kitkijän, talutti hänet melkein kädestä pitäen tänne, Hagman vainaan, saarnaamaan, herättämään, sanallansa voittamaan, rankaisemaan ja paatuneita sydämiä pehmittämään. Te, jotka täällä häntä kuulitte ja hänen opetuslapsiansa olitte, tiedätte paremmin kuin minä, mitä teille hä-

nessä annettiin ja mitä teiltä otettiin, kun hänet teiltä temmattiin sinä suurena nälkä- ja tautivuonna. Hänen vanhana ystävänään nuoruuden ajoilta, jolloin Herra meidät yhdessä herätti ja antoi meille armon tulla yhdessä vainotuiksikin ja uskomme tähden maailmalta kuritetuiksi, olen minä tahtonut hänestä virsien lomassa muistuttaa. Emme saaneet kokoontua hänen vanhaan kirkkoonsa, mutta olemmehan täällä, hänen vuorellaan, jossa hänkin usein puhui, silloinkun kirkko kävi ahtaaksi niille, jotka tahtoivat kuulla elämän sanaa hänen huuliltaan. Kertoisin teille hänen sanojaan, jotka aina olivat puhdasta ja väärentämätöntä jumalansanaa, sillä raamattu oli hänen kirjansa ja siitä hän oppinsa ammensi, ei ihmisten kirjoista. En jaksa nyt kuitenkaan enempi puhua, mutta puhukoon hänen toverinsa ja yhtä hyvä ystävänsä Paavo. Mieluista olisi kuitenkin kuullakseni, jos veisaisitte hänen muistoksensa ja itsellenne ylennykseksi hänen virtensä, joka oli hänelle muita rakkaampi.

Hän astui alas kiveltä ja jäi istumaan sen reunalle kädet ristissä polvien välissä riippuen. Samassa alkoi virsi, jonka kaikki osasivat ulkoa, mutta josta Anterolle oli jäänyt mieleen vaan sävel. Kun hänen vieressään istuva vaimo huomasi, ett'ei hän veisannut, otti hän, koko ajan itse veisaten, virsikirjan taskustaan, avasi sen ja ojensi sen hänelle. Antero seurasi ensin äänetönna sanoja silmillään, mutta yhtyi sitten hetken päästä ensin säveleeseen ja sitten sanoihin. Hän oli kuin

yksi heistä, kuului heidän joukkoonsa, suli heidän seuraansa ja vaikka hän tiesi ja ymmärsi, että se oli vaan satunnaista mielentilaa, niin antautui hän siihen, salli sen kantaa häntä mukanaan eikä tuntenut tarvetta taistella sitä vastaan, niinkuin tuonnoin Rajavaaralla. Hän huomasi, että jotkut veisatessaan häntä katselivat, joku kuiskasi jotain toiselleen, joka sitten verkalleen kiersi päänsä häntä kohti ja jäi häntä katsomaan, yhä veisaten. Tieto hänestä näytti kulkevan miehestä mieheen, saapuvan keskelle kehää, missä vanhimmat istuivat. Se vanha pappikin, joka oli äsken puhunut, sai tietää, että täällä oli Hagman vainaan poika ja koetti etsiä häntä silmillään, kasvoilla hyvän- tahtoinen ilme. Tuolla taaimpana nousi joku seisalleen ja istui taas kuiskaten jotain naapurinsa korvaan, joka teki samoin. Pian olivat he kaikki hänet huomanneet ja katselivat häntä, samalla kun veisasivat jäykkinä ja tönkköinä, pannen kaiken innostuksensa ja tunteensa virteen, minkä hellää sointua ja sulavia käänteitä ei olisi luullut lähteviksi noilta karkeilta huulilta, noista järeistä rinnoista.

Tätä kuullessaan, nähdessään ja tähän osaa ottaessaan ja tästä vaikutusta saadessaan vaelsi Anteron ajatusten toinen siipi toisia teitä. Hän oli Helsingissä promotsioonissa, Kontolassa, käveli Naimin kanssa, kuuli Snellmanin puhuvan, mutta se kaikki oli hyvin kaukana, himmeni, peittyi tämän nykyisyyden alle ja kohta oli hän tässä

kokonaan, niinkuin olisi aina ollut ja elänyt näiden seurassa, kadotti kykynsä arvostella ja tehdä huomioita, otti vaan vastaan vaikutuksia, odotti vaan, mitä tulisi, mitä sitten seuraisi. Tätä tämmöistä ei hän ollut koskaan nähnyt, vaan samalla se oli kuin joskus ennen elettyä. Ihmiset, vuori, kivet, erämaa ja järvet ja hän itse sulivat hänelle puolittain todelliseksi, puolittain satumaiseksi nykyisyydeksi, niinkuin juhannusiltana kokkomäellä.

20.

Oli hetken aikaa hiljaista senjälkeen kun virsi oli vajennut. Kuului vaan joku rykäisy, joku huokaisu, ylhäältä ilmasta haukan huuto. Lintu lensi alhaalla, aikoi asettua kuivan koivun latvaan, näki kansan ja pyörähti kiireesti takaisin.

Silloin kuului Ukko-Paavon ääni sanovan:

— Veisatkaapahan se »Sun tyköös turvaan, Jumalan'.»

— Nyt aikoo Paavo puhua, kuiskasi Karoliina Anteron korvaan. — Se on hänen virtensä.

Virren loputtua nousi ukko ylös eikä Antero ollut tuntea häntä samaksi mieheksi kuin se, jonka oli nähnyt kujeilevan Kontolan pappilan pihalla juhannuspäivänä. Hän seisoi tyynenä ja totisena, kasvoilla sisäänpäin kääntynyt ilme, kuin ietsien sieltä jotakin, vaikka silmät katsoivat maassa istuvien ylitse kaukaisuuteen. Yhtäkkiä valaisi korkeata otsaa ja karkeita, rosoisia poskia hymy, mutta huulet eivät liikahtaneet, ja samassa hän alkoi.

— Olihan oiva neuvoja se Haakmanni vaina jakin, niinkuin tässä sanottiin, vaan sitä minä vaan, ett'ei se taivaan tie kenenkään toisen avulla aukea. Ei siinä toisen tekemät polut kelpaa, ei toisen vetämät lumireet tietä avaa — hätäkö tässä silloin, jos saisi kuomireen perässä selkäkenossa ajaa kuin herra mikään kievarista kievariin oman vanhurskautensa kulkusissa ja helyvaljaissa ja välillä maata yötä hyvin petatussa sängyssä — ei, kyllä se synnin umpi on jokaisen itsemme omalta kohdaltamme puhkaistava. Tämä ristintaival on eksyneen huppuroimista erämaassa — vaan ei siltä niin, että omaan voimaasi ja vainuusi luotat — voima ja vainu on saatava Herralta. Ilman sitä apua ja armoa sinä pian kierrät entisille jälillesi siihen, mistä läksit. — No, ethän, ystävä, tuota tarkoittanutkaan, kun tässä nykäsit minua Haakmannin opin tiestä selkoa tekemään —

— Enpä toisesti —

— Eikäpä siltä, että ei olisi kenelle tahansa kuitenkin kaikitenkin hyvä nähdä ja kuulla, millä keinoin on toinenkin perille tullut — mitäpä ne muuta apostolitkaan ja Lutheerukset ja Punjaanitkaan — vaan sitä minä vain, että olkoon kunkin kristityn vaellus hänen oma vaelluksensa, niin että talosta sinulle kyllä tie neuvotaan — ja hyvä ja tarpeellinen on sitä kysyäksesi — mutta mies sinä, joka sen sitten korvessa tuon neuvokin mukaan löydät. Vaan se on kyllä tarpeen kaikille, että tie oikein neuvotaan eikä väärin.

Hän alkoi vilkastua, teki päättäviä, vahvistavia liikkeitä päällään sanojen kohdalla, joille tahtoi erityistä painoa panna.

— Monihan se kuitenkin lähtee tällä tavalla sille taipaleelle, jonka luulee taivaaseen vievän: ryykää suin päin pienenkin kutsumuksen saatuaan. Sillä ei ole niin paatunutta, niin synteihinsä soennutta, joka vähänkään lieenee jumalansanasta tietoa saanut, ett'ei jotakuta kertaa elämässään olisi tuntenut tunnon vaivaa siitä, mitä on tehnyt. Puute, nälkä, tauti ja sen semmoinen herättää paatuneimmankin omantunnon unestaan. Kun on hyvä elämä, hyvät päivät ja tyytyväisyys itseensä ja maailmaan, sille ei jumalakaan mitään mahda. Semmosien se antaa olla, lekotella, makailla ja märehtiä, hyvin tietäen, että kerran routa porsaan kotiin ajaa. Tiedämpä sen tuon itsestänikin ja siitä puhui aina Haakmannikin. Isoimmalla ruoskallaan sai Jumala minua hosua, ennenkun liikkeelle sai, pimeimpään hallakorpeensa ajaa ja ahdistaa, nälässä kiduttaa, taudilla näännyttää, ja kun ei muu auttanut, niin täytyi minua kurittaakseen ottaa minulta ainoa poikani murhaajan käden kautta, ennenkun sai kaiken maailman pahuuden ja himojen ja halujen rapakossa rypeneen porsaan ölisten oman viheliäisyytensä pahnaan telkityksi — pysy siinä, mieti siinä, mikä olet, oletko, likainen ja saastainen, kelvollinen mistä hyvänsä mielesi tekee taivasta tähystämään!

— Niinpä niin . . .

— Oikein sanoo.

— Ei, hyvät ystävät, ei sitä saa tässä autuuden asiassa omia teitään kulkea, ei hupailla, ei hauskailla, tulla ja mennä milloin tahtoo, astua siitä, mistä aita alin, tie kevein kulkea, vaan kulje kusta polku rapakoisin, kusta portti ahtain — siitä sisään pakotetaan ja annetaan aidan raossa huu-
taa ja parkua: »Herra auta kuitenkin minua viheliäistä, anna syntini anteeksi ja auta minua oikealle parannuksen tielle!» Kaikki omantuntosi kanteet, oma pyhyytesi, oma pahuutesi, joka sinua kiusaa, aseta se kaikkinäkevän Herran eteen. Istu siihen ja rauhoitu ja anna omantuntosi tuomion langeta päällesi, tunne ja myönnä oma viheliäisyytesi eläkä riitele sitä vastaan, tätä tunnon nuhdetta vastaan, sillä kuta enempi sitä saat, sitä parempi sinulle. Harjoita siis ikävöivätä uskallusta sen sanassa ilmoitetun vapahtajan päälle, ano Herralta armoa ja anna hänelle kunnia.

Yhä suuremmalla jännityksellä, uteliaisuudella ja ihmetyksellä oli Antero seurannut vilkasta, omistuista puhetta. Mistä oli oikeastaan kysymys? Mitä tuo tarkoitti? Ei hän siitä oikein saanut kiinni. Sanat hän kyllä kuuli ja ne painuivat hänen mieleensä, mutta ei niiden sisällystä, ei niiden oikeaa merkitystä, ei sitä, mitä niiden alla piili. Tuossa, tuossa! — näytettiin hänelle, neuvottiin niinkuin luotsi katsomaan tottumattomalle ja likinäköiselle turhaan näyttää merimerkkiä — mutta nuo muut, ne näkevät, näkevät jo kaukaa, minne on käännäyttävä, mistä tie kulkee, minne lopulta

tullaan, sillä ne ovat olleet ennenkin näillä väylillä mukana. — Ja kuinka omituisesti se puhuu Jumalasta — niinkuin vanhasta tutusta, läheisestä, jonka luona on ollut, jonka kanssa on haastellut, joka on kädestä pitäen neuvonut!

— Alku on siis aina Jumalan suuri armotyö, jatkoi Paavo. Armontilaan joutunut alkaa nyt vaeltaa pyhityksen tietä elämän Herran tykö. Vaan jo tulee tienhaara siinäkin eteesi, ennenkun arvaatkaan. Väärälle tielle joutunut rupee vähitellen lepäämään niiden armotuntemustensa päälle, joita on saanut vastaanottaa, ja sensijaan, että ominpäinsä ryykäileisi ja rienteleisi, alkaa hän laiskistua niinkuin hyvä syöttiläs, lihoo ja pullistuu henkisesti ja kun omatunto nuhtelee häntä hänen huolettomuudestaan, alkaa hän hakea rauhoitusta ulkonaisilla harjoituksilla: lukemisella, hyvillä töillä ja muilla väliparannuksen neuvoilla. Nojautuen ennen tuntemiinsa armolupauksiin tahtoo hän Jumalalta ryöstämällä voittaa tuntuvata armoa niinkuin ennenkin ensimmäisen parannuksen aikana. Hän alkaa kuvailla monta ristillisyyden velvollisuutta ja jääpi vähitellen omiin luuloihinsa niin, ett'ei lopulta jää jällelle muuta kuin kiiltopyhyttä. Harjaantumattomat eivät ymmärrä sitä niin petolliseksi kuin se on, sillä siinä on kaunis ulkonainen kuori päällä tekopyhyiden varjolla ja pais-teella. Siitä he vähitellen kokonansa joutuvat suurempaan sokeuteen kuin ennen, josta ei mikään enää taida heidän silmiänsä avata. Tietämättään

kietoutuu semmoinen suruttomuuteen ja huolettomuuteen ja moniin vikoihin, ja jos alkaa niitä suvaita ja rakastaa, niin lankeaa hän lopulta kokonaan pois armosta ja Jumalasta.

Antero kuuli ja koetti käsittää. Olenko minä tuommoinen? kysyi hän itseltään. Olenko minä semmoista kokenut? koetti hän ajatella, mutta ei saanut siitä selvyyttä. Siinä oli jotain syvää, joku hieno sielutieteellinen totuus, syvämielinen huomio . . . ja oliko se tuo ukko, joka oli sen tehnyt, sen läpikäynyt? Antero kadotti hetkeksi hänen ajatustensa juoksun tien, koettaen koko ajan sovittaa äsken kuulemaansa itseensä. Ukko oli pysähtynyt hetkeksi ja jatkoi taas:

— Mutta toiset heränneet, toiset armotilaan joutuneet alkavat seurata Jumalan kutsumusta toisella tavalla. Kun tulet armotilaan vedetyksi, niin et saa itse ruveta välittäjäksi, sillä meillä on välimies Isän luona. Seiso vaan alallasi niinkuin tuomittu pahantekijä ja pyydä ja huokaa joka hetki: »missä olet, Herra minun armonantajani, katso minun puoleeni, sillä sinulla on valta armahtaa ja sinulla valta kadottaa?» Elä epäile armoa saavasi, sillä Jumala kyllä pitää puheensa, vaan kuitenkin aina ikävöiden Herran läsnäoloa ja hänen vakuutustansa armotilastasi. Elä pane määrää Herralle, vaan tyydy hänen kaikkiviisaan tahtonsa alle. Elä myöskään anna orjuuden itseäsi voittaa Iskariotin tavalla epäilläksesi syntiesi tähden, vaan odota, odota ja usko armon auringon Ristuksessa

sinua valaisevan, kun Herran aika on tullut. Sillä näetkös, niinkauvankun ristillisyytesi on silmissäsi huono, niin on se varma merkki siitä, että pyhällä hengellä on sijaa sydämessäsi, sanoi Haakmanni vainaajakin, tästä asiasta hänen kanssaan paljon tuumittiin. Vaan jos ristillisyytesi on silmissäsi hyvä, niin siitä ymmärrät heti, että olet variseusten vanhurskaudesta osallinen. Vaan kun tunnet päässeesi köyhyyden hengestä osalliseksi, niin tämä ajaa sinut kohta lähemmäksi Ristusta, etkä rohkene kerskata mitään viisaudellasi niinkuin tekopyhät kerskaavat tuntemattomasta rauhastaan Jumalan kanssa. Jos olet heikko, niin pakene Ristuksen tykö senkaltaisena kuin olet. Ota hänet auttajaksesi ja ano häneltä kuolleessa tilassasi elämää ja henkeä, jolla parannusta teet, uudista usein armoliittosi Jumalan kanssa, että olisit sovelias muita palvelemaan. Jos risti päällesi lankee, joko maallinen tai hengellinen, niin käytä se likemmäksi yhdistymiseksi vapahtajan kanssa. Opi aina lepäämään Ristuksen vanhurskauden päällä kylminäkin aikoina eläkä kysy turmeltuneelta järjeltäsi, saatko katsoa vapahtajan päälle. — Vaan on se tässä ikävöimisessä yksi asia vielä — ett'ei saa pitää sitä välitöinä, pimeiden päivien aikana, milloin tuo mieleen johtuu, milloin sen muistaa jostain kovan onnen kolauksesta, vaan pitää olla täysi tosi terveydenkin päivinä että autuaaksi tulla — se mielipaha synnin yli pitää olla joka päivä — palaja aina Herran

luo, kolkuta yöllä ja päivällä, sillä joka Herra etsii, se hänet viimein löytää eikä kenenkään pidä meitä repäisemän hänen kädestään. — Ja niinpä mennään sitten koko syntisyydessämme sen eteen, joka yksin voi meitä langenneita pelastaa, joka päivä ja joka hetki. Tulet kotiin, mieli heijaa sinne tänne, mutta palaja uudelleen eläkä kummaile, että tämä harjoitus näyttää työläältä, sillä tie on kaita ja kantoinen, joka vie elämään. — Semmoinen on ristintie. Perille et näe sen milloinkaan vievän, jäät eläessäsi aina veräjän luo seisomaan, kunnes Jumala veräjän avaa ja päästää sinut sisään, sittenkun on tullut hänen aikansa sinulle ilmoittaa, että sinun aikasi on tullut.

Hän kuului vielä puhuvan, kehittävän tätä kuvaansa ihmisestä, jonka päämäärä on pyrkimisessä ja ikävöimisessä ja odottamisessa ja kaikkein omain ansioiden mitättömänä pitämisessä. Se löi ensin Anteroa vastaan, mutta sitten alkoi se vaikuttaa häneen uuden aatteen voimalla ja alkupepäisyydellä. Hän alkoi luulla ymmärtävänsä noita tuossa ja hänelle selvisi jotain omasta itsestäänkin. Se ikävöiminen ja pyrkiminen ja voimain ponnistaminen, mutta päämäärän edessä avutonna seisominen, se oli niin omituista hänelle, meille kaikille, koko kansalle, ja eikö se lopulta liene ollut niin koko ihmiskunnallekin? Kyllä me kaikki saamme katsoa onneemme ja autuuteemme niinkuin Mooses luvattuun maahan. Meidän oli siihen pakko. Mutta tässä oli siitä pakosta tehty hyve,

tuo ukko oli korottanut sen uskonnolliseksi elämän ohjeeksi.

Itsekö oli hän sen rakentanut? Oman koke-
muksensako kautta siihen tullut? — Semmoisia
ne miettii, semmoisiin kysymyksiin syventyvät,
elämän kaikkein vaikeimpiin ja suurimpiin, kaikki
muu on niille mitätöntä ja toisarvoista, noille
kaikille.

Niiden maailma ei ulotu näitä korpia edemmä,
niiden maallinen harrastuspiiri ei mene talonpojan
askareita ulomma — ja kuitenkin on se suun-
nattuna samalla mitä korkeimpiin tarkoituksiin.
Ei ne ajattele maata, ei kansaa ja kuinka sen onni
olisi saavutettava. Olihan hän semmoista lukenut
tiesihän hän, että se oli tuhannen tuhansien suurin
harrastus, mutta ei koskaan ollut se astunut hä-
nen eteensä näin elävänä, näin lähellä, näin suuren
joukon voimalla, niinkuin maailmassa ei olisi ollut
eikä koskaan voisi olla kysymystä mistään muusta.
Hän katseli Paavaa, hänen hiukan köyryistä var-
taloaan, valkeita hapsiaan, eläviä silmiään — näki
koko tuon joukon hänen ympärillään — siinä oli
jotain apostoolista, jotain esihistoriallista.

Puhe lähenee loppuaan. Paavo kääntyy ru-
kouksella Herran puoleen, että hän kaitsisi tätä
kansaansa, ei heittäisi sitä oman onnensa nojaan,
vaan että tämä rakas Suomi heräisi totiseen oman it-
sensä tuntoon — ett'ei Herra antaisi sille ulkonaista
hyvyyttä yli tarpeen, vaan pitäisi köyhyyydessä
— ei kasvattaisi sitä ylpeyteen ja vallanhimoon

ja maallisen onnen ja tavarán himoitsemiseen, vaan nöyryyteen jumalan edessä ja sen kautta taivaan valtakunnan saavuttamiseen.

»Että heräisi totiseen itsensä tuntemiseen tämä rakas Suomi» — mutta sitähän hánkin juuri. Olisiko tässä heillä yhtymäpaikka? ..

Mutta vaikk'ei olisikaan, niin oli hán saavinaan vahvistusta kansan ihailulle. Mistä päin hán sitä katselikin ja missä ja millaisissa eri oloissa hán sen tapasikin, kaikkialla oli se yhtä alkupe-
räinen ja älykäs. Se oli mahdollinen kehittymään, nousemaan, uudistumaan, — hänen renessanssi-
aatteensa sai uutta vahvistusta, uutta merkitystä ja uutta sisältöä. Hán ihaili tuota ukkoa, niinkuin Karilankin miehiä. Ne olivat kukin tahollaan kansan merkkimiehiä. Ei olisi pitänyt kirjoittaa Laurille sillä tavalla. Mutta minä kirjoitan heille uudesta, minä tahdon avata heidän silmänsä, saada heidät ymmärtämään näitä. Ne ovat tämän ulkopuolella, ne eivät ole näitä nähneet heidän oikeassa olossaan, oikeassa valossaan. He tuomitsevat kaikkia Helanderin kiivaiden saarnain mukaan, mutta kuulisivatpa tuota miestä, silloinkun hán noin puhuu ... Niin, minä kyllä voin heidät ymmärtää nämä, mutta he, he eivät minua koskaan ymmärtäisi ...

Virsi oli kaikunut loppuun. Mitä hán oli ajatellut, mitä hán oli kuvitellut? Hán ei muistanut sitä, koetti uudelleen kutsua esille mietteensä a saamansa vaikutukset, mutta silloin alettiin lähteä.

Rajalainen seisoi hänen edessään ja tuli, pisti hänelle kättä ja sitten tuli Ilpolainen ja hänen emäntänsä ja pyysivät häntä heille. Tuli muitakin ja hänen ympärilleen muodostui kehä. Se vanha pappikin, hänen isänsä vanha ystävä, tuli puristamaan hänen kättään.

Antero istuu Ilpolan suuressa tuvassa pitkän pitopöydän ääressä, vieressään toisella puolen Rajavaaran isäntä, toisella hänen isänsä vanha ystävä, joka oli puhunut Ristivaaralla. Pöydän päässä istuu Paavo. Liedellä on isoja patoja, joista tytöt ja emännät suurissa puukupeissa kantavat ruokaa vieraille. Kaikki käy hiljaa, kolisematta, rämisemättä, supatteleamalla ja pehmeäin kenkäin lattiata äänettömästi koskettaissa.

Yhä useampi heistä oli vuorelta palatessa tullut häntä tervehtimään, aina tuon tuostakin oli joku uusi isän vanha tuttava tullut hänelle kättä pistämään: »Pitää tulla oikein kädestä pitäen Haakmannivainajan poikaa tervehtimään» — »minä tunsin teidän pappanne» — »oltiin toki niin hyvät ystävät mammanne kanssa» — ja häntä melkein häiritsi, ett'ei hän voinut sulautua heihin niinkuin olisi tahtonut, ett'ei taitanut puhua heidän murrettaan ja että hänen pukunsa niin räikeästi erosi heidän vaatteistaan, niiden väristä ja kuosista.

He näyttivät kaikki ihastuvan hänet nähdes-
sään, hän huomasi, että pöydässä olijat häntä yhä
tarkastelivat ja osoittivat häntä toisilleen ja hänestä
puhuivat. Mitä hyviä, herttaisia ja suvaitsevaisia
ja sydämmellisiä ihmisiä he olivat — vaikka tie-
sivätkin, ett’ei hän kuulunut heihin ja että oli
ystävä pappilaisten kanssa!

Hänen isänsä vanha ystävä oli melkein liiku-
tettu siitä, että oli tavannut hänet:

— Vai niin, vai niin, sinä olet siis Antero —
me istuttiin isäsi kanssa samalla koulun penkillä
ensimmäiseltä luokalta viimeiselle, suoritimme
samat tutkinnot — sitten erottiin, mutta tavattiin
usein, Jumala herätti hänet ennen kuin minut, hän
oli välikappaleena hänen kädessään minun suh-
teeni, niinkuin niin monen muunkin.

Hiljalleen hän siinä sitten kertoi tapauksia
heidän ystävyytensä ajoilta: kuinka heidät oli
karkoitettu yliopistosta, kun epäiltiin uskonnolli-
sen uudistuksen sisältävän jotain valtiollisesti
vaarallista, niinkuin sitä aina epäillään, kuinka
heitä sitten oli monen muun kanssa vedetty
käräjiin ja tuomittu vuodeksi viralta — kuinka
uskonnollinen sanomalehti, jota he olivat yhdessä
toimittaneet, oli lakkautettu.

— Sinun isälläsi oli sujuva kynä, hän osasi
ihmeellisesti lausua ajatuksensa ei ainoastaan
suullisesti, vaan myöskin kirjallisesti. Nuorempana
oli hänellä runollisiakin taipumuksia. »Sinun olisi
pitänyt tulla runoilijaksi», sanottiin hänelle usein,

mutta siihen vastasi hän polttamalla maalliset runonsa. Joitakuita virsiä hän säilytti ja antoi ne minulle; jos sinua haluttaa, niin lähetän ne sinulle — varsinkin yksi niistä oli hyvin kaunis.

Antero ei ollut kaikista näistä mitään tietänyt.

— Hän oli lukenut ja tutkinut paljoa enemmän kuin minä — hänestä olisi voinut tulla vaikka teologian professori, jos hän vaan olisi tahtonut, mutta hän tahtoi ennemmin pysyä vaatimattomana maalaispappina, uhrautua kokonaan kansan hyväksi, käyttää kaikkensa sitä valistamaan ja kohottamaan. Hän oli ollut siinä tienhaarassa ja suuressa viettelyssä, mutta hän valitsi sen, mikä oikea oli. — Mutta sano minulle, miksi olet sinä aikonut, nuori ystäväni?

Antero sanoi, ett'ei hän vielä tiennyt.

— Etkö ole aikonut papiksi? kysyi vanhus hellästi.

— Pelkään, ett'ei minulla olisi siihen kutsusta, ehk'ei taipumustakaan.

— Se on oikein, sanoi Paavo, joka oli seurannut heidän keskusteluaan. Niin sitä pitääkin. Se on suoran suruttoman puhetta semmoinen. Ei pidä ruveta opettajaksi, ennenkun saa siihen kutsumuksen. Niistä ei tule muuta kuin palkkaimenia ja leipäpappeja.

— Kyllä Paavo on oikeassa, sanoi vanha pappi ja puhui sitten taas Anterolle:

— Ne olivat syviä sanoja, joita tuo ukko puhui tänään. Olen kuullut hänen usein sanaa

selittävän, mutta harvoin niin selvästi ja syvästi ja vakuuttavasti kuin tänään. Hän on merkillinen mies. Kun he isäsi kanssa keskustelivat autuuden asioista, niin oli se niin, ett'ei siihen kenelläkään ollut enää mitään lisättävää . . . niin, niin . . .

Antero tarkasteli syrjittäin vanhaa pappia. Hän oli hampaaton ja harmaa, silmissä lempeä ilme, hänessä oli jotain heikkoa, turvatonta ja lapsellista — sellainen, joka oppii ja ihailee muita, tarvitsee aina olla johonkin kiintynyt, jonkun opetuslapsi.

— Harvoin me hänen viime vuosinaan tapasimme toisiamme, mutta me kirjoitimme. Hän kirjoitti niin hellästi sinusta ja oli huolissaan, mikä sinusta maailmassa tulisi, mutta uskoi sinut kuitenkin Herran huomaan. Et sinä olisikaan hänelle surua tuottanut, näytät niin totiselta mieheltä. Minulla ei ole ollut iloa lapsistani, he ovat menneet kaiken maailman tietä — synnin tietä. Fritänkareitakin, jumalankieltäjiäkin on heidän joukossaan.

Ukko tuli liikutetuksi, hänen terävä leukansa vähän tutisi, ja hän pyyhkieli kaitaisia huuliaan sinisellä nenäliinallaan.

— Kuule, suo anteeksi, että kysyn, mutta onko totta, mitä puhuvat, että hän, tuo Handolin, pitelee pahasti sisartasi?

— En minä tiedä — mutta ei taida kaikki olla niinkuin pitäisi —

— Niin, niin, — Karoliina parka. — Mutta kyllä minuun kävi kipeästi, kun ei minun sallittu sanoa isästäsi hänen omassa kirkossaan niitä muistosanoja, joita olisin tahtonut sanoa. Tekisi mieleni kerran vielä heittää hyvästäni vanhoille rakkaille paikoille tuolla pappilassa — usein istuttiin me yökaudet sen suuren koivun alla, kunnes äitisi tuli kutsumaan meidät pois — mutta nyt ei tee mieleni, ei tee mieleni, täällä on niin paljon muuttunut, kuka olisi uskonut. Jaa, jaa — jaa, jaa ...

Oli noustu aterialta ja tultu ulos ja vanha pappi seiso i hetken aikaa porstuan oves sa avopäin, unohtaen lakin käteensä tuulen hänen harmaita hapsiaan häilyttäessä. Ei koskaan ollut Antero nähnyt niin lapsellisia kasvoja vanhalla miehellä, ei koskaan niin viattomia ja rauhallisia. Ne olivat täynnä ryppyjä, otsa ja posket, mutta rypyt olivat matalia ja tyyniä, pohjaan saakka kirkkaita, ei sisäisten taistelujen ja kärsimysten piirtämiä, vaan niinkuin alituisten aaltojen, pitkäin ja loivain, uurtamia rannan puhtaaseen, heleään hiekkaan.

— Me olimme niin erilaiset luonteeltamme isäsi ja minä, hän oli voimakas luonne, kiivas, herättävä saarnamies — Luther tavallaan, niin —

Antero olisi tahtonut sanoa hänelle jotain, ilmaista mieltymystään häneen, mutta ei löytänyt tässä sopivaa tapaa siihen, — ja mitä olisi hän

sanonutkaan, kun ei kuitenkaan olisi voinut sanoa sitä, mikä hänen isänsä vanhaa ystävää olisi eniten ilahuttanut . . .

Ilpolan emäntä — iso, komea, lihava, hyvän-
tahtoinen nainen — kulki aitasta leipiä kantaen
heidän ohitsensa.

— Kulkaahan, rovasti, kuiskasi hän vanhalle
papille, teitä varmaankin raukaisee ruuan päälle,
— menkäähän, pistäytykää tuonne aittaan leväh-
tämään.

— Jaa, jaa, kiitos, kyllähän minä, kyllä, — jaa,
mutta jos minä todella menisin hiukan . . .

Antero jäi kartanolle katselemaan taloa, vanhaa,
vakaantunutta, paikoilleen varmistunutta, nälöltään
varakasta, kaksine tupineen, monine aittoineen ja
ulkohuoneineen, — tuolla riihet, ladot, metsän
rinnassa solan läpi näkyen, tuossa pellot ympä-
rillä hyvässä kunnossa. Siinä oli kauvan tehty
työtä, ehkä satoja vuosia ja yhä tehtiin, oli metsä
voitettu ja kivien valta kukistettu, päästy siihen
varallisuuteen, mihin pyrittiin, tulemaan omillaan
toimeen ja omistaan elämään — ei mitään ulko-
naista komeutta ja turhuutta, ei mitään vierasta
herrasväriä, niinkuin Hämeessä ja Etelä-Suomessa
sekä vaatteissa että rakennuksissa. Omaa tekoa,
puhdasta kuosia, harmaata puuta ja harmaata
sarkaa — ja kun ne näin valmistivat itselleen
juhlan, ei joutavaa iloa eikä räikeätä riemua, vaan
puhdasta henkistä harrastusta, juhla kuin jumalan
kunniaksi, esillä elämän suurimmat kysymykset,

omasta halusta ja harrastuksesta, itsestään antautuen, — omat oppimattomat miehet opettamassa, elämälle todellista sisältöä, harrastuksille oikeaa suuntaa antamassa — vanhaa kulttuuria, omaa sivistystä — ei missään ollut hän sitä ennen nähnyt.

Ja tuolla kukkulalla kirkko — joka heiltä sullettiin! Hänen isänsä heille rakennuttama, jossa se oli tämä kulttuuri, joskaan ei saatu, niin ainakin tämmöiseksi kehitetty! Ja sinne ei heitä, näitä, päästetty muuta kuin kuulemaan tuomioita, moitetta, haukkumisia ja solvauksia siitä, että olivat sitä mitä olivat. Miks'eivät ovet itsestään avautuneet, luukut lentäneet selkoselälleen, kellot alkaneet itsestään soida ja kutsua heitä sinne? — miks'en minä juokse sinne, tempaa avaimia, riennä tapuliin, soita heitä isäni omaan kirkkoon?

Talo oli lahden pohjassa, rantaan laskeutuvalla rinteellä ja salmien läpi näkyi siintävät selät etelää kohti. Pihanurmella ja aitovarsilla ja aittain rappusilla istui väkeä eväskonttiensa ääressä. Talo ei voinut kaikkia ruokkia, ainoastaan kutsuvieraat ja kaukamatkaisimmat, mutta kaikille tarjottiin talon puolesta ryyppäämistä, jota saivat noutaa itselleen suuresta korvosta ruoka-aitasta. He istuivat pienissä ryhmissä, hiljaa jauhaen ja jutellen, monellakin samallaiset laihat eväät, jotka Antero oli nähnyt soutajallaan. Kaikki heissä Anteroa miellytti: se, miltä näyttivät, miten istuivat ja olivat, miten söivätkin. Siinäkin oli jotain, kuinka sanoisi

hän, arvokasta, hillittyä, alakuloista — niinkuin ei se olisi ollut mikään tärkeä asia elämässä — ja samalla oli kuitenkin jotain kunnioittavaa ja nöyrää siinä, kuinka he »jumalanviljaa» käsittelivät, miten leivän mursivat ja hienolla veitsenkärellä hipasivat kipeen voita vakkasesta tai sillä suolakalaa leikkasivat ne, joilla ei voita ollut.

Eräässä ryhmässä istui järvelle päin katsellen miehiä, jotka jo olivat ateriansa päättäneet ja piip-punsa sytyttäneet. Antero istahti heidän seuraansa ja he ottivat hänet vastaan kuin vanhan tutun, jatkaen puhettaan:

— Arveltiin tässä, että mihinkähän pappi lähti semmoista kyytiä kahden soutajan kanssa?

Katsahtaen järvelle toiselle puolen lahden näki Antero pappilan maalatun venheen etenevän rannasta. Perässä istui Handolin ja ylä- ja alahangoilla oli kullakin soutaja. Ylempänä rannalla saunan luona luuli hän tuntevansa sisarensa liikkumatonna seisomassa.

— Minne hän nyt menee, kun eilen juuri tuli pitäjältä?

— Lienevätkö olleet sairaan luo hakijoita?

— Eivät mahtaneet olla sairaan luo hakijoita.

— Ja sen äänessä, joka tämän virkkoi, oli vivahdus: kukapa häntä sairaan luo hakisi?

— Omille asioilleen minne lähtenee, koska näkyvät olevan omat renkinsä soutamassa. — Mutta Antero muisti Handolinin eiliset uhkaukset ja puheet lukkarin kanssa.

Hetken kuluttua virkkoi muuan mies ikäänkuin uloksena omista ja muiden yhteen suuntaan meneistä ajatuksista:

— On sen kuultu jo kauvan hakevan syytä heränneen kansan päälle, vaan ei ole vielä tainnut löytää mieleistään, mitä lienee nyt löytänyt siitä veräjän purkamisesta.

— Olisi ehkä saanut olla tekemättä se veräjän purkaminen.

— Mahtaisiko tuosta tuommoisesta nyt olla kenellekään riidan aiheeksi?

— Kovin kertoi renki hänen kiroilleen ja uhkailleen, kun näki veräjästä mennyn. Ensi kimmastuksessaan oli aikonut tulla vuorelle sieltä meitä pois ajamaan, mutta sitten oli kuitenkin kääntynyt pois ja mennyt hyvin tuohuksissaan kotiinsa, uhaten vallesmannilla.

— Ovat ne vainot vähemmistäkin nousseet.

Miehet alkoivat siitä muistella niitä suuria käräjiä, joita kymmenen vuotta sitten oli käyty Pohjanmaalla ja joihin oli haastettu talonpoikia täältäkin saakka, sekä Paavot että Rajalaiset että Ilpolaiset että monet muut, mitkä vastaajina, mitkä vieraina miehinä. Niissä oli pantu pappeja viralta ja muita suuriin sakkoihin tuomittu ja niitä vedellä ja leivällä vankeudessa maksatettu. Eikä oltu saatu toteen rikoksia muita kuin että oli pakanoille kerätty rahaa ja kokoonnuttu sanaa harjoittamaan.

— Semmoisistako syistä? huudahti Antero.

— Kun ei ollut mitakaan parempia, — mutta sehän se maailman mielestä onkin suurin rikos. Jos olisi maailman vallassa, niin kyllä kai kirkotkin sulettaisiin.

Tuo sanottiin tyynesti ja varmasti, niinkuin ei olisi ollut vähintäkään epäilystä siitä, että niin oli. Heidän vakaumuksensa siitä tarttui Anteroonkin. He eivät näyttäneet hetkeäkään epäilevän, että sellaiset vainot voisivat milloin tahansa uudistua. Hän oli niinkuin hekin nyt varma siitä, että Handolinilla oli jotain tekeillä ja että hän oli lähentynyt sitä varten soutamaan. Hänen venheensä poistui nopeasti, ikäänkuin kiirehtien johonkin tarkoitukseen, joka voisi livahtaa käsistä, jos ei jouduttaisi kulkuaan. Ehkä minä sentään erehdyn? Mutta miks'ei se voisi olla mahdollista? Eikö Hartman ollut kehoittanut itseään rovastia antamaan ilmi kappalaistaan hänen saarnastaan juhannuspäivänä?

— Saadaan nähdä, että kun siitä uudet vainot nousevat, ovat ne tuimemmat kuin entiset.

— Mistä isäntä sen päättää?

— Minä päätän sen siitä, — oli miehellä heti vastaus valmiina, että kun ristityitäkin ennen muinoin vainottiin, niin kävi vaino joka kerta yhä julmemmaksi ja verisemmäksi.

Toinen mies lisäsi tähän:

— Se on monessa kohden tämä heränneen kansan kohta niinkuin ensimmäisten ristittyjen.

Oliko se itserakkautta vai oliko se vilpittöntyä lapsellista vakuutusta asiansa oikeudesta, että he vertailivat itseään ensimmäisiin apostolisen ajan kristittyihin? Heidän vilpittömissä, tosisissa ja vakaissa kasvoissaan oli vastaus hänen kysymyksiinsä, ja eikö hän itsekin tuolla vuorella ollut saanut heistä sitä vaikutusta, että jotain täntapaista henkeä lienee ollut ensimmäisen seurakunnan jäsenissä.

Eräät kasvot myhäilivät ja mies virkkoi:

— Vaan on siinä vähän eroakin sen entisen ja tämän nykyisen ajan välillä. Apostoli Paavalin saivat surmatuksi, mutta eivätpä ole vielä tuolta meidän Paavolta saaneet hiuskarvaakaan revityksi muuta kuin mikä heitä lienee itsestään tielle vanhuuttaan tippunut.

Leikki ymmärrettiin eikä se vertailu ketään loukannut ja kaikki kasvot vetäytyivät hyväntahtoiseen hymyyn.

— Elä, elä, ettäkö olisi tuo meidän ukko suuremman suojeluksen alla kuin itse apostoli?

— Mitenhän lie, mutta vaaroista varjelijansa näkyy hänellä vaan olevan.

Ne olivat nähtävästi usein puheina olleita asioita ja otettiin esille oudon miehen uteliaisuuden herättämiseksi. Ja kun Anteron kasvot tekivät kysymyksen, aukenivat useat huulet valmiina kertomaan tapauksia, joita jokainen heistä näytti tuntevan jonkun, mutta ehti se, jolla oli ollut sananvuoro, sanomaan ennen muita:

— Niinkuin silläkin samalla käräjämatkalla, kun sen vihamiehet tarkoittivat häntä tappaaksensa. Tiesivät hänen lähtevän yötä myöten taipaleelle seurapaikasta ja asettuivat väijymään tiepuoleen, varustettuaan joka mies taskuunsa kiven. Oli tehty liitto semmoinen, että kun ukko tulee yksinään kävellen, niin silloin kivitetään hänet hengettömäksi. Ukko tuli yksinään astuen ja kun tuli vihamiestensä kohdalle, niin virkkoi hän hiljaisella nöyrällä äänellä: »niin olen minä syntinen raukka kuin tekin» — eikä tarvinnut muuta sanoa, kun miehet pudottivat pois kivensä ja antoivat ukon rauhassa mennä.

— Melkein samalla tavalla kävi toisellakin kerralla, ryhtyi toinen mies puhumaan, — se oli sitä pahinta vainon aikaa, kun oltiin kuin vimmassa heränneitä vastaan. Ei annettu heille rauhaa kirkonmäelläkään ja kotirauhattomuuden teko oli niin tavallista, että missä vaan tiedettiin seuroja pidettävän, sinne tultiin niihin häiriötä tekemään. Meidän pitäjän vallesmanni oli antanut ystävilleen luvan, että missä vaan tavannette herännyttä kansaa koolla, niin lyökää köysiin ja tuokaa meille, kyllä minä heistä huolen pidän. Oltiin meillä ja oli siellä Paavokin, ja oli jo muutamia virsiä veisattu, kun töytää oven täydeltä miehiä sisään. Pyytelin heitä istumaan, mutta nuo pysähtyivät oven suuhun ja jäivät siihen jurottamaan. Olivat niin vihoissaan, että hampaitaan kirauttelivat ja rystyitään yhteen hioivat.

Meitä oli vaan oman talon väki ja joku naapuri, heitä toista vertaa enemmän. Ukko istui rahilla sarkanuttusillaan, niinkuin se usein istuu, kyynärpäät polvia vasten ja pää käsien peitossa. Näytti kuin olisi itkenyt, mutta jos itkikin, niin en luule pelosta itkeneen, vaikka oli hänelle kielillä puhujain suun kautta usein ennustettu, että hänen verensä kerran vainoojain käden kautta vuotaman piti. Sitä mahtoi itkeä, että maailma pimeydessä vaeltaa ja valkeutta vihaa. Vainomiehet mahtoivat odottaa, että ukko alkaisi puhua, niin sitten kävisivät käsiksi. Vaan kun virsi oli loppunut, niin oikaisihe ukko ja käski alottaa virren »Mun sielun', ruumiin' omas' on, itse Herra armas tiedät tuon, siis ota omas huomahas, en joukkoo julmaa pelkää taas». Itsekin veisasi hän pää pysytyssä. Ennenkun oli virsi veisattu loppuun, niin oli jo isoin osa vainomiehistä hiipinyt pois. Muutamia jäi vielä jällelle ja olivat virren loppuun asti eivätkä lähteneet sittenkään, vaan jäivät koko illaksi ja tuli heistä ukon parhaat ystävät — tuoss' on heitä yksi.

Tummaverinen ja tuiman näköinen mies, joka kertomuksen kestäessä oli istunut jäykkänä ja liikkumatonna, hymähti nyt hiukan ja virkkoi:

— Täss' on yksi, joka ei ole Iskarjoottia parempi.

Siinä istui toinen virkeäsilmäinen ja vilkas-ilmeinen mies, eloisat kasvonsa omituisena vastakohtana totiselle puvulle.

— Teki se kerran toinenkin virsi tehtävänsä, alkoi hän. Oli tanssit ja pelit talossa. Ukko kulkee ohitse ja sanoo toverilleen: »eikö lähdetä sisään, miehet?» Nämä luulevat ukon leikkiä laskevan, vaan ukko sanoo toiselle heistä: »mene sinä pelarin viereen istumaan, ja kun peli ja tanssi parhaallaan käyvät, niin silloin paina viulun rokaa, että se ilkeästi korahtaa, ja sinä toinen ala veisata: »Ah surutoin, koska synnistä lakkaat?» Mentiin niin sisään, ja tehtiin niinkuin ukko oli neuvonut, ja kun tanssi parhaallaan kävi, niin painoi toinen pelarin rokaa ja toinen alkoi veisata kovalla ja kimakalla äänellä: »Ah surutoin, koska synnistä lakkaat?» Siihen jäi soitto ja hyppy, ja ennenkun virsi oli veisattu loppuun, oli tanssiväessä tapahtunut semmoinen muutos, että alkoivat veisata samaa virttä ja kun ukko lankesi polvilleen, niin lankesi tanssiväki kanssa ja ukko piti heidän kanssaan hartaat rukoukset ja juoposta pelimannista tuli oikea ihminen.

Oli myhäilty ja vaihdettu merkitseviä katseita, joiden tarkoitus selvisi, kun Anteron korvaan kuiskattiin: »Se oli tuo itse se pelimanni.»

Miehet lämpenivät, koettivat kukin ehtiä ennen muita kertomaan, mitä muistivat, alottivat yht'aikaa, ja jos oli kuuntelija kertojalla, niin jatkoi; vaan jos kuulijat kallistivat korvansa toisaalle, niin keskeytettiin kertomus ja aloitettiin, kun toinen oli lopettanut.

— Kerrankin oltiin Kuopion markkinoilla eikä

siitä niin pitkää aikaa olekkaan, niin pidettiin seuroja kortteeripaikassa. Veisata ei uskallettu, mutta sanaa selittelivät siinä hiljalleen ja vuoronperään Paavo ja Pohjanmaan papit, niin alkoi kuulua ääniä ja askelia ikkunan alla. Eivät sitä muut ehkä olisi niin miksikään älynneet, mutta ukolla oli aavistuksensa ja hän huusi yhtäkkiä: »kortit pöytään, eikö täällä ole kellään kortteja?» Muuan poika löysi taskustaan kortit ja vei ne ukolle. Tämä levittää ne nyt eteensä pöydälle. »Ja tuo nyt sukkelaan tänne se viinaputelisi, josta äsken maistettiin!» sanoi hän isännälle ja asetti senkin eteensä pöydälle. »Onko sinulla pataa, niin paistaa pöytään!» huusi ukko eikä ollut näkevinäänkään, kun viskaali tuli sisään ja katseli ensin vähän kummissaan ukon kortinlyöntiä ja lähti sitten tiehensä, mutisten mennessään: »Kah, täällä kun sanoivat olevan vääräuskoisia, vaan oikeita lutheerilaisiahan nämä onkin.»

Juttu seurasi juttua, kasku kaskua. Kerrottiin, kuinka Paavo oli sanansa voimalla hulluja ja kaatuvaisia parantanut, kuinka hän muutamalla sukkelalla sanalla oli saanut murheelliset ja alakuloiset vapautetuiksi. Antero istui siinä ja oli heidän kerääntyessään hänen ympärilleen joutunut laidasta melkein keskeen. Piiri oli suurentunut ja kuulijoita ja kertojia oli tullut yhä uusia sitä mukaa kuin olivat lopettaneet syöntinsä sekä sisällä että ulkona. Hän alkoi nähdä Paavoa heidän silmillään. Ne kutoivat jo tarun verhoa hänen ympä-

rilleen, loivat hänestä itselleen kansallissankaria, jossa tunsivat oman henkensä, näkivät omat avunsa. Hän oli heidän Snellmanninsa, heidän Lönnrotinsa, heidän tietäjänsä, laulajansa iänikuinen.

— On se ukko ollut monessa muokassa.

— Kuka on ollut monessa muokassa? kysyi silloin Ukon ääni takaapäin. — Minuako tässä panetellaan?

— Teitpä teitä, valehdellaan päällemme, pahaa puhutaan . . .

— Sanos, Paavo, kysyi vanha pappi, joka oli tullut aitasta ja sen rappusilla istuen kuunnellut puheita. Minä olen sinulta aina aikonut kysyä yhtä asiaa, jota usein olen kuullut kerrottavan.

— Ka, kysy, kysy.

— Sanotaan, että sinun luoksesi oli kerran tullut kaukaa Karjalasta mies, hakemaan sinua erään tuttavasi luo, joka oli ennen kuolemaansa tahtonut sinua tavata.

— Niin tuli.

— Ja sinä rupesit laittamaan lähtöäsi ja pukeutumaan matkallesi, kun yhtäkkiä sanoit: »ei se mies enää minun lohdutustani tarvitse, hänen maallinen matkansa on jo päättynyt». Hakumies palasi yksin kotiinsa ja kun tuli sinne, niin oli sairas jo vainaja, oli kuollut samalla hetkellä, kun sinä olit sen ilmoittanut. Sinun sanotaan tietäneen tapauksesta erityisen sanantuojan antaman aavis-

tuksen kautta, kuka sitten lienee ollutkaan se sanantuoja.

Paavo oli istunut aitan rappusille ja kuunnellut kulmat otsaan vedettyinä ja huulet torvella. Hän vaikenä, mutta hänen kasvonsa olivat kuin pinnistyksessä.

— Vaan jos se olikin piru se sanantuoja? sanoi hän sitten yhtäkkiä ja koetti sanoa sen leikillisesti, mutta äänessä oli jotain tekemällä tehtyä huolettomuutta ja silmässä välähti hetkeksi ilme niinkuin taikauskaisella. — Niinpä niin, jos se olikin piru?

Ne eivät oikein tienneet, oliko tuo totta vai leikkiä ja näyttivät odottavan, minkä käänteeseen hän itse sille antaisi.

— Saattoi olla yhtä hyvin rohveetallinen aavistuskin, kuului vihdoin joku ääni joukosta sanovan, niinkuin olisi kaikkien puolesta sanonut.

— Oli se aavistus niin rohveetallinen, sanoi Paavo, että jos silloin lähdin, niin ennätin vielä nähdä elävänä miehen. Hän ei kuollut sillä hetkellä kuin oli ollut ilmoittautuvinaan kuolleeksi, vaan huusi vielä kolme päivää ja kolme yötä minua luoksensa, mutta lohdutuksen tuoja oli antanut vihollisen pettää itseään. Semmoinen on teillä rohveetta.

Oltiin vaiti. Hetken päästä virkkoi ukko:

— Se vaikka onkin sidottu, niin koettaa tehdä ja tekeekin vielä kolttosiaan. Se on välistä niin rohkea ja hävytön, että kun ei saa miestä itseään

valtaansa, niin pitää käydä hänen hevosensa kimppuun. Mitenkä teki kerran? Haastan, kun tuli näistä puhe. Olin silloin vielä isän mökillä enkä saanut rauhaa, kun olisi pitänyt käydä ystäviä puhuttelemassa autuuden asiasta, mutta ei ollut siihen aikaan ystäviä kahta peninkulmaa lähempänä, sielläkin vaan kaksi vaimoihmistä, muuan leski ja hänen tyttärensä. Päivällä en päässyt, yö oli lyhyt ja matka pitkä. Luonto veti niin voimakkaasti, että täytyi tehdä se, mikä ei ehkä aivan oikein ollut: ottaa haasta hevonen ja hypätä selkään. Mutta kahden mäen notkossa juuri puolitiessä pysähtyi ruuna ja meni siinä silmänräpäyksessä niin märeksi, ett'ei kuivaa karvaa, ja värisi kuin viluinen koira. Ja minuakin tuntui jokin voimakas käsi hartioista painavan. Kolme kertaa peräkkäin piti minun huutaa: »olen Ristuksen verellä lunastettu!» — ennenkun sen kaviot maasta irtautuivat.

Ei taaskaan puhuttu mitään, näyttiin vaan odotettavan jotain uutta.

— Miten selittää Paavo sitten tämän merkillisen tapauksen? kysyi vanha pappi.

— Mitenkäs sinä sen selittäisit pappi ja lue-
nut mies?

— Minä selittäisin sen niin, että se oli uskosi, joka auttoi sekä sinut että hevosesi.

— Oikein sanottu.

— Niinpä niin, jopa toki, kuului hyväksyviä ääniä ympäriltä.

— Usko palkitaan, epäusko rangaistaan. — Ja hän kertoi esimerkkejä siitä, miten jumala oli häntä rangaissut hänen epäuskonsa tähden. Kauvan oli hän estääkseen Jumalan kaikkivaltiaan aikeita toteutumasta yrittänyt suojella halmettaan hallalta, koonnut risuja isot röykkiöt sen ympärille ja polttanut niitä siinä yökaudet. Kahtena yönä oli jumala antanut ihmisyriksen onnistua ja halme oli säilynyt, mutta kolmantena oli näyttänyt voimansa ja keskeltä tulien liekkiä vienyt viljan.

— Ottihan se, silloin otti, mutta toisella kertaa antoi, kun en itse enää mitään osannut. — Hänellä ei enää ollut jyvääkään kotona, oli nähnyt nälkää monta päivää. Lähti soutamaan järven yli naapuriin, mutta oli niin väsynyt, ett'eivät airot käsissä pysyneet ja tuuli vei venettä mihin tahtoi, vei vihamiehen rantaan. Ei olisi mennyt siltä mieheltä mitään pyytämään, mutta tämä näytti olevan jumalan tahto. Vaan tylysti otti rikas isäntä vastaan, ei mitään antanut, käski meneään muuanne. Sen verran jaksoi vaan ajatella, että näkyy nyt olevan Jumalan tahto, että sinun syntisen nyt on ennen kuolemaasi nöyrytyminen vihamiehesi edessä. — En jaksanut lähteä, en tahtonut jäädä tupaan, panin maata aitan rappusille ja ajattelin: yhtä hyvä kuolla tähän kuin kotiinkin. Silloin oli tullut Jumalan aika ja hän hellytti rikkaan miehen sydämen ja käski hänen tulla täyttämään säkkini. Ne on Jumalan töitä ne epäuskoisen neuvoksi ja opiksi.

Hänen herkässä mielessään vaihtelivat muistot ja tunteet. Äskeinen hilpeys oli kadonnut ja hänen äänensä värähti:

— Hän neuvoo meitä hellällä kädellä, hän kurittaa meitä kovalla kouralla, kun emme ilman tajua. Kun ei paatunutta muuten saanut pehmenemään eikä mieltä maailmasta irtaumaan, niin katsoi parhaaksi ottaa sen, mikä oli maailmassa kaikista kalleinta ja rakkainta. Syntieni tähden vietiin minulta viimein oma poikani. Lähin naapuri oli vainoon noussut, löi lapsen metsässä kuoliaaksi ja ohjasperät kaulaan solmittuaan ajatti omalla hevosellani kotiin. Se oli sitä pahinta vainon aikaa. Vaan tapahtukoon tahtosi, vanhurskas jumala. Mitäpä näistä enää muistellemme. Veisaamme virren.

Hän pyyhkäsi kyyneleen silmänsä kulmasta. Taas puhkesivat niinkuin äsken vuorella väen tunteet virteen.

Virren kestäessä oli Karoliina ilmaantunut ja viitannut luokseen Rajalaista, joka istui laidempana kehässä. Antero näki sisarensa, hätäinen ilme kasvoilla, hänelle jotain selittävän. Kun virsi oli loppunut, tuli Rajalainen Paavon luo ja kertoi, niin että muutkin kuulivat, että Handolin oli lähtenyt Kontolaan antamaan heitä ilmi luvattomasta kokouksen pidosta ja väkivallan teosta.

— Olisi ehkä pitänyt antaa olla sen aidan repimättä, sanoi joku.

— Saapi se pappi puuhata ei sen puheista kukaan perusta, sanoi Ilpolainen.

Mutta siihen sanoi Ukko:

— Se on Jumalan vallassa, jos tahtoo antaa minkä onnistua. Ei pidä heittäytyä huolettomuuteen. Jumala voi vainot lakkauttaa, mutta voi myöskin antaa niiden uudistua, ja taas häpeäänkin tulla. Mutta minkä hän tekee, sen hän tekee meidän tähtemme. Tapahtukoon Hänen tahtonsa.

Ja siitä alkoi hän puhua jumalansanaa, ei niinkuin äsken vuorella suurelle joukolle, vaan niinkuin erityisesti jollekulle vieressänsä istujalle, istuen aitan alimmalla rappukivellä, sanojaan ylentämättä, ääntään korottamatta, päättään nostamatta. Se oli kuin hiljaista rukousta, omin sanoin, hänen yksityistä kääntymistään Herran puoleen, mutta samalla kaikkien puolesta, johon ne kaikkea kuulemattakaan tunteellaan ja mielialallaan yhtyivät. Ei nyykähdyistä, ei huokausta, tuskin liikahdustakaan. Ne, jotka seisovat taampana ja olivat uteliain korvin koettaneet kuunnella, mitä Paavo äsken oli itsestään puhunut, lyykähtivät nyt maahan, mikä istualleen, mikä kyykkysilleen, tähän tuparakennuksen ja aittojen varjoon. Kaikki liike oli talossa lakannut. Kun tytöt tulivat raintoineen lypsyltä, laskivat he, huomattuaan Ukon puhuvan, kantamuksensa maahan ja kyyristyivät niiden ääreen siksi, kunnes hän oli lopettanut.

Antero ei kuunnellut puhetta, katseli vaan

tätä hiljaiseen hartauteen ja yhteiseen mielialansa sointuun vaipunutta seuraa. Hän ei huomannut puhujan lopettaneen, ennenkun kuuli hänen sanovan:

— Veisaamme sitten erovirren.

Se oli lyhyt, muutamia värssyjä vaan, jonka jälkeen ei kukaan enää uutta alottanut. Sen loppu oli lähdön merkki. Melkein sanaa sanomatta alkoivat he hajaantua äänettöminä toistensa käsiä puristaen ja kädellä olkapäitä koskettaen. Joku leuka vaan värähti, joku esiliinan nurkka pyyhkäsi silmän kulmaa. Kontit otettiin tikapuilta tai aidan-seipäistä ja kiinnitettiin selkään. Toiset katosivat maan puolelle, toiset laskeutuivat rantaan ja lähtivät soutamaan. Ne, jotka sautuivat kulkemaan Anteron sivu, pistivät hänelle ystävällistä, lujaa kättä.

Miksi he lähtivät niin pian? Oli kai tapa semmoinen. Mutta Anterolle tuli kuin kaiho mieleen, niinkuin tyhjiys keskeytyneestä ystävydestä, tuskin alkuun päässeestä. Hän olisi tahtonut kuulla lisää, olla enemmän aikaa yhdessä, tutustua heihin lähemmin. Olivatko he saaneet tyydytyksensä yhdessä olostä? Tätäkö vähäistä aikaa varten he olivat tulleet pitkään matkain päästä? Mutta heille oli kai riittävä lyhempi-aikainenkin yhdessäolo, he tunsivat toistensa mielipiteet, olivat selvillä yhteisestä asiastaan, eivät kaivanneet eivätkä tarvinneet muuta kuin verestää vaikutuksiaan. Ja matkalla, korpia kävel-

lessä ja selkiä soutuessa, he tietysti vaihtaisivat ajatuksiaan, tekisivät toisilleen selkoa tunteistaan, kertaileisivat Paavon puheita, muisteleisivat tätä suurta juhlapäivää.

Mitä mahtoivat he puhua hänestä, heidän Haakmanni-vainaansa ainoasta pojasta, joka ei ollut pappi eikä aikonutkaan papiksi — minkä virka heistä oli korkein, kaunein ja kunniakkain virka.

Hän olisi tahtonut ansaita heidän luottamuksensa, voittaa heidän ystävyytensä, tehdä jotain heidän hyväksensä, jotenkuten osoittaa, että hän oli isänsä poika.

Yhtäkkiä selvisi se hänelle — matkalla kotiin veräjän kohdalla, kirkon luona. Hän estää vainon, jos semmoista on tekeillä. Hän rientää Handolinin jälkeen. Tuoko juoppo, saituri, vaimonsa kiduttaja, leipäpappi, matkalla ilmiantamaan heitä? Se ei voi koskaan onnistua, se on mahdotonta. Mutta jos se kävisi niin, jos maailma sittenkin olisi semmoinen? Silloin hän astuisi vaikka koko maailmaa vastaan. Kaikki hänen muut tehtävänsä näyttivät hänestä tämän rinnalla joutavilta ja toisarvoisilta. Ei millään muulla hän nyt näyttänyt voivan palvella isänmaata ja kansaa niinkuin tällä.

22.

Hän tapasi sisarensa istumassa vanhan koivun alla puutarhassa kanttorin lesken ja hänen tyttärensä kanssa.

Karoliina oli varma siitä, että Handolin oli matkustanut heränneitä ilmiantamaan: — Se on jo kauvan etsinyt syytä heitä vastaan tai oikeastaan minua vastaan. Minua vastaan se on tähdätty, kiuksaksi minulle. Ehk'ei hän vielä olisi siihen ruvennut, jos ei olisi minuun suuttunut, mutta se tahtoo minulle näyttää. Se ei ollut minua vuorelta tultuaan näkevinäänkään. Ei sanonut minulle yhtä sanaa. Mutta minä tiedän, että se menee vaikka Helsinkiin. Ne ovat muuten sitä jo kauvan Kontolan vallesmannin kanssa hautoneet. Se tahtoo nyt syyttää heränneitä, ennenkun ne ehtivät syyttää häntä kaikista hänen virkavirheistään ja muista.

— Se täytyy tehdä tyhjäksi! — mutta ei Antero voinut sanoa keinoa, kuinka hän olisi voinut tehdä sen tyhjäksi.

Kanttorin leski ja hänen tyttärensä olivat istuneet äänettöminä Anteroa lakkaamatta tarkastellen.

— Nyt meidän täytyy mennä.

— Tulkaa nyt meille useammin käymään, niinkauvan kun se on mahdollista.

He saattoivat heidät portille ja palasivat takaisin puutarhaan.

Karoliina rupesi kastelemaan taimilavojaan ja Antero kantoi hänelle vettä rannasta. Siinä valtasi hänet hellä tunne heimolaisuutta, sukulaisuutta ja kodikkaisuutta. Hänellähän oli sisar, heillä oli yhteistä harrastusta. Ja tämä oli heidän vanha kotinsa, näin olivat ehkä isä ja äiti täällä kesäisin työskennelleet.

Jos tämä todella olisi hänen kotinsa. Jos hän olisi pappina täällä. Tämä pappila olisi silloin toisellaan kuin nyt, se olisi koko pitäjän keskus, mallipappila, ohon tulisivat tuttavat ajatuksia vaihtamaan, toiset neuvoja saamaan niin hengellisissä kuin maallisissa asioissa.

— Mitä sinä mietit, Antero?

— Sitä vaan, että jos tämä olisi meidän molempien koti.

— Mutta sitähän se onkin, ainakin niinkauvan kun tahdot.

— Minä vaan ajattelin sitä niin kuin ei täällä olisi ketään muuta kuin me molemmat kaksi.

— Mitenkä sinä tarkoitat? kysyi Karoliina säpsähtäen.

— En muuten kuin niin kuin sanoin. Mikä sinun on?

Karoliina tuijotti pelästynein silmin Anteroon..

— Et saa toivoa hänen kuolemataan.

— Kenen? kysyi Antero, mutta ymmärsi samassa, mitä sisar oli tarkoittanut. — Enhän minä sitä niin...

— Niin mutta minä, minä sitä toivon — tapaan itseni sitä toivomasta — toivoin juuri nyt-kin — en toivonut, mutta se tuli niin — ja hän lyykähti nurmipenkille ja purskahti itkuun. — Se on kauheaa, millainen ihminen on — se on kauheaa...

— Rauhoitu nyt, rakas ystäväni, — Antero tarttui häntä hellästi hartioihin — sinä olet niin väsynyt, sinun pitää mennä maata.

— Vaan jos se niin tapahtuisi — ja minä olen sitä toivonut...

— Eihän nyt... elä nyt...

Mutta Karoliina meni itkien pois.

He istuivat taas ruohopenkillä suuren koivun alla...

Vaikka olikin kauhistunut omia ajatuksiaan, viehättyi Karoliina kuitenkin näinä päivinä tuuditamaan itseänsä Anteron unelmaan. Hän tahtoi sittenkin kuvitella, että tämä oli heidän yhteinen kotinsa. Mutta nyt hän ajatteli sen niin, ett'ei tätä ikävää todellisuutta koskaan ole ollut olemassa, vaan että hän on täällä itsekseen elänyt koko

tämän ajan ja että Antero on nyt tullut tänne ja ottanut hänet luokseen hoitamaan pappilataan.

— Niin, minä palvelisin teitä —

— Ketä meitä?

— Sinua ja häntä, ja hoitaisin teidän lapsianne . . . naura vaan sinä, mutta miks'ei sitä saisi haaveilla, vaikk'ei voikaan toivoa. Vaikk'et sitä itsekkään usko, niin kyllä sinusta kuitenkin aivan varmaan tulisi hyvä pappi.

— En taitaisi minä kelvata heränneiden papiksi.

— Elä sano. Ne tulisivat pitämään sinusta niinkuin isästä. Minä näin sen heidän silmistään ja ymmärsin heidän puheistaankin, että he toivoivat sinusta pappia. Tiedätkö, mitä Rajalainen oli sanonut kanttuurskalle: »ei tiedä, jos se vielä pukee pappansa kapan päälleen. On niitä isompiakin ihmeitä nähty.» Sano, etkö sinä sittenkin ole ajatellut ruveta papiksi? Pari lukukautta, niin olisit valmis, kun jo olet maisteri.

— En tiedä.

Mutta ainoastaan suurella ponnistuksella sai Antero voitetuksi halunsa kertoa, mitä hän jo oli siitä ajatellut ja miksi. Hänen olisi tehnyt mieli ottaa sisarensa uskotukseen, tunnustaa hänelle rakkautensa ja tulevaisuutensa tuumat, hän jo päätti sen tehdä, mutta ei sittenkään saanut Naimin nimeä huulillen.

Sen sijaan sanoi hän:

— Emmehän me kuitenkaan saisi olla yhdessä.

— Niin niin, sepä se, ja sentähdenhän se nyt onkin tämä semmoista huvipuhetta. Mutta täytyyhän välistä saada semmoistakin ajatella ja puhua. Minä olen näinä päivinä ollut niin onnellinen ett'en koskaan ennen. Saapa nähdä, eikö Jumala minua rankaise jollain vielä suuremmalla kärsimyksellä. Enkä minä napiseisi enkä tuskitteleisi, jos niin tapahtuisikin. Minä olen nyt mielestäni saanut uutta voimaa kärsimään ja kestämään mitä tahansa. Se oli sittenkin väärin, että minä suututin Handolinin.

— Väärin?

— Vaimo ei saa nousta miestänsä vastaan. Se ei ole jumalansanan mukaista. Siitä tuleekin heti rangaistus. Jos en minä olisi häntä suututtanut, ei hän ehkä olisi mennyt heränneitä ilmi antamaan.

Antero kiivastui:

— Tuota en minä nyt ensinkään voi hyväksyä. Se on sinun ihmisarvoasi alentavaa. Sillä tavalla sinä vaan teet hänestä yhä itsekkäämmän tirannin. Sinä teit oikein niinkuin teit ja sinun täytyy jatkaa samaan suuntaan. Minua oikein suututtaa.

— Elähän nyt. Saattaahan olla, että erehdyn ja että Jumala ilmoittaa minulle tahtonsa olevan toisen ja antaa minulle voimaakin sitä toteuttamaan. Ja olenhan minä sitä ennenkin ajatellut ja koettanutkin, mutta kun en ole jaksanut, niin olen ajatellut, ett'ei Jumala sitä ehkä tahdo. Usein

kyllä mieleni kapinoi. Mutta eihän hän nyt toki aina ole semmoinen — välistä voi hän olla hyvä ja ystävällinen. Minä luulen, että se on jotain sielullista sairaloisuutta. Se tulee hänen päällensä kuin mikä hulluuden kohta, viha ja kiukku, kun hän lyö —

— Mitä sanot? Lyökö hän?

— Niin, kyllä hän on joskus.

Antero oli nostanut kätensä ilmaan, laskenut ne taas polvilleen, saamatta sanaa suustaan.

— Eihän hän usein, pari kertaa se vaan on tapahtunut. Senkin tähden minun täytyy olla varovainen hänen kanssaan. En minä sitä itseni vuoksi pelkää, vaan se on semmoinen kauhea häpeä.

— Hänelle, niin —

— Ei hänelle, vaan koko talolle ja kirkolle ja hänen papilliselle viralleen. Mutta ei nyt huolita puhua näistä ikävistä asioista. Elä moiti minua siitä, että olen semmoinen raukka kuin olen.

— Enhän minä sinua.

— Ja niin kauvan kun olet täällä, ei minulla ole mitään hätää.

— Luuletko, että sinun olisi parempi, jos olisin täällä?

— Sitä minä nyt en suinkaan tahdo... enkä sallisikaan.

— Et, et, mutta luuletko kuitenkin?

Karoliina vastasi nopeasti:

— Ei hän välitä, vaikka kuka olisi.

Antero oli pelännyt, että sisar lausuisi sen toivomuksen, että hän jäisi tänne edes täksi ke-
säksi. Ja hän uskoi, mitä tahtoi mielellään uskoa,
ett'ei hänen täällä olostaan olisikaan mitään hyö-
tyä. Vaan samalla tunsii hän hämärästi, että sisar
ehkä odotti, että hän olisi väittänyt vastaan,
mutta ei saanut nostetuksi katsettaan maasta
saadakseen selville, oliko Karoliina tarkoittanut
mitä ei sanonut. Siitä syntyi äänettömyys. Ka-
roliina nousi ja meni askareilleen.

Yhä enemmän astui Anteron eteen vaivaava
kysymys, eikö Karoliina ehkä vaan hienotuntoi-
suudesta ollut tahtonut päästää häntä tästä vel-
vollisuudesta.

Antero puolusteli itseään sillä, että hänhän oli
kysynyt, tarvittaisiinko häntä täällä ja siis tarjou-
tunut jäämään. Karoliina itse ei ehkä ollut sitä
ajatellutkaan.

Mutta siitä huolimatta tunsii hän sen velvolli-
suudekseen ja se vaivasi häntä niin, että hän siitä
päästäkseen haki syitä, jotka pakottamalla pakot-
taisivat häntä lyhentämään täällä oloaan. Kesä oli
kohta puolessa. Hänenhän täytyi kerätä runoja
ja sananlaskuja ja yleensä tutustua kansaan. Kuinka
hän voisi palata Helsinkiin tyhjin käsin! Ei hän
voinut kuluttaa aikaansa sisarensa vartijana. Ja
Kontolaisia oli hänen tavattava — oli niin monta
asiaa, jotka olivat jääneet epäselviksi. Karilan
nuorta isäntää oli hänen myöskin välttämättä ta-

vattava sinne mennessään. Ja kiertomatkaltaan hän tietysti taas palaisi tänne.

Mutta kuta enemmän hän pinosi päällekkäin näitä välttämättömiä tehtäviensä, sitä köykäisemmiltä ne tuntuivat. Hän koetti puhua niistä Karoliinalle, hän kertoi Snellmanin puheista, heidän innostuksestaan niihin tehtäviin, joita tämä oli heille suunnitellut. Karoliina kuunteli osanottavasti, mutta ei tempautunut mukaan, niinkuin Antero olisi toivonut. Hänen katseessaan näytti olevan kuin säälivä kysymys: onko kaikki tuo nyt tarpeellista? Se häiritsi Anteroa, hän ei saanut aatteitaan ja tehtäviään esitetyksi niinkuin olisi tahtonut. Ne ikäänkuin murenivat hänen käsiinsä. Ja jostain — jonkun takaa — sisarenko äänettömyydestä ja hänen alakuloisista silmistäänkö? — häämöitti jotain muuta, joka oli olevinaan suurempaa ja tärkeämpää, vaikk'ei hän tahtonut sitä siksi myöntää. Hän katui, että oli ollenkaan puhunut näistä ja hänelle tuli yhä suurempi tarve päästä sinne, jossa häntä ymmärrettäisiin, jossa hän oli jotain ja jossa hänen aatteensa saivat kannatusta ja ihailua.

— No, mutta eihän sinulla nyt niin kiirettä ole, ett'et voi vielä muutamia päiviä viipyä.

Tietysti hän viipyisi vielä muutamia päiviä! Ja tietysti hän tulisi takaisinkin!

Ja kun hän näin sai luvan mennä, niin hän taas kuin kiitokseksi siitä antautui sisarelleen ja sai hellyytensä häntä kohtaan esille. Sisar näytti

taas kokonaan unohtaneen entiset ja häntä odottavat onnettomuudet. Tuon tuostakin toisteli hän:

— Oli toki Jumalan armo, että tulit. Minä luulen, ett'en olisi voinut kestää kauvan. Nyt en minä enää ole yksin, mutta nyt minä voin elää sillä tiedollakin, että minulla on veli maailmassa, joka minua muistaa.

Eräänä iltapäivänä olivat he, käytyään hautausmaalla, jonne olivat vieneet kukkasia vanhempainsa haudalle, poikenneet kanttorin lesken ja hänen tyttärensä tuvalle. Se oli siisti ja pieni kuin kammari. Tyttärellä oli kangas kudottavana ja äidillä rukin kehruu. Se oli niin rauhallista, tyyntä ja hiljaisen onnellista. Niillä näytti olevan kaikki, mitä kaipasivat ja tarvitsivat: työnsä, pieni toimeentulonsa ja uskonsa, tyyni rauhallinen uskonsa. Tyttö oli hiljainen, vaatimaton. Hän olisi voinut olla kauniskin, jos puku olisi ollut somempi.

Peräseinällä oli seinään kiinnitetty vuode ja sen päässä kellokaappi.

— Minusta tuntuu aivan kuin olisin tuon kellon ennenkin nähnyt.

— Ihmekös tuo, kun sitä siinä niin monena aamuna ja iltana aina vuoteeltasi katselit.

— Milloin?

— Silloin kun vanhempainne kuoltua olit minun poikanani, sanoi leski hellästi ja taputti ohi kulkien olalle. Kun pappila jäi autioksi eikä ollut

muita parempia ottamaan teitä hoitoonsa, toin teidät tänne. Teitä oli täällä samaan aikaan kolme orpoa, Antero, Karoliina ja Emma. Lukkarikin kuoli samana talvena ja vähää ennen kuin pastori. Karoliina ne muistaa nämä, mutta te Emman kanssa ette muista.

— Muistanhan minä sen, kun maisterin kanssa...

— No elkööhän nyt toki teititelkö toisianne lapsuuden leikkiverit.

— Muistanhan minä toki sen, kun Anteron kanssa kävimme marjassa.

— Ja minä en saanut puolta rovetta, kun sinulla jo oli täysi — eikö niin?

— Ka, muistaahan Anterokin.

Kanttorin leski kertoi Anterolle hänen isänsä ja äitinsä kuolemasta. Se oli tapahtunut sinä suurena nälkä- ja kuolovuonna, jolloin ihmisiä sairastui ja kuoli niin, ett'ei pappi ehtinyt muuta kuin viikot sairaiden luona kulkea ja sunnuntait ruumiita haudata.

— Yötä päivää sai hän olla liikkeessä ympäri pitäjää. Vaikka olikin vankka mies, eivät voimat kestäneet sitä rasitusta ja pettuleipäravintoa, jota sai viikoittain syödä. Panihan mammanne hänelle aina omaa evästä, mutta kohta oli kontti tyhjenetty nälkäisten ja sairaiden eteen. — Kaiken muunkin jakoi hän, pani viimeisensäkin köyhille menemään. Välistä pyrki mammanne siitä nuri-semaan, kun ei tänään tietty, mitä huomenna

pöytään pantaisiin. — »Odotetaan, ei olla vielä huomisessa.» — Ja aina tuli apua jostain. Milloin antoi metsä riistaa jollekin, joka katsoi liikaa saaneensa ja toi, milloin järvi kalaa. Yhtäkkiä heräsi saatavansa maksamatta jättänyt ja toi juuri kuin tarvittiin leipänsä ja voinsa. Kerran oli kokonainen ruissäkki vyörytetty eloaitan rappusille ja toisen kerran riippui lampaan jalka pihakoivun oksassa. Kun lehmä kuoli, niin viikon päästä oli toinen ja parempi-lypsyinen parteen kytketty. — »Tästä sen oikein näkee, kuinka totta on, kun sanotaan, että leipä on jumalan viljaa.» — Toisen kerran oli sanonut leikkisästi meidän ukolle: »Sillä on laajat pellot ja iso karja sillä isännällä.»

Emma oli askarrellut kahvipannun kanssa ja saanut sen pöydälle. Karoliina otti nyytystä lämpöistä vehnäleipää ja asetti sen tarjottimen viereen. Vanha leski kyyneltä liikutuksesta.

— Ei olisi luullut, silloin kun Antero istutettiin rekeen ja lähdettiin viemään sinne Helsinkiin, että vielä kerran tulisit ja istuisit tässä meidän kanssa... tarjoo nyt ensin Anterolle, Emma. Kyllä mahtaa sinustakin, Karoliina, tuntua...

Joku juoksi tömisten ikkunan alitse ja samassa töyttäsi ottopoika sisään, rientäen hengästyneenä Karoliinan luo:

— Nyt se tulee! Maalivene näkyy!

— Minun täytyy mennä, sanoi Karoliina, koettamatta peittääkään säikähdystään. Jää sinä vaan tänne, Antero.

- Juohan nyt toki kahvisi.
- En minä voi.
- Mutta kun on jo kupissa . . .
- En minä mitenkään.

Hän oli kalpea ja hätäntynyt, kaikki se onni ja hyvä mieli, joka äsken oli hänen kasvoiltaan säteillyt, oli pyyhkäisty pois, silmiin oli tullut arka pelästynyt ilme. Puoleksi juoksujalassa näki Antero hänen rientävän tietä pitkin.

— Karoliina parka! huokasi kanttorin leski. Ehkä on parasta, että Antero ei anna hänen mennä yksin Handolinia vastaan, jos se vielä tulee juovuksissa kotiin.

— Miksi tarvitsi hänen ollenkaan mennä?

— Karoliina koettaa palvella viimeiseen saakka.

Kanttorin leski lähti häntä saattamaan vähän matkaa tielle. Hänen täytyi saada puhua ja vähän keventää sydäntään. Se oli osaksi hänen syynsä, että Karoliina oli joutunut näihin naimisiin. Sehän oli orpotyttö eikä Handolin vielä siihen aikaan ollut tällainen. Ei siitä ainakaan tiedetty mitään pahempaa. Oli aika siisti mies vielä. Ja kun ajateltiin, että Karoliina pääsisi emännäksi entiseen kotiinsa. Ei ollut minulla ymmärrystä eikä Karoliinallakaan. Vaan surkeasti me erehdyimme. Kyllä on tämä asia minun mieltäni painanut, monet kyynelät olen itkenyt. Ei se enää salli hänen meillä käyvän. Nyt minun täytyy kääntyä, ett'ei tuo näkisi Anteroa minun seurassani, silloin arvaa, että Karoliinakin on ollut meillä. On toki

onni, että Antero on nyt täällä. Kun voisit jäädä tänne pitemmäksikin aikaa.

— Onko Karoliina lausunut siitä mitään toivomusta?

— Ei ole mitään lausunut.

Mutta nyt oli Antero kuitenkin selvillä siitä, että Karoliina sitä toivoi. Mutta miks'ei hän sano suoraan, vaikka toivoo?

Kun hän laskeutui kirkolta pappilaan, tulivat Karoliina ja Handolin rannasta. Karoliinalla oli kannannainen kuorma miehensä tavaroita ja hänen kasvoillaan oli ystävällinen, melkein liehakoiva ilme. Se tympäsi Anteroa niin, ett'ei sen surkeus häntä edes säälistänyt. Se oli Karoliinan oma syy, tuolla tavalla hän juuri menetti kaiken valtansa sen yli. Kuinka voi hän, nyt juuri, kun tuo palasi tiesi miltä konnantöiltä, kuinka voi hän ottaa hänet tällä tavalla vastaan? Nyt alkoi hän ymmärtää, kuinka Handolin uskalsi olla sellainen. Tietysti lyödään, kun ruoskaa nöyrästi ja kiitollisesti suudellaan.

Handolin oli selvä ja ilmeisesti hyvällä tuulella. Hän koetti olla kohtelias, pyysi anteeksi, että oli täytynyt jättää vieraansa. Mutta hänellä oli ollut tärkeitä asioita, kaikellaista toimittamista. Hän käyttäytyi niinkuin mies, joka on onnistunut asioissaan ja on tyytyväinen siihen, mitä on saanut aikaan, vaikk'ei niitä ilmaisekaan. Mutta kun Antero istui juuri mitään virkkamatta, kävi Handolin levottomaksi, hyppeli asiasta toiseen, sanoi

terveysiä pappilasta, kertoi kysymättä sitä ja tätä ja kysyi viimein, eikö Antero tulisi hänen kanssaan kylpemään.

— Ei minua nyt haluta.

Silloin sanoi Handolin Karoliinalle:

— Olipa mainiota, että lämmitit saunan.

Karoliina punastui ja hämmentyi tästä odottamattomasta kiitoksesta, niinkuin jostain hellyyden osoituksesta, ja tuli siitä niin liikutetuksi, että sai vaivoin kyyneleensä pidätetyksi. Anteroa se yhä enemmän tympäsi ja kun Karoliina Handolinin kylpemään mentyä ikäänkuin puolustellen virkkoi:

— Kuka tietää, ehkä hän ei ole käynytkään siellä siinä tarkoituksessa kuin luulimme, — niin virkkoi hän kylmästi:

— Mutta itsehän sinä kerroit, että hän uhkaili lähtiessään.

— Vaan kenties on hän muuttanut mielensä.

— No, sittenhän on kaikki hyvin.

Antero katui heti, että oli tuota raukkaa... mutta ei voinut kuitenkaan lieventää sitä, mitä oli sanonut ja lähti ylskammariinsa.

Ei, hänellä ei ollut täällä mitään tekemistä, ei hän täällä saisi mitään aikaan, ei mitään pysyvää parannusta! Ainoa keino olisi ollut lujuus ja arvokkuus, mutta siihen ei Karoliina kyennyt. Syyttäköön itseään. Antero tunsu itsensä vapaaksi ja päätti lähteä jo huomenna.

Olkoon, että se on suurta tuollainen alistuminen, että se on korkeinta kristillisyyttä, minulle se ainakin on liika suurta ja liika korkeata.

Aamulla oli hänen kuitenkin kovin vaikea ilmaista sisarelleen päätöstänsä. Hän päätti, ennenkun meni alas, viipyä vielä jonkun päivän. Mutta siellä tuli Karoliina huolestuneena hänelle kertomaan:

— Kyllä se sittenkin taitaa olla niin, että hän on tehnyt, mitä pelkäsimme. Täällä oli äsken lukkari ja minä kuulin hänen sanovan: »hyvä tulee!»

— Kun tietäisi, mitä hän on puhunut siellä. Kontolan pappilassa ovat heränneitä vastaan, mutta en minä kuitenkaan luule, että setä Martin suostuu olemaan vainossa mukana.

— Kun hänelle jotenkuten voisi ilmoittaa, kuinka asia oikein on —

— Minä olin ajatellut mennä jonkun ajan päästä sinnekin — mutta jos nyt menisin kohta paikalla.

— Mene, Antero, mene, isämme ja äitimme taivaassa iloitsevat, kun näkevät, että teet jotain heidän ystäviensä hyväksi.

— Mutta voinko jättää sinut?

— Voi, Antero, en minä nyt ajattele itseäni — eläkö sinä minusta välitä — voi, rakas Antero ...

Hän ei voinut pidättäytyä, vaan heittäytyi itkien veljensä kaulaan.

Antero sousti pienellä keveällä venheellä kirkkaana paisteisena päivänä tyyniä vesiä.

Jumalani, kuinka mailma on kaunis!

Hän sousti ja nautti eikä pitänyt kiirettä. Eihän nyt kuitenkaan kestäisi kauvan, ennenkun hän olisi Kontolassa. Hän laskeutui saariin, nousi maihin, söi siellä marjoja. Kun tuli myötäinen tuuli, taittoi hän lehtipurjeen rannasta, pisti sen kokka-kaaren alle, istui itse perään selkäkenoon ja antoi ajatusten ohjattomina kiittää.

Nyt hän tiesi sen, nyt se hänelle yhtäkkiä selvisi. Kaikkien Suomen kansan ihanteellisten, hengellisten, uskonnollisten ja aineellisten aatteiden ja virtausten tulisi hajallisesta tilastaan koontua yhteen ja yhtyä yhtä ainoata myllyä pyörittämään, yhtä ainoata sampoa jauhamaan: Suomen onnea. Kuinka se oli tapahtuva, ja kuinka se oli toteutettava, sitä ei hän tiennyt, mutta totta sen täytyi olla mahdollista, koska hän sen niin selvästi tunsikin mahdolliseksi.

Hetken kuluttua tiesi hän senkin, tuon kuinka Se rakennettaisiin sen klassillisen muinaisuuden, Kalevalan ja Kantelettaren ja sen kaiken vanhan viisauden pohjalle. Mutta se ei yksin riittäisi, siihen tulisi seinäksi se kristillinen kulttuuri, mutta ei sen yleis-maailmallisessa muodossa, vaan sen kansallis-suomalaisessa, tässä heränneisessä, joka oli sekin jotain tälle Suomen kansalle aivan omituista ja erikoista. Ei Snellmankaan sen merkitystä oikein ymmärtänyt. Mutta juuri hän tulisi saamaan siitä tukea ja apua suurelle uudistustyölleen. Siihen voitaisiin sulattaa myöskin rovastin taloudelliset aatteet ja laamannin perustuslait. Ne kuuluivat kaikki siihen suureen kokonaisuuteen, joka oli rakennettava. Ajatellaan, että tämä venhe on Suomen kansa, — mikä sitä kulettaa eteenpäin ajan merellä? Tuuli, aallot, virrat; aatteiden tuulet purjeihin puhaltavat, ajan aallot perään ponnistavat, muinaisuuden näkymättömät, salaperäiset merivirrat pohjasta nostavat, ei yksikään erikseen, vaan kaikki yhdessä, ja peräsimessä seisoo kansan itsetietoisuus omasta itsestään. Se, mikä on pääasia, on, että on luotava uusi kulttuuri, ei lainattu, ei ulkoa opittu, vaan oma, sen temppelel omista hirsistä rakennettu — ei temppeleli, vaan tupa, suomalainen tupa, suuri ja laaja kuin Pohjolan hääpirtti, ikihongista kyhätty — puoleksi pirtti, puoleksi kirkko — semmoinen olisi oleva kansan uuden kulttuurin symboli, korkealle vaaralle kohotettuna — Ristivaaralle, vanhalle Uhrivaaralle.

Häntä huimasi yhä enemmän tämä aate, se nousi ja laajeni niin, ett'ei hän sitä saanut pysymään koossa vielä. Hänen täytyi ruveta melomaan, ponnistaa venheen laidasta ja vedestä . . . Niin, no, kuinka tahansa, kylläpähän sen sitten järjestää, mutta yhdestä hän oli selvillä: että kaikkien aatteiden ja pyrintöjen ja virtausten ja voimain tulisi yhtyä, sillä ne eivät olleet vastakkaiset. Ja tämä oli hänen oma aatteensa, sitä ei hän ollut kenenkään muun vielä kuullut esittävän. Se ei ollut Snellmanin, ei Lönnrotin, ei kenenkään. Saada kaikki ymmärtämään toisiaan, itsetietoisesti samaa tarkoitusta ajamaan! Mutta jos ne eivät edes tunnustakaan samaa tarkoitusta tarpeelliseksi, eivät haluakaan työskennellä samaan suuntaan? Oliko niin? Vaan jos oli niin, eikö sitä ollut niille kaikille selvitettävä, kaikille niille, joilla ei ollut siitä aavistustakaan?

Kuinka? Mutta kuinka oli hän itse tullut tästä selville? Niinkuin oli tullut, tällä matkalla nähden ja kuullen ja oppien siitä, mitä oli nähnyt ja kuullut. Ehk'ei siihen muillekaan muuta tarvittaisi? Hän antaa sen muille, niinkuin on sen itse saanut. Hän kertoo, hän kirjoittaa. Jos kertoisi ja kirjoittaisi kaikki niinkuin se on? Ei mitään valetta, ei mitään mielikuvitusta. Totta, totta joka sana, niinkuin minä olen nähnyt ja kuullut. Alkaisin Rajavaaralta, siitä kuin siellä heräsin ja kaikki mitä siellä minulle selvisi ulkoisen ja sisällisen silmäni eteen. Ja Kontolassa

sitten — Snellman ja Lönnrot ja meidän innostuksemme — laamannissa käynti — ja Karilassa aj tulo Korpivaaraan — ja kokous Ristivaaralla — niin, minä lukijani kulettaisin runouden siivillä todellisuuden maailmassa — Kalevalan runomitalla selittäisin nykyisen Suomeni suuret, sekä suuret aatteet että suuret miehet kuvaisin niinkuin olen heidät nähnyt ja ymmärtänyt ... ja omistaisin eepokseni ihanteelleni, runottarelleni, aatteideni antajalle!

Jumalani, kuinka maailma on kaunis! Kuinka Suomeni olet ihana!

Hän oli joutunut saaren suojaan, sen kuvetta soutaen lähellä rantaa. Huomaamattaan oli hän, selin suuntaansa istuen, kulkenut ohi pienen poukaman, jonka pohjassa oli valkama ja vähän ylempänä rannasta ihmisasunto, pieni, sievä tupa ja joku aittanen.

Kuka onnellinen tuossa asunee? Kuka on se sopusointuinen henki, joka siihen on majan itselleen rakentanut?

Hän nousi maihin ja kokasti venheensä hiekaan. Ei näkynyt ketään, mutta tuoreesta venheen sijasta ja veden päällä vielä kelluvista kuplista päättäen oli siitä juurikään joku lähtenyt vesille. Ylempänä oli vielä kosteita verkkoja virepuillaan kuivamassa ja toisia oli ripustettu ympäri pienen huoneen seinämiä. Se oli verkko- ja kala-aitta, orsilla uusia käyttämättömiä pyydyksiä ja seinä-

millä suolakalanelikoita. Räystään alla pitkään puunaulain päällä lepäsi ongenvapoja ja airoja, ja riippui nuorissaan lauduksia ja kohoja, kaikki erinomaisessa kunnossa ja järjestyksessä, niin kuin konsanaan vanhalla kokeneella kalamiehellä — kuka hän sitten lieneekään. Aitan puolella metsän takana oli venheen teos, niin sirotöinen ja sopusuhtainen kuin ainoastaan kokeneelta venhemestarilta voi syntyä. Tekijä oli juuri ollut työssä, koska puukko oli pistetty aitan nurkkaan ja piippu, vielä lämmin, jätetty kivelle venheen viereen.

Uteliaana lähti Antero tuvalle. Se oli kyhätty pyöreistä, sirosta veistetyistä hirsistä eripitkille ristinurkille. Ovi oli linkussa, vaan ei lukossa, hän avasi sen ja meni sisään.

Pieni huone oli puoleksi pirtti, puoleksi sauna. Kaikki niinkuin tuvassa, mutta pienoiskokoa, niinkuin ainoastaan yhden hengen asumista varten. Antero ei mahtunut oikein suorana seisomaan, ja tuli kuvailleeksi mielessään, että asukas mahtoi olla pieni mies, jonkunlainen saaren tonttu. Kun hänen silmänsä olivat tottuneet huoneen hämärään valoon, huomasi hän karsinassa lavitsan, jonka päällä oli kaisloista kudottu vuode ja sen yli heitetty vanhoja verkkoja. Pään pohjissa oli pienoinen ikkuna, josta valo tuli vuoteen pään-pohjiin. Vuoteen päällä oli kirjahylly.

— Homeros, Voltaire, Goethe, Saima, Mne-

mosyne, filosoofista ja lääkeopillista kirjallisuutta — mihin olen tullut? Kuka täällä asuu?

Hän aikoi ottaa kirjan, nähdäkseen nimen sen kannesta, kun kuuli tultavan.

Pieni, laiha ukko tuli ovesta sisään. Valkea parta ulottui puolirintaan, päässä oli hänellä patalakki, jalat olivat paljaat ja housunlahkeet nuoranpäillä kiinni sidotut. Pienissä tuuhearipsisissä silmissä oli terävä, pistävä kiilto.

— Kuka perkele on uskaltanut —? kivahti hän, mutta muuttui samassa: — Ka, herrasmieshän se onkin — ja' trodde de' va' en tuppelin. Nimeni on Jean Jaques — inte Rousseau, men Martin.

— Hagman.

— Tunnen, tunnen — näin Kontolassa, kokolta palatessa.

Nythän hänet Anterokin, — sehän oli sama mies, jonka he olivat juhannusiltana tavanneet Oton seurassa kokkomäeltä palattaessa. Vanha mies näytti nytkin olevan hiukan hutikassa.

Aikoi sanoa jotain, pidättihe, mutta ei voinut, kysyi:

— *Non habemus aquam vitae?*

— Valitan, ett'ei ole.

— *Non bibimus?* — Ei ole talossakaan enää mitään tervavettä väkevämpää tarjota. Mutta saako olla vieraalle hiilellä paistettua ahventa, lihavaa kuin porsasta? Minulla on niitä juuri paistumassa kallionkolossa tuolla rannassa. Tulkaa, mennään

sinne, minä luulen, että pian saadaan ryypytkin, sen pitäisi kohta olla täällä. Tai olkaahan täällä, minä tuon kohta ruuan pöytään.

Hommakkaana niinkuin hyvää odottaessa köpitti hän rantaan, palasi sieltä hetken päästä takaisin. Hänen naamansa ja partansa ja koko mies myhäili.

— Nyt se jo laskee rantaa! Se on yksi ukko, joka tuli tänne apua pyytämään — ne kun pitävät minua tohtorinaan — mutta minä sanoin: jos ei sinulla ole viinaa, niin en rupea mihinkään hommaan, en kuulemaankaan tautiasi — sillä ei ollut tippaakaan, mutta minä lähetin hänet noustamaan, jos ei muualta saa, niin menköön vaikka Kontolaan asti. Tuossa se nyt on. — No, saitko? huusi hän ukolle, joka samassa työntyi sisään.

— Sainhan tuota.

— Missä se on, anna tänne!

— Tässähän tämä on — ja ukko kaivoi pölveltään tuohella päällystetyn litteän pullon.

— Onko hyvää?

— Parastapa laatua sen pitäisi olla.

— Tämähän on pappilan kuminata? Tunnen sen hajustakin.

— Niin onkin.

— Sieltä sait? Et sanonut, kenelle hait?

— Enhän toki.

— Se hyvä. Et olisi muuten saanut tippaakaan. — Hän nauroi äänettömästi, suu auki. —

Aquam vitae pastoralem. Rovastin keittämää ja ruustinnan maustamaa — *superbam!*

Hän sitä sekä haistoi että maistoi, joi nenälään, suullaan ja silmilläänkin, katsellen lasia päivää vasten, ennenkun vei sen huulilleen.

— Kyllä minä asiat oikein toimitan, kehasi talonpoika.

— Näytpä toimittavan, näytpä toimittavan, hyrähteli ukko. Kuka sinulle tätä antoi?

— Ruustinna itse mittaili kirkkaimmalla tina-jumprullaan.

— Eikö kysynyt, mihin sitä tarvitsit?

— Kysyi, vaan minä sanoin, että sairaan sydäneläin sulattamiseksi.

Se yhä enemmän ukkoa nauratti:

— Vai sairaan sydäneläin sulattamiseksi? Niinpä niin. — Ähhäh! — No, ja mitä muuta kuuluu?

— Satu in parhaaseen aikaan, kun Lauri maisteri saarnaan.

— Saarnasiko Lauri?

— Paukutti eilen pöntössä körttikansalle niin, että kerran saivat ulkokullatutkin kuulla kunniansa. Heitä oli in kirkko niin täynnä, ett'ei tahtonut muita mahtuakaan, Ukko-Paavot ja muut. — Sillä ne vasta mainiot lahjat on. Siitä se vasta pappi tulee, pappansa veroinen.

— Siihen ei nyt paljoakaan tarvita, — joka on maailman huonoin pappi, Rimpiläinen.

— Ei sotkeutunut kuin yhden kerran, kun rupesi ryvittämään. Vaan yli loikkasi pahan paikan

niinkuin aitous varsa ja alkoi uudelleen aidan takaa. Ei muuta kuin pois jaloista vaan. Eivät kärsineet kuulla kauvemmin, körttiselät, pois lähtivät, luikkivat tiehensä kesken saarnan, toinen toisensa perästä.

— Ehk'eivät viitsineet enempi kuunnella nulkkata. — Vai siellä ne nyt olivat. Viime viikolla souti niitä tästä ohi koko laivasto. Minä niitä aina pyssylläni saluteeraan. Pitävät minua piruna.

— Piru te taidatte ollakin, sanoi talonpoika.

— Juuri niin. Kippis sen päälle. Pirun malja!

— Elkää toki —

— Ka, pane pohjaan vaan — elä, elä heitä tippaakaan tähdettä sen miehen maljaan, muuten ei tule mitään meidän yhteisistä tuumistamme. Pirun malja papin viinassa! Vapiseeko kätesi? Kaada pian kurkkuusi, ett'ei mene maahan jumalan vilja. Siissoderjaa. — No, ja sano nyt asiasi, haasta tautisi, talonpoika!

— Jos haastettaisiin kahden kesken.

Ukko iski silmää Anterolle ja kehotti ruotsiksi häntä kuuntelemaan seinän takana, millä kehityskannalla seisoo tämä Suomenkansa.

Talonpojan puhetta ei Antero oikein erottanut, mutta ukon vastauksista hän voi päättää, että siellä oli kysymys jostain salaisesta taudista, joka oli parannettava paitse niillä ja niillä lääkkeillä ja voiteilla, myöskin taioilla semmoisilla ja semmoisilla. Tuon tuostakin sanoi talonpoika: — »niinpä niin, niin on tehtävä, minä teen sen, saatte uskoa.»

Ja siihen sanoi tohtori aina: — »jos jätät pois pilkunkaan, niin syytä itseäsi.» — »No, en jätä, sen saatte uskoa — suuret kiitokset . . . pitäisipä tepsyä.»

He poistuivat rantaan päin. Hetken kuluttua tuli ukko takaisin, kantaen tuohisessa isoja hiilillä paistuneita ahvenia. Hän asetti ne tuvan ulkopuolella olevalle, juurikkaasta sahatulle pöydälle, nouti leipää ja voita aitasta, ja viinapullon laseineen tuvasta ja virkkoi sitten näppiä lyöden:

— Nyt pidetään hauskaa! Skool! Eikö heitetä pois haukkumanimiä — minä en ole se, miltä näytän — strunt för resten. Täss' on herttaisempi istua kuin tuvasaa. Tämä on ihana paikka — tuossa tuo ranta etualana ja lahti ja avara selkä ja tuolla Rajavaara — strunt för resten. *Loquemur lingua latina? Non possumus?* — Siellä se ukko nyt soutaa lupittaa. Kuulitko, mitä neuvoja hänelle annoin? Ei niille auta antaa vaan *medicamenta et bonas ordinationes* — täytyy olla myöskin hokuspokusta — uskoa — kaikki pitää nykyaikana rakentaa uskolle — Suomen kansa on tiemmä uskonnollinen kansa. — Tiedätkö, nuori veljeni, semmoiselle vanhalle viisaalle kuin minä ei ole mikään niin stimuleeraavaa kuin silmätä ihmisaivojen pimeimpiin soppiin, jonne ei järjen valo näytä voivan koskaan tunkea. — Tiedätkö, nuori veljeni, järki on maailman kultaa, mutta sitä kultaa on niin äärettömän vähän, joku kaitainen juova vaan suurissa vuorissa — ja

hauskinta on se, että sitä on vaan sen verran kuin sitä on ja on ammoisista ajoista ollut eikä tule koskaan enempi olemaan. — Nämä ovat vallan mainioita, nämä ahvenet — varsinkin tämän erinomaisen viinan kanssa. — Voltaire oli yksi ihmisjärjen suurimpia kultakokkareita. *Parlez-vous français?* Mikä sinua naurattaa? Elä pidätä, naura vaan, kunhan katsot, ett'ei ruota tartu kurkkuusi. Vi ska ha roligt, — minä pidän sinun naamastasi, se on niin rehellinen ja viaton, vähän naivi . . .

Anteroa nauratti kaikki tämä niin, että ruota todella tarttui hänen kurkkuunsa. Kun hän oli rykinyt sen pois, täytyi hänen ryypätä isäntänsä kanssa. Ja taas jatkoi pikku ukko:

— Isäsi oli yhtä naivi kuin sinäkin, sillä hän uskoi tämän Suomenkansan parantumiseen. Hän koetti sitä jumalansanan avulla suosta nostaa, niinkuin Snellman nyt koettaa Hegelin filosofian avulla. Mutta minä sanon, että tätä kansaa ei saada suosta nostetuksi eikä ole tarviskaan, — antaa sen Herran nimessä maata omassa vetelydessään, lahjattomuudessaan ja pelkuruudessaan. Suomenkansa on Joukahainen, joka luulee jotain tietävänsä ja taitavansa, mutta jos sitä joku viisaampi tahtoo kohottaa, niin ampuu se sitä kiitokseksi siitä jousellaan.

— Mitä setä tarkoittaa?

— Sano sinuksi! Mitäkö tarkoitan? Arvidsonia ja erästä toista miestä, jonka nimeä en

tahdo mainita. — Jaa, Snellman, hänen käy luultavasti samalla tavalla — ja kernaasti minun puolestani. Se on nyt eräillä tahoilla suureksi mieheksi julistettu, kannettu ja kunnioitettu ...

— Sen hän ansaitseekin.

— Ja minä sanon sinulle, että hän syö Hegelin suuteita, puree niitä rehun tähteitä, joita tänne Saksasta tuodaan. Se nyt on vaan sitä räämää, jota ne eivät omassa maassaan enää saa kaupaksi ja eksportteeraavat siirtomaihinsa. Sitäpäitse, kaikki se, mitä Snellman nyt saarnaa niin suurella bombilla ja aplombilla, sanottiin jo viisikolmatta vuotta sitten ja paljoa paremmin, yhdellä ainoalla ytimekkäällä lauseella: »Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme siis suomalaisia.» Mutta mitä sai Arvidsson palkakseen? Kuka häntä enää muistaa? Sinä et luultavasti tiedä enemmän kuin muutkaan nuoret, että häntä on edes olemassakaan. Hän oli minun paras ystäväni. Hänet ajettiin maanpakoon ulkomaille, ja minut pakotettiin piiloutumaan tänne erämaihin. — Fy fan! — Skool!

Hän ryyppäsi ja irvisti, ei viinasta, vaan omasta inhostaan ja ylenkatseestaan.

— Hän oli minun paras ystäväni, minun ainoa ystäväni. Ja kuule sinä, — hän kumartui eteenpäin ja löi nyrkillä pöytään — ja kuule sinä, ne olivat omat miehet, omat virkaveljet, jotka pettivät hänet, luovuttivat hänet viholliselle, — ymmärrätkö, omat miehet!

Antero ei ollut siitä mitään kuullut . . .

— Ei, ei siitä kukaan tahdo puhua, sillä kun toiset pettivät hänet itsensä, niin pettivät toiset hänen aatteensa. Tiedätkö, nuori veli, mikä se on sitä, mitä sanotaan synniksi pyhää henkeä vastaan? Se on sitä, kun aikoo antautua ylevän aatteen palvelukseen ja sitten uhraa sen maallisten etujen vuoksi. Semmoisia miehiä on monta tässä maassa ja tässä aatteessa. Semmoinen on minun arvoisa veljenikin, herra tohtori ja ritari Kontojärven kirkkoherra. Mies touhusi ja intoili, mutta kun otti kovalle, niin peräytyi ja pakeni, jätti ihanteelliset harrastuksensa ja rupesi leipäpapiksi. Nyt ei mies osaa muusta puhua kuin ojista ja tunkioista. Pthyi, mies on muuten, niin kuin sanotaan hiukan yksinkertainen.

— Eiköhän tuo nyt kuitenkin ole erehdystä, koetti Antero puolustella.

— Sinä puolustat isää, koska olet rakastunut hänen tyttärensä . . .

— Minäkö . . .

— Minä näin sen katseistasi ja koko olenostasi kokkomäellä, vaan elä ole milläsikään, en minä ilmaise salaisuuttasi. Naimi on hyvä tyttö, ainoa koko perheessä, jota voin sietää. — Mutta minä menen takaisin siihen Snellmanniin. Se sen Saima, no, onhan se sentään jotain. Hän on rohkea ja pureva. Mutta lehti lakkautetaan ennen pitkää niinkuin Mnemosyne, ja Snellman itse ajetaan — tai jos ei ajeta, niin suu muuten tukitaan

ja leipäkin siltä riistetään, niin että hampaat seuraava mukana, ja sitten pannaan ne spriipurkkiin — — hehheh — ja allom till varnagel liisteröidään purkin päälle etiketti: »käyköön niin jokaiselle, joka» j. n. e. Eikä teissä hänen ihailijoissaan ja hurraajoissaan tule olemaan ainoatakaan, joka uskaltaisi nousta häntä puolustamaan — ei tikkoa ristiin — semmoisia te olette ja semmoinen on tämä Suomenkansa aina ollut, aina, orjakansa maailman alusta alkaen. Kippis!

— Mistä on setä saanut niin pessimistisen katsantotavan?

Mutta ukko ei kuullut, vaan jatkoi. Hän oli naukkinut vähä väliä, ja viina kihosi häntä yhä enemmän päähän.

— Minut ajettiin pois yliopistosta, sama se mistä syystä, — mutta ennenkun minä ehdin lähteä, niin paloi poroksi koko Turku. Minä pelastin sen saman professorin lapsen, joka — nuori tyttö — men strunt i allt — das war die alte Geschichte — skidt, sa' dansken — kannoin hänet pyörtyneenä äitinsä luo, joka luuli lapsensa hävinneen — mies oli niin hätäytynyt, ett'ei osannut muuta kuin itkeä. Mutta nuori rouva kävi kaulaani — enkä ole saanut häntä siitä senjälkeen pois pudistetuksi, en koskaan. Eivät saaneet tietää, kuka se oli, joka oli heidän lapsensa pelastanut, en ole heitä sen koommin nähnyt... Kuule sinä, nuori mies, mitä mietit sinä? Elämässä on niin paljon tragillisuuksia — vaan elä sinä ollen-

kaan sääli minua, sillä en minä itsekkään sitä enää tee, sillä minä en ole enää mitään, enkä ole koskaan ollutkaan.

Hän vaipui pöytää vastaan ...

— Elkööhän nyt noin, — koetti Antero, mutta ukko teki kädellään torjuvan liikkeen.

Hetken kuluttua nosti hän päätään ja tuijotti Anteroon.

— Kuka sinä olet? Mistä sinä olet siihen tullut? Jaha, jassoo, ymmärrän — soo, soo ...

— Minä tulen viimeksi Korpivaarasta, olin siellä suuressa heränneiden kokouksessa, sanoi Antero jotain sanoaksensa.

Ukko muisti jotain, ilme hänen kasvoillaan kirkastui.

— Et usko, mutta on minullakin ollut körtit selässäni.

— Oletteko ollut herännyt?

— Herännyt — minä olen ollut kaikki ja ei mitään. Teetin kerran kurilla itselleni uskovaisuuden univormun, kun satuin saamaan sarkaa rohtojen edestä heränneeltä ukolta. Täällä alkoi juosta körttikansaa kuin karvaköyttä, Ukko itsekin kävi useat kerrat ryypyllä. Meistä tuli hyvät ystävät ja teivien aina erottiin. Juoppous ei ole synti eikä mikään niiden mielestä, vaan pikemmin ansio, niinkuin se onkin, — se kun on merkki siitä, ett'ei ihminen ole ulkokullainen. Se on vaan synti, jos ei muista katua. Mutta siitä pitää kohmelo huolen, että muistaa. Heidän

oppinsa ydin on se, että pitää kaatua ja taas nousta. Se on niinkuin se entinen laukkuryssä sanoi pojalleen: »kun sie tiet synnin, niin tie sie niin suuri, että muistat katus». Mutta tanssi ja peli ja semmoinen on synty. Kun minä kerran menin häihin ja körtit päällä tyttöjä pyörittelin, niin siitä pahenivat eivätkä ole sen koommin talossa käyneet. Maljasi taas! Maailma on kukkurallaan hulluutta ja typeryyttä!

— Kovinpa te synkästi ja ivallisesti maailmaa katsotte.

— Aijai, kuinka keltainen sinä vielä olet, vaikka oletkin jo maisteri. Onko minun syyni, että maailma on semmoinen kuin se on? En minä ole sitä luonut eikä sitä ole jumalakaan luonut.

— Vaan kuka?

— Piru tietysti! Sen se on luoma ja sen se on kalttainenkin, ja hän, joka on sen luonut, on luonut ihmisenkin — omaksi kuvaksensa.

— Mutta tehän pilkkaatte kaikkea, teillähän ei ole mitään pyhää? huudahti Antero.

— Noin lapsellista huudahdusta en olisi sinulta odottanut. — Eikö mitään pyhää? On, minulla on yksi pyhä ja pysyvä tässä maailmassa.

— Ja mikä se on?

— Häh? Se on järki ... die reine Vernunft — Kritik der reinen Vernunft, sanoi Kant. Tiedätkö, mikä mies oli Immanuel Kant? Et? Te nuoret ette tunne ettekä tunnusta muuta kuin sitä Hegeliänne, joka on maailman suurin diletantt.

Puhtaan järjen kylmä kritiikki, iva, nauru — mikä ihana musiikki! Mitä pitikään minun — (hän koskettti otsaansa, silmät sameina) — tämä ei enää toimi niinkuin ennen ... (hän alkoi laulaa:) »Vårt förnuft förblindadt är, mörker all vår själ betäcker» — ne ovat ehkä oikeassa, jotka sanoivat — vaan olkoot! En minä enää mistään välitä. Kerran loisti tämä kuin kirkas lamppu, mutta minä särin sen, minä itse särin sen ... sama se miten — elä kysy, ja jos kysyt, en vastaa. — »Sörj ej den flyende» — »Vid Aura å, på Erstans våg» — hohhoo, ja-jaa. Kuka sieltä tulee?

Vene oli laskenut rantaan, ja Lauri nousi sieltä pihaan. Antero hypähti ylös ilosta huudahtaen, mutta ukko painoi hänet takaisin istumaan. Hän ei ollut tulijaa näkevinäänkään.

— Päivää, setä!

Kun ukko ei liikahtanutkaan, eikä vastannut, uudisti Lauri tervehdyksensä ja löi häntä olkapäälle. Ukko nykäsi ärtyisesti hartioitaan ja murahti:

— Et tietysti tuonut mitään?

— Setähän on ilmankin hyvällä päällä.

— Sinä olet raaka, tyhmä, nenäkäs! Tuolla nulikalla oli kerran sydäntä tyhjentää minun pulloni ja panna vettä sijaan. Ja se oli muka niin sukkelaa, että siitä kehuttiin kuka vaan kuulla tahtoi. Ja sinä tiesit, että se on minun ainoa ystäväni. Mitä sinulla on täällä asiaa?

— Suo anteeksi, setä hyvä!

Lauri otti pöveltaan pullon ja asetti sen pöydälle ukon eteen.

— Soo, vai niin, mitä se on? Konjakkia — de' va' fan, hva' de' doftar. — Tahdot lahjoa minua, kanalja? — Istu alas, minä noudan sinulle lautasen, niin saat syödä ...

Hän kompuroi sisään, tukien itseään seinästä.

— No, ja minne sinä olet matkalla?

— Teille takaisin. Entä sinä?

— En juuri tätä edemmä.

Oli niinkuin ei tämä tapaaminen olisi ollut kumpasellekaan oikein tervetullut. Lauri ajatteli: nyt hän ehkä jää tänne, — Antero ajatteli: hän ei ehkä tulekkaan kotiinsa, ja kuinka voin minäkään sitten sinne mennä?

Ukko tuli takaisin tuvasta.

— Sinä tahdot lahjoa minua, enkä minä olekaan semmoinen egoisti, ett'en sallisi sen tapahtua. Sano siis asiasi, tai kyllä minä arvaan sen sanomattakin. Hedda on kyllä täällä, tuolla Ottolassa. Minua kiellettiin tosin sitä ilmaisemasta, mutta on periaatteitani vastaan olla toisen rakkauden aarteita vartioiva lohikäärme. Mene vaan sinne, sieltä hänet lempesi löydät.

Lauri oli punastunut ja joutunut hiukan hämilleen.

— Tuosta menee tie saaren toiseen päähän. Katsos, minä en ole mikään lohikäärme, ja saa Pyhä Yrjänä kernaasti ottaa Andromedansa mistä löytää. — Syö, poika, ja ryyppää viinaa päälle!

Tätä konjakkia en sinulle tarjoo. Minä säästän sen semmoiseen hetkeen, kun minulle tulee oikein kova sielun hätä ja synnin tuska enkä minä löydä lohdutusta jumalan sanastakaan. — Kuule, mitä sinun tarvitsi haukkua pietistejä?

— Täytyihän kerran korottaa äänensä —

— Ja sinä oikein saarnasit?

— Tietysti.

— Koko viikon kirjoitit?

— En koko viikkoa. Päätin vasta tiistaina, kun kuulin Handolinilta, kuinka hävyttömästi ne taas olivat esiintyneet Korpivaarassa.

— Eivät he siellä mitenkään hävyttömästi esiintyneet, sanoi Antero.

— Eivätkö särkeneet kirkon aita, kun eivät päässeet kirkkoon ja tallanneet niittyä ja haukku-neet Handolinia?

— Ja varastaneet ja murhanneet? matki ukko — siitähän täkstistä sinä saarnasit?

— En siitä, koskettelin sitä vaan ohimennen, tuskin ollenkaan. — Mutta itsehän sinä, Antero, kehoitit minua kirjeessäsi?

— Niin teinkin, mutta nyt olen minä osaksi muuttanut heistä mielipiteeni.

— Vai pappi tästä Laurista? ivaili ukko edelleen. Mahtoi olla mamma mielissään. Istuit vinnikammarissa, joit kahvia, poltit pitkää piippua, kukaan ei saanut mennä häiritsemään, aivan niin kuin pappakin, ja pöytä täynnä postilloja ...

— Ei minulla ollut ainoatakaan postillaa, enkä minä pannut paperille kuin pääkohdat . . .

— Siksipä siitä siis tulikin fiasko debyytistäsi.

— Fiasko?

— Kadotit konseptisi, hätäännyit, hämmennyit . . .

— Mistä te sen tiedätte?

— Näenhän sen jo silmistäsi. Olisi voinut sanoa sen a priori, että kun sellainen keltanokka kuin sinä käy tuomitsemaan ja mestaroimaan vanhoja kokeneita hengen miehiä, siitä täytyy tulla pannukakku. Sano, eikö ne kohautelleet sinulle säälivästi olkapäitään ja sitten kääntäneet selkäänsä? Eikö sinulla ollut tunnetta siitä, että teit jotain hirmuisen typerää ja lapsellista?

— Setä rakentaa riitaa niinkuin tavallista, vaan minä en välitä, sanoittepa nyt mitä tahansa.

— Ka, elä suutu . . .

Lauri ei vastannut mitään, vaan lähti ensin rantaan ja katosi sitten metsään.

— Suuttui, vaan suuttukoon. On siinäkin papin alku. Pyhänä saarnaa kirkossa ja viikolla juoksee piikatyttöjen perässä.

— Mutta hän rakastaa Heddaa.

Ukko heltyi ja hänelle kahahti vesi silmään . . .

— Olet oikeassa. Se on hävytöntä minulta haukkua häntä sen tähden. Siinä on nyt vaan se, että siitä ei sittenkään mahda tulla mitään. Ei hänessä ole miestä naimaan tyttöä vasten vanhempainsa tahtoa. Jos tässä maailmassa ker-

rankaan näkisi yhden ainoankaan esimerkin jostain uskaliaasta ja suuresta! — Minnekkä se nyt meni? Suuttuiko se todellakin? — Nyt lähden minä vesille.

Hän nousi vaivaloisesti, pani tulpat pullojensa suuhun, vei ne tupaan ja lähti sitten horjumaan rantaan hyräillen jotain.

Antero jäi vielä paikoillaan istuen odottamaan Lauria. Kun ei häntä kuulunut, lähti hän kävelemään ja löysi pirtin perästä polun, joka näytti vievän saaren toiseen päähän.

Hän ei oikein tiennyt, mitä ajattelisi siitä, mitä oli nähnyt ja kuullut. Oli niinkuin olisi joku iskenyt häntä altapäin, vienyt häneltä voiman, uskon ja luottamuksen, puhkaissut reiän hänen henkensä keuhkoihin. Mikä oli oikeastaan tuo mies, mitä perää siinä, mitä hän sanoi? Onneton, kärsinyt, katkeroitunut hän nähtävästi oli, ja puhui epäonnistuneen elämän vaikutuksesta. Mutta vaikka hänen puheissaan olisi ollut vaan vähänkin perää, niin jäihän kuitenkin jotain. Sillä tavallako meillä oli ennen kohdeltu isänmaan miehiä ja niinkö tultaisiin vastakin tekemään? Ei enää, kyllä asiat ovat varmaankin muuttuneet. Hän nauroi kaikelle tuo ja pilkkasi kaikkea. Vaan jos hän sittenkin olisi pääasiassa oikeassa? Jos osakaan olisi totta kaikesta siitä, mitä hän sanoi — mihinkä tässä sitten jouduttaisiin? Hän puhui nähtävästi oman kokemuksensa perusteella. Ett'eikö Suomenkansaa saataisi nostetuksi? Ettäkö sen asia

olisi petetty? Ett'eivätkö Snellmannin aatteet ja kirjoitukset saisi mitään aikaan? Heränneetkin vaan narreja? Uskontoa, jumalaa, kaikkea hän pilkkasi. Enin kiusasi Anteroa se, mitä hän oli sanonut rovastista ja pappilaisista ja Laurista. Olisinko minä katsellut heitä väärässä valossa, liika ihanteellisesti?

Hän taisteli polkua kävellessään näitä vaikutuksia vastaan eikä tahtonut antautua niiden valtaan. Oli niinkuin kaikki onni ja kaikki toivo olisi maailmasta kadonnut. Miksi? Siksikö, että oli olemassa tuo yksi onneton vanha juoppo, joka ei mihinkään uskonut eikä mitään ollut? Mutta miks'eivät kaikki ihmiset voineet olla yhtä onnellisia, kaikki?

Metsä harveni ja hän tuli niemen kärkeen, johon näkyi aava, tyyni selkä laskevan auringon valossa.

Se ei voinut olla totta. Ne olivat vaan puhetta sen puheet. Se on kaikki seurausta siitä, ett'ei hän usko mihinkään, ei kansaan, ei itseensä, ei aatteihin, ei jumalaankaan. Mutta minä uskon! Ja Naimi uskoo! Ja oli kuin olisi hän saanut kiinteän pisteen avaruudessa, jonka avulla voisi kaikki parhain päin kääntää. He yhdessä ...!

Tuon ukon arvostelu ihmisistä ja maailmasta ei ollut puhdasta eikä puolueetonta, sillä se oli seuraus hänen omista persoonallisista kärsimyksistään ja katkeruudestaan. Hän oli pessimisti. Hän oli ehkä kylläkin tarkkanäköinen, mutta näki

kaikki väärässä valossa. Hän oli kateellinen. Ja kuta enemmän Antero oli löytävinään hänessä heikkouksia, sitä voimakkaammaksi hän itse tunsii itsensä.

Kuului soutua ja ukko huopasi, saaren pään kierrettyään, Anteron kohdalle. Hän pysähytti venheensä lähelle rantaa ja tupakkaa pannessaan puhui heltyneellä, liikutetulla äänellä:

— Kuule, nuori mies, sinä sanoit, ett'en minä usko mihinkään, ett'ei minulla ole mitään pyhää. On, on minullakin jokin pyhää, on luonto, tuo kummallinen, käsittämätön, ääretön universumi, sekä suuressa että pienessä — elämä tuolla ylhäällä tähtitarhojen takana, toinen tuolla syvyyksissä — kuka sen tietää, mitä se on, mutta suurta salaperäistä se on. Mitä se on? Mitä olen minä? mitä sinä, mitä me kaikki? — Tuletko venheeseen? Lähdetään salakan kutuun! Vietetään nuotiotulen ääressä saaren rannalla yö ja tuumitaan ja filosofeerataan!

— Minä ehkä menen kuitenkin maata.

— Mene sinä vaan, mene vaan, siellä on tila valmis tuvan lattialla. Jos tahdot lehtyyriä, niin löydät sitä pääsi päältä.

Ukko lähti meloa lupittamaan, kokka täynnä verkkoja.

Jos tuo mies taas on tuommoinen . . . ja se taas järkytti Anteron äskeistä käsitystä hänestä. Hänessä on jotain ja jotain siinä, mitä hän

sanoi... Eikähän Naimi ole minun, enkähän minä tiedä mitään siitä, mitä on tuleva...

Alakuloisena lähti hän taas tuvalle, joutui toiselle polulle, käyskenteli saaren metsissä, tuli niitylle, näki sen takaa talon, mutta ei tuntenut halua mennä sinne.

Hän kuuli puhetta metsästä, Laurin ja jonkun naisen. Naisen ääni oli kiihtynyt ja itkukas:

— Mene sinä vaan, et sinä kuitenkaan minusta välitä... sinä vaan minua narraat... mene sinä vaan sinne kotiisi niiden suurten ja ylpeiden sukulaistesi luo...

— Hedda, kuule... sinä loukkaat minua... elä nyt... tiedäthän sinä... katso nyt minuun... istu nyt... anna minulle kätesi...

— Anna minun olla.

Antero peräytyi ja kiersi toista tietä tuvalle.

Aamupuolella yötä heräsi hän siihen, että Lauri tuli sisään, heittäytyi penkille pitkälle. Hän luuli Anteron nukkuvan ja heittelehti levottomasti vuoteellaan. Hänen kasvonsa olivat kalpeat. Turhaan koetettuaan maata niin ja näin, lähti hän viimein ulos ja kun Antero aamulla meni pihalle, lepäsi Lauri tuvan takana nurmikolla. Antero työnsi venheensä vesille ja lähti soutamaan.

24.

Riemuisin mielin rientää Antero takaisin Kontolaan samaa tietä, jota oli sieltä lähtenytkin. Milloin kulkee hän kankaita, joiden kahden puolen alavat metsät aukenevat ja niiden takana korkeat vaarat kohoavat. Tuon tuostakin helähyttää hän kepillään ikihonkia ja heiluttaa sitä menonsa vauhdissa, niin että ilma viheltää. Ilma on täynnä huumavaa pihkan hajua ja kaskisavujen tuoksua. Tekisi mieli istua, vaan ei malta. Kaikki on hänestä hauskaa ja ihailtavaa: väärät puut, kuivuneet kelohongat, kivet, kannot, mutta ennen kaikkea polku, joka häntä kantaa, kantoipa se sitten harjujen selkiä, mäkien rinteitä tai pitkospuita myöten poikki suosalmekkeiden. Hän lyö kämmeniä yhteen jänikselle, joka ahon poikki hänen editsensä harppaa. Hän kotkottaa koppelolle, joka hongan oksalta hänelle hammasta hioo ja huikkaa haukalle, joka kirkuu korkeudessa erämaiden yli.

Hän on luonut synkkien ja syvällisten mietteiden lumoukset päältään, ei paina häntä nyt sisa-

rensa surut, ei välitä hän Laurin huolista, eivät häiritse häntä Jaakko-ukon ivat, hän on varma itsestään, tietää mitä tahtoo, mihin pyrkii. Kaikki on oleva mahdollista, hän toteuttaa sen!

Maat alkavat näyttää tutuilta. Edessä on harju, jonka hän on ennen nähnyt. Hän ei luule olevansa näin likellä, mutta seisookin jo rovestin suoviljelyksen laidassa. Tuossa tuokiossa on hän oleva perillä. Hän on harjun juurella, josta polku alkaa nousta. Tuolla ne seisoivat ja huiskuttivat hänelle hyvästiksi! Jos ne sattuisivat olemaan nytkin siellä, kävelemässä ilman vaan, istuisivat siellä, näkisivät hänet ja huutaisivat: »Runoilija tulee! Terve, tulevaisuuden runoilija!» — Hänen täytyy rauhoittua, hän on liiaksi hengästynyt. Mutta ei hän malta, rientää ylös juoksujalassa viimeisen törmän. Jo näkyvät kirkon ja tapulin ristit ja katot ja koko näköala!

Ei ole ketään kokkomäellä, mutta porttihonkien alle tultuaan näkee hän alhaalla sakastin rappusilla istuvan Naimin jonkun toisen kanssa. Se toinen on Naimin takana, se on ehkä Robert. Naimi istuu ja katselee näköalaansa, tuota salakihlattuaan, heidän yhteistä.

Hän kaartaa niin, että voi heidät yllättää.

Ei se ole Robert. Se pitää kättään kiedottuna Naimin vyötäisten ympäri ja Naimi nojaa häneen hiukan. He nousevat ylös ja Naimi pistää kätensä hänen kainaloonsa. He eivät häntä huomaa, hänen seisoessaan metsässä puun suojassa. Naimi

kääntää kasvonsa ylöspäin ja katsoo nuorta miestä hellästi silmiin, poskilla puna.

Se on se sama nuori, kaunis mies, joka oli vienyt Naimin tanssiin Helsingissä maisterinviikissä.

Niinkuin isketty haava, taittunut jäsen ei heti paikalla tuota kipua, mutta jo heti kuitenkin jättää jälkeensä huumauksen tunteen, niin ei Anterokaan alussa ollut selvillä siitä, mitä oli tapahtunut, vaan ainoastaan, että jotain oli tapahtunut. Ne ovat usein muut, jotka huomaavat veren haavasta vuotavan, katkenneen käden roikkuvan olkapäästä.

Hän ei tiedä, kuinka oli tullut kirkolta pappilaan. Eihän pitänyt sinne, vaan kääntyä tien haarassa sillalle päin.

Ikäänkuin jonnekin päästäkseen, painaakseen päänsä piiloon, suuntaa hän askeleensa vanhaan tupaan. Siellä tulee häntä vastaan Kaarina, ihasuu, punastuu, huudahtaa hänet tervetulleeksi, mutta nähdessään hänen kalpeutensa kysyy huolestuneesti:

— Oletteko sairas?

Vasta silloin tunsu Antero kirvelevän kivun povessaan, tunsu, mihin oli sattunut, hänen päätänsä huimasi niinkuin pyörtymisen edellä, mutta sai hän kuitenkin sanotuksi:

— Kävelin ehkä liian kiivaasti —

— Tulitteko jalan? Yksinkö? Emme vielä odottaneet . . .

— Saanko mennä tänne tupaan?

— Olkaa hyvä, minä riennän sanomaan Robertille.

Hän tunsi, että tuvassa oli ollut joku juuri ennen häntä. Hän huomasi pöydällä hansikkaat ja kepin. Niiden vieressä oli harsohuivi. Ne olivat jääneet siihen, kun he olivat tästä lähteneet.

Kaikki täällä olivat siitä tietäneet. Laurikin! Eivätkä olleet hänelle mitään puhuneet. Miksi olisivatkaan! Mutta olisivat he kuitenkin saataneet sen tehdä... olisi heidän pitänyt se tehdä.

Hän vaikeroi mykästi, sanattomasti. Häntä uuvutti, hän meni kuin tainnoksiin sisäisestä verenvuodosta.

Robert tuli. Antero kyyristyi kokoon, niinkuin haavoitettu, joka odottaa viimeistä armon iskua. Mutta Robert ei alkanutkaan puhua siitä, ei sanonutkaan hetipaikalla: »oletko kuullut sen hauskan uutisen?»

— No, nyt minä olen tehnyt lopullisen päätöksen!

Minkä päätöksen hän oli tehnyt?

— Kirjoitin siitä Snellmanille ja sain häneltä juuri tänään vastauksen. Tahdotko kuulla, mitä hän kirjoittaa?

Robert oli niin innostunut, että alkoi heti lukea kirjettä:

— »Lapin matkaasi, antaumistasi alalle, josta kirjoitat, voi kyllä pitää ennen suunnittelemasi tai sinulle suunnitellun uran katkaisemisena eikä tätä

aikomaasi askelta kukaan ole katsova kunniakkaaksi, mutta on tuleva aika, jolloin mielipiteet ovat muuttuneet.» Hän kehoittaa minua sitten seuraamaan Castrénin jälkiä, sillä, sanoo hän, »jos kerran halusi vetää tähän suuntaan, aatteelliseen työhön, työhön isänmaan hyväksi, niin ei sinun ole sitä haluasi vastustaminen eikä ottaminen esteitä ja vaikeuksia lukuun, koska sellainen halu meillä on niin harvinainen, että sen noudattamatta jättäminen olisi itse asian lykkäämistä tietämättömään tulevaisuuteen.»

Robert luki vielä joitain muitakin otteita. Antero katseli häntä, näki hänen pitävän kirjettä edessään, kääntävän sen kokoon ja pistävän tasakuunsa, mutta ei voinut ponnistaa itseään seuraamaan kirjeen sisältöä. Hansikkaat ja huivi pöydällä kanteleen vieressä kiehtoivat hänen huomiotaan. Ne olivat tässä yhdessä kannelta soitaneet. Mutta välittikö tuo hieno herra, laamannin poika, kanteleesta? Oli vaan ehkä Alman mieliksi kuunnellut hänen soittoaan.

Robert jatkoi:

— Enhän minä tiedä, mitä voin saada aikaan, mutta jos mieli luoda vähänkään valaistusta siihen Castrénin väitteeseen, että Suomenkansa ei ole maailman historiasta irti temmattu, yksinäinen suokansa, vaan että se on sukulaisuudessa ainakin kuudennen osan kanssa ihmiskuntaa, — niin, mitä sanot, eikö ole työ tekemisen arvoinen?

— Niin.

Robert, jonka silmät loistivat lasisilmäin takaa, oli kokonaan omissaan.

— Oli hauska, että tulit, en sinua vielä odottanut. Täällä ei ole ketään, joka minua ymmärtää. Otti tiukalle ukon kanssa, kun vielä setä häntä säästi. Isä sanoi: »mene vaan, mutta minä en anna kopeekkaakaan.» — »Sitten otan minä lainan», sanoin minä. Se pani ukon miettimään. Sitä ei hän tule sallimaan ja kyllä hän vielä antaa sen vähän, minkä tarvitsen. Luultavasti sedän neuvosta alkoi hän houkutella minua ensin lukemaan tohtoriksi ja sitten vasta, jos tämä halu ei vielä olisi haihtunut, — mutta kun setä kuuli, että minä sittenkin pysyin päätöksessäni, suuttui hän ja otti keppinsä ja meni kävelemään, eikä ole sen jälkeen ollut minua näkevinään. Mamman kanssa oli vaikeampi, häntä on minun sääli, hän ei vielä usko sen toteutuvan — ei ole nyt Snellmanilla eikä Lönnrotilla suurta arvoa hänen silmissään — se on heidän syynsä — se oli se Snellmanin puhe, — sanoo hän.

— Sinä sait Snellmanilta kirjeen? Mitä hän kirjoittaa?

Hän ei huomannut Anteron hajamielisyyttä.

— Niin, paitse sitä, mitä luin, kirjoittaa hän minulle vielä, että hänellä on ollut uusia rettelöitä senssoriin kanssa ja että hän on saanut vihiä siitä, että häntä vastaan on voimia liikkeellä, joista hän ei vielä voi eikä tahdo sanoa, mistä päin ne uhkaavat, mutta että hänellä kyllä on omat aavistuksensa.

Ei sekään Anteroa huvittanut. Hän kuunteli sitä niinkuin kaukaista hänelle kuulumatonta asiaa. Hän ponnisteli aivojaan keksiäkseen jotakin sanottavaa.

— Milloin aiot lähteä?

— Ehkä jo noin kuukauden päästä.

— Ja kuinka kauvan aiot viipyä?

— Koko talvi siellä kai menee, mutta jos voin, koetan palata kotiin Naimin häihin.

— Jaa, niin täällähän on tapahtunut kihlaus.

— Se tapahtui oikeastaan jo Helsingissä promotsioonissa, vaikka se vasta nyt julaistiin.

Antero tuijotti eteensä ikkunan valoa vastaan. Robert käveli edestakaisin tuvan lattialla ja purskahti yht'äkkiä nauruun.

— Mikä sinua naurattaa?

— En tiedä, onko oikein kertoa, mutta voinhan sen kuitenkin sinulle kertoa. Täällä oli vähällä tapahtua toinenkin kihlaus: Risto kosi Anetta.

— Ja sai rukkasen?

— Tietysti!

Antero kuuli purskahtavansa äänekkääseen nauruun, tietämättä kuitenkaan, mille hän oikeastaan nauro.

— Olisit nähnyt täti Hartmannin miinejä! »Fru Tolonen! Miks'ei yhtä hyvin Tollonen! Fru Dumbom?» Se oli tämäkin sitä samaa fennomaniä. Siinä sen näkee sen seuraukset! Vaan en minäkään ymmärrä, mitä Risto ajatteli. En olisi

sitä hänestä uskonut. Täytyyhän miehellä olla jotenkin vaillinaiset käsitykset itsestään.

Anteron nauru oli katkennut yhtä pian kun se oli tullutkin, mutta hän kuuli vielä sen kaikua korvissaan. Samalla tuns i hän siitä vastenmielisyttä sekä itseään että Robertia kohtaan. Mitä naurettavaa siinä oli, että Risto oli kosinut ja saanut rukkaset? Mikä tuo Anette oli, ett'ei Risto olisi kelvannut hänelle? Siksikö, että hän oli Tolonen? Ja hän näki yht'äkkiä kaikki nämä tärkäläiset toisessa valossa, oli heille samassa vieras ja outo, melkein vihamielinen. Yhtä hyvin olisivat he voineet hänellekin nauraa.

Kutsuttiin illalliselle. Siellä odotettiin Naimia ja hänen sulhaistaan. Joku kertoi heidän menneen laamanniin päin. Istuttiin pöytään ilman heitä. Mieliala pöydässä ei ollut Anterosta sama kuin ennen. Oli niinkuin kaikki olisi ollut jotenkuten jokapäiväisempää. Ei ollut tuonoista juhallisuutta eikä myöskään hilpeyttä. Oli kuin olisi jokainen ajatellut omiaan. Ruustinna oli totinen, melkein murheellinen, vaikka kyllä koetti olla sitä osoittamatta. Alotettiin puhetta useammasta asiasta, mutta se raukesi aina siihen.

— Oliko maisteri Hagman näkemässä sitä väkivaltaa, mitä pietistit tekivät Korpivaarassa? kysyi professori.

— Ei siellä minun tietääkseni mitään väkivaltaa tapahtunut.

— Meille on kuitenkin varmalta taholta kerrottu, jatkoi professori, että suuri kansanpaljous mielenosoituksen tavoin ja johtajainsa opastamana, joiden joukossa nähtiin myöskin pappeja, kulki kirkon ohitse, särki aidan ja sen tehtyään tallasi pappilaan kuuluvan pellon, tämän kaiken pastorinsa kielloista huolimatta.

Antero kertoi lyhyesti, kuinka kaikki tuo oli käynyt, ja ett'ei aitaa oltu säretty, ainoastaan veräjä avattu ja myöskin sulettu ja että kulkeminen oli tapatunut tietä myöten heinän korttakaan talaamatta.

— Sitä minä jo epäilinkin! huudahti rovasti, kuin jostain painosta päästen.

Mutta rovastin puoleen kääntyen virkkoi professori:

— Asia ei siitä suuresti muutu, ja se tosiasia jää aina jällelle, että oman käden oikeutta on tapahtunut. Kerrotaan myöskin, että metsässä pidetyssä salaisessa kokouksessa olisi pidetty seurakunnan paimenta loukkaavia puheita ja sopimattomin sanoin käyty hänen kimppuunsa siitä, ett'ei hän, niinkuin luonnollista oli, antanut näiden sekteristien käytettäväksi kirkkoansa. Tuo on sitä raskauttavampaa laatua kuin sen on lausunut pappi arvostelukyvättömän rahvaan edessä.

— En minä ainakaan saanut sitä käsitystä, sanoi Antero.

— Kuka oli tuo pappi?

— Se oli vanha Hemming.

— Hemming! Voi, voi, hän on nyt yksi niitä kaikkein viattomimpia ja vaatimattomimpia, sanoi ruustinna.

— Hänen puheensa oli pääasiassa omistettu minun isävainajalleni.

Syntyi hämillinen vaitiolo.

— Lankosi kävi täällä vaatimassa minua ilmoittamaan asiasta tuomiokapituliin, alkoi rovasti hetken kuluttua. On hän usein ennenkin sitä koettanut, mutta minä en rakasta rettelöitä. Uhkasi hän mennäksensä ja menikin vallesmanniin ja sanoi silloin vaativansa kanteen tekemistä. Ikävintä tässä on se, että jos siitä syntyy juttu, niin minutkin sekotetaan siihen, vaaditaan lausuntoani ei ainoastaan tästä, vaan muistakin häiriöistä ja luultavasti määrätään minut tuomiokapitulin asia-mieheksi.

— Sinä tietysti, isä, vaadit syytettyjen vapauttamista, sanoi Hanna yht'äkkiä toisesta päästä pöytää.

— Se riippuu ilmaantuvista asianhaaroista.

— Setä Carpelan ainakin tulee vapauttamaan syytetyt.

— Se kai sekin riippuu ...

— Se ei voi riippua mistään ... mikä on väärin, se on väärin.

Keskellä Hannan poskia paloi punanen täplä ja hänen kasvonsa ja silmäkulmansa olivat pinnistyneet. Kun ei kukaan vastannut, jatkoi hän:

— Ajatella, että vallesmanni tulee syyttämään heränneitä vallattomuudesta ja väkivaltaisuudesta, mutta humalaiset saavat tapella kirkkomäellä — joka muuten oli meidän syy.

— Meidän?

Kaikki kääntyivät Hannan puoleen, paitse Robert, joka katsoi lautaseensa, niinkuin olisi tien-
nyt, mitä Hanna tulisi sanomaan.

— Ne saivat meiltä juhannusviinansa.

— Olisivat kai ne saaneet sitä muualtakin, sanoi ruustinna välittävästi.

Syntyi taaskin kiusallinen äänettömyys.

— Kävikö maisteri Valamossa? kysyä tokasi joku pikku pojista.

— Olin siellä yötäkin.

— No, mitä Jean Jaques, meidän suuri filosoo-
fimme? kysyi rovasti hyvillään siitä, että puheen-
aine kääntyi toisaalle. — Hänellä on siellä kovin
soma pieni pirtti. Ukko on sen itse rakentanut oikein
oman päänsä mukaan. Kun hän sinne menee,
ei hän sieltä palaa, ennenkun myöhään syksyllä.
Kun kaikki pojat kerran tulevat kouluun, ei hän
luultavusti tule sieltä talveksikaan.

— Tapasitteko Ottoa? kysyi ruustinna.

— Häntä en tavannut, mutta kyllä Laurin.

Ruustinna ja tytöt punastuivat, ja Antero huo-
masi tehneensä tyhmyyden. Lauri oli nähtävästi
lähtenyt siitä kenellekään ilmoittamatta.

Ei tullut mitään tavallista yhteiskävelyä, vaikka
ilta oli kaunis. Käyskenneltiin huoneissa ja ve-

rannalla. Professori vetäytyi pian kammariinsa ja professorska valitti päänskipua ja katosi. Rovasti otti keppinsä ja meni rantaan päin. Robert harhaili kädet taskuissa ulos ja sisään ja Anette näppäili hajamielisesti klaveeria. Antero oli turvautunut johonkin kuvakirjaan, jota selaili salissa mitään näkemättä, mielessään tunne siitä, että hän oli täällä liikaa. Kun vaan pääsisi lähtemään, kun jo tänä iltana ...

— Missä Thure Hartman on? kysyi Antero.

— Niin, Thure, sanoi Robert, vilkkaasti pysähtyen hänen kohdalleen. — Sinä et tiedäkään, Thure on matkustanut oppimaan suomea — sen Karin luo, josta kirjoitit — sedän suureksi harmiksi. Se oli sekin sitä samaa Snellmania!

— Robert! — torui ruustinna, joka oli istunut Anteron viereen ja viittasi päällään vieraskammariin.

— Niin, Snellmannin kylvöä, sitä se juuri onkin ... sanokaa, maisteri Hagman, eikö ole kauheata, mitä Robert aikoo tehdä?

— Elä nyt, mamma ...

— Koettakaa saada hänet siitä luopumaan ... teitä hän ehkä kuulee ... Ette tietysti tahdo ... olette samaa mieltä ... voi, voi, jos Snellman ja Lönnrot eivät koskaan olisi tänne tulleet.

Robert purskahti nauruun.

— Jaa, jaa, elä sinä naura, kyllä minä totta tarkoitan. Mutta se teidän ainakin täytyy luvata,

että pidätte jotain huolta Laurista, jos Robert ei tulisi Helsinkiin. Lauri on niin rajua ja kokematon. Kohtelisitte häntä niinkuin vanhempaa veljeenne. Te tapasitte hänet, sanoiko, milloin hän tulee takaisin?

— Ei ollut puhetta siitä.

Ruustinna kyynelti ja tarttui Anteroa käteen. Hänestä pulpahti niin voimakas tunne äidillistä hellyyttä, että Anteronkin oli vaikea pidättää kyyneleitään. Ruustinnakin huomasi hänen liikutuksensa.

— Mitä ajattelette Naimin kihlauksesta? Minusta sopivat he niin hyvin toisilleen. Hänen sulhasensa on niin hieno mies. Emme osanneet aavistaakaan, vaikka kyllähän heitä aina on nimittely toisilleen. Kaarina, anna minulle saali... Istu sinäkin tähän! Minusta on ihan kuin te olisitte minun oma poikani ja sentähden puhun teille näin avonaisesti...

Mutta Antero kuuli Naimin äänen ja nousi lähteäksensä, sopertaen jotain semmoista kuin että hän oli tilannut soutajan ja se odotti häntä josain ja että hänen täytyi lähteä heti...

— Lähteäkö?

Naimi pyörähti samassa sisään, kädet kukkia täynnä, riensi häntä vastaan, valmiina kiittämään odotetusta onnentoivutuksesta. Hän piti Anteroa kädestä, katsoi silmiin ja sanoi:

— Ettekö toivotakaan minulle onnea?

— Saan luvan toivottaa . . .

— Kiitos!

— Saan samalla heittää hyvästäni.

— Mitä? Poisko? Minnekkä te menette? Te ette saa mennä! Teidän täytyy jäädä meidän kihlajaisjuhlaamme! Me panemme toimeen kokkojuhlan harjulla, te pidätte puheen, kirjoitatte meille runon . . .

Naimi pyörähti ympäri ja löi käsiään yhteen.

— Jääkää nyt! Mamma, sinä et saa päästää maisteri Hagmania!

— Entä se meidän koulumme, joka meidän piti avata? kysyi Kaarina äitinsä takaa.

— Jaa, niin, — sekin! yhtyi Naimi.

— Eikö sulhasenne?

— Häinkö? Ei hän välitä semmoisista . . . mutta kyllä minä vielä hänen käännän . . .

Antero kumarsi ja tarjosi kätensä ja pakotti heidän ottamaan sen.

— Minnekkä sinä oikeastaan menet? Et kai sinä vielä kokonaan pois näiltä mailta? kysyi Robert.

Päästääkseen niin pian kuin suinkin . . . hänen täytyi, hän ei mitenkään enään jaksanut! . . . sanoi Antero, että hän nyt lähtee vaan muutamaksi viikoksi . . . kiertelee vaan vähän täällä . . . että hän ehkä kohtakin palaa . . .

— No, siinä tapauksessa . . .

Hän tuns i koskettavansa heidän käsiään, kuuli vielä puhuvansa jotain, kärsi sisäistä kipua jokaisesta teeskennellystä sanastaan, ja väkinäisistä hymyilyistä syntyneet rypyt viiltelivät kuin tylsät veitset hänen kasvojaan.

Antero käveli kiivaasti alas kosken sillalle tavatakseen siellä venhemiehen, jonka kanssa hän — Vasta sillalle tultuaan huomasi hän uskoneensa omaa valettaan. Eihän siellä kukaan häntä odottanut ...

Minne hän menee?

Hänen päätänsä huimaa — jos hyppäisi yli huojuvan kaiteen — tai murtaisi mädän puun ja se sylissänsä syöksyisi kuohuihin — ja rovasti löytäisi hänet verkostaan ja vetäisi rantaan — ja Naimi tulisi katsomaan. Tai jos olisi se sulhanen tässä ja hän heittäisi sen menemään ja se menisi verkkoon ja vedettäisiin maihin ja Naimi tulisi häntä katsomaan!

Tämä on nyt valetta! Minä tahallani kiihoitan itseäni, teeskentelen tuskiani ...

Ja suuttuneena itseensä riensi hän sillalta.

Mutta silloin tuli kipu takaisin, pettymyksen, nöyrytyksen, yksinäisyyden tunteen kipu vihiasi häntä läpi ruumiin niin, että hän oli siihen paikkaansa

vaipua. Vaan hän ponnisti viimeiset voimansa ja juoksi törmää ylös.

Sen päältä näkyi eteenpäin linjasuora maantie halki alavan korven ja toisessa päässä kaukana nousi tie ylös toiselle mäelle ja päättyi pystysuorana pilveen. Joku ajoi sieltä tänne päin. Ei hän sinne, ei sinne millään ehdolla! Oli polku synkään metsään ja hän poikkesi sille. Astui, astui, riensi, kiirehti. Täytyi kai yöksi jonnekin. Tie vei suuren suon laitaan. Siinä oli lato metsän reunassa kuivemmalla maalla. Miks'ei voisi hän viettää yötään tässä yhtä hyvin kuin jossain muualla? Se oli tyhjä, tähän ei voisi yöpyä, mutta hän istuutui kuitenkin sen kynnykselle.

Siinä selvisi hän, mielen kuohu laskeutui, vaahto painui ja sen viimeiset kuplat vaan mielessä sihisivät.

Tähän oli siis tämä taival päättynyt. Ei näkynyt tämä paikka Rajavaaralle silloin, kun hän sieltä katseli luvattuun maahansa, jonne oli elämänsä korvesta viimein kohonnut.

Hän oli luullut löytäneensä kodin, luullut saaneensa ystäviä ja työtovereita, rakastetun, äidin, ymmärtäviä sisaria ja veljiä. Eivät ne hänestä välittäneet, eivät ainakaan hänen tähtensä. Eivät ne hänen apuansa tarvinneet. Ei ollut hän heille mitään. Eikä ollut hän kenellekään mitään, ei itselleenkään. Se oli mennyt, niinkuin oli tullutkin tämä kesäinen unelma. Ja menköön! Ja olkoot! Olisi hän yhteen kelvannut, Laurin lapsen-

hoitajaksi. Ja toiseenkin: pitämään puheita Naimin kihlajaisissa!.. Jos hän sen tekisi? Hän nauroi, äänettömällä suulla, mykästi: jos hän palaisi takaisin ja todellakin pitäisi puheen Naimin kihlajaisissa! Se olisi suurta — sillä tavalla tulisi hänestäkin suuri mies — edes omissa silmissään. Hänet haudattaisiin kaikkien tuntemattomien suuruuksien panteoniin! — tämän metsätemppe-linkö lahoneen sillan alle? »Tässä lepää nimetön ja kyvytön, joka ei mitään ollut, ei miksikään tullut.» Ja miksi ei ollut ja miksi ei tullut? Siksi, ett'ei kukaan ollut häntä rakastanut. — Jää tähän sinä, joka itsestäsi jotain uskoit, ja tule pois sinä, joka et mitään usko. Ja hänestä tuntui todella siltä kuin olisi hän itsestänsä siihen osan jättänyt, niinkuin ei olisi enää sama kuin siihen tullessaan. Toinen mieskö? Jospa olisikin toinen! Mutta kun ei sittenkään, ei sittenkään muuta kuin se sama, sama, aina sama!

Mutta jonnekin hänen kai täytyi mennä. Hän katseli ympärilleen, vaan ei osannut päättää, mistä päin oli tullut. Tie oli yhtäläinen kummannekin päin. Hetken kuluttua huomasi hän palanneensa vanhoille jälilleen, vaan ei viitsinyt kääntyä. Juuri kun hän nousi takaisin maantielle, näki hän sieltä tulevan miehen, jonka samassa tunsii Jaakko sedäksi.

— Oletko se sinä vai onko se sinun haamusi? huusi ukko ja kohotti kätensä torjuen häntä vastaan.

— Minä se olen ja minun haamuni myös!

— No, tule sitten syliini, kadotettu poikani! Sainpahan sinut käsiini! Mutta mistä sinä tulet? Kuinka olet sinä täällä?

— Kuinkas te olette täällä?

— Minä tulin ratsain! Himoni selässä! Loppui viinat, täytyi lähteä uutta noutamaan. Kun minä kerran pääsen makuun enkä saa täyttä tarvettani, niin murran minä vaikka helvetin portit! Hei sitä kyytiä koskesta koskeen! — Tule tänne! Menään minun vanhalle viftipaikalleni.

Hän vei Anteron takaisin maantietä sillan korvaan, kääntyi siitä rantaan ja kulki ensin lepikossa poimuttelevaa rantapolkua, sitten ylös metsäistä rinnettä, joka oli suvannon toisella puolella vastapäätä kirkkoa ja pappilaa. Siinä oli sileää nurmikkaa lehdon aukeamassa ja siihen istui ukko, veti pullon poveltaan, toisen taskustaan.

— Hoida sinä tuota, minä hoidan tätä!

Antero maistoi ja maistoi uudestaan, itsensä uhall.

— Ei ole kuin yksi jumala, viinan jumala ja hänen profeettansa Valamon erakko. Se on sangen itserakkaasti sanottu, mutta kun minä olen häntä kaiken ikäni uskollisesti palvellut ja hänen oppiansa kaukaisiin maan ääriin levittänyt olen ja monta pakanaa käännäyttänyt olen — miltä maisuu?

— Mainiolta!

— Kappas poikaa, semmoinen kulaus!

Se kilahti melkein samassa Anterolle päähän.

— Katsohan ihanaa maailmaa! virkkoi hän osoittaen kahdella kädellä eteensä. Järvi, koski, kirkko, pappila! Mikä paratiisi! Maailma ei ole jumalan luoma!

— Kenenkäs se on?

— Pirun!

— Kuka sen sanoi?

— Minä sen sanoin!

— Vai sinä? He! — Ja miksi se on pirun luoma?

— Siksi, että se on niin ihana! Jumala ei olisi osannut luoda maailmaa niin ihanaksi. Piru auttoi häntä, jumala teki piirustuksen, mutta piru veti väriä päälle!

— Se on totta! Se on totta! ihastui ukko. Sinä kehität minun teoriiaani.

— Hurraa kirkolle ja hurraa pappilalle! Nyt näen minä sen uudessa valossa! Eläköön isänmaa, eläköön kansa! hurraa! Hip! Hip!

Antero oli hypännyt ylös, lyönyt ilmassa käsillään polviinsa ja pudottautunut rennosti istualleen.

— Joko sinä päihdyit? Pianpa sinä!

Mutta Antero huitoi ja haastoi, avopäin, harasilmien, tukka pystynä päässä.

— Eikö täällä ole meidän hyvä olla? Elämämme on tanssia ruusuilla, käyskentelyä kukkasten keskessä — pirun paratiisissa! Mitä ne ruikuttaa ja voivottaa ja valittaa ja sadattelee, että

maailma on murheen laakso? Eikö meillä ole kaikkea mitä tarvitsemme? Eikö meillä polteta tervaa ja valmisteta makkaroita ja saippuaa ja pelata korttia? Eikö meillä ole vakituinen viinamme läpi vuoden — pappilan viina! Was willst du noch mehr?

— Tuo on Snellmannia! Sinä plagieeraat!

— Hyvät herrat ja naiset! On voiteen haaskausta importeerata ideoita ulkomaalta — Hegelin filosofiaa — antaa saksalaisten syödä omat suuteensa, mitä te niitä meille tyrkytätte!

— Nyt sinä taas plagieeraat — minua!

— Pysykäämme omassa mitättömyydessämme ja lahjattomuudessame! — Minulla oli suuri aate ja suuri tehtävä, mutta minä tapoin sen.

— Niin minäkin!

— Kuka sinä olet? — Minä väänsin siltä pään poikki, niskat nurin, niinkuin kukolta, koska se kirkui korvissani ja häiritsi rauhaani! Minä raastoin sen sydämestäni kuin kotka Prometeuksen sydäntä —! Minä en ole mitään, en omista mitään, enkä tahdokaan; minä vihaan, halveksin, kiroon kaikki, itseni, isänmaan, ystävyysden, rakkauden, juma —!

Hän oli nostanut puristetun kätensä ylös, mutta laski sen samassa ja purskahti hermostuneeseen nauruun, jota ei saanut hillityksi, ennenkun se vääntyi ja vaihtui itkuun.

Ukko oli kiinnittänyt laimeat silmänsä Anteroon, ne olivat selvinneet ja teroneet, hän oli käynyt totiseksi ja kysyi yht'äkkiä tiukasti:

— Kuule, mies, mikä sinun oikein on?

— Ei mikään, vastasi Antero vihaisesti hampaan kiristäen.

— Mitä sinulle on tapahtunut?

— Ei mitään.

— Näin ei voi miestä muuttaa mikään muu kuin onneton rakkaus. — Ahaa, nyt minä tiedän!

— Tiedät? Sinä et tiedä mitään, et rakkaudesta etkä mistään, rahjus!

Ukko kimposi ylös kuin oikeineva jousi.

— Ja mitä tiedät siitä sinä? Sanonko minä, mitä minä tiedän? Varo, ett'et joudu sille jälle mille minä. Varo, ett'ei sinustakin tule juoppo, renttu, heittiö, hylky...! Varo lumoutumasta toisen omaan.

He seisoivat siinä vastakkain, käsissään pullot. Toisen jälkihumala sai hänet, yht'äkkiä heltyen, vesissä silmin sopertamaan: — Mutta jos hoidat sitä hyvin, niin voi siitä tulla synkän elämäsi päivän säde.

Mutta toinen paiskasi pullonsa maahan, hypäsi pitkän hypyn ja katosi törmän alle.

Ukko jäi huutamaan:

— Antti! Antti! — Hullu! — Nyt se menee koskeen! — Katsohan tuota, kun särki pullon...

26.

Antero on herännyt virren veisuuseen, joka jostain ei aivan kaukaa on soinnut hänen korvaansa. Hän huomaa makaavansa pehmeällä sammalella kahden kiven välissä, mutta ei jaksaa nostaa pakottavaa päätänsä nähdäkseen, missä on. Hän painaa silmänsä kiinni ja kuulee edelleenkin veisuuta, mutta yhä epäselvemmin. Kun hän taas herää, on veisuu lakannut, mutta nyt kuulee hän naisäänten puhelua. Ne puhuvat Ilpolan häistä ja seuroista ja Paavosta, kertovat hänen sanojaan ja muistelevat hänen puheitaan. Heidän äänensä on tyyni ja tyytyväinen. Antero ei jaksaa seurata kaikkien sanojen sisältöä, mutta päättää niiden soinnusta, että nuo ihmiset ovat onnellisia ja tyytyväisiä, rauhansa löytäneitä. — »On ne meillä opettajat ja neuvojat. Ei sitä yksin selviä, vaikka koettaa sanaakin seurata.» — »Kyllä kai minusta nyt tuntuu siltä kuin osaisi ja jaksaisi taas kuinka kauvan tahansa.» — »Elähän vaan herkiä huolettomuuteen.» — »Enhän toki.» —

»Jo se oli paikallaan se Paavon sana — niin oli kuin olisi ihan minulle puhunut.» — Joku kolmas taas alotti virren ja sen loputtua ne lähtivät.

Anteron tuli halu lähteä heidän mukaansa, hän nousi, löysi reppunsa vähän matkan päästä ja astui polulle. Siellä ei näkynyt ketään. Oliko hän nähnyt unta? Hän ei saanut selville, minne he olivat menneet. Eikö siinä ehkä ollutkaan ketään?

Hän lähti kuitenkin seuraamaan jotain polkua.

Uupuneena, rääsyisenä, melkein menehtymäisillään saapuu Antero illalla vaaralle, jonka tuntee Rajavaaraksi vasta sitten, kun näkyy mylly ensin ja sitten se suuri kivi. Oli ollut kylmä, kolkko pohjoistuuli koko päivän.

Ei näkynyt pihasalla ketään ja tupakin oli tyhjä. Siellä tuoksahti häntä vastaan lämmin ilma ja vasta paistettujen leipien lemu. Oli sulosta laskea kontti hartioiltaan ja riisua jalasta kastuneet kengät.

Hän istui eikä ajatellut mitään.

Hetken päästä tuli isäntä, mutta ei tuntenut häntä heti hämärässä. Vaan kun hän sitten tunsu hänet, näytti hän ilostuvan. Ei kuitenkaan kysynyt, mistä tuli ja minne oli matkalla. Vaan kun Antero kertoi, että hän taaskin oli kulkenut ek-syksissä ja oikeastaan tullut tänne erehdyksestä, niin virkkoi hän:

— Hyväpä tuo, kunhan vaan tulitte.

Antero vastasi:

— Eihän sillä väliä, mitenkä perille tulee, kunhan vaan tulee perille.

— Sepä se. Pahempikin, jos eksyy eikä koskaan tule perille. Niitä on kahdenlaisia eksyjöitä tässä maailmassa . . . semmoisia, jotka eksyksissäänkin jonnekin tulevat ja toisia, jotka aina tulevat samaan paikkaan.

Mitä tuo mies tarkoitti? Hän katsahti merkitsevästi Anteroon, ja Antero huomasi taas, niinkuin jo ennenkin, että tällä isännällä, samoin kuin useilla muillakin heränneillä, oli katseessa jotain aina tutkivaa ja aina läpinäkevää, mutta nyt myöskin jotain ymmärtävää ja anteeksi antavaa.

— Saisiko olla yötä talossa? ja ehkä viipyäkin jonkun päivän?

— Kun vielä kysyy . . .

Isäntä oli melkein liikutettu: hän pyöräytti piipun luuta hampaissaan ja liikautti jalkateräänsä.

— No, johan nyt toki saapi meillä olla niin kauvan kun vaan haluttaa. Vaan tuota — eikö vieras — totta kai matkamies — lähtekääpäs saunaan.

Kylvettyään suloisen, viihdyttävän kylvyn ja istuen taas lämpimässä puolihämärässä pirtissä, jossa paitahisasillaan olevat miehet liikuskelivat kuin haamu, oli Anterosta kuin olisi kulunut mittaamaton aika siitä, mitä viimeksi oli nähnyt, elänyt ja kokenut. Raukea rauha täytti hänen mielensä, hän ei tahtonut mitään ajatella, ei mitään

muistaa. Miehet juttelivat, hänestä sen suurempaa väliä pitämättä, töistään ja toimistaan. Hallaa tuntuivat pelkäävän. Jos tänäkin vuonna niinkuin edellisenä tulisi koko maakunnan halla, niin miero olisi useammalla turvana. Mutta he puhuivat siitä niinkuin jostain luonnollisesta ja jokapäiväisestä asiasta ja siirtyivät pian muihin. He tuntuivat jo tietävän kärejä, jotka uhkasivat heränneitä. Ei ollut sekään heistä mikään kumma asia. Kuulosti siltä kuin ei heidän mielestään olisi voinutkaan muuten käydä. Mutta yhtä he ihmettelivät: rovestin pojan viimepyhäistä saarnaa. Se oli luvannut iloita ja huvitella, kunhan tuo vaan tapahtuu oikeassa hengessä. »Opettanut tekemään syntiä ristillisessä hengessä» — oli Paavo sanonut kirkosta tultuaan. — »Yhtenä päivänä pistetään polkaksi kirkonmäellä, toisena kirkossa saarnataan. Mitähän sekin lienee.» — »Jotain häntä on.» — »Tuleekohan siitakin pappi?» — »Isänsä apulainen.» — Vaan oli sillä ollut joitain muitakin puheita, joista eivät kuulijat olleet käsittäneet muuta kuin että sekin puhui »herätyksestä», Suomenkansan »oikeasta» herätyksestä. Että on herättävä kansaksi. Mutta siihen se oli sotkeutunut eikä siitä sen parempaa selvää saatu. Mutta Helander oli sanonut, että se oli koettanut puhua samaa, mitä se Kuopion koulupappi kirjoittaa, joka kuuluu olevan jumalankieltäjä.

Antero hymähti itsekseen ja hymähti itselleen. Jotain semmoistahan hän oli hänkin täällä

tuonnottain touhunnut. Mutta hänestä näytti, että nämä täällä olivat sen unohtaneet.

— Hohhoo — voi, voi! — huokasi vanha emäntä ulos mennessään ja lausui Anteron mielestä tuomionsa kaikesta tuosta — lausuiko ehkä hänestäkin? Mutta ei se tuntunut nyt häntä liikuttavan, vaikka olisi niin tehnytkin.

Naisväki seurasi emäntää. Vähän päästä vetäytyivät miehetkin pois.

— Jos vierasta raukaisee, niin olisi tila aitassa.

Kun Antero isännän seuraamana meni ulos, tuulahti häntä vastaan yökylmä. Taivas oli kajakka ja nurmi pihamaalla tuntui kankealta jalkaan. Isäntä koetteli sitä kädellään, mutta ei puhunut mitään. He seisoivat solalla, johon näkyi tyynet, pilvetöntä taivasta kuvastavat järvet. Ei lehtikään enää liikahtanut.

— Ei taida nousta sumu tänäkään yönä.

— Tuleekohan halla?

— Jos ei nouse sumu, niin vaarassa saattaa olla alemmilla mailla.

— Suojeleeko sumu hallalta? kysyi Antero.

— Suojeleehan se, jos Jumala tahtoo.

— Ei ole täällä ylhäällä kuitenkaan pelkoa?

— Harvoinpa se tänne on tullut. Mutta eipä siltä, ett'ei ylettäisi tännekin. — Mitähän pappi-
lassa taas poltetaan?

Kokkomäeltä kirkon harjan takaa näkyi hulmuava tuli.

— Nousee kohtisuorana ilmaan. Ei ole tuulesta tietoa.

Isäntä meni, mutta Antero jäi vielä vähäksi aikaa tuijottamaan tulta kohti. Ne olivat Naimin kihlatuleet, jotka siellä paloivat. Hän seiso siinä ja katseli, kunnes liekki alenemistaan aleni ja painui vähitellen kirkon harjan taa.

Hän kääntyi pois ja meni aittaan, jonka musta ovi ammotti häntä vastaan ... Mutta ihana se oli sittenkin ollut hänen unelmansa. Että hän todella oli saanut, vaikka vaan mielikuvituksessaan, semmoisen elää ... Naimi istui yliopiston juhlasalin lehterillä, ja katseli alas saliin. Hän näki minut ja nyökäytti päätään ja kuiskasi jotain vierustoverilleen. Kai sanoi hän, että tuo on veljeni ystävä, jolla ei ollut seppeleen sitojata, niin sidoin minä sen samalla kuin veljeni seppeleen.

Kuinka ihanaa oli ollut se toivo, kuinka autuaallinen oli se aamu täällä vaaralla ja ne päivät pappilassa!

Minne minä nyt ja mitä minä nyt? Ja mitä varten?

Hän mietti sitä kauvan, vuoteellaan valvoen yössä niin hiljaisessa, ett'ei risahdustakaan kuulunut. Ei nyt linnut laulaneet, ei käki kukkunut. Hänen tyhjä mielensä alkoi hiljalleen täyttyä. Ilman häntä en minä mitään voi, en mitään jaksa. Mutta hänen kanssaan. Eikö hän ole minun? Hänen aateolentonsa on minun. Niitä on paljon, jotka eivät ole omistaneet ja ovat

kuitenkin omistaneet! Elää hänessä. Kohota hänen kanssaan ylhäisimpiin taivaisiin. Jos on taivas — ja se on!

Virsiruno alkoi kehittyä, asettua epämääräisiksi sanoiksi. Hän hyräili sitä ajatuksissaan . . .

Hän häilyi kuin valoisan pilven päällä — alhaalla maassa oli pimeä — yläpuolella usvia, auringon alla, kirkkaan ja viileän, joka lämmitti kuin kevätaurinko hangelle heittäytynyttä.

Kun hän aamulla heräsi, ympäröi häntä vielä kuin sama kirkkaus. Aurinko paistoi höyryäville katoille ja varjopaikat olivat vielä valkeina kuu-rasta. Koko alempi maisema mäen alla oli sumussa. Sama näky kuin silloin — se oli suurem-moisen ihanaa!

Isäntä tuli jo pelloiltaan, katkennut olki kädessä.

— Onko halla käynyt?

— Kävi. Ylhäältä tuli tällä kertaa kylmä ja ylhäältä otti, alemma heitti. Se oli menn' yönä taivaallinen halla, niinkuin sanotaan.

— Entäs sitten?

— Täytyy lähteä oravalta velkaa ottamaan.

Anteron rinta vähän vavahti. Halla? Oli yhtenä ainoana yönä vienyt kaiken elämisen, kaikki vuoden vaivannäöt. Eikä isännän kasvoissa näkynyt vähintäkään tyytymättömyyden, moitteen tai napinan ilmausta. Hän ei raivonnut, sadatel-lut, ei kohottanut kättään kiroten taivasta kohti.

Ja Antero häpesi itseään.

Kun hän muutaman päivän perästä lähti talosta ja oli noussut veräjäpuun ylitse, virkkoi vanha emäntä isännän kanssa hänen jälkeensä katsellen:

— Se oli nyt kuin toinen mies. Ei puhunut mitään niistä tuonnoisista tuumistaan.

— Olisiko saanut jostain piston tuntoonsa.

(Ensimmäisen osan loppu.)

PAINOVIRHEITÄ:

Siv. 87 rivi 12 alhaalta seisoo *työn*, pitää olla *tytön*.

” 183 ” 8 ylhäältä ” *ohrapelto*, pitää olla *ohrapalo*.

OSAKEYHTIÖ F. TILGMANN, HELSINKI 1906.